

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Devlet, Demokratik Değerler VE ESKİ TÜRKLER

Eski Türkler 744'te
kadın-erkek eşitliğini ilan etmişlerdir.

Dr. Mehmet Sabir Aydın

**DEVLET, DEMOKRATİK DEĞERLER
VE
ESKİ TÜRKLER**

Dr. Mehmet Sabir AYDIN

Mart 2011, Ankara

DEVLET, DEMOKRATİK DEĞERLER VE ESKİ TÜRKLER

Yazar

Dr. Mehmet Sabir AYDIN

Genel Koordinatör

Cuma AĞCA

Sayfa Nizampajı

Biçer YILDIRIM

Kapak Düzenleme

Mehmet FİDANCI

Baskı Tarihi

Ankara – 2011

Basım Yeri

BERİKAN OFSET VE YAYINCILIK

Eti Mah. GMK Bulvarı No: 80/1 Maltepe/ANKARA

Tel: 0312 232 62 18

ISBN: 978-975-267-518-6

Çifte standart, Batı'nın seçilmiş toplum inancı ile demokratik düşünce ikileminin politikasına yansımasıdır!

Tarihleri, peygamber, filozof, köle katliamıyla, kölecilikle ve sömürgecilikle oluşturulmuş milletler Tanrı'nın çocukları ya da seçilmiş toplum olabilir mi?

Seçilmiş toplum varsa, tarihinde kölecilik, sömürgecilik, peygamber ve filozof katliamı olmayan toplum olması gerekmez mi?

Yeryüzünde seçilmiş olan tek varlık insandır ve o yeryüzünün her yerinde ve her toplumda vardır.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖN SÖZ

I- GENEL OLARAK DEVLET VE YÖNETİM

KAVRAMLARI..... 3

A. Hükûmet Şekilleri – Rejimler..... 9

I- Başkanlık Rejimi..... 9

2. Cumhuriyet Rejimleri 11

3. Monarşik Rejimler 12

4. Oligarşik Rejimler 13

B. Yönetimin Teşkilatlanma Şekilleri..... 14

1- Merkezî Yönetim - Merkezden Yönetim 14

a. Hiyerarşi 14

b. Yetki Genişliği..... 15

2- Yerinden Yönetim 16

a. Coğrafi Yerinden Yönetim Kurumları 17

b. Özerklik 19

c. Fonksiyonel Yerinden Yönetim Kuruluşları..... 20

C. Yönetim Sistemleri

(Otoriter Sistemler-Demokratik Sistemler)..... 21

1) Otoriter Sistemler 25

2) Demokratik Sistemler 25

II- KAMU YÖNETİMİ 17

A- Kamu Yönetiminin Tarihçesi ve Eski

Türklerde Kamu Yönetimi 31

B- Günümüz Türkiye Devleti Kamu Yönetimi	46
1- Anayasa'ya Göre Genel İdare (Kamu Yönetimi).....	49
a. Yürütme	50
b. Millî Güvenlik Kurulu.....	60
c. İdare	62
1) Merkezî İdare	64
2) Merkezî İdarenin Taşra Teşkilatı.....	76
a) İl İdaresi	76
b) İlçe İdaresi	77
c) Bucak Yönetimi	77
d) Bölge Başkanlıkları veya Bölge Müdürlükleri	78
e) Bölge Valiliği.....	78
3) Yerinden Yönetim (Âdem-i Merkezî İdare)	79
a) Coğrafi-Yapısal Yerinden Yönetim – Mahallî İdareler.....	79
(1) İl Özel İdareleri	80
(2) Belediyeler	80
(3) Köyler.....	91
(b) Fonksiyonel Yerinden Yönetim (Hizmet Bakımından Yerinden Yönetim)	94
(1) Kamu İktisadi Teşebbüsleri.....	98
C- Sosyal Yönetim ve Sosyal Devlet	106
1- Yönetme Hakkı	108
2- Egemenlik	108
3- Köleci Kapitalist-Çifte Standartçı Demokrasi.....	108

4- Demokratik Devlette Yönetme Hakkı.....	109
5- Kişi Hak ve Hürriyetleri.....	109
6- Devletin Kişi Hak ve Hürriyetlerine Müdahalesi.....	110
a- Sosyal Devletin Temel Nitelikleri	111

III- DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK ÖGELER..... 116

A- Tarihçe 116

1- Temel Bazı Demokratik Ögelerin Türk Siyasal Düşünce Tarihindeki Yeri.....	126
---	-----

B- Demokrasi ve Siyasi Kültür 135

C- Demokratik Değerler

(Demokratik Sistemlerin Temel İlkeleri).....	156
1. Yaklaşımlar ve Yaklaşımların Analizi.....	156
2. Demokratik Değerler.....	166
a. Hürriyet	166
1) Oy Vermek, Hak ve Hürriyet	168
2) Seçme ve Seçilme Hürriyeti.....	169
b. Eşitlik.....	170
c. Seçim ve Halkın Yönetime Katılması	172
d. Toplumsal Egemenlik (Hâkimiyet)	173

IV- DEMOKRASİNİN ZİTTİ ÖGELER..... 175

V- ESKİ TÜRK DEVLETLERİNİN TEMEL DÜZENİ..... 179

A- Din ve Devlet 183

B- Eski Türk Devletlerinin Temel Organları..... 187

1- Yargı	187
2- Yürütme.....	188
3- Yasama	189
C- Eski Türk Devlet Geleneğinde Demokratik Ögeler....	191
1- Hürriyet	191
2- Eşitlik	196
3- Seçim ve Yönetime Katılma	200
4- Egemenlik	203
5- Eski Türk Devletlerindeki Demokratik Ögelerin Demokratik Rejimlerin Temel Nitelikleri Bakımından Değerlendirmesi	206
a- Hürriyet.....	207
b- Eşitlik.....	213
c- Seçim ve Devletin Temel Organları	214
1- Yasama	215
2- Yürütme	215
3- Yargı.....	216
VI- TARTIŞMA.....	219
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	231
GENEL DEĞERLENDİRME	233
SONUÇ	239
KAYNAKÇA	245
TABLO	247
YAZARIN DİĞER YAYINLARI	249

ÖN SÖZ

Yönetim kavramı birbirinden ayrı pek çok bağlamda kullanılır ve birbiriyle çatışan pek çok tanım söz konusudur¹ “Public administration”, “management science” gibi kavramların yada “administration! ile “management” kavramlarından hareketle çok yönlü ve farklı yönetim ve kamu yönetimi tanımları yapılabilmektedir.

Kavram kargaşasına ve bu alandaki farklı görüşlerin tartışmasına girmeden, günümüz gerçeklerini dikkate aldığımızda durum şudur: Devlet yönetimi yasama, yürütme ve yargı ile bunların alt parçaları olan tüm kamusal (ya da Türkçe tanımlamak gerekirse tüm resmi) faaliyetlerin iş ve işlemlerinin yönetimini kapsar. Türk devlet geleneği deyimiyle ifade edilen de tümüyle devletin kurulması, teşkilatlandırılması ve yürütülmesi geleneğidir. Bakanlar Kurulunun faaliyetleri ise yürütmenin kendisidir, hükümet etmektir. Cumhuriyet rejimlerinde Cumhurbaşkanı hükümetin (yürütmenin) sembolik Başkanıdır. Son yılların moda deyimi ile hükümetin onursal başkanıdır. Ama hükümetin esas, resmi ve fiili Başkanı Başbakanıdır. Başkanlık rejimlerinde ise Cumhurbaşkanının yerini Devlet Başkanı alır ve Devlet Başkanı Bakanlar Kurulunun da gerçek başkanıdır.

Yasama, seçilmiş parlamenterlerin yönetimindedir. Hükümetten ayrılır, Yasamayı tümüyle siyasi yönetim olarak tanımlamak mümkün iken, hükümet için aynı şeyi söylemek zordur. Çünkü hükümet, kamu yönetiminin hiyerarşik üst amiri konumunda olduğundan, kamu yönetiminin yönlendiricisidir. Sevk ve idare faaliyetlerinin sevk kısmını ifade eder.

¹ ERGUN, Turgay, Kamu Yönetimi, TODAİE, 2004 Ankara, S.15

Yargı yönetimi tümüyle farklıdır. Ülkelere ve rejimlere göre değişebilmektedir. Bütün bunlarla birlikte günümüzün realitesi şudur: Cumhuriyet rejimlerinde ve demokratik parlamenter monarşilerde Başbakanlar, Başkanlık rejimlerinde ve Monarşilerde de Devlet başkanları ve Monarşlar (Krallar) Devletleri yönetmektedirler.

Demokratik cumhuri rejimlerde her ne kadar Başbakanlar sadece hükümetin başı olarak görülseler de gerçekte fiili olarak devlet yönetiminde en etkin konumdadırlar. Çoğu zaman ve çoğu yerde de Başbakanlar kendilerini devletin yöneticisi olarak görürler.

Bu gerçeklere işaret ettikten sonra, kamu yönetiminin tanını hakkında daha gerçekçi yaklaşımda bulunulabilir...

Kamu sözcüğü Türkçeye Fransızcadan girmiş bir sözcük olup, Fransızca karşılığı “halk”tır. O halde kamu yönetimi halkı yönetmektir. Halkı; köyde Muhtarlık, İlçede Kaymakamlık, İlde Valilik, ülkede de İdare organı yönettiğine göre, Kamu yönetimi esasında merkezden ve yerinden yönetim bütününe ifade etmektedir. Türkçede de özellikle hukuki olarak ve mahkeme kararlarında da bu bütüne “İdare” denilmektedir.

Bu bakımdan kamu yönetimini, Anayasamızın 123’üncü maddesinde tanımlandığı şekliyle “İdare” olarak tanımlamak mümkündür. Daha açık ifade ile de Kamu yönetimini; asli olarak ve fonksiyonel olarak, yasama ve yargı faaliyetleri dışında kalan ve hükümetin emir ve gözetimi altında yürütülen devlet faaliyetleri olarak açıklamak mümkündür.

Ancak mevcut kamu yönetimi tanımlarının devlet yönetimi tanımı ile içiçe sokulduğu ve devlet yönetiminin her nedense hiç tanımlanmadığı ya da buna ihtiyaç duyulmadığı, buna karşın kamu yönetimi tanımlarında da bunun açık kaldığı söylenebilir. Bu nedenle şunu da belirtmekte faydar vardır. Devlet yönetimi, devletin

bütün organ ve kurumlarının yasama, yürütme ve yargı faaliyetleri bütününü kapsar. Kamu (halkın) yönetimi ise, yürütmenin hiyerarşik bir alt organı olan idarenin faaliyetlerini kapsar.

Buna göre, Kamu yönetimi, hükümetin (Bakanların) emir ve gözetimi altında kalan merkezde; Müsteşar, Başkan, Müsteşar Yardımcısı, Genel Müdür, Genel Müdür Yardımcısı, Daire Başkanı, Müdür, Şef, Memur ve Müstahdem gibi hiyerarşik (emir-komuta zincirine tabi) ünvan ve kadrolardan, Taşrada Vali, Kaymakam ve alt ünvan kadrolardan müteşekkil bir idare teşkilatıdır. Ancak, hükümetin hiyerarşik bir alt organı olan idare yasama organının da, yargı organının da işleyişini sağlayan, dolayısıyla tümüyle devletin işleyişini sağlayan, devleti çalıştıran çok önemli hatta en önemli organdır. Kamu yönetiminin bu gelişiminden önce devletler daha çok kurucu hanedanla kurulur, onun yıkılması ile de yıkılırlardı. Bugün ise devletler, geçici sürelerle parlamentosuz da, hükümeteşsiz de kalsalar, idare organı devletin devamını sağlayabilmektedir. Bu yaklaşımla, şunu ileri sürmek mümkündür. Günümüz modern devleti, geçici olarak ya da bir süre parlamentosuz ya da hükümeteşsiz kalsa da idare organınca devamı sağlanabilirken, günümüz modern devletini idare organı olmadan yürütmek mümkün değildir.

Türkiye için idareyi devlet memurlarının oluşturduğu organ olarak tanımlamak, kamu yönetimini de devlet memurları bütünü'nün oluşturduğu yönetim olarak tanımlamak mümkündür.

Burada şu hususu da açıklığa kavuşturmakta fayda vardır ki, devlet memurları amirlerinin emriyle hareket ettiklerinden, Parlamentoerler (Milletvekilleri) ve Yargıçlar Memur olarak (amirlerinin emriyle hareket eden kamu görevlileri olarak) tanımlanamaz. Hâkimler, Savcılar, Milletvekilleri, hatta bilim adamları olan öğretim üyeleri ve akademisyenler de emirle iş yapan kamu görevlileri olmadıklarından teorik olarak devlet memuru tanımına ve kapsa-

mına girmezler. Ama devlet görevlilerini genel olarak kamu görevlileri olarak tanımlıyabiliriz. Dolayısıyla, Cumhurbaşkanı da, Bakanlar, Milletvekilleri, Hâkim ve Savcılar ile öğretim üyeleri de, Bakanlık Müsteşarları da, Genel Müdürleri de, Müdürleri de, Müstahdemleri de hepsi kamu görevlileridirler. Ama bu kamu görevlilerinden hükümetin emir ve gözetimi altında (yani Genel İdare esaslarına tabi) olup, hiyerarşik kadrolara bağlı olarak çalışanlara devlet memuru diyebiliriz. Diğerleri ise, diğer kamu görevlileridirler.

Bu genel ve özet çerçeveye göre, eski Türk Devlet Geleneği ifadesinde şu veya bu yönüyle değil, tümüyle devletin üç temel fonksiyonu olan yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının kuruluş ve işleyişinin kastedildiğini belirtmemiz gerekir.

Devlet geleneği, devlet kurmanın, devleti teşkilatlandırmanın ve devletin işleyişinin dayandığı geleneksel değerler bütünü, bir anlamda toplumun siyasal kültür mirasını ifade eder. Devletin tarihteki gelişim süreci dikkate alındığında, devlet geleneğinin sürekli olarak totalirizmden demokrasiye doğru hep aynı yönde geliştiğini ileri sürmek mümkün olmayıp, toplumların tarihinde hem totalitarizmin hem demokrasinin bir dönüşüm süreci içerisinde gidip geldiği görülebilmektedir.

Bunu Avrupa ve Etrüsk (Roma) tarihinde de, Türk tarihinde de görmek mümkündür. Roma tarihinin kendisi Krallık (Etrüsk Krallığı)– Cumhuriyet – İmparatorluk dönemlerini yaşamış, tekrar krallıklara dönüşmüş, tekrar cumhuriyetlere ve demokrasiye dönüşmüştür.

Türk tarihinde Hanlıklar totaliter – demokrat (Uygur Türk Hakanlığı) – totaliter İmparatorluklar – cumhuriyetletler dönüşümü yaşanmıştır. Günümüzde Doğuda totalitarizmden demokrasiye, batıda ise demokrasilerden totalitarizme doğru kayma işaretleri de sözkonusudur.

Eski Etrüsk (Roma) devlet geleneğinde, olağanüstü hallerde kendi seçimleri ile geçici süreler için diktatör seçerlerdi ki Sezar da öyle seçilmişti. Bu gün Avrupa Birliğinde de Etrüsklerden gelen dönüşümlü Senato Başkanlığı uygulanmaya çalışılmaktadır.

Bu kapsamda, devletin üç temel fonksiyonu yanında, egemenliğin kaynağı, hürriyet ve eşitlik gibi temel demokratik öğelerin devlet geleneği içindeki yeri, varlığı ya da yokluğu da devlet etmenin ve halkı yönetmenin geleneksel gelişimi bakımından önem arz etmektedir. Bugün Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan Avrupalı siyaset adamları da muhalefetlerini Türkiye'nin farklı bir kültürel mirasa ve devlet geleneğine sahip olduğu gerekçesine dayandırmaktadırlar.

Bu bakımdan, bu çalışmada Türk devlet geleneği ele alınmadan önce, birinci bölümde devlet ile ilgili temel kavramlar anlamında hükümet şekilleri ile yönetimin teşkilatlanma şekilleri ve yönetim sistemleri kısaca tanımlanmaya çalışılmış, ikinci bölümde de Kamu yönetiminin tarihçesi ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti kamu yönetimi günümüz itibarıyla özetlenmeye çalışılarak, araştırılacak ya da karşılaştırılacak olan tarihi Türk devlet geleneği açısından günümüz mevcudu örneklendirilmiştir.

Üçüncü bölümde Demokrasi kavramı, tarihçesi ve Siyasi kültür seviyeleri ortaya konulduktan sonra, eski Türklerin ve bu özellikleri incelenebilecek başka toplumların geleneksel değerlerinin incelenmesinde referans olabilecek şekilde demokratik sistemlerin temel nitelikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Temel referanslar belirlendikten sonra, bu referanslar ışığında beşinci bölümde eski Türk devletlerinin temel düzeni incelenmiş ve bir değerlendirmede bulunulmaya çalışılmıştır.

Ülkemizde üniversitelerde yıllardır siyasal düşünceler tarihi adı altında batının siyasal düşünceler tarihi, siyasi tarih adı altında da batının 1789 sonrası siyasi tarihi okutulduğundan yetişen nesil-

lerimiz köksüz, temelsiz ve dayanıksız kaldıklarından hep yabancı kültürlerle ve yabancı ideolojilere eğilmek zorunda kalmışlardır. Durum bu günde böyledir. Bizim bu çalışmamızın bu duruma bir tepki olduğu da düşünülebilir. Ancak, batıdan çok daha derin ve köklü bir tarihe sahip doğunun ve Türklerin bu kök ve derinliği karşısında durumun tepkisel ifadeden çok daha önemli ve ciddi olduğunu vurgulamak gerekir.

Bu konuda Türkiye’de yapılmış ilk çalışma olduğu düşünülen bu çalışmamızın ilk olması nedeniyle, iddialı olmaktan ziyade, dikkat çekme ve konuyu tartışmaya açma hedefi önem arz etmektedir.

Çalışmamız bu yönüyle ilgi çekebilir ve bu yönde başka araştırmalara vesile olursa amacına ulaşmış olacaktır.

Araştırmacılar için, öğrenciler için ve tüm okurlar için ciddi, bilimsel ve ilgi çekici mesajlar verdiğimiz inancıyla hayırlı olmasını dilerim.

Saygılarımla...

Dr. Mehmet Sabir AYDIN

**GENEL OLARAK
DEVLET VE YÖNETİM**

I. GENEL OLARAK DEVLET VE YÖNETİM KAVRAMLARI

Devlet yaklaşımlarının karşılaştırıldığı bir çalışmada, öncelikle devlete ve yönetime ilişkin bazı temel kavramların özetle tanımlanması konunun anlaşılması bakımından gereklidir. Bu bakımdan, bu bölümde devlete ve yönetime ilişkin kavramlara ve kurumlara özetle yer verilmiştir.

Devlet kısaca, kader birliği yapmış bir insan topluluğunun (nüfusun) belli bir coğrafi alanda (ülkede), egemen ve bağımsız olarak oluşturduğu hukuki ve siyasi bütünlüğün devamlılık içerisinde işlemesiyle oluşan bir müessesedir. Bu tanımda, “kader birliği olan toplum” ifadesi özellikle ve bilerek vurgulanmıştır. Çünkü, birbirine yabancı birbirini tanımayan ya da herhangi bir amaç, inanç, kültür birliği ya da yakınlığı olmayan insanların bir araya gelip devlet kurdukları dünya tarihinde vaki değildir. Kader birliği olan bir toplum olmadan bir devletin (çekirdek devlet ya da ana devlet) kurulması mümkün değildir. Tarihte örneği de yoktur. Ancak, çekirdek ya da ana devlet kurulduktan sonra, bu devletin gelişerek farklı toplumları da içine alan birleşik devletler (imparatorluk) niteliğinde organize olması mümkündür. **Devletin ortaya çıkışı genel olarak iki şekilde mümkün olabilmektedir.** Birincisinde, bir toplum kendi içerisinde seçip çıkararak oluşturduğu bir otoritenin hükmetme yetkisine tabi olarak teşkilatlanıp devleti kurar. İkincisinde toplum, kendi içerisinde seçmemiş olsa da ortaya çıkan bir otoritenin veya yabancı bir hanedanın hükmetme duygusuna itaat ederek (Roma gibi) teşkilatlanmak suretiyle devleti kurar.

Yani devlet, toplumun ya demokratik olarak; isteyerek, seçerek ve onaylayarak, ya da istemese de boyun eyerek yö-

netme hakkını kendisine bıraktığı bir otoritenin siyasal teşkilatlanmasıyla ortaya çıkar. Ancak, demokratik olarak ortaya çıkan bir otoritenin demokratik olmayan şekilde işlemesi ya da sonradan böyle olması mümkün olduğu gibi, boyun eyerek kabul lenilen bir otoritenin demokratik bir işleyişe sahip olması ya da sonradan demokratikleşmesi de mümkündür. Kurucu otorite, siyasal olarak teşkilatlanıp devleti oluşturduktan sonra artık "kamu otoritesi" olarak ifade edilir ki, bunu Devlet otoritesi olarak da tanımlamak mümkündür. Kamu otoritesinin kural koyma (kanun yapma) anlamındaki kurumlaşması yasamayı, denetim alanındaki kurumlaşması yargıyı, yönetim alanındaki kurumlaşması da yürütmeyi oluşturmaktadır.

Bu nedenle, devletin teşkilatlanmasını ortaya koyan bu temel organlar (yasama, yürütme ve yargı) toplum adına hareket ederler. Yani, egemenlik, esas sahibi olan toplum tarafından, lehine feragat edilen kurum, organ veya kişiler tarafından toplum adına kullanılır.

Yasama, toplum adına kanun koymakta, yargı, toplum adına hüküm vermekte, yürütme de toplum adına yönetmektedir. Esas itibarıyla, yönetim şekilleri dediğimiz rejimler de egemenliğin toplum tarafından kime ya da kimlere verildiğine göre, Anayasal (hukuki) rejimler ya da otoriter rejimler olarak ayrılmaktadır. Toplumun, egemenliği kişi ya da gruplara vermesi yerine, doğrudan kendisinin kullanması halinde mutlak demokrasi dediğimiz, uygulaması büyük toplumlar için pek mümkün olmayan bir yönetim şekli ve sistemi oluşmaktadır.

Egemenliğin, toplum tarafından bir Anayasa'ya devri halinde Anayasal rejimler oluşmakta, kişiye ya da kişilere devri halinde totaliter rejimler ortaya çıkmaktadır.

Demokratik sistem ise, ancak egemenliğin doğrudan toplum tarafından kullanılması veya Anayasa'ya devri halinde olabilmektedir. Egemenliğin devri halinde, yasama, yürütme ve yargı organ

ve kuvvetleri arasında kuvvetler ayrılığı ilkesi tesis edilebildiği oranda demokrasinin işlemesi mümkün görülmektedir. Geçmiş dönemlerde yargının baskın olmasıyla, özellikle ortaçağ Avrupasında Engizisyon öne çıkmış, yürütmenin baskın olmasıyla Faşist, Komünist, Nazist ya da en iyi haliyle meşruti Monarşi rejimleri öne çıkmıştır.

Bunun yanında, günümüzde yönetim şekilleri ile yönetim sistemlerinin de birbirine karıştırılabildiği ve bu nedenle devlet fıkırinde kargaşaya yol açıldığı görülmektedir. Bu bakımdan, bu aşamada, kamu yönetimi kavramı üzerinde de durmakta fayda görülmektedir.

Öncelikle belirtelim ki, bir ülkenin rejiminden ya da yönetim şeklinden kastedilen, ülkenin yasama ya da yargı rejimi değildir, Kamu yönetimidir.

Kamu yönetimi de; Devletin karar alma (yasama) ve yargısal faaliyetleri dışında kalan faaliyetlerini kapsamaktadır. Ancak, kamu yönetimi aynı zamanda yasamanın ve yargının kararlarını da uygulama aracıdır. Bu bakımdan kamu yönetimi teşkilatı ve fonksiyonları olmaksızın devletin bütünlük ve süreklilik içerisinde işlemesi mümkün değildir. Esasen modern Devletin gelişmesi de kamu yönetimi içerisinde özellikle idarenin ve bunun teşkilatlanmasını ifade eden bürokrasinin gelişmesi ile mümkün olmuştur. Çünkü, bürokrasi gelişmeden önce devletlerin ömrü kurucu hanedana bağlı idi. Hanedanın ortadan kalkması ile devletler de yıkılıyor ve yeniden kurulabiliyordu. Bürokrasinin gelişmesi ise devlete, hanedana bağlı olmayan bir kalıcılık ve süreklilik kazandırmıştır.

İlkel toplumlarda bugünkü anlamda bir örgüt ve bürolar olmadığından insanlar yasalar yerine, sözlü emirler ve geleneklerle yönetiliyordu. Yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkiler doğrudan doğruya olduğu için, arada araçlar da bulunmuyordu. Ancak toplumlar arasında savaş yapma ve vergi alma zorunluluğu ortaya

çıktıktan sonra, Hükümdarlar araçlar kullanma ve bunlarla emirleri diğer kişilere ulaştırma olanağına kavuştular. Ortaçağın sonlarında, krallık otoritesinin güçlenmesi, daimi gelir kaynaklarının bulunması, matbaanın bulunması ve diğer teknik ilerlemeler bürokrasinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.²

Bununla birlikte, gerek eski Türklerde, gerekse diğer eski imparatorluk ve krallık devletlerinde (Çin ve Mısır gibi) kamu yönetiminin yapısal ve fonksiyonel olarak hiç mevcut olmadığını ileri sürmek de mümkün değildir. Şüphesiz mevcut yönetim ve organizasyon yaklaşımları, son iki yüz yıl içinde gelişmiştir. Uygulama süreci henüz iki yüz yılı aşmamıştır. Ancak, eski imparatorlukların uzun asırlar boyunca evrensel güç olarak yaşadıkları dikkate alınınca, bu imparatorluklara da süreklilik kazandıran yönetsel bir yapı ve işleyişin mevcut olmadığının kabul edilmesinin bir çelişki olabileceği düşünülmektedir.

Belki bugünkü anlamda ve şekilde olmayabilir. Fakat henüz bugünkü şekilde parasal bir vergilendirmenin dahi mevcut olmadığı, vergilerin aynı olarak toplandığı eski devlet yapısında bu vergilerin toplanıp, değerlendirilmesinin dahi önemli ve etkin bir kamu yönetimi fonksiyonu olmadan mümkün olmayacağı düşünülmektedir.

Nitekim antik çağ monarşilerinde bile ülkenin topraklarının kralın mülkü olarak kabul edilmesi paralelinde, ekilen, biçilen, depolanan ürün bilgilerini kaydedip sarayda arşivleyen ve denetleyen bir bürokrasi mevcuttur. Girit Tabletleri, Mısır Papirüsleri ve eski Mısır Firavunlarının Bakan ve memurları bunun kanıtıdır. Bu bakımdan, eski krallık ve imparatorluklarda kamu yönetimi fonksiyonunun etkin bir şekilde mevcut olduğu ancak, bu günkü anlamda iş bölümü, kadro, terfi ve ücret gibi bürokratik özelliklere sahip

² N.TORTOP, Yönetim Bilimi, S.Yayınları, S.187

olmaksızın bu fonksiyonun askeri veya dini yapı ve organizasyon içinde işlediği düşünülebilir. Dolayısıyla, günümüz devletin işleyişine süreklilik ve etkinlik kazandıran idare teşkilatı ve görevleri eski devlet yapısında askeri veya dini teşkilatlarca yerine getirilmiş, günümüzde ise kendine özgü bir işe alma, yetiştirme, iş bölümü, uzmanlık, iş ve sosyal güvenlik hukukuna bağlı bir sivil idare tarafından yerine getirilmektedir.

Bu şartlarda, henüz eski imparatorlukların ömrü kadar ömür sürmemiş günümüz devlet yapısının ve işleyişinin, eski imparatorluklardan hangi yönlerden üstün olduğunu tartışmak da rasyonel görülmemektedir. Bu bakımdan, bu aşamada böyle bir tartışmaya girmeksizin günümüz devletinde kamu yönetimi üzerinde özet şekilde durulmasında fayda görülmektedir.

Niteliği ve özellikleri ne olursa olsun, askeri veya sivil olsun, ücretli veya ücretsiz, iş bölümü, uzmanlaşma ve yükselme, kendine özgü kriterleri ve bürokrasisi olsun olmasın, kamu yönetimi; her halükarda devlet-vatandaş ve vatandaş-devlet ilişkilireni genel (kamu) yarar çerçevesinde, toplumsal menfaatler istikametinde kararlaştıran, düzenleyen ve denetleyen yasama, yürütme ve yargının kararlarını yürüten ve uygulayan ve bu suretle devlet yönetimine bütünlük, süreklilik ve işlerlik kazandıran devlet yönetiminin en önemli mekanizmasıdır. Karar alma, yürütme ve yargının ayrı veya tek elde oluşu, kamu yönetiminin gereğini ortadan kaldırmamaktadır.

Bu bakımdan, kamu yönetiminin yapısını iki ayrı kademede incelemek gerekir ki, birincisi hükümet (yürütme) kademesidir. Eskiden yürütme kavramı yerine Türkiye’de bazı yönetim bilimciler “sevk” kavramını kullanmış ve kamu yönetimi yerine de sevk ve idare kavramlarını tercih etmişlerdir. Yürütme (hükümet) yerine sevk, yönetim yerine idare. **Hükümet (yürütme-sevk) kamu yönetiminin en üst düzeydeki siyasi teşkilatlanmasıdır. Bu siyasi**

tekşilatlanma siyasal bilimlerde yönetim şekilleri ya da rejim olarak ifade edilir. Devlet Başkanlığı, Cumhuriyet, Monarşi (Krallık, Prenslik, Emirlik) veya Oligarşi şekillerinde olabilmektedir. Yönetim ya da idare ise hükümetin hiyerarşik alt organıdır. İdare’de de Merkezîyetçilik (centralisation) ya da Adem-i Merkezîyetçilik (decentralisation) söz konusudur. İdare ya da yönetim sözcüğü idarenin herhangi bir parçası ve temsilcisi için de kullanabildiği gibi, yasama ve yargı faaliyeti dışında kalan ve hükümetin emir ve gözetiminde bütün ülke çapındaki devlet yönetimi faaliyetleri de genel idare olarak ifade edilebilmektedir.

A. HÜKÜMET ŞEKİLLERİ - REJİMLER

I- Başkanlık Rejimi

Günümüzün en dikkat çekici Başkanlık rejimi Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığıdır. Bu rejim, eski imparatorluk rejimlerinden ve İngiliz parlamenter Monarşisinden esinlenerek 1787 tarihli Amerikan Anayasası ile düzernlenmiş ancak, Amerika'nın güçlenmesi ve evrensel bir Askeri ve Politik güç olmasıyla birlikte siyasi rejim olarak dikkat çekmiştir.

Bunun yanında, Devlet Başkanının tek partiye ve orduya dayanarak tüm yetkileri kendisinde topladığı Komünist, Faşist, Sosyalist, Diktatöral yönetim şekilleri de gerek Sovyet Rusya'da, gerekse Güney Amerika ülkelerinde ve bazı Afrika ülkelerinde de "Başbakanlık Rejimi" olarak ortaya çıkmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkanın seçimi, eski Türklerde Aşiretlerin Aşiret Reislerini, Aşiret Reisleri meclisinin Boy Beylerini, Boy Beyleri Meclisinin Oymak Beyini, Oymak Beyleri Meclisinin de Hakanı seçmelerindeki seçim usulüne benzer bir niteliktedir. Bu seçim usulü ayrıca, ileriki bölümlerde üzerinde duracağımız yönetime katılımda eşitlik değil, yönetilmekte eşitlik bakımından da önem arz etmektedir. Eyalet halkları, kongre için Temsilciler Meclisi ve Senato üyesi (temsilci ve senatör) sayısı kadar "Başkan Seçici" delege seçmekte ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanını da bu seçiciler seçmektedirler. Ancak, bu husus Amerika Birleşik Devletleri'nde yazılı bir yasal zorunluluğa dayanmayıp, geleneksel olarak oluşmuş bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkan; Yürütmenin başı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanıdır. Kongrenin denetimi altında Dış İlişkileri yürütür. Kongrede kabul edilen yasaları veto etme yetkisine sahiptir (Başkanın vetosu Kongrenin yani, hem senatonun hem Temsilciler Meclisinin 2/3 çoğunluğu ile reddedilebilir). Yaptığı Milletle-

rarası Antlaşmalar ve yüksek kamu görevlisi atamaları (Bakan, Bakan Yardımcısı, Müsteşar) Kongrenin onayına tabidir. Kongreye yasama programı önerebilir, Kongreyi toplantıya çağırabilir ve Kongre toplantılarını erteleyebilir. ABD Başkanı, Kongreyi feshedemez, Kongre de Başkanı görevden alamaz.

ABD Başkanı, Bakanları ve Danışmanlarını kendisi tayin eder ve kendisi görevden alır. Bakan ve Danışmanlar genellikle Vali, Kongre üyesi ve bazen de bürokrat ve teknokratlardan seçilmektedir.

ABD Kongresi Temsilciler Meclisi ve Senatodan oluşmaktadır.

Senato üyeleri, üçte biri her iki yılda bir yenilenmek üzere 6 yıllığına seçilirler. ABD’de her Eyalet Senato’da 2 üyelik ile eşit olarak temsil edilir.

Temsilciler Meclisi üyeleri ise iki yılda bir seçilirler.

Özellikle Vergi Kanunlarının düzenlenmesinde de Temsilciler Meclisi yetkilidir.

Başkanın yaptığı Uluslararası Antlaşmaların ve Bakan ve yüksek memur atamalarının Senatodan onayına tabi olması bakımından Senato, Temsilciler meclisine oranla daha üst ve seçkin bir konumdadır.

Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde Yasama ve yürütme yetkileri Yüksek Sovyet Meclisi’nde idi. Yüksek “Sovyet Meclisi” her 350.000 kişi için 1 Milletvekili seçilmek suretiyle oluşan “Halk Temsilcileri” (Birlik Sovyeti) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ni oluşturan; her Federe Cumhuriyet için 11, her Özerk Bölge için 5 ve her Özerk Yönetim için 1 Milletvekili seçimi ile oluşan “Milliyetler Sovyeti” (Uluslar Sovyeti)’nden teşekkül ediyordu. Ancak, Sovyet Meclisinin tüm üyeleri tek partinin atamalarının Halk’a onaylatılması şeklinde bir seçimle seçiliyordu. Bununla birlikte kalabalık ve karışık olan bu yüksek Sovyetin (Büyük Meclisin) toplanma ve karar alma gücü nede-

niyle bu Meclis yetkilerini, kendi içinden seçtiği 40 üyeli "Prezidyum"a devretmiştir.

Prezidyum, Yüksek Sovyet (Büyük Meclis) Başkanını seçer. Bu Başkan aynı zamanda Prezidyumun Başkanı olup, yürütmenin de gerçek Başkanı ve aynı zamanda da Komünist Parti Merkez Komitesi Genel Sekreteridir.

Sovyetler Birliği yönetimi 1991'de dağılmış, 8 Aralık 1991'de Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuştur.

Güney Amerika ülkelerinde daha mutlak anlamda Başkanlık rejimleri mevcuttur. Güney Amerika ülkelerinde Devlet Başkanları yürütmenin ve Silahlı Kuvvetlerin başı olmak yanında, önemli yasama yetkilerine de sahiptirler. Arjantin, Brezilya, Kolombiya ve Şili gibi ülkelerde ekonomik alanlarda da Başkanlara önemli yasama yetkileri ve buhran dönemlerinde Kanun Hükmünde Kararname çıkarıp, uygulama yetkileri verilmiştir.

2. Cumhuriyet Rejimleri

Cumhuriyet yönetimi, Monarşinin irsiyet ve verasetle seçimsiz hak edilmesine karşın, yürütme erkini elinde tutan (iktidar) Devlet Başkanı ve Bakanlar Kurulunun toplumun seçimle verdiği vekaletle dayanarak iş başına geldiği yönetim biçimidir. **Halkın seçimi esas olduğundan ve Monarşiye karşıt olarak doğduğundan, bu yönetim biçimine veya bu iktidar tipine Halkın İktidarı veya Halkın İdaresi de denilmektedir.**

Cumhuriyet rejiminde Kamu Yönetiminin en üst organı cumhurbaşkanlığı'dır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu'nun elindedir.

Başkanlık rejimindeki Devlet Başkanından farkı genellikle şeklidir. Bu şekil de, özellikle seçim şeklidir. Fakat özü itibarıyla, seçimlerinde de fark olmadığı söylenebilir. Örneğin, ABD Başkanı'nı tüm eyaletlerin seçtikleri "Başkan Seçici" temsilciler seçmek-

te, Cumhurbaşkanı'nu ise yine tüm eyaletlerin veya illerin seçtikleri temsilcileri (Milletvekilleri) seçmektedir. Esas fark ABD'de seçilen "Başkan Seçici" seçmenler bu seçime özgü (Başkan seçimine özgü) temsilciler olup, bu görevleri dışında sürekli bir yasama veya yürütme üyelikleri söz konusu değildir. Temsilcilik sıfatları ve süreleri, Başkan seçimi ile kayıtlıdır. Cumhurbaşkanı seçen temsilciler (Milletvekilleri) ise, bu temsilcilik (Milletvekilliği) sıfatlarını belli bir yasama ve iktidar dönemi boyunca ve bu alandaki tüm kamusal faaliyetlerde sürdürmektedirler. Bunun dışında, önemli farkları yoktur. Yetkileri, çoğunlukla gelenekseldir. Örneğin, ABD Başkanı'nu Bakan ve Yüksek Memur tayinleri Senatonun onayına ve dolayısıyla denetimine tabidir. Cumhurbaşkanı'nın, Başbakan ve Bakan tayini de Meclisin güvenoyuna tabidir. Başkanın veto yetkisi vardır, fakat Kongrenin belli bir çoğunlukla bu vetoyu reddetme yetkisi vardır. Cumhurbaşkanı'nın da yasama organının düzenlemelerini geri çevirme yetkisine karşın, Meclisin bu düzenlemeleri değiştirerek veya değiştirmeyerek tekrar Cumhurbaşkanı'nın onayına sunmak suretiyle teklifinde direnme yetkisi vardır.

Yüksek yargı organları, başkanları Başkanlık rejiminde de Cumhuriyet rejiminde de Devlet başkanı tarafından tayin edilebilmektedir.

3. Monarşik Rejimler

Antikçağ Monarşileri ile Roma İmparatorluğu ve sonraki Monarşiler dönemsel olarak değişiklikler sergilemiştir.

Başlangıçta Tanrı-Kral ve Kutsal Kral olan ve veraset yoluyla intikal eden Monarş yönetimi tüm kamusal yetkilerin sahibi mutlak Monarş iken, Krallık topraklarının ve yönetilen ülkeler nüfuslarının artması karşısında, Krallar, kendilerine önce yüksek dereceli danışmanlar ve Memurlar tayin etmiş, daha sonra bu yüksek dereceli Memurlara ve Komutanlara ücret yerine, toprak vererek feodalitenin doğuşunu hazırlamış ve bu usul feodal beyler tara-

fından da uygulanarak geniş alanlara yayılmak suretiyle birbirine bağlı bir anlamda yetki genişliğine ve yetki devrine dayanan imparatorluklar kurulmuştur. Böylelikle, Mutlak Monarş totaliter bir sistem iken imparatorluğa doğru geliştikçe, sistem olmaktan çıkarak gitgide sembolik bir yönetim biçimi kazanmıştır.

Eski Türklerde Aşiret Reislerinin, Boy ve Oymak beyleri ile İl Hanlarının seçimle iş başına gelip, İmparatorluğa doğru gelişme- de İmparatorluk kurulduktan sonra, İmparatorluğun bu Han ve Beyliklerinin Asya Hun Devleti-Avrupa Hun Devleti; Bozok-Üçok; İç-Dış; Kuzey-Güney; Sağ-Sol Kanat gibi her biri kendi toprağı ve ülkesinde egemen olarak imparatorluğa tabi tutulması, İmparatorun batıdaki gibi hanedanı ve verasetle intikali yanında, batıdan daha sağlıklı ve demokratik bir yetki genişliğine ve yerinden yönetim esasına dayanmaktadır.

Bugün, Avrupa'da da mevcut olan parlamenter Monarşiler artık geleneksel-sembolik yönetim rejimlerine dönüşmüşlerdir.

4. Oligarşik Rejimler

Oligarşi, iktidarın az sayıda seçkin veya imtiyazlı bir sınıfın (Aristokrasi) veya mülk sahibi bir azınlığın (Plütokrasi) elinde bulunduğu bir yönetim biçimidir.

Milletvekilliği adaylıklarının yüksek ücretlerle satıldığı, zengin seçkinlerin ve imtiyazlıların Milletvekili adayı olabildikleri demokratik sistemlerde de yönetim, oligarşi eleştirisine muhatap olabilmektedir. Ancak, oligarşide azınlığın imtiyazı dolayısıyla, iktidarın verasetle intikali de söz konusudur.

B. YÖNETİMİN TEŞKİLATLANMA ŞEKİLLERİ

Kamu yönetimi, Merkezî (Centralisation) veya Adem-i Merkezî (Decentralisation) şekline göre teşkilatlanabilmektedir.

Yönetim (İdare), devletin yasama, yürütme ve yargı faaliyetleri dışında kalan ve yürütmenin emir ve denetimi altında (Genel İdare esaslarına tabi olarak) yürütülen tüm devlet faaliyetlerini kapsar. Bu bakımdan, devletin temel organlarının kuruluş ve işleyişi Anayasa ile düzenlenirken, idarenin yapısı ve işleyişi kanunlarla, idarenin alt organları ise kanunların verdiği yetkiye dayanılarak kurulurlar.

1- Merkezî Yönetim - Merkezden Yönetim;

Merkezîyetçi yönetimde veya merkezden yönetimde, merkezdeki yöneticilerin daha geniş, taşradaki yöneticilerin ise daha dar yetkilere sahip olarak, ülkenin Başkent'teki belli sayıda yönetici kişi veya kurumlarca hiyerarşik ilişki içerisinde yönetilmesidir.

Bu nedenle, Merkezî yönetimde “Hiyerarşi” ve “Yetki Genişliği” kavramları ve uygulaması önem kazanmaktadır.

a. Hiyerarşi

Hiyerarşi, karar verme, yürütme ve denetleme yetkilerinde ve bunlara ait sorumluluklarda makamların ve makam sahibi kişilerin yerini belirleyen ve dolayısıyla yönetimin iç ve dış çevre ilişkilerinde ilgili başvuru yerlerini ortaya koyan bir disiplindir. Hiyerarşik üstünlük, üste astın karar ve uygulamalarını onaylama, onaylamama, kısmen veya tamamen değiştirme veya yerine karar verme yetki ve sorumluluğu; asta da üste uyma ve üstün emir ve direktiflerini yerine getirme sorumluluğu verir. Şüphesiz bu üst ve ast yetkileri ve sorumlulukları sınırsız olmayıp, hukuk devletinde kanun, tüzük ve yönetmeliklerle sınırlanmıştır.

b. Yetki Genişliği

Yetki Genişliği; üst kademe yetkilerinin hiyerarşik üstün denetimi altında tutulmak kaydıyla hiyerarşik alt kademelere devredilmesidir. Bu yetki devri kanunla yapılacağı gibi, üstün karar, emir veya onayı ile de yapılabilir. Ancak, burada yetkiyi devreden üstün denetleme ve onaylama gibi yetki ve sorumlulukları kendi üzerinde tutarak yetkilerin kullanılmasını hiyerarşik astlarına devretmesi sebebiyle geniş anlamda tüm yetkiler, üstün elinde bulunmakta ve üst, geniş yetkilere sahip bulunmaktadır. Örneğin; bir Bakanın Müsteşarına ve tüm Genel Müdürlerine kendi görev alanlarında Bakan adına imza ve haberleşme yetkisi vermesi böyle bir uygulamadır.

Bu örnekte tüm Genel Müdürler, işin süratle ve etkinlikle yürütülmesi için Bakan adına hareket edebilmekte, ancak, bu hareketleri Bakanın sorumluluğunu ortadan kaldırmadığından, her bakımdan Bakanın müdahalesine ve hiyerarşik emir ve denetimine tabidirler.

Bu hususu İdari Vesayetle de karıştırmamak gerekir. İdari vesayette hiyerarşik yetkilerin devri ve denetimi sözkonusu değildir. İdari vesayette astın veya idari vesayat denetimine tabi makam veya kuruluşun sadece kanunla belirlenmiş bir kısım faaliyetleri idari vesayet makamının onayına ve denetimine tabidir. Yetki genişliği çerçevesindeki yetki devrinde ise astın tüm faaliyetleri ve uygulamaları üstün emir-onay ve denetimine tabidir. İdari vesayet Merkezen Yönetim makamı ve kuruluşları ile yerinden yönetim makam ve kuruluşları arasındaki ilişkilerde sözkonusudur. Yetki genişliği ise, her iki yönetimin kendi içerisinde de sözkonusudur.

Kısaca, Merkezî yönetim, Merkezî kamu yönetiminde ülke yönetimine dair tüm kararların tek merkezce (Merkezî yönetimce) alınarak, ülke genelinde yürütölüp uygulanmasının ve denetiminin de Merkezî yönetim yetkilerince yetki genişliği çerçevesinde yerine getirilmesidir.

2- Yerinden Yönetim

Yerinden yönetimde bir kısım kamu görevlerine dair kararların Merkezî yönetim dışında, yerinde (ilgili kamu kuruluşunca veya ilgili mahalli kamu kurumlarınınca) ilgili faaliyet alanında veya ilgili mahalli sınırlarda yürütölüp uygulanması ve denetlenmesidir.

Şüphesiz burada, yerinden yönetim kuruluşlarının kendi görev veya coğrafi alanları ile ilgili kararları alıp uygulamadaki serbestlik dereceleri, daha doğrusu, özerklik dereceleri ile Merkezî yönetimin yerinden yönetim kuruluşları üzerindeki vesayet denetimi seviyesi önem arz etmektedir. Ancak, özerklik ve vesayet denetimine girmeden önce bunların ilgili oldukları yerinden yönetime tabi kurum ve kuruluşlarını belirlemek gerekir.

Yerinden yönetim kurum ve kuruluşları iki kritere bağılı olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bu iki kriterden biri fonksiyoneldir, biri yapısaldır.

Fonksiyonel bakımdan yerinden yönetim kuruluşları, fonksiyonları itibarıyla yani, faaliyet alanlarının niteliğı itibarıyla yerinden yönetilen idare kuruluşlarıdır.

Yapısal bakımdan yerinden yönetim kurumları ise, faaliyetlerinin coğrafi alanı itibarıyla yerinden yönetilen kamu kurumlarıdır. Bunlara yerel yönetimler ve Mahalli İdareler de denilmektedir.

Burada fonksiyonel yerinden yönetimler için kuruluş, coğrafi yerinden yönetimler için ise kurum deyimi de özellikle kullanılmıştır.

Günümüzde birçok idari metinde geçen kamu kurum ve kuruluşları ayrımını da bu arada açıklığa kavuşturmak gerekir.

Kamu Kurumu

Kurum veya müessese, toplum genelinde benimsenmiş olup, formel veya informel hukuk, yani yazılı ve geleneksel hukuk kuralı haline gelmiş kural ve uygulamaları da ifade etmektedir.

Kamu yönetiminin yapısı da kurumsal bir yapıdır. Kamu yönetimi teşkilatı formel ve informel hukuk kurallarına göre müesse-

seleşmiştir. Dolayısıyla, genel idarenin parçalarını Kurum olarak ifade etmek gerekir. Çünkü belli bir toprak ve bu toprak üzerinde yaşayan nüfusu genel olarak yönetmekle görevli ve yetkili idareyi Genel İdare veya Genel Yönetim veyahut da Kamu Yönetimi olarak ifade ettiğimize göre, coğrafi bakımdan yerinden yönetimi ifade eden Genel İdare parçalarını da kamu kurumu olarak kabul etmemiz gerekir.

Kamu Kuruluşu

Kamu Kuruluşu ise, genel idare açısından müesseseseleşmiş, zorunlu ve genel idarenin asli faaliyet alanlarıyla görevli veyahut genel idarenin faaliyetlerini tamamlayıcı fonksiyonlara sahip olmayıp, belli bir alandaki ihtiyaçlar sebebiyle geçici olarak sonradan kurulan kuruluşlardır. Başka bir ifadeyle, kamu kuruluşlarının faaliyetleri devletin, müesseseseleşmiş-kurumlaşmış asli-zorunlu ve sürekli faaliyetlerinden olmayıp, özellikle ekonomik ve sosyal kalkınma yolunda topluma öncülük etmek üzere geçici olarak kurulmuşlardır. Bu bakımdan bunları kamu kurumu olarak değil, kamu kuruluşu olarak ifade etmek gerekir.

a. Coğrafi Yerinden Yönetim Kurumları

Coğrafi yerinden yönetim kurumları, Genel İdarenin mahalli temsilcisi niteliğindedir. Bu bakımdan bunlara “Mahalli İdareler” veya “Yerel Yönetimler” denilmektedir. Genel İdare, ülke genelinde ortak ihtiyaçlarının toplumsal yarar (kamu yararı) ölçütünde karşılanmasını düzenler. Mahalli İdareler ise, ülkenin belli bir coğrafi kesiminde yaşayan nüfusun ortak mahalli ihtiyaçlarının yine aynı toplumsal yarar (kamu yararı) ölçütünde karşılanmasını düzenler.

Mahalli İdareler konusunda, günümüzde en çok tartışılan husus, Merkezî İdare ilişkileridir. Başka bir ifadeyle, Merkezî İdare – Mahalli İdareler ilişkileridir. Bu ilişkilerin odak noktası, Merkezî İdarenin “Vesayet Denemi”dir. Ancak, şunu da ifade etmek gerekir

ki, günümüz Merkezî İdare – Mahalli İdareler ilişkileri Vesayet Denetimini aşmış bir takım uygulamalarla karmaşık bir hal almış olup, bu karmaşıklık Merkezî İdarenin müdahalelerinin artmasına ve buna karşı da mahalli idarelerin artan bu müdahalelere tepki olarak, mahalli idarelerin yetkilerinin ve özerkliklerinin artırılması gündeme gelmiştir.

Formel olarak, Merkezî İdare – Mahalli İdare ilişkileri Vesayet Denemi'ne dayanır.

İdari Vesayat dar anlamda Merkezî yönetimin yerel yönetimler üzerindeki denetleme yetkisidir.

Vesayet denetimi, üç türlü yetki ile ortaya konulabilmektedir. Bozma, onama ve yerine geçme.

Birincisinde, Merkezî yönetimin vesayet makamları yerel yönetimlerin yasalara, genel idare esaslarına ve kamu yararına aykırı gördükleri yerel yönetim kararlarını bozarak, yerel yönetimlerin yasalara, genel idare esaslarına ve kamu yararına aykırı teşebbüslerini önlemek suretiyle önleyici bir denetim işlevi görmektedirler.

İkincisinde, yerel yönetimlerin bazı kararları yasalarla Merkezî yönetimin ilgili vesayet makamının onayına tabi tutulmuştur. Yerel yönetimlerin yasalarla belirlenen alanlardaki kararları üzerindeki bu onay denetimi yerel yönetimler üzerinde caydırıcı bir etkiye sahiptir.

Üçüncüsünde, sık olmamakla birlikte, bazı hallerde ve özellikle yerel yönetimlerin yerine getirmek zorunda oldukları hususları yerine getirmeyip, görevlerini tam yapmamaları halinde vesayet makamlarının yerel yöneticilerin yerine geçerek bu görevleri kendilerinin yapması ile ortaya çıkan bir denetlemedir. Bu denetleme şeklini de düzenleyici – yapıcı bir vesayet denetimi olarak ifade etmek mümkündür.

Bununla birlikte, uygulamada, Vesayet Denetimi ülkeler ve bölgeler bazında farklılıklar gösterebilmektedir. Bazı ülkelerde söz konusu vesayet denetimi şekillerinin hepsi bir arada ve otoriter

bir sistemle uygulanmakta, bazı ülkelerde vesayet denetiminin sadece bir kısım türleri uygulanmaktadır.

Asya, Latin Amerika ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinde Vesayet Denetimi otoriter yönetim sistemlerine özgü bir işleyişe sahiptir. Bu ülkelerde vesayet makamları, yerel Meclislerin kararlarını onaylama yetkisinden, yerel yönetimlerin yerine geçmeye ve karar organlarını feshetmeye kadar yoğun vesayet denetimi yetkilerine sahip olabilmektedir.

Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde ise, yerel yöneticiler ve yerel meclisler düzenleyici yetkilere ve harcama serbestliğine sahip olmakla birlikte, esasen bu ülkelerde de idari vesayet makamlarının bozma ve onama yetkileri vardır. Fransa ve Türkiye gibi ülkelere farkları, yerel yöneticilerin, vesayet makamının bozma veya onama kararlarına karşı Kraliçe'ye itiraz hakları bulunmasıdır.

Amerika Birleşik Devletleri gibi federatif yapılarda ise, yerel yönetimler eyalet yasalarıyla düzenlenmekte ve eyalet yönetimlerinin vesayet denetimi altında bulunmaktadır.

Sosyalist yönetimlerde ve özellikle eski SSCB'de ise teorik olarak tüm yönetimin yerel teşkilatlanmaya tabi olduğu ileri sürülse de, uygulamada bu teşkilatlanma baştan aşağı otoriter bir dikey teşkilatlanma olup, ülke yönetimi tamamıyla hiyerarşik ve militarist denetime tabi olduğundan, yerel yönetim değerlendirmesi olmamaktadır.

Bu alanda da şu hususu ifade etmek gerekir ki, yerel yönetim teşkilatlanması ve yetkileri farklı ülke ve rejimlerde farklı görülmekte ise de, bu alanda da esasa ilişkin ciddi farklar yoktur. Örneğin, il idarecisini Kraliçe, Türkiye'de Valiyi Hükümet tayin etmekte, diğer il meclisi üyeleri her iki ülkede de seçilmektedir.

b. Özerklik

Yerinden yönetime tabi kurum ve kuruluşların, Merkezî İdarenin onama, bozma ve yerine geçme gibi idari vesayet denetimi dışında kalarak, kendi faaliyet bölgelerinde veya kendi faaliyet

alanlarında kendi kendilerine kesin kararları alabilme ve uygulama, bağımsız organlara sahip olma ve bunlara bağlı olarak özellikle parasal kaynaklara sahip oldukları bir yönetim tarzıdır ki, Otonomi olarak ifade edilebilen bu yönetim tarzı esasen federatif yapıya özgüdür.

Bu bakımdan, Merkezîyetsizlik anlamında olan Adem-i Merkezîyet veya tam özerk yerel yönetim günümüzde hiç bir ülkede, hiç bir yönetim şeklinde ve sisteminde mevcut bulunmamaktadır. Tam özerk yerinden yönetimi sadece Federatif yapılar için kullanmak mümkündür.

c. Fonksiyonel Yerinden Yönetim Kuruluşları

Fonksiyonel bakımdan yerinden yönetilen kamu kuruluşları faaliyet alanı ve faaliyetlerinin niteliği itibarıyla yerinden yönetime tabi kamu kuruluşlarıdır.

Türkiye’de Fonksiyonel Yerinden Yönetim Kuruluşları Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Kamu Meslek Kuruluşları ve Katma Bütçeli İdarelerdir.

Fonksiyonel Yerinden Yönetim Kuruluşlarının faaliyet sabası, devletin asli, zorunlu ve sürekli faaliyet alanının dışındadır. Faaliyetleri kamu görevi değildir, kamu hizmetidir. Ancak, devletin kendi asli ve zorunlu faaliyet alanı dışında bu şekilde teşebbüslerde bulunması hemen hemen bütün devletlerde şu veya bu şekilde görülebilmektedir. Kısaca, **Devlet Teşebbüsleri de diyebileceğimiz bu Teşebbüsler**, toplumun genel ihtiyaçlarını karşılamak ve ekonomik kalkınmayı engelleyen sermaye, müteşebbis, yetişmiş iş gücü, dış finansman, fiziki ve sosyal alt yapı yetersizliklerinin sözkonusu olduğu alanlarda ve şartlarda, **Devletin kamu yararını gözeterek bir anlamda gönüllü olarak üstlendiği faaliyetler ve bu faaliyetlere dair teşkilatlanmadır.**

Türkiye’de de, diğer tüm demokratik devletlerde de, Kamu İktisadi Teşebbüsleri aynı nedenlere bağlı ve toplumsal ihtiyaçlara karşılık olarak doğmuştur.

C. YÖNETİM SİSTEMLERİ

Genel olarak sistem, belirli parçalardan (alt sistemlerden; alt birimlerden, unsurlardan) oluşan ve bu parçalarının gerek birbirileriyle, gerekse dış çevre ile belirli ilişkileri olan bir bütündür.

Kapalı ve determinist sistemler, Sistem ile çevresi arasında enerji, bilgi ve materyal alışverişi bulunmayan, işleyiş sebep ve sonuçları (girdi ve çıktılar) belli olan sistemlerdir. Genellikle Mekanik sistemler bu türdendirler. Bu sistemler aşınma, yıpranma ve yanlış faaliyet sonucu pozitif Entropi (işlemezlilik) eğilimine maruzdurlar.

Açık ve Probabilistik Sistemler ise, çevresi ile arasında enerji, bilgi ve materyal alışverişi olup, değişik girdilerle değişik sonuçlara ulaşılması ve dolayısıyla dengede tutulması mümkün sistemlerdir. Açık sistemlerde işleyişin denetlenip sistemin geri uyarılması suretiyle sistemde dinamik denge sağlanma imkânı mevcuttur. Geri uyarımda uygunluk tespitleri pozitif uyarımla, sapma ve farklılaşma tespitleri negatif uyarımla sistemi geri besler. Bu özellikleri itibarıyla, açık sistemler Agatif entropi (Negontropi) eğilimine yani, sürekli devir daim kabiliyetine sahiptirler. Sosyal Sistemler (siyasi, idari, ekonomik, ticari, ve bu gibi bütün sosyal sistemler) açık sistem özelliğine sahiptirler.

Sistemi oluşturan parçaların her biri bir alt sistem, kendine has bir sistem ve işleyiş özelliği olup, birbirileriyle ve dış çevre ile kendilerine has ilişkiler içerisindedirler.

Ancak, kendine has işleyiş ve dış çevre ilişkileri özelliklerine sahip alt sistemler, işleyiş itibarıyla birbirinden bağımsız çalışsalar bile, amaçları ve etkinlikleri bakımından kendi aralarında bir amaçlar ve etkinlikler hiyerarşisine, bir genyönleme tabidirler. Örneğin, kâr amaçlı bir şirkette Ham Madde İkmal Grubunun (alt

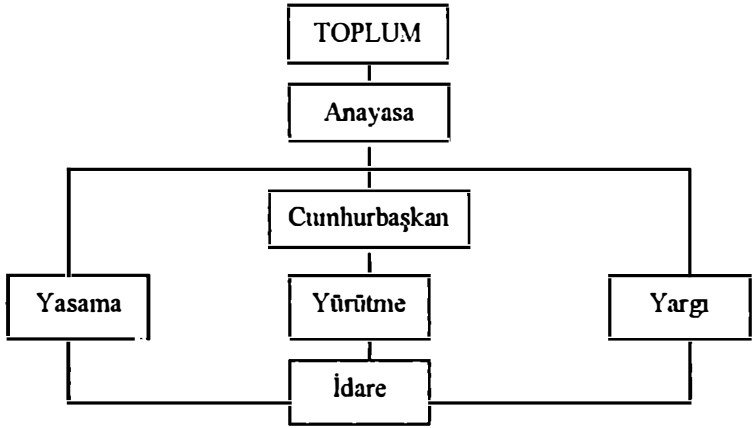
sisteminin) amaçları ve faaliyet sonuçları Üretim Grubuna girdi, Üretim Grubunun amaçları pazarlama grubuna girdi, pazarlama grubunun amaçları satış grubuna girdi teşkil etmekte ve bütün grupların bağımsız olarak kendi amaçlarını gerçekleştirme etkinlikleri neticede şirketin genel (kâr) amacına ulaşılmasına bir vasıta teşkil etmektedir.

Bu genyöntem ve amaçlar hiyerarşisi her seviyede ve türde sistemler için geçerlidir. Binaenaleyh, şirket örneğindeki bu genyöntem ve amaçlar hiyerarşisini Hükümet Sistemi ve İdare alt sistemlerinde; Devlet Sistemi ve Yasama-Yürütme (Hükümet), Yargı alt sistemlerinde veyahut Dünya fizyolojik sistemi ile karalar, denizler ve atmosfer alt sistemlerinde; güneş sistemi ve gezegenleri alt sistemlerinde; kâinat sistemi ve alemler alt sistemlerinde veyahut da fizyolojik insan sistemi ile kemik, et, sinir, damar vs. Alt sistemlerinde tespit etmek mümkündür.

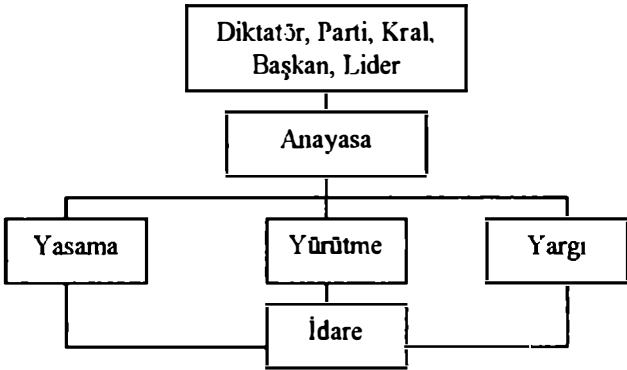
Dolayısıyla, ele alınan her alt sistem veya alt sistemleri işleyişleri itibarıyla bağımsız olabilmekle birlikte, sebep ve amaçları itibarıyla bir bütünün parçalarından başka şeyler değildir.

Kısaca belirtmek gerekirse rejim yapıyı-biçimi, sistem de ilişkiler bütünü-işleyişi ifade eder. Hukuk da, işleyişi sağlayan ilişkilerin kurallarını ifade eder. Sistemin ilişkiler bütünü çerçevesinde hukuk kurallar bütünü oluşturmaktadır.

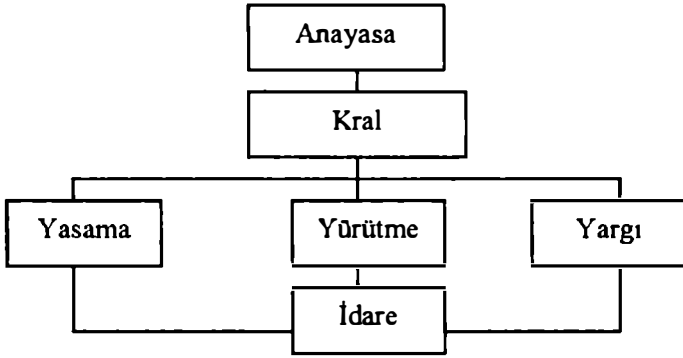
Başka bir ifadeyle, rejimi şemalandırılabilir ilişkiler bütünü, sistemi ise bu ilişkilerin işleyişi ya da işleyiş niteliği olarak tanımlamak mümkündür. Bu şemalandırılabilirlik aşağıda örneklendirilmiştir.

1- Cumhuriyet Rejimi Örneği Şema

2. Totaliter Rejim Örneği Şema

3- Meşrutî Monarşik Rejim Örneği Şema

1 no'lu şema, rejim olarak demokratik bir şekil arz etse de, kuvvetlerin her birinin kendi iç ilişkileri, diğer kuvvetlerle ilişkileri ve vatandaş ilişkileri demokratik de olabilir otoriter de. Dolayısıyla, ancak ilişkilerin niteliği demokratik ise sistemi demokratik olarak ifade edebiliriz.

2 no'lu şema da, rejim olarak otokrat şekil arz etmekle birlikte, ilişkiler kuvvetle muhtemel şekle uygun olarak otoriter olabileceği gibi, zayıf da olsa demokrat olma ihtimali de yok değildir.

1 no'lu şema özelliklerini 3 no'lu şema için de tekrar etmek mümkündür.

Sosyal olarak, sistemin şekil ve biçim ya da teşkilatlanma ile somut olarak ortaya çıkan yapı olmayıp, yapı içindeki elemanların birbirleriyle ve dış çevre ile olan ilişkiler bütünü ve bu ilişkiler bütününün dayandığı genel prensipler olduğu dikkate alındığında, yönetim sistemlerinden hiç bir şekilde monarşik rejimi, başkanlık rejimi, cumhuriyet rejimi veya oligarşik rejimleri anlaşılmamalıdır.

Rejim yapısaldır, örgütseldir ve şekilseldir (şemalandırılabilir), sistem ise ilişkilerin şeklinden çok niteliğini ifade eder.

Bu açıdan, yönetim sistemlerini genel olarak şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1- Otoriter Sistemler

a- Diktatörlükler ve Mutlak Monarşiler,

b- Totaliter Sistemler

1- Komünizm ve Sosyalizm

2- Faşizm

3- Nazizm

4- Teokrazi

1. Klerikalizm - Kilise Yönetimi

2. İslam Şeriatçılığı

3. Yahudi Şeriatçılığı

4. Tradisyonalizm ve Şiacılık

2. Demokratik Sistemler

Otoriter sistemler devlet bazında, özellikle yürütme gücünü devletin diğer kuvvetleri (yasama ve yargı) üzerinde tutarak kullanan, yetkileri sınırsız yönetim sistemlerinin genel ve ortak işleyiş özelliğidir. Otoriter söstem, devlet gücünün geliştirilmesi üzerinde durur. Demokrasi ise kişinin geliştirilmesini esas alır.

Diktatörlükler, legal veya illegal yollarla siyasal iktidarın tek kişinin elinde toplandığı ve genellikle kapalı ekonominin uygulandığı otoriter yönetim sistemidir.

Mutlak Monarşiler de tüm devlet faaliyetlerinin bir tek hanedanın egemenliğinde bulunduğu ve iktidarın verasetle intikal ettiği siyasal sistemleridir.

Totaliter sistemler, devlet-vatandaş ilişkilerinin tümünün bir ideoloji veya din veya mezhep adına baskıcı bir şekilde denetim altına alınarak, tüm devlet faaliyetlerine ideoloji, din veya mezhep görüşünün dayatıldığı siyasi sistemlerdir.

Tüm devlet sistemleri, mutlak şekilde bir iletişim-haberleşme ve birbirinden (örnek alma, model alma, taklit etme, özenme niteliğinde bile olsa) etkilenme sürecine tabidirler. İlkel devlet tipinde ilkel iletişim-haberleşme, günümüzde de modern iletişim-haberleşme sistemleri tamamen kapalı devlet sistemlerine imkan vermemektedir.

Diğer taraftan, tüm devlet sistemleri dinamiktir. Devlet sistemi ve anlayışı en ilkel tipten günümüze kadar değişen ve gelişen bir şekilde gerek fizyolojik özellikleriyle (toprak ve nüfus özelliğiyle), gerekse işleyiş özellikleriyle sürekli bir değişim içerisinde olmuştur.

Daha önce de açıkladığımız gibi, devlet sistemi demek, yönetim şekli demek değildir.

Devlet sisteminden bahsedildiği zaman, şüphesiz devleti bir sistem olarak ele almak gerekir. Yani belli fizyolojik (toprak ve nüfus) ve siyasi (yasama, yürütme, yargı) parçalara ve alt sistemlere sahip olan devletin gerek bu parçalarının birbiri ile olan ilişkilerinin, gerekse bu parçaların dış çevre ile olan ilişkilerinin işleyiş şekli devlet sisteminin ismini belirler. Devletin özellikle siyasi alt parçaları olan yasama, yürütme (idare dâhil) ve yargı organlarının birbirleri ile ve dış çevre ile olan ilişkileri demokratik bir işleyişe sahip ise devletin sistemi (yani işleyişi) demokratiktir. İşleyiş otoriter ise otoriterdir. Aynı şekilde, her bir organı ayrı ayrı kendi alt sistemleri içinde de inceleyerek işleyişinin veya o organın yönetiminin demokratik mi, otoriter mi olduğunu tespit etmek mümkündür.

Burada şu hususa özellikle dikkat çekmekte fayda vardır. Gerek doğal sistemlerin, gerekse beşeri sistemlerin ana hedefleri insandır. Esasen sebebi veya sonucu insanı ilgilendiren, insan ha-

yatını etkileyen her tür sistemin özü de insandır. Dolayısıyla, dünya gezegeninin efendisi ve ana girdisi olan insan, dünyadaki dünya hayatını yönlendiren güneş sisteminin de nihai hedefidir. Başka bir ifadeyle, yeryüzünde bütün sistemlerin ana girdisi ve nihai amacı insandır.

Buradan şu sonuca varmak mümkündür.

Devlet için rejim (yönetim) şekilleri ve rejim isimleri değil, sistemleri esastır. Sistemde de esas olan insandır. Bu açıdan bakıldığında demokrasinin hukuki ve kanuni düzenlemelerden çok, toplumun siyasi eğitimi ve kültürü ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, bir devlette demokrasinin düzeyinin kanunları yapan, uygulayan ve denetleyen insanların devlet ve dünya görüşü ile siyasi eğitim düzeyi ve kültürü kadar olduğu düşünülebilir.

Rejim, bir teşkilatlanma türüdür. Yapının şeklidir. Bir binanın mimarisi, iç ve dış dekorasyonu gibidir. Devlet rejimi de, devlet teşkilatının teşkilatlanma tarzı ve donanımıdır. Sistem ise, bu yapının içinde yaşayan elemanların birbirleri ile ve dış çevreleri ile olan ilişkilerinin niteliğidir. Bu bakımdan her türlü yönetimde ve devlette ve devletin de her türlü alt teşkilatlarının yapılanmasında asıl olan, teşkilatlanma tarzı yani, binası ve dekorasyonu değil, sistemdir.

Çünkü içi ve dışı da çok güzel ve modern binalarda yaşamak değil, bina içindeki aile bireylerinin ve ailelerin birbirleriyle ve dış çevre ile ilişkilerinin niteliğinin güzel olması esastır.

Sonuç itibarıyla, kamu yönetimi bakımından rejimler ve sistemler için şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür.

Bir devletin yönetim şeklinin Cumhuriyet veya Başkanlık veya Parlamenter Monarşi veyahut da Oligarşik olması, o dev-

let yönetiminin ne demokratik, ne de otoriter bir sisteme tabi olarak işlediğini ifade etmez. Tüm rejimlerde devlet yönetimi demokratik de olabilir, otoriter de.

Örneğin, başkanlık sistemi bugün ABD’de demokratik, Güney Amerika ülkelerinde otoriter bir işleyişe (sisteme) sahiptir.

Fransa, İtalya gibi Avrupa ülkelerinde Cumhuriyet rejimi demokratik bir işleyişe sahip iken, son yıllara kadar birçok Doğu Avrupa ülkesinde aynı rejim totaliter bir işleyişe sahip olarak süre gelmiştir.

Aynı değerlendirme, tüm eski krallıklar, eski imparatorluklar ve eski Türk Devletleri için de geçerlidir.

Rejimlerde ve sistemlerde toplumsal kültür de önemli bir faktördür.

Günümüzde Başkanlık rejimine tabi olmayıp, Cumhuriyetle idare edilen devletlerde Anayasalarla Cumhurbaşkanlarına, Devlet Başkanı benzeri yetkiler tanındığı halde (yasaları veto etmek veya meclislere geri çevirmek, onaylamamak ve zamanında yürürlüğe koymamak, Meclisleri feshetmek ve Bakanlar Kuruluna Başkanlık etmek gibi) bu yetkiler, kimi devletlerde ve dönemlerde kesin olarak uygulanırken, kimi devletlerde ve dönemlerde kullanılmayarak daha çok teamüllere itibar edildiği (söz konusu yetkilerin sembolik kaldığı) dikkate alındığında, rejimin daha çok geleneksel özelliklere-teamüllere dayandığı ileri sürülebilir. Bunun en önemli kanıtı da çağımızda çok sayıda, özellikle Avrupa’da ve Asya’da Meşrutî Monarş ve İmparator niteliğinde Devlet Başkanlarının varlığı ve bu varlığın sembolik de olsa geleneksel kültür çerçevesinde sürdürülmesidir.

Bu arada, yönetim bilimleri içerisinde işletme yönetimi bakımından yönetim teknikleri olarak ifade edilen tanımlar (Amaç-

lara Göre Yönetim Tekniği, Sibernetik, Toplam Kalite Yönetimi ve bu gibi) yerine ve özellikle Standardizasyon kurumlarınca Üretim Süreçleri(Proses) Yönetimine ilişkin tekniklerin yönetim sistemi olarak tanımlanıp yeni bir tanım gibi verilmesinin yönetim bilimleri literatürüne ugun olmadığını belirtmek gerekir.

Bütün bunların yanında, dinlerin otoriter ya da demokratik sistemlere yatkınlığı da üzerinde durulması gereken önemli bir husustur.

Demokraside amaç, kişinin geliştirilmesidir. Otoriter sistemlerde ise amaç, devletin gücünün geliştirilmesidir. Bu temel prensibe dinlerdeki yaklaşımlar şühhesiz farklıdır. Örneğin, Hristiyan dininde kişi kiliseye karşı sorumlu olup, kiliseye ve kilisenin din adamlarına hesap vermek zorundadır. Hristiyan dininde Katolik Sosyal felsefesi de toplumculuğu ve devleti esas alır, tümünden gelimcidir. İslamiyette ise, kişi Allah'a karşı sorumludur ve Allah'a hesap vermek zorundadır. Bu nedenle, islamiyette birey esastır ve islamiyet bireyden topluma-tüme varımcıdır. Bir başka açıdan irdelendiğinde de islamiyette insanın, insan olarak, birey olarak, kişi olarak esas alındığı ve kişinin (insanın) cinlerden ve meleklerden üstün ve yaratıcı Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olarak nitelendiği görülmektedir. Burada da, birey esas alınmıştır. Musevi inancı ile Hristiyan inancında ise birey değil, nesiller ve toplumlar esas alınmakta, islamiyetteki kişinin üstünlüğü ve seçilmişliği yerine, kavimlerin seçilmişliği ve üstünlüğü öne çıkarılmaktadır. Musevi ve hristiyan inanç sistemlerinin, toplumları Tanrının Çocukları olarak seçilmiş toplumlar ve seçilmemiş (Tanrının Çocukları olmayan) toplumlar olarak belirlenmesinin, siyasi tarihte Aristokrasinin, toplumsal sınıfçılığın, köleciliğin ve sömürgeciliğin dini temelini oluşturduğu düşünülebilir.

Sonuç olarak şöyle bir yaklaşımda bulunulabileceği düşünülmektedir: Demokraside ve islamiyette bireyin, otoriter sistemlerde, musevi ve hristiyan inancında ise toplumun önceliği sözkonusudur. İslamiyetin insan ve toplum yaklaşımı demokratik, musevi ve hristiyan inancının insan ve toplum yaklaşımı ise otoriterdir.

II- KAMU YÖNETİMİ

A- KAMU YÖNETİMİNİN TARİHÇESİ VE ESKİ TÜRKLERDE KAMU YÖNETİMİ

Kamu yönetimini ve kamu yönetimi teşkilatını ifade eden devlet bürokrasisi hükümetin bir alt sistemi ve uzantısıdır. Hükümet ise, yasama ve yargı ile birlikte devletin, devlet de siyasi sistemin bir uzantısıdır. Bu bütünlük dikkate alındığında, kamu yönetimi tarihçesini politika ve devlet tarihçesinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Şüphesiz böyle bir yaklaşımla tarihçe incelenmesine her açıdan yazılı kaynak tespit etmek de güçtür. Çünkü bir kısım milletler tarihleri boyunca süper güç devletler ve ideal yönetimler kuramamanın eksikliğiyle devleti ve politikayı sürekli olarak incelemiş, tartışmış ve yazmış; bir kısım milletler ise fiilen büyük devletler ve imparatorluklar kurmuşlar ve yüzyıllar boyunca da dünya siyasetine yön vermişlerdir. Bir anlamda büyüyemeyenler büyük teoriler geliştirmiş, büyüyenler pratiğini geliştirmiş, teorisi ikinci planda kalmıştır.

Sorel, Prelot ve daha birçok siyaset bilimcisinin dedikleri gibi “iktidara malik olamayan insanlar, milletler veya toplumlar daha çok politika ilmi üzerinde kafa yorup, mürekkep harcamışlardır. İktidar sahipleri ise, daha çok gerçeklerle düşünmüşler ve düşündüklerini yazmaktan çok uygulamaya koymuşlar veya koymaya çalışmışlardır. Roma fiilen kudret ve iktidar sahibi idi. Tıpkı Osmanlılarda olduğu gibi, düşünceleri ve gayeleri, hadiselerin pragmatizmi, kurdukları sistemlerin yazılı ve ananevi kanunları ve zuretleri sınırlı idi. Bunun için de, düşüncelerini ve iyi gördüklerini yazmak yerine, tatbikata koymak durumunda idiler. Bu durumda, Roma’da eski Yunan’daki manada politika ilmi olmaması tabii

olup Roma’da politikanın, yüce bir mana kazanmış olan devlet çarkının döndürülmesi şeklinde anlaşılması yadırganmamalıdır. Örneğin, Çiçeron (M.Ö.106-43) politikayı “Mesleklerin en asili olan kamu yönetimidir.” Diye tarif etmektedir.³

Gerçekten de ne politika, ne devlet, ne de hükümet, organize ettiği toplumun ihtiyaçlarını çağının gereklerine uygun ölçüde karşıladığı sürece fazla tartışılmamakta ve ideal devlet, ideal yönetim tartışmalarına ve arayışlarına yol açılmamaktadır.

Devlet, yönetim ve politika zaafa düştükleri oranda tartışılır ve yeni arayışlara yol açar. Nitekim, felsefe ve politika ilminin eski yunanda doğmasının ve gelişmesinin en önemli sebebi de, eski yunanın yaşadığı yüzlerce tanrılı site devletinin içine düştüğü inançsal ve siyasal ahlak çöküntüsüdür. Bu gün dahi devlet ve politika geri kalmış, özellikle de ekonomik ve siyasal buhran içinde olan toplumlarda ve ülkelerde, kalkınmış ve siyasal olarak daha yüksek olgunluğa erişmiş toplumlardan ve ülkelerden daha fazla tartışılmaktadır. Örneğin, bu gün Amerikan toplumunun Türkiye insanı kadar devleti ve politikayı tartışmadığı veyahut Amerika basın ve yayın organlarında devlet ve politikanın Türkiye’deki kadar tartışılmadığı görülmektedir.

Bu bakımdan, kamu yönetimi ve siyasal bilimler tarihçesinden veyahut siyasal düşünceler tarihinden, sadece filozof ve siyasal bilimcilerin bir arayışını ifade eden görüşleri ve düşünceleri değil, daha çok devletlerin siyasal yapılanma ve sistemlerine esas teşkil eden temel prensipleri ve devlet geleneğini anlamak ve bu prensip ve gelenekleri oluşturan dünya görüşünü ve devlet anlayışını esas almak gerekir.

Bu yaklaşımımıza göre siyasal düşünceler (doktrinler) tarihini iki bölümde ele almak gerekir.

³ Recep ŞAHİN, Siyasi Davranışlar, Dokuz Eylül Üniv.İİBF Resmi Teks. Yay. No:181, İzmir 1985, s.6

Evvela, dünya siyasi tarihinde önemli roller üstlenmiş ve dünya siyasetine etkili olmuş imparatorlukların ve devletlerin işleyişlerine dair temel prensipleri ve yöneticilerinin yetiştirme, seçilme ve yönetme şekillerine ve yönetim sistemlerine dair temel prensipleri esas alarak, bu devletleri kuran ve yürüten toplumların ve yöneticilerin geleneksel devlet ve yönetim prensiplerini tespit etmek, daha sonra da filozofların ve siyasal bilimcilerin uygulama alanı ve imkanı bulabilmiş, uygulanabilir düşüncelerini esas alarak bunları uygulamaya koyabilmiş devletlerin yapısına ve işleyişine uygulayarak değerlendirmek gerekir. Bu bakımdan, kamu yönetiminin tarihçesini devletler tarihi ve politika tarihi ile içiçe incelemenin doğru olacağı düşünülmektedir.

İbni Haldun'un yaklaşımına göre, toplumlar da insanlar gibi doğar, büyür, devletleşir, zaman içinde kurucu niteliğini kaybeder ve içinden başka toplumlar öne çıkabilir. Bu süreçte binlerce yıl önce ismi x olan toplum birlence yıl sonra farklı isimle yeniden doğup, büyür, gelişir. Bir başka açıdan, siyasi yapı oluşturma bakımından incelendiğinde bazı toplumların küçük, bazı toplumların daha büyük bölgesel siyasi yapılar, devletler-kurdukları, bazılarının da dünyayı etkileyen süper güç devletler oluşturdukları görülmektedir. Örneğin, geçmişte; Çinliler, Türkler, Moğollar, Hintliler, Japonlar, Ruslar, İranlılar, Etrüskler (Romalılar), Hunlar (Macarlar), Cermenler imparatorluk seviyesinde devletler kurup yönetmişlerdir. Günümüzde ABD, İngiltere, eski SSCB aynı seviyede olup Avrupa Birliği'nin de aynı hedefe yönelik süreç olduğu görülmektedir.

Eski Yunanlılar ise, tarihte aynı seviyede devlet kuramadıklarından hep büyük ve ideal devleti tartışmış ve bu konuda teori üretmişlerdir. Bu çerçevede Türk siyasal düşüncelerini ve tarihini yazılı hale getirmek için, tarihte kurulmuş Türk devletlerinin yapı ve işleyişine dair temel prensipleri bugüne kadar siyasal düşünceler tarihine girmemiştir.

İmparatorlukların genel karakteri çerçevesinde, günümüzde mevcut Türk devletlerinin de eski Saka-İskit, Etrüsk, Hun ve Göktürk İmparatorluklarının oğulları ve kardeşleri arasında paylaşımlar olarak veya bölünerek geride bıraktıkları akraba toplumlar ve devletler mirası oldukları, bunların yeryüzünün en son ve uzun ömürlü olan Osmanlı İmparatorluğu idaresinde yeniden bütünleşmekle birlikte dünya savaşı sonunda dağıldıkları ve bu kısım akraba toplumların ve devletlerin bir kısmının da 1990'lı yıllarda yeniden bağımsız devletler olarak tarih sahnesine yeniden çıktıkları bilinmektedir.

Etrüsk Krallığının uzantısı olan Roma İmparatorluğunun, Batı Roma – Doğu Roma İmparatorluğu, Şarlıman İmparatorluğu, Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu gibi bölünmeden sonra günümüz Avrupası Milli devletlerine dönüşümü; Saka-İskit Türk İmparatorluğunun İskit-Saka ve Saka olarak bölünmesi, Hum İmparatorluğunun Büyük Hun-Avrupa Hun ve Ak Hun Devletleri olarak bölünmesi, Göktürkten Osmanlı İmparatorluğuna kadar kurulan diğer Türk Devletlerinin de Hunlar gibi İmparator kardeşleri ile oğulları ve Hanedan ailesi arasında sağ-sol, kuzey-güney, ak-kara, doğu-batı, Üç-ok-Boz-ok gibi isimlerle idari bölünmeleri; üniter yapıya büyük devlet otoritesinin zaman içerisinde şu veya bu şekilde özerk alt sistemlere bölünmesinin parçalanmaya yol açtığına dair önemli tarihi örnekler teşkil etmektedir. Doğal olarak, bu bölünmelerin parçalanmaya dönüşme süresi, bu devletlerin yaşadığı dönemin iletişim ve ulaşım imkânları ve ekonomik yeterlilikleri ile bağlantılı olarak uzun veya kısa olabilmektedir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılışı da aynı ölçülere bağlı olarak bir asrı doldurmadan gerçekleşmiştir. Dış dünya ile iletişime kapalılığı nedeniyle, demir perde olarak anılan eski SSCB'de, iletişim-ulaşım teknolojisinin gelişmesi sonucu Sovyet Cumhuriyetleri toplumlarının ve yöneticilerinin daha geniş demokratik hak ve özgürlüklerden ve ekonomik refahtan haberdar olmaları, bu surenin fazla uzamasına imkân vermemiştir.

Batı kültürünün temelini eski Yunanlılara dayandıran tezlere göre, uygarlık ancak eski Yunanlılardan intikal eden ilkelerle şekköl edebilmiştir. Doğal olarak, batının devletlerinin herhangi bir özelliğini derinlemesine incelemek için konuya eski Yunanlılarla başlanması ve batı tarihinde paralellik arz eden hususları, eski yunanlılardan itibaren belirlemek bir yöntem olmuştur. Ancak, Türk siyasi eğitim ve öğretiminde konulara eski yunanla başlanılmasının bir takım olumsuz sonuçlar yarattığı söylenebilir. Çünkü, Türk tarihini ve özellikle Türk devlet geleneğini incelemek zahmetli ve güç bir iştir. Buna karşın, eski Yunan tarihi ve devletçiliği hemen her yönüyle bilinmektedir. Dolayısıyla, siyasi düşünceler ile demokrasi tarihine eski yunanlılarla başlayabilme kolaylığı, henüz kesin olarak açıklığa kavuşmamış, eski Türklerin siyasi karakterlerini inceleme ve açıklığa kavuşturma zahmetine engel olabilmektedir.

Siyasi bakımdan olumsuzlukların en önemlileri de muhakak ki, demokrasi ve demokratik özellikler bakımındandır. Çünkü, Türk devlet hayatında tabandan tavana doğru bir hareketin mevcut olmamasının, Türk Milletinin yapısının demokrasi ile uyuşmadığı şeklinde yargılara yol açtığı ve günümüzde çok tartışıldığı bilinmektedir. Halbuki demokratik toplumun çatışmacı değil barışçı, baskıcı ve müstebit değil hürriyetçi ve hoşgörölü, kölecı değil, eşitlikçi olması gerektiğı bilindiğıne göre, konu, devletin arzı müesseleri itibarıyla değil de, toplumun karakteri itibarıyla ele alındığında, Türkiye’de bu gün için “Devlet Baba” geleneğini yeren muhakemenin ve Türk toplumunun yapısının demokrasi ile uyuşmadığı düşüncesinin tam aksine, Türk Milletinin demokratik karaktere sahip olup, batılı milletlerinin de anti demokratik karaktere sahip oldukları şeklinde bir muhakemenin ortaya çıkarılabilmesi de mümkündür. Çünkü batılı milletler çatışmacı karaktere sahiptirler ve batının demokrasi tarihi bu çatışmaların tarihinden ibarettir. Buna karşın, Türkler barışçı karaktere sahiptirler ve tarihlerinde bu sebeple tabandan tavana doğru bir hareket yoktur. Bu

özellik, Türk devletinde idare edilenlerin idare edenlerle en güzel diyaloglarının ve idare edenlerin halkın isteği doğrultusunda davranışlarının neticesinde gelişebilmiştir. Ama bunun yanı sıra şöyle de düşünmek mümkündür. Tarihte kurulmuş 16 Türk Devleti esasen birbirini takip eden değişik boyların (bir anlamda farklı siyasi partilerin) yönetim mücadelesini ve iktidarlarını belirleyen bir tarihi Türk devlet geleneği sürecini oluşturmuştur. Buna karşın, batılı idareciler, demokrasiye ulaşıncaya kadar tarihin her döneminde kendi toplumlarını baskı altına almış, ezmiş ve halklarına efendi olmuşlardır. Dolayısıyla, batı toplumlarının tarihte kendi idarecileri tarafından zulüm ile idare edilip, ezilmeleri onlarda çatışmacı karakteri geliştirmiş olup, diyalog, hoşgörü, istişare ve denge sistemi olan demokrasiye erişmeleri bu nedenle fevkalade güç olmuştur.

Bunun yanında, batı demokrasisinin köleci, dolayısıyla emperyalist özellikler taşıdığı hususu bazı yakın tarih olayları ile de örneklendirilebilir ve değerlendirilebilir niteliktedir.

Örneğin, “Temel hak ve hürriyetlerin çıkış noktası sayılan 1789 ihtilalinin yıl dönümlerini Fransa hala sömürgelerinin askerleriyle ve kolonilerinin sultanlarıyla kutlamaktadır”⁴ İngiltere’nin halen birçok sömürgesi mevcuttur. Yakın tarihte, Cezayir’de, Kibris’ta ve Kars’ta çıkarılan %70’ini de çocukların ve kadınların teşkil ettiği toplu mezarlıklar da batı medeniyetinin eseridir.

Bu sebeple, bir devletin demokratik olup olmamasında, demokratik sistemlerde birbirinden farklı olarak ortaya çıkabilen bir takım arızı müesseseler kriter olamamaktadır. Esas olan demokratik bütün sistemleri totatiler sistemlerden ayıran ve müesseseleri farklı da olsa hemen hemen bütün demokratik sistemlerde müşterek olarak söz konusu olan ana ilkeler ve değerlerdir.

Bu nitelikler ise, kendi başlarına subjektif değerlerden ibaret olup, ancak siyasi olarak teşkilatlanmış olduğu zaman devlet olarak ortaya çıkan milletlerin karakterlerinde somut kriterler olarak ele

⁴ A.MATHIEZ, Fransız İhtilali, Çev.:Ş.KAYA, C.I, 1940, İstanbul, s.6

alınabilmektedir. Bu bakımdan herhangi bir devletin demokratik nitelikler bakımından incelenmesinde o devletin demokratik sistemlerde görülen ve totatileter sistemlerde de görülebilen bir takım organların değil, o devleti oluşturan toplumun siyasi karakterinin ve kültürel yapısının ele alınıp demokratik özellikler taşıyıp taşımadığının belirlenmesi daha uygun olabilir.

Çünkü demokrasi bir ruh, bir espri, bir mana, insana ve dünyaya bir bakış açısidir, insana değer vermektir. Demokrasi bir siyasi kültürdür. Demokratik sistem, bu değerlere sahip, bu kültüre sahip ilişkiler bütünüdür. Ya da devlet sistemine dair ilişkiler bütünü, bu kültür ve değerlere göre işlemesidir. Demokratik rejimler de bu işleyişe uygun ögelere sahip rejimlerdir.

Dolayısıyla, günümüzün bazı aydınlarının, kanlı ihtilaller, isyanlar, darbeler ve çatışmalar sonucu, demokrasiye güç bela erişen batılı milletlerin yapısını demokrasi ile uyumlu; tabandan tavana herhangi bir zorlamaya gerek olmadan demokratik rejimi kura-bilen Türk milletini de demokrasi ile uyumsuz kabul etmeleri ciddi bir çelişkidir. Bu arada, demokratik kriterlere girmeden önce, inanç-teşkilat ilişkisi itibarıyla eski çağlardaki dini inançların siyasal hayata tesirleri üzerinde de kısaca durmakta fayda görülmektedir.

İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinde kurulan devletlerin dini devletler olduğu ve bu devletlerin toplumların inançlarına göre şekillendiği bilinmektedir. Dikkatle incelendiğinde, devlet fikrinin insanlık tarihinde inançlara paralel olarak geliştiği ve bu paralelliğin kişi hak ve hürriyetlerini de kapsadığı görülebilmektedir.

Bazı siyasal bilimciler dişi tanrılar ile anaerkil dönem, erkek tanrılar ile ataerkil dönem, çok tanrıcılık ile küçük site devletçiliği dönemi ve tek tanrıcılık ile büyük Merkezî devletlere geçiş dönemi arasında bir paralellik olduğuna dikkat çekmektedirler.⁵

⁵ K.ERTOP, Doç.Dr.Ç.YETKİN, Siyasal Düşünceler Tarihi, 1985, İstanbul, s.3,

Gerçekten de tarihin her döneminde ve dünya coğrafyasının her kesiminde gelişen felsefi ve siyasi bütün kurumlar, başlangıçta din ile içiçe ortaya çıkmıştır. Hukuk, ahlak hatta bilim gibi, siyasal düşünce de başlangıçta tamamen dinin bir parçası olmuştur.”⁶

Esas itibarıyla, devlet ve hukukun başlangıçta dinin bir parçası olarak ortaya çıktığını, her ülkede ve her toplumda müesseselerin inançlara göre şekillendiğini, bütün siyasal bilimcilerin şu ya da bu şekilde dolaylı veya dolaysız olarak tespit ettikleri söylenebilir. Bunu, siyasal düşünceler tarihi ile ilgili kitapların çoğunda ele alınan ülke, bölge ve toplumlarla birlikte sözkonusu ülke, bölge ve toplumların dini inançlarına da geniş yer verilmesinden de anlamak mümkündür.

Örneğin, Çin siyasal düşüncesinin gelişmesinde, Hint siyasal düşüncesinin gelişmesinde, Yunan siyasal düşüncesinin gelişmesinde ve Türk siyasi hayatının gelişmesinde dini inançların etkisinin inkar edilmesi hemen hemen mümkün değildir.

Böyle olunca da, dünyaya ve insana hoşgörülü bir bakış açısı ve insana değer veren bir sistem olarak kabul edilen demokrasinin ve demokratik niteliklerin insan ve toplum hayatında ki başlangıcında da dinin ilk etkili faktör olması kuvvetle muhtemeldir. Hürriyet, eşitlik ve egemenlik ilkelerinin her toplumdaki ilk idrak ediliş tarzının da dini inançlardan kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Jacob Ben-Amittay’ın ilk devletlerin din ile içiçe ortaya çıktığına dair tespitini esasen bütün siyasal düşünceler tarihleri de teyit etmektedir.

İlk devletin teokratik olduğu tespiti esasen ilk liderlerin ve ilk yöneticilerin peygamberler olduğuna dair tezlerle de örtüşmektedir.

⁶ Jacob Ben-Amittay, Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev.:M.Ali Kılıçbay, Levent Köker, 1983 Ankara, s.25

Tarihin kaydettiği en eski yönetimler Mısır'daki “Tanrı Krallar” yönetimidir.

Eski Mısır'da kurulan ilk yönetim örgütü, köy ve kasabaların birleşmesinden oluşturulan “Nom” (Nomos) yönetimidir. Nom’lar, totemlerine göre isim alır ve totemlerinin işaretlerini taşırlardı. Her Nom’un siyasi, dini, zirai ve idari örgütü bulunurdu. Nom’lar, tanrıları adına Tanrı Krallar tarafından yönetilirlerdi. Sonra kuzey Nom’ları ile güney Nom’ları ayrı ayrı birer başkent çerçevesinde toplanarak Mısır’da iki “Tanrı Kral” yönetimine geçildi. Bu Kralardan kuzey Kralı Menes daha sonra Güneyle savaşarak iki krallığı birleştirmek suretiyle “Tanrı Krallar” devrine son verip (M.Ö. 3315) “Firavunlar” devrini başlattı.⁷

Firavunlar devri de bir Tanrı Kral yönetimidir. Üstelik Firavunlar, Tanrı adına yöneten değil, bizzat Tanrılık iddiasıyla iktidar sürmüşler ve üç büyük dinden Musevi dininin kurucusu Hazreti Musa ile mücadele etmişlerdir. Hazreti Musa’dan sonra da süren bu mücadelede M.Ö.1029’da Hazreti Davud İbrani Kralı olmuş, kendisinden sonra oğullarından Hazreti Süleyman’da hüküm sürmüştür.

Çin’de en eski yönetim teorileri Taoizm (evrenin bilinmeyen, işitilmeyen, görülmeyen bir Tanrı tarafından yönetildiği tezi) ve tabii hayat teorileridir.

Eski Yunan’da ise M.Ö.2000’li yıllarda Knossos Krallığı dönemi yaşanmıştır. Burada da Kral Yunan Tanrısı Zeus’un yeryüzündeki temsilcisidir. Kral ruhani ve cismani iktidar sahibi olup, mutlak yetkilere sahiptir. Eski Yunan’da mutlak Krallıktan sonra Aristokrasi kurulmuş ve bu dönemde de yürütme ve ruhani iktidar Arkhon adlı bir Kurul’a verilmiştir (M.Ö.VII). M.Ö. VI. Yüzyılda Aristokrasi yıkılıp, tek kişilik mutlak kraliyet dönemine dönülmüş ve bu yönetim Tiran yönetimi olarak isimlendirilmiştir. M.Ö.

⁷ Tarih Ansiklopedisi, M.Çağatay ULUSOY, 3.B.Bateş Yay., İstanbul, 1979, Ana Britanica Ansiklopedisi

508'de ise Kleistenes ile Atina'da köleci demokrasi diye nitelendirilen (!) bir yönetim kurulmuştur.

Eski Yunan'da köleci demokrasiyi Miletosta Kozmik devir (M.Ö.585'de Thales ile), Atina'da Sofizm (M.Ö.500) ve diğer siyasal düşünce ekolleri ve teorileri izlemiştir.

Ancak, bu dönemin en büyük filozoflarından Sokrates de (M.Ö.470-469) yönetimde teokrattır. Sokrates'e göre yönetme hakkı soydan değil, bilgelikten gelmekte ve bilge olan da yalnızca Tanrılar kabul edilmektedir.

Eflatun da (M.Ö.430-427) Aristokrasiyi savunmakla birlikte, iyiliği Tanrı, iyi ideayı da Tanrı'nın bilgeliği olarak kabul etmiş ve mükemmellik Tanrı'dır demiştir.

Aristo ise (M.Ö.384-322) Aristokrasi ile birlikte köleciliği savunmuş ve devlet yönetiminde orta sınıfın korunarak devletin devamlılığının sağlanmasını önermiştir.

Ortadoğu bölgesinde Milattan Önce görülen Peygamberler-Krallar savaşı ve mücadelesi, batıda ortaçağda (395-1453) Klise-Krallık mücadelesi ve Papalar – Krallar savaşı olarak yaşanmıştır. Bunda, Orta doğuda yaşayan Peygamberler dönemi, inanç ve düşüncelerinin (özellikle Hazreti Musa, Hazreti Davud ve Hazreti Süleyman'ın) Mezopotamya, Mısır ve İbrani kaynaklarından eski Yunan filozoflarına bir şekilde ve bölük pörçük intikal etmesi ile eski Yunan filozoflarının bu düşünceleri felsefe yoluyla ve kendilerine göre bir mantıkla şekillendirip, filozofik teorilere dönüştürmeleri ve bu filozofik Yunan düşüncesinin (veya Tevrat'ın bu şekilde bir süreç içinde değişmiş bilgilerinin) Roma'ya, stoa felsefesine ve Hristiyanlığa tesiri rol oynamıştır.

Hazreti İsa'nın da ilk halifesinin önceleri ateşli bir Musevi olan PAULUS olması ve PAULUS'un Hristiyan dininin temel ve ilk öğreticisi olması bu bakımdan dikkate ve düşünülmeye değer bir husustur.

Tanrı adına yönetim düşüncesi, özellikle Hristiyanlıkla birlikte ortaçağ Avrupa'sında önemli ölçüde etkin olmuş ve evrensel

Hristiyan birliği düşüncesini geliştirerek bugünkü Avrupa Birliği fikrine önemli dini zemin oluşturmuş, dini onay vermiştir.

Özetlemek gerekirse, insanlık tarihinin bilinen en eski dönemlerinden beri “*Tanrı adına yönetim*” düşüncesi mevcuttur.

Eski Mısır’da, eski Filistin’de, eski Çin’de ve Ortaçağ Avrupa’sında bu teoriler çağdan çağa, kuşaktan kuşağa intikal ederek varlığını sürdürmüştür.

Tanrı adına yönetimde Kral veya yönetici, Tanrı’yı ve Tanrı’nın idaresini temsil eder. (Son dönem ABD Başkanlarından Bush da bu iddiaya sahiptir.)

Tanrı Krallar yönetiminden sonra bu teori, bir şekilde Aristokrazi ile bağdaştırılarak da olsa eski Yunan Filozoflarından Sokrates ve Eflatun tarafından da savunulmuştur. Sokrates’in, *yönetme hakkını Tanrı’ya ait olan bilgiğe özgü* kabul etmesi, Eflatun’un *iyi ideayı Tanrı ve onun mükemmelliği* olarak ileri sürmesi, bu teorinin, bu filozoflardaki izlerini ortaya koymaktadır.

Ortaçağ Avrupa’sında ise, Aziz Paulus’un (515-567) “*Yönetenler, yönetim hakkını Allah’tan alır*” (Omnis potestas a deo) yaklaşımı ile Aquinas Thomas’ın (1225-1274) “*yönetenler, yönetim hakkını halk aracılığıyla Allah’tan alır*” (Omnis potestas a deo Per populum) yaklaşımları, günümüzde de bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Teokratik yönetim düşüncesinin (bu geniş tarihi süreci yanında) vatan, millet ve siyaset ayırımı kabul etmeyip, tüm bu değerlerin üzerinde olması, bu yaklaşımların toplumsal ve ulusal yönetim anlayışını aşip, dünya yönetimi ve dünya devleti yaklaşımlarının gelişmesine, cihad fikri ve inancı ile birlikte de düşünürlerin, liderlerin ve milletlerin evrensel egemenlik şuurunu tahrik ve teşvik ederek, dini nitelikli evrensel (uluslararası) birlik fikirlerinin siyasi yönde gelişmesine yol açmıştır. (Günümüzün küreselci yaklaşımlarının da bu açıdan anlamlı olması mümkündür.)

Eski Türkler’de de egemenlik (Kut) sahibi Tanrı idi ve ancak Tanrı’nın kut verdiği kişiler Kağan olabiliyorlardı. Eski Türklerde

açlığın ve sefaletin görülmesi, Tanrının Kağandan Kut'unu geri aldığına işaret sayılır, yeni Kağan seçilirdi. Bu sebeple, Hunlarda da devlet Başkanlarına, Tanrının Kut verdiği, Tanrının hükümdarlık lutfettiği anlamında "Tanrı Kut" (Tankut) adı verilirdi.

Göktürk yazıtlarındaki Bilge Kağan Nutku'nda geçen *Tanrı lutfettiği için, tanrı bağışladığı için*, milletimizin başına Kağan oldum gibi ifadeleri de eski Türklerin yönetim anlayışındaki bu inancı teyit etmektedir.

Ancak, burada ayrıntıya dikkat etmek gerekir. Eski Türk Kağanları, Tanrı Kral değildirler. Eski Türk dini olan Şamanizm inancında da hiçbir Şamanın (Şamanizm dininin lideri Şamanist din adamının) Kağan olmamış olması ve milat öncesi orta doğu bölgesindeki Peygamberler-Krallar mücadelesi veya ortaçağ Avrupa'sındaki Papalar-Krallar mücadelesi benzeri bir Şamanlar-Kağanlar mücadelesi yaşanmamıştır. Dini liderlerin ve din adamlarının doğrudan başa oturtulmayıp, Devlet Başkanının danışmanı niteliğinde görev yapmaları anlayışı, hem eski Türklerde hem islamiyet sonrası Türklerde aynen devam etmiş ve Osmanlı devletinde de (yozlaşma dönemi hariç) "Şeyhül İslam"lar, Padişahın ancak Din İşleri Danışmanı mertebesinde kalmışlardır. İslami Türk devleti Osmanlılarda da, batı ve ortadoğu benzeri dini lider-hükümdar mücadeleleri ve savaşları olmamıştır.

Çin, ortadoğu, eski Yunan ve batı ile ilgili dini yaklaşımlar yanında şüphesiz ki, islami yönetim teorileri de vardır ve bunların da teokratik yönetim teorileri arasında yer alması gerekir. Burada, islam dininin diğer ilahi dinlerden farklı olarak orijinal-asli bir ilahi Kitaba sahip olması önem arz etmektedir.

Musevilik ve Hristiyanlık dâhil, diğer bütün dinlerde Allah'ın insanlaştırılmış ve bazı milletlerin Allah'ın çocukları olarak kabul edilmiş olması dolayısıyla, Allah'ın temsilciliğinden ziyade, Allah kabul edilen insanın yerine, vekillerinin vekâleti ve uhrevi iktidarı (Papa ve Papazların insanları afaroz etmesi veya günahlarını affetmeleri gibi yetkileri) sözkonusu olmasına karşın, islamda

değil halifelerin, peygamberin bile uhrevi iktidara sahip olmayıp, uhrevi iktidarın Allah'a özgü olması ve islamda sadece içtihat yapılabilmesi, islamda “Tanrı adına” da “Tanrının temsilcisi” sıfatıyla da yönetime ve yönetmeye yer olmaması, yönetim hakkının yönetenlere geçici olarak verilmiş bir emanet olduğu, toplumda aç ve çıplaklar türemesi halinde bu emanetin başkalarına verilebileceğine inanılması, islamın diğer teokratik teorilerle bir arada değerlendirilmesine imkân vermemektedir. Her ne kadar İslam Peygamberi Hazreti Muhammed'in Resullullah (Allah'ın elçisi) sıfatı sözkonusu ise de, devlet yönetiminde özellikle bu sıfatına değil de, insan sıfatına göre yargıda bulunması elçiliğin tebliğ ile sınırlı oluşunu ortaya koymaktadır.

İslamın yayılması, Selçuklu İmparatorluğunun kurulması ve bu dönemde vuku bulan Haçlı Seferleri vesilesiyle Türk ve Türk-İslam kültür ve dünya görüşü (siyaset ve devlet anlayışı dahil) ortaçağ Avrupa'sının ve batının ilim, sanat ve siyaset adamları üzerinde şüpheşiz derin izler bırakmıştır. İlimde ve sanatta yeniden doğuşu ifade eden Rönesans, bu tesirlerin sadece batılılarca ifade edilen ve kabul edilen bir yanıdır. Ancak, batıda Fransız ihtilalini hazırlayan ilmi ve özellikle siyasal ilimlerdeki gelişmelerin de bu dönemde ortaya çıktığı dikkate alındığında, Türk devlet geleneğinin, islamın ve Selçuklu ile Osmanlı İmparatorluklarının, Avrupa'nın ve batının 1789 Fransız İhtilali ile sonuçlanan demokrasi ve insan hakları algılamasında şu veya bu şekilde katkısı olmadığı düşünölememektedir.

Bu dönemlerde, İngiliz filizof ve siyaset kuramcılarından hem Thomas Hobbes'in (1558-1679) bireylerin toplumsal sözleşme ile tüm doğal haklarını hükümdara devretmelerini öngören despotizm kuramının, hem John Locke'nin (1632-1704) demokratik devlet kuramının tohumlarını içeren liberal kuramın tüm teoriler gibi bir anda ve kendiliğinden ortaya çıkamayacağı düşünöldüğünde bu yaklaşımlarda da Rönesans etkileşimini aramak mümkündür.

Batıda Locke'nin "Two Treatises of Government" (Yönetim üzerine iki inceleme – 1690) adlı yapıtı, yönetim ile ilgili ilk inceleme kabul edilmektedir.

Bu incelemelerinde Locke, mutlakiyetçiliğe karşı çıkarak, kuvvetlerin ayrılmasını savunduğu için liberalizmin de kurucusu sayılmaktadır.

Bireylerin doğuştan özgür ve eşit oldukları tezinin de bir anda ve bir yerde, birden ortaya çıkmadığı düşünülürse, demokrasinin özünü teşkil eden bireysel hakların da temelinde dinsel teorilerin olabileceği düşünülmektedir. İnsanın doğuşunun da ölümünün de yaratıcı olan Allah'a ait olduğu, bu sebeple, öldürmenin de, intiharın da haram ve Allah'a eş koşma anlamında Allah'a isyan kabul edildiği İslam dininin getirdiği birey hakları da, demokrasinin özü olan bireysel temel hak ve özgürlüklerin algılanıp yorumlanmasına ve geliştirilmesine kaynak etki yaptığı düşünülebilir. Hristiyanlık dini ile de aynı hak ve özgürlükler gelmekle birlikte, Kutsal Kitabın sonradan anlaşmalarla bir metne bağlanması, bu hak ve özgürlüklerin anlaşılmasını bir şekilde kargaşaya sürüklemişse de, ortaçağ boyunca özellikle, dinsel tarikatlarda şu veya bu şekilde demokrasi düşüncesi var olmuş ve bireyin üstünlüğü ilkesi ancak Rönesans ile birlikte yeniden canlanarak, J.J.Rousseau (1712-1778) ile demokrasiye halk egemenliği kuramı kazandırılmıştır.

Bütün bu yaklaşımların yönetim için ifade ettiği en önemli husus, yönetimin temel işlevleri ile, bu temel işlevlere uygun teşkilatlanmanın (organizasyonun) düşünülüp tartışılmasıdır. Locke ile net ifadesini bulan kuvvetler ayrımı, yaklaşımı, *devlet yönetiminin üç ana işlevi olan yasama (kural koyma), yürütme ve yargı (denetleme) fonksiyonlarının önemini ortaya koymuş ve otoriter yönetim ile demokratik yönetimin ayrışmasında bu üç işlev ve organın tek elde veya ayrı ellerde oluşu, zamanla en önemli kriter haline gelmiştir. Günümüzde devlette, devletin tüm alt sistemlerinde ve işletme yönetimlerinde karar, yürütme ve denetleme*

fonksiyonlarının bir arada ve bir elden yürütülmesi oto-riter yönetimi, bu işlevlerin ayrı uzman organlarca yürütülmesi de demokratik yönetimi ve organizasyonu olarak değenderilmektedir.

Başlı başına yönetim ve yönetim organizasyonu kavramı ise, ancak, tüm bu gelişmelerden sonra bu teorilerin getirdiği evrensel ilkeler üzerinde 1900'li yıllarda ortaya çıkmıştır.

Bu süreçte ortaya çıkan ilk teori, Frederick Taylor'un Bilimsel Yönetim (Scientific Management) teorisidir. Bu teori, kendisini izleyen Henri Fayol'un Yönetim Süreci Yaklaşımı (Administrative Process Approach) ve Max Wevber'in Bürokrasi Yaklaşımı ile birlikte Klasik Yönetim teorileri grubunu oluşturmuştur.

Daha sonra, Klasik teorinin insan unsuruna ilişkin yaklaşımındaki eksikliklerin tartışılması ve özellikle bu arada Hawthorne araştırmalarının sonuçlarının açıklanması, klasik teoriye örgüt içindeki insanların davranışları ile ilgili yeni kavramların eklenmesini gerekli kılmıştır. Böylelikle, ***organizasyon yapısını esas alan klasik teoriye organizasyon yapısının işlevini belirleyen unsur olarak insan unsurunun etkinliğini öne çıkaran yeni bir yaklaşım kazandırılmış ve bu yaklaşım yeni klasik teori anlamında Neo Klasik teori olarak isimlendirilmiştir.***

Neo-Klasik teorilerden sonra, örgütü, hem yapısal, hem işlevsel olarak ele alıp bir bütünün işleyişi olarak sistem ve kurumsallık teorileri gibi modern teoriler ortaya çıkmıştır.

B- GÜNÜMÜZ TÜRKİYE DEVLETİ KAMU YÖNETİMİ

Türkiye’de kamu yönetimi, yürütme (hükümet) bakımından Cumhuriyet yönetimi, idare bakımından merkezden ve yerinden yönetim esasına dayanmaktadır.

1924 tarihli T.C. Anayasası’nda yasama ile birlikte, yürütme yetkisi de Büyük Millet Meclisi’ne verilmiş (Madde 5) ve yürütme yetkisinin Meclis tarafından seçilmiş bir Cumhurbaşkanı ile onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu aracılığıyla kullanılması hükmüne bağlanmıştır (Madde 7). Dolayısıyla, 1924 Anayasası, Cumhuriyet yönetimini düzenlemiş olmakla birlikte, idarede, yerinden yönetime yer vermemiş, ayrıca, kuvvetler ayrımını da öngörmüştür.

1945 tarihli Anayasa’nın 5 ve 7’nci maddelerinde de yasama ve yürütme aynı şekilde düzenlenmiştir.

Yerinden yönetim, 1961 ve 1982 Anayasaları ile Türk İdare Teşkilatında yer almıştır. 1961 Anayasası (Madde 6) ve 1982 Anayasası (Madde 8) ile yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu’na verilmiş, İdare ise Merkezden ve Yerinden Yönetim esaslarına dayandırılarak idare başlığı altında ayrıca düzenlenmiştir.

Hemen hatırlatalım ki, Yasama, Yürütme ve Yargı işlevleri ve organları, her türlü Devlette mutlak surette vardır. Bu işlevler ve organlar, Devletin varlığı ve tesisi için şarttır. Bu işlevler ve organlar, devletin yönetim şekline değil, devlet olmanın gereği olup, herhangi bir yönetim şekline özgü işlevler ve organlar değildir. Bir başka ifadeyle, Yasama, Yürütme ve Yargı işlevleri ve organları, Cumhuriyetin, Monarşinin veya Başkanlık rejiminin işlev ve organları değil, her türlü devletin temel işlevleri ve temel organlarıdır.

Cumhuriyet, Devletin sadece yönetim şeklidir ve devletin sadece yönetim teşkilatını yani yürütmeyi, yürütmenin alt sistemini oluşturan idareyi ve onun alt sistemlerini ve teşkilatını kapsar. Dolayısıyla, *Devletin temel organları denildiğinde, Yasama, Yürütme ve Yargı organları, Cumhuriyetin temel organları denildiğinde de, Cumhurbaşkanlığı, Bakanlar Kurulu ve Bakanlıklar ile İdare (Merkezî ve Âdem-i Merkezî İdare) anlaşılmalıdır.* Bunların dışında kalan Yasama ve Yargı organları Cumhuriyetle yönetilen Devletin de, Krallık rejimine tabi Devletin de, Oligarşi yönetimine tabi Devletin de temel organlarıdır.

Bu bakımdan, Türkiye Devleti kamu yönetiminin siyasi ve hukuki yapısını ve işleyişini belirtmek için Anayasa'nın bu hükümlerini ilgili diğer kanuni düzenlemelerle birlikte incelemekte fayda vardır.

Ancak, bu arada şunu ifade etmek gerekir ki, yürürlükteki Anayasa'nın "Devletin Şekli" ve "Cumhuriyetin Nitelikleri" başlıklı 1 ve 2'nci maddelerinin de siyaset ve yönetim bilimleri bakımından bilimsel tanımlara uymadığı düşünülebilir.

Şöyleki, 1'inci Maddede "Devletin Şekli" başlığı altında "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" denilmek suretiyle, Türkiye Devletinin *yönetim şekli Devletin Şekli olarak tarif edilmiştir.*

Bu maddede Devletin şeklinin tarif edilmesi esas alınacaksa, madde hükmünün; "Türkiye, *insan haklarını esas alan*, bağımsız, üniter bir devlettir" gibi, yönetiminin değil, devletin şeklini ortaya koyacak tarzda düzenlenmesinin daha uygun olabileceği düşünülmektedir.

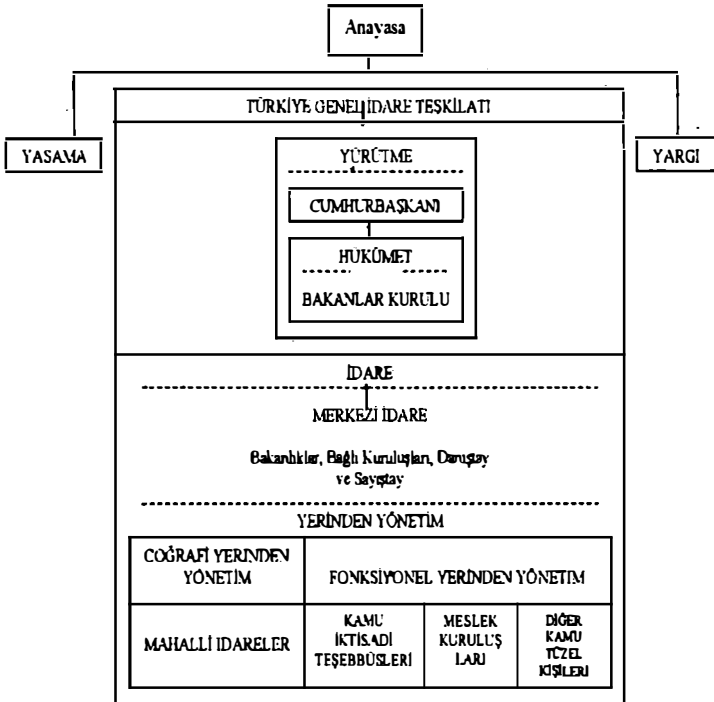
Diğer taraftan, 2'nci Madde'de de "Cumhuriyetin Nitelikleri" başlığı altında Devletin hem nitelikleri, hem de ideolojisi tanımlanmıştır. Bu maddenin de "Devletin Nitelikleri" başlığı altında, "Türkiye devletinin yönetim şekli Cumhuriyet, siyasal sistemi demokratik parlamenter sistemdir. Türkiye Devletinde Yargı bağımsızdır. Kamu yönetimi, merkezden ve yerinden yönetim usulüne, kuruluş ve görevleriyle bütünlük esasına dayanır." gibi, gerçekten devletin niteliklerini ortaya koyacak şekilde düzenlenmesi

gerekmektedir. (Mevcut maddede sistemin parlamenter oluşu da atlanmıştır.)

İdarenin Kuruluşu başlığı altında ise Türkiye, Merkezî idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılmış ve iller idaresi yetki genişliği esasına dayandırılmıştır. Bunun yanında birden çok ili içine alan Merkezî idare teşkilatı (Bölge Valilikleri gibi) kurulabilmesi hükme bağlanmıştır.

Mahalli idareler ise, il, belediye ve köy kamu tüzel kişilikleri olarak düzenlenmiştir.

Bu Anayasal esaslara göre, Türkiye'nin Devlet Teşkilatını şu şekilde bir bütünlük içinde şemalandırmak mümkündür.

Şekil 3: Türkiye Devlet Teşkilatı Şeması

Şimdi bu şema ile şekillendirilen Türkiye kamu yönetimi müesseselerini sırasıyla ele alabiliriz:

1- Anayasa'ya Göre Genel İdare (Kamu Yönetimi)

Toplumun siyasi teşkilatlanması olarak ifade edilen Devlet, genel anlamı itibarıyla soyut bir kavram olup, ancak Anayasa, Yasama, Yürütme ve Yargı gibi temel müessese ve organların teşkili ile somut bir şekilde ortaya çıkabilmektedir.

Devlet, toplumda en yüksek kamu otoritesidir. Modern demokratik devlet sisteminde kamu otoritesini tek başına elinde tutan ve kullanan tek kişi veya zümre veya organ yoktur. Fakat, tüm devlet otoritesini düzenleyen tek siyasi müessese vardır, o da Anayasadır. Dolayısıyla, toplumun en yüksek siyasi müessesesi Anayasadır.

Bu husus, siyasi olarak hukuk devleti tanımları ile, hukuki olarak da Anayasa'nın üstünlüğü ile ifade edilir. Ancak, buradaki üstünlüğü egemenlik kavramı ile karıştırmamak gerekir. Demokrasilerde egemen olan halktır, millettir. Çünkü demokratik olarak toplum, devlet etme yetkilerini bir anlamda yetki devri yolu ile seçtiği temsilcilerine devretmek suretiyle, Devletin şekillenmesini sağlamaktadır. Toplum, egemenlik haklarını ve yetkilerini bu suretle devrettiği Anayasa ve temel organlar eliyle kullanılır.

Toplumun yetki devrinde bulunduğu en üst siyasi kurum da, Anayasa'dır. Bu bakımdan gerek devletin temel organları olan Yasama, Yürütme ve Yargı, gerekse, tüm kişiler veya organlar kaynağını Anayasa'dan (toplumun devrettiği yetkilerden) almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını ve tüm kamu kurum ve kuruluşları ile kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kanunlar, Anayasa'ya aykırı olamaz.

Ancak, Türkiye'de gerek günümüz şartlarında toplumsal bakımdan ihtiyaç olmaktan çıkmış, "Tevhidi Tedrisat Kanunu",

“Şapka İktisası Hakkında Kanun”, “Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Ünvanların Kaldırıldığına Dair Kanun” gibi Inkılap Kanunlarının Anayasa’ya aykırılıklarının iddia edilemeyeceği; 1961 Anayasa’sı ile Milli Birlik Komitesi ve Devrim Hükümetleri tasarrufları, 1982 Anayasa’sı ile de Milli Güvenlik Konseyi ve Hükümetinin tasarrufları aleyhine yargı yoluna başvurulamayacağı gibi hükümler ile usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası Antlaşmaların Anayasa’ya aykırılıklarının ileri sürülemeyeceği yolundaki Anayasal düzenlemelerin Doktriner bakımdan Anayasa’nın kendi içinde kendi üstünlüğünü tartışmalı hale getirdiği hususunda başlı başına bir inceleme ve tartışma konusu olabileceği düşünülmektedir.

1961 ve 1982 Anayasalarına göre, Türkiye’nin Genel İdare-si, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu ile merkezden ve yerinden yönetime tabi tüm idareyi kapsamaktadır.

a. Yürütme

Türkiye devletinde yürütme yetkisi ve görevi, Anayasa ile Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu’na verilmiştir.

Cumhurbaşkanı’nın nitelikleri, seçimi, and içmesi, görev ve yetkisi ile sorumluluk ve sorumsuzluk halleri, vekâleti ve birimleri Anayasa ile düzenlenmiştir.

1982 Anayasasına göre Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce; yüksek öğrenim yapmış ve kırk yaşını doldurmuş kendi üyeleri arasından veya Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle yüksek öğrenim yapmış ve kırk yaşını doldurmuş, Milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilirken, 2007 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanı’nın Meclis içinden veya dışından halk tarafından seçilmesi öngörülmüş ve görev süresi en çok iki defa seçilebilmek üzere 5 yıl olarak değiştirilmiştir.

Türkiye Devleti Anayasası'na göre, Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasa'nın uygulanmasını ve Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Anayasa, Cumhurbaşkanı'na devletin üç temel faaliyeti olan yasama, yürütme ve yargı alanlarında görev ve yetkiler vermiştir. (Esasında Cumhurbaşkanına yürütme alanı dışında görevler ve yetkiler tanınması, cumhuri rejimi aşan ve Başkanlık rejimine kayan bir yaklaşımdır.) Bu görev ve yetkileri yürürlükteki 1982 Anayasası'nda şu şekilde düzenlenmiştir:

1) Cumhurbaşkanı'nın Yasama İle İlgili Görev ve Yetkileri

Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde açılış konuşmasını yapmak (Eski Türk Devletlerinde "Toy" denilen Devlet Meclisi'nin veya Büyük Millet Meclisi'nin Hunlardan beri Hükümdarın açılış konuşması ve müteakip dini ve milli törenler ile yasama yılına başlandığı dikkate alındığında, **Büyük Millet Meclisi yasama yılının Devletin başı olan kişinin açılış konuşması ile başlatılmasının en aşağı ikibin yıllık bir geleneğe dayandığı anlaşılmaktadır.**)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni gerektiğinde toplantıya çağırarak (bu husus da ikibin yıllık Türk devlet geleneğinde yeri olan bir görev ve yetkidir).

Kanunları yayımlamak, bu fonksiyon da aynı şekilde eski Türk devlet geleneğinde mevcuttur. Ancak, eski Türk devletinde bu gelenek, kadın-erkek eşitliğini ve kadının toplum içindeki yerini vurgulamak açısından Hakan ile birlikte Hatun'un da imzasını taşıyan fermanlara halk tarafından itibar edilmesine kadar ileri bir seviyede bulunmaktaydı.⁸ Türklerde

⁸ Tahsin ÜNAL, Türk'ün Sosyo Ekonomik Tarihi, Ankara, 1977, s.54

kadın-erkek eşitliği uygar Hakanlığından sonra bozulmuş, Türkiye Cumhuriyeti ile yeniden düzenlenmiştir.

Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri göndermek,

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halk oyuna sunmak,

Kanunların, kanun hükmündeki karamamelerin Türkiye Büyük Millet Meclisi iç tüzüğünün tümü veya belirli hükümleri hakkında Anayasa'ya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek.

2) Cumhurbaşkanı'nın Yürütme İle İlgili

Görev ve Yetkileri

Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek (eski Türklerde Başbakan Meclis tarafından seçilirdi),

Başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek,

Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kurulu'na Başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu Başkanlığı altında toplantıya çağırmak,

Yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,

Milletlerarası Andlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek (bu özellik de eski Türk Devlet geleneğinden gelmektedir.),

Genel Kurmay Başkanını atamak (eski Türk Devlet geleneğidir.),

Milli Güvenlik Kurulu'nu toplantıya çağırmak ve bu Kurula Başkanlık etmek,

Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak,

Kararnameleri imzalamak,

Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,

Devlet Denetleme Kurulu Başkanını ve üyelerini atamak ve bu Kurula araştırma, inceleme ve denetleme yaptırmak,

Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek,

Üniversite rektörlerini seçmek,

3) Cumhurbaşkanının Yargı İle İlgili Görev ve Yetkileri

Anayasa Mahkemesi üyelerini,

Danıştay üyelerinin dörtte birini,

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve vekilini,

Askeri Yargıtay üyelerini,

Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini,

Hâkimler ve Savcılık Yüksek Kurulu üyelerini,

Seçmek ve kanunlarla kendisine verilen seçme ve atama görevlerini yerine getirmek ve yetkilerini kullanmak.

Yüksek Mahkeme Başkanlarının Devletin başını temsil etmesi eski Türk devlet geleneklerindendir.

Cumhurbaşkanına yasama, yürütme ve yargı alanlarında tanınan ve yukarıda açıklanan bu yetkilerin büyük bir kısmı 1961 Anayasasında mevcut olmayıp, 1982 Anayasası ile verilmiştir. Cumhurbaşkanının yetkilerinin bu şekilde genişletilmesi bir anlamda, bu yetki konularında 1961 Anayasasının Hükümete ve Büyük Millet Meclisine tanıdığı yetkilerin siyasi çekişmeler sebebiyle zamanında kullanılamayarak sistemde tıkanıklıklara yol açılmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır.

4) Cumhurbaşkanının Sorumluluk ve Sorumsuzluk Hali

Cumhurbaşkanı, Anayasa ve Kanunlara göre Başbakan ve ilgili Bakanın imzası olmaksızın tek başına yapabileceği işlemlerden sorumlu tutulamaz ve bu işlemleri alçyhinde yargı yoluna başvurulamaz.

Cumhurbaşkanı ile birlikte Başbakan ve ilgili bakanın da imzasını taşıyan karar ve işlemlerden Başbakan ile ilgili Bakan sorumludur.

Cumhurbaşkanı sadece vatana ihanet halinde sorumlu olarak suçlanabilir. Böyle bir suçlama da ancak, TBMM'nin en az üçte birinin teklifi üzerine üye tam sayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla gerçekleştirilir.

5) Cumhurbaşkan Vekili

Geçici görev ve sebeplerle görevinden ayrılması veya ölümü halinde Cumhurbaşkanına Büyük Millet Meclisi Başkanı vekâlet eder ve tüm yetkilerini kullanır.

Vekâlet görev ve yetkisi eski Türklerde Başbakana verilmiştir. (Cumhuri rejime daha uygun görülmektedir.)

Bakanlar Kurulu

Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanlardan oluşur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.

Bakanlar da, TBMM üyeleri veya Milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.

Dolayısıyla, Bakanların gerek atanması, gerekse görevden alınmaları Başbakanın teklifi üzerine Cumhurbaşkanınca gerçekleştirilmektedir.

Başbakan ve Bakanları atama makamı cumhurbaşkanıdır.

Bakan değişiklikleri de aynı prosedüre tabidir. Herhangi bir Bakanın istifası halinde Başbakan, Cumhurbaşkanına ilgili Bakanın istifa dilekçesini sunarak istifasının kabulünü ve yerine teklif ettiği kişinin atanmasını arz eder. Bir Bakanın ölümü halinde de Başbakan, yerine teklif ettiği kişinin atanmasını Cumhurbaşkanına arz eder ve Cumhurbaşkanının ataması ile Bakan değişikliği gerçekleştirilir. Ancak, ölüm ve istifa halleri dışında da Başbakan, herhangi bir Bakanın veya Bakanların veyahut da tüm bakanların görevden alınarak (azledilerek) yerlerine yeni seçtiği kişilerin atanmasını Cumhurbaşkanına teklif edebilir ve Cumhurbaşkanı da bu azil ve atama işlemlerini gerçekleştirebilir.

Bakan değişikliklerinde gerekçe gösterilmesi gerekir.

Gerekçe, ilgili Bakanın istifası ise, ilgili Bakanın istifa dilekçesinin sunulması ve istifasının kabul edilerek yerine seçilen kişinin atanmasının teklif edilmesi,

Gerekçe, görevine devam etmesini engelleyecek derecede bir hastalığa yakalanması veya yargılanması (Yüce Divanda) veyahut da Meclis tarafından hakkında güvensizlik oyu verilmesi gibi sebepler ise, sözkonusu sağlık raporu, yargı kararı (Yüce Divana sevk kararı) veya Meclis Tezkeresi Cumhurbaşkanına sunularak belirtilen gerekçeyle ilgili Bakanın görevden alınıp, yerine seçilen kişinin atanmasının teklif edilmesi,

Gerekçe, ilgili Bakanın ölümü ise, ilgili Bakanın ölümü dolayısıyla boşalan Bakanlığa seçilen kişinin atanmasının teklif edilmesi,

Bu gerekçelerden hiçbiri yoksa, gerekçe Başbakanın doğrudan bir Bakanı veya Bakanları görevden alma ve yerlerine yenilerini seçme isteğinden ibaret ise, bu gerekçenin “Görevden alma ve yerlerine yeni seçilenlerinin atanmasının” teklif edilmesi, esastır.

Anayasaya göre, herhangi bir sebeple boşalan Bakanlığa en geç on beş gün içinde atama yapılması gerekmektedir.

Bütün bunlarla birlikte, Bakanlar Kurulunun atanması, Amerika Birleşik Devletleri’nde Senato onayına tabi olmasına benzer şekilde, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin “güvenoyu” ile onayına tabidir.

Her yeni Bakanlar Kurulu'nun kuruluşu, Cumhurbaşkanının atamasını müteakip, Bakanlar Kurulu'nun programı ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına (güvenoyuna) sunulur.

Bakanlar Kurulu'nun programı, kuruluşundan itibaren en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir Bakan tarafından TBMM'nde okunur. Programın okunması üzerinden iki tam gün geçtikten sonra programın üzerinde görüşmelere başlanır ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra da oylama yapılır.

Bakanlar Kurulu Programı TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kabul veya reddedilebilir. Reddi halinde Cumhurbaşkanınca yeniden Başbakan ve aynı usulle Bakanlar Kurulu ataması yoluna gidilebilir veya gerektiği takdirde (Hükümet kurulmasının güçleşmesi halinde) Cumhurbaşkanı Meclisi feshederek seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Hükümet (Bakanlar Kurulu) hakkında veya bir Bakan veya birden fazla Bakan hakkında Bakanlar Kurulu'nun kuruluş aşaması dışında da görev sırasında güven oylamasına gidilebilir.

Bakanlar Kurulu hakkında güvenoyu yenileme istemi Bakanlar Kurulu'nda görüştükten sonra, doğrudan Başbakan tarafından yapılabileceği gibi, bir siyasi parti grubu adına veya en az yirmi Milletvekilinin imzaları ile Meclise vereceği Gensoru Önergesinin Meclisçe görüşülmesinin kabul edilmesini müteakip, Gensoru görüşmeleri esnasında üyelerin veya grupların verecekleri güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulu'nun güven isteği ile de yapılabilir.

Ayrıca, Mecliste Başbakan veya Bakanlar hakkında Meclis üye tam sayısının en az onda birinin verebileceği bir Meclis Soruşturması önergesinin kabul edilmesi ve soruşturma yapılması sonucunda, Meclisin Başbakanı Yüce Divana sevk etmeyi kararlaştırması halinde de Hükümet istifa etmiş sayılır. Meclis, bir Bakanı Yüce Divana sevk kararı alırsa, o Bakan Bakanlıktan düşer.

Anayasamızda Başbakanın ölümü halinde Hükümetin düşüp düşmeyeceği yolunda bir düzenleme yapılmamış olmakla birlikte, Başbakanın ölümü siyasi bakımdan yönetim değişikliğini gerektir-

diğinden Hükümetin müstafı addedilerek, yeni hükümetin Cumhurbaşkanı'nın yeni atayacağı Başbakanın seçeceği Bakanlar Kurulu ile yeniden kurulması gerekmektedir.

Bakanlar Kurulunun Görevi ve Siyasi Sorumluluğu

Başbakan, Bakanlar Kurulunun Başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlamak, hükümetin genel siyasetini gözetmek ve Bakanların görevlerini Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmelerini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlüdür.

Anayasanın bu hükümleri dikkate alındığında, herhangi bir Bakanın Yüce divana sevkine dair bir TBMM kararı karşısında, Başbakanın bu Anayasal yükümlülüğü dolayısıyla, istifa etmesi veya güvenoyu isteminde bulunması gerekmektedir.

Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinden, Bakanlar Kurulu birlikte sorumludur. Bakanlar ise Başbakana karşı sorumlu olup, ayrıca kendi yetkileri dâhilindeki işlerden ve emirleri altındaki eylem ve işlemlerinden de doğrudan sorumludurlar.

Bakanlıkların Kurulması

Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve teşkilatı kanunla düzenlenir.

Konuyla ilgili olarak halen yürürlükte bulunan kanun 3046 sayılı kanun olup, Bakanlıklar, bağlı ve ilgili kuruluşları ile birlikte bu kanunla düzenlenmiş bulunmaktadır.

Anayasanın 123'üncü maddesi uyarınca Genel İdareyi düzenleyen 3046 sayılı Kanun Genel İdare Kapsamına uygun olarak KİT ve KİT niteliğindeki kamu kurum ve kuruluşlarını da düzenlemiş ve tanımlamıştır. Bu kanuna göre;

(a) Bağlı Kuruluşlar (Madde 10): Bakanlıkların hizmet ve görev alanına giren ana hizmetleri yürütmek üzere, Bakanlığa bağlı olarak özel kanunla kurulan, genel bütçe içinde ayrı bütçeli veya katma bütçeli veya özel bütçeli kuruluşlardır.

(b) İlgili Kuruluşlar (Madde 11): Özel kanun veya statü ile kurulan, iktisadi devlet teşekkülleri ve kamu iktisadi kuruluşları ile bunların müessese, ortaklık ve iştirakleri veya özel hukuki, mali ve idari statüye tabi, hizmet bakımından yerinden yönetim kuruluşları şeklinde düzenlenmiş kuruluşlardır.

Kanunun ilgili maddesinde, bağlı kuruluşlarla ilgili kuruluşların Ana Hizmet Birimleri dışında kalan, Danışma, Denetim ve Yardımcı Hizmet Birimlerinin bağlı veya ilgili oldukları Bakanlık Merkez Teşkilatının benzer birimleri ile benzer şekilde görevlendirilmeleri gerektiği hükme bağlanmıştır. Bu düzenlemeler, Anayasanın 123'üncü maddesinin öngördüğü "İdare kuruluş ve görevleriyle bir bütündür" ilkesine dayanmaktadır.

Ancak, uygulamada özellikle Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile Müessese ve bağlı ortaklıklarının teşkilat ve görevlerinin düzenlenmesinde bu bütünlüğe aykırı çok sayıda düzenleme ve uygulama mevcut bulunmaktadır. Anayasaya da aykırı KİT'lerin bu düzensizliği KİT'lerdeki yönetim bozukluğunun da temel sebebidir. Bu gün de özellikle yönetim, teşkilatlanma ve personel rejimi açısından esasta hiçbir şekilde devletleştirilememiş olan KİT'ler özelleştirilmeye çalışılmakta ve özelleştirilmektedir.

Seçimlerde Geçici Bakanlar Kurulu

Anayasaya göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinden önce Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanlarının çekilmesi ve yerlerine Başbakanca TBMM içinden veya dışından bağımsızların Bakan olarak atanması gerekmektedir.

Seçim dönemi Geçici Bakanlarının atanması normal hallerdeki TBMM Genel Seçimlerinde, seçim başlangıç tarihinden üç gün önce, seçim dönemi bitmeden kararlaştırılan erken genel seçimlerde ise erken seçim kararından başlayarak 5 gün içinde gerçekleştirilmesi gerekir.

Yeni kurulmuş bir hükümetin TBMM'nden güvenoyu alamaması veya görev başında bulunan bir hükümetin Gensoru görüşmeleri sırasında verilen güvensizlik önergeleri ile düşürülmesi veya yine görev başında bulunan bir hükümetin Başbakanın

Bakanlar Kurulunda görüştüktan sonra TBMM'nden güvenoyu istemi sonucu bu istemin TBMM'nce reddedilmesi hallerinde Bakanlar Kurulu tümnden görevden çekilir. Bu hallerde veya güvensizlik oyu ile hükümeti düşürme sözkonusu olmaksızın, Başbakanın istifası halinde kırkbeş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamadığı veya kurulduğu halde güven oyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı TBMM Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Bu durumlarda, Bakanlar Kurulu tümüyle çekilir ve Cumhurbaşkanı Geçici Bakanlar Kurulunu kurmak üzere bir Başbakan atar.

Geçici Bakanlar Kurulunun (seçim hükümetinin) Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları bağımsızlardan, diğer Bakanları siyasi parti gruplarından Meclisteki temsilcileri oranında seçilir. Bu temsil oranı TBMM Başkanı tarafından tespit edilerek Başbakana bildirilir.

Geçici Bakanlar Kurulu, seçimleri yenileme kararının Resmi Gazete'de ilanından itibaren beş gün içinde kurulur ve TBMM'nce güvenoyuna tabi tutulmaz.

Bakanlar Kurulunun yasal düzenleme yapma yetkileri Kanun Hükmünde Kararname, Bakanlar Kurulu Kararları (Kararname), Tüzük ve Yönetmelik seviyesindedir.

Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisi, TBMM'nin verdiği yetkiler (yetki kanunu) çerçevesinde ve bu yetkileri kullanma süreci içerisinde (Temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile siyasi haklar ve ödevler dışında kalan) Genel İdare konuları ile sınırlıdır.

Tüzükler, kanunların uygulanmasını göstermek veya kanunların emrettiği işleri belirtmek üzere, Kanunlara aykırı olmamak ve Danıştay'ın incelemesinden geçirilmek kaydıyla yapılan kanuni düzenlemelerdir. Tüzükler, Bakanlar Kurulu kararıyla çıkarılır, Cumhurbaşkanınca imzalanır ve kanunlar gibi yayımlanarak yürürlüğe konulur.

Bakanlar Kurulu kararıyla çıkarılan Yönetmelikler de ancak Kanun uygulamasını sağlamak üzere yapılan kanuni düzenlemeler-

dir. Tüzüklerden farklı olarak Yönetmelikler Danıştay incelenmesine tabi değildir.

Bu arada, şunu açıklamakta fayda vardır. İdare hukuku açısından kanuni düzenleme tabiri, sadece yasama organının tasarruflarını ifade etmemekte, bunun yanında, yazılı hukuk kuralı koyınaya yetkili herhangi bir merciin koyduğu kurallar da kanuni düzenleme kabul edilmektedir.

Bu bakımdan, yasama organınca belli şekil ve şartlara uygun olarak düzenlenip, Yürürlüğe girişinden itibaren uyulması zorunlu bulunan genel, soyut, daimi kuralları bir arada toplayan kanunlar dışında, Hükümetçe çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararları ile Tüzük ve Yönetmelikleri, bakanlıklarca veya kamu kurum ve kuruluşları yetkili üst amirlerince kanunlara dayanılarak çıkarılan Yönetmelikler ve sair yazılı kurallar ve Genelgeler de kanuni niteliğe sahiptirler.

b. Milli Güvenlik Kurulu

Anayasaya göre, Milli Güvenlik Kurulu, Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirmekle görevli ve yetkilidir.

Milli Güvenlik Kurulu kararları, Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.

Burada şu hususun üzerinde durmakta fayda vardır.

Devletin genel yönetiminde yürütme görevi ve yetkisi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna aittir.

Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu bir bütün olarak Yürütme organını teşkil eder. Sadece Bakanlar Kurulu ise, hükümeti veya diğer ismiyle kabineyi ifade eder. İdare de hükümetin hiyerarşik bir alt organıdır.

Devletin Milli Güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ise (özellikle devletin dış güvenliğine dair kararların alınması) devletin karar makamı olan parlamentonun görevi olması gerektiği düşünülmektedir.

Anayasa ile kurulan Milli Güvenlik Kurulu; ne yasama organı, ne yürütme organı, ne de idare organı niteliğinde olmamakla birlikte, devletin milli güvenlik siyasetinin tayin ve tespiti ile uygulanması alanında hükümet üstü bir karar mercii konumunda bulunması tartışmaların nedeni olmaktadır.

Bunun anlamı şudur: Milli Güvenliğe dair siyasetin tayini, tespiti ve uygulanması hususlarında genel olarak hükümetin, özel olarak da Milli Savunma Bakanlığı ile İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarının bu siyasetin kararlaştırılması hususunda da yasama organının görev ve yetkileri anayasa ile Milli Güvenlik Kuruluna devredilmiştir. Ancak, Milli Güvenlik Kurulunun Cumhurbaşkanının başkanlığında Başbakan, Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı ve Dışişleri Bakanı ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet (Kara, Deniz, Hava ve Jandarma) Komutanlarından oluştuğu dikkate alındığında, bu kurulun sırf Milli Güvenlik konularına ilişkin siyasetin belirlenip, kararlaştırılmasına Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanlarının katılımının sağlanması dışında bir anlamı olmadığı da düşünülebilir.

Bu nedenle, demokratik teşkilatlanma tarzı bakımından tartışılan bu kurulun oluşturulması yerine, eski Türk devlet geleneği de dikkate alınarak “Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanlardan kurulur” şeklindeki Anayasa hükmüne; Devletin Milli Güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanmasına dair kararların alınması konularında Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının da Bakanlar Kuruluna katılmaları yönünde bir ek hüküm ilave edilmek suretiyle daha demokratik bir yapı ve işleyiş sağlanabileceği gibi, askeri erkânın aynı şekilde ilgili kararların alımında TBMM’ye katılmalarının da sağlanabileceği düşünülmektedir.

Çünkü Anayasa, Milli Güvenliğin sağlanmasından, bu alanda görev ve yetki verdiği Milli Güvenlik Kurulunu değil, Bakanlar Kurulunu (Meclise karşı) sorumlu tutmuştur (Md. 117). Dolayısıyla, görev ve yetkinin sorumlu makamda olması gerektiği dikkate alındığında konunun TBMM içinde Milli Güvenlik Komisyonu oluşturularak veya Bakanlar Kurulu içerisinde çözümlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

c. İdare

Türkiye’de idare, Anayasa bakımından kuruluş ve görevleri itibarıyla merkezciden ve yerinden yönetim esasına dayanan bir bütündür.

Anayasanın burada hükmettiği, kanunla düzenleme (ismi Türkiye idare düzeni hakkında kanun olmamakla birlikte) 3046 sayılı kanundur. “Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun” adıyla yürürlüğe konulan bu kanun, hem Bakanlıkların, hem Bakanlıkların bağlı kuruluşlarının, hem de ilgili kuruluşlarının (Kamu İktisadi teşebbüslerinin) teşkilatlanma ve görev esaslarını düzenlemiş ve Anayasanın “İdare kuruluş ve görevleriyle bir bütündür” hükmünü, 3’üncü maddesi, ikinci fıkrası (a) bendinde aynen tekrar ederek “teşkilatlanmada, görev ve yetkilerin tespitinde bu bütünlük bozulamaz” açıklamasıyla kadro ve teşkilatlanma ile görevlerde, merkez teşkilatı standardına aykırı uygulama ve düzenlemeleri yasaklamıştır.

Ancak, uygulamada bu bütünlüğün idarenin ne kuruluş ve teşkilatlanması, ne de görevleri itibarıyla sağlandığını ve bu bütünlüğe uyulduğunu ileri sürmek güçtür.

Şöyleki:

Merkezî İdare; Bakanlıklar (genel bütçeli), bağlı kuruluşlar (genel, katma ve özel bütçeli), ilgili kuruluşlar (KİT) olarak kurulmuş ve düzenlenmiştir.

Bu kurum ve kuruluşların hepsinde, yönetimin evrensel iş bölümüne uygun olarak Ana Hizmet Birimleri, Danışma ve Denetim Hizmetleri Birimleri, Yardımcı Hizmet Birimleri mevcuttur.

Ana Hizmet birimleri, her kuruluşun amaç ve faaliyetleri konusuna göre farklı farklıdır.

Ancak, Danışma, Denetim ve Yardımcı Hizmet Birimlerinin kuruluş tarzı, teşkilatlanma ve görevleri her yerde aynıdır ve idarede esas itibarıyla bütünlüğü sağlayan ana unsurlar, bu birimler ve görevleri ile kadrolarıdır.

Yönetimin (kamu veya özel her türlü yönetimin) evrensel fonksiyonları olarak bilinen Planlama, Teşkilatlanma, Yönetme (Emir-Komuta), Danışma ve Denetleme, Haberleşme-işbirliği ve iş bölümü (koordinasyon) ve Planlama-Bütçeleme fonksiyonları dünyanın her yerinde ve her türlü yönetiminde aynı fonksiyonlardır. Dolayısıyla, bu fonksiyonların kuruluş ve teşkilatlandırılmasında, bu fonksiyonları yerine getirecek birimlerin görev ve yetkilerinin belirlenip, bu görev ve yetkilerin kadrolanmasında ve bu kadrolara atanabilecek personelin aynı satandarda bağlanmak suretiyle teşkilatlanmada, görev ve yetkilerin tespitinde bütünlüğün sağlanması gerekir.

Bu bütünlüğün kamu yönetiminde Genel İdare düzeyinde sağlanması şarttır. Bu şart, kamu yönetimi açısından Anayasa ve 3046 sayılı kanun ile düzenlenmişse de, uygulamada bu hükümleri uyulamamıştır.

Örneğin, bir kısım Kamu İktisadi Teşebbüslerinin kadro standardı, Genel İdare standartlarından farklıdır. Ana Hizmet birimleri bakımından makul kabul edilebilecek bu farklılık, Danışma, Denetim ve Yardımcı Hizmet Birimlerine de yaygınlaştırılmıştır.

Diğer taraftan, Bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarının Danışma, denetim ve yardımcı Hizmet birimlerinde çalışan ve bu alanlarda yetişmiş kamu görevlilerinin KİT'lerc transfer olması halinde, bir kısım KİT'ler de (yönetim kurulu kararıyla yürürlüğe konulmuş Personel Yönetimlikleriyle), bu personelin transfer olmak istedikleri veya oldukları KİT kuruluşu dışında geçen kamu hizmetleri, bu personelin KİT kuruluşunda atanabilecekleri kadro ve dereceleri ile aylık baremlerinin belirlenmesinde dikkate alınmamakta ve bu hususlarda, kamu görevinde geçen hizmet ve deneyimleri ile uzmanlık seviyeleri ne olursa olsun, açıktan kamu görevine ilk defa bu kurumda göreve başlayan personel muamelesi yapılmaktadır. Halbuki, bu hususlarda Devlet Personel Başkanlığı kuruluş yasası kapsamında bulunda tüm kamu kurum ve kuruluşlarında geçen hizmetlerin tamamının ilgilinin atanabileceği

kadro ve derece ile aylığının tespitinde kamu hizmetine sahip olmaları şarttır. Bu şart, sözkonusu anayasa hükmü ile 3046 sayılı kanunun aynı nitelikteki "idare kuruluş ve görevleriyle bir bütündür. Teşkilatlanmada (kadro ve kadrolara ilişkin özlük haklarının tespitinde ve tayininde), görev yetkilerin tespitinde bu bütünlük bozulamaz" düzenlemesi ile hükme bağlanmıştır.

Anayasanın 124'üncü maddesiyle de kamu tüzel kişilerinin yönetmelik çıkarabileceklerini, bu yönetmeliklerin, görev alanlarını ilgilendiren kanun ve tüzüklere aykırı olamayacağını ve ancak, bu kanun ve tüzüklerin uygulamasını sağlamak üzere yönetmelik çıkarabileceklerini hükme bağlamıştır.

Dolayısıyla, KİT'lerin Toplu İş sözleşmesi kapsamı dışında kalan yönetim kadrosunun yönetmelikleri ile organizasyonlarının 3046 sayılı kanuna aykırı olmaması gerekmektedir.

1) Merkezî İdare

Türkiye'de Merkezî İdare illere, iller de diğer kademeli bölümlere ayrılmıştır (Anayasa, madde 126).

469 sayılı kanunla değişik 5442 sayılı İl İdaresi kanununda diğer kademeli bölümleri ilçe ve bucaklar olarak belirlenmiştir (iller ilçelere, ilçeler de bucaklara bölünmüştür).

1982 Anayasası ayrıca, birden çok ili içine alan Merkezî İdare teşkilatı kurulabilmesine imkan tanımıştır. Bölge Valiliği kuruluşu da kaynağını bu Anayasal düzenlemelerden almıştır.

Kamu görev ve hizmetlerinde birçok ili içine alan çevrede, yetki genişliğine sahip Bölgesel Kuruluşlar eliyle Merkezî teşkilatlanma, Anayasanın söz konusu düzenlemesinden çok önce, İl İdaresi kanunu ile imkan tanınmış ve bu çerçevede, kamu kurum ve kuruluşları, Bölge Müdürlükleri veya Bölge Başkanlıkları kurulmuştur.

Bu çerçevede, Türkiye kamu yönetiminde (genel idaresinde) Merkezî İdareyi şöyle sıralamak mümkündür.

TÜRKİYE GENEL İDARESİNİN (KAMU YÖNETİMİNİN)

MERKEZİ İDARE MERKEZ TEŞKİLATI

Cumhurbaşkanı

Bakanlar Kurulu – Bakanlar ve Bakanlıklar

Danıştay ve Sayıştay

Bakanlıkların Bağlı ve İlgili Kuruluşları

MERKEZİ İDARE TAŞRA TEŞKİLATI

Bölge Valilikleri

Bölge Müdürlükleri

Merkezî İdare İl Teşkilatı (Valilikler)

Merkezî İdare İlçe Teşkilatı (Kaymakamlıklar)

Merkezî İdare Bucak Teşkilatı (Bucak Müdürlükleri)

Anayasanın 8’inci maddesi ile yürütme, görev ve yetkisi verilen Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu, Yürütme organı olarak yukarıda açıklanmış ve tartışılmıştır. Genel İdare kapsamında, Merkezî İdare Teşkilatının ilk iki organını oluşturan Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu dışında kalan diğer Merkezî İdare Teşkilatı kurumlarını da şöylece özetlemek mümkündür.

a) Bakanlıklar

Gerek Bakanlıklar, gerekse genel olarak idare ve kamu tüzel kişileri kanunla kurulur (Aüny. Md. 113 ve 123). Kamu tüzel kişileri kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak da kurulabilir.

Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve teşkilatı kanunla düzenlenir.

Ancak bu kanun, Bakanlıklarla birlikte bağlı ve ilgili kuruluşların da kuruluş ve teşkilatlanmaları ve görevlendirilmelerine ilişkin esasları düzenlemekle bir anlamda, diğer kamu tüzel kişilik-

lerinin kurulmasına da yetki veren, idareyi genel olarak düzenleyen kanundur (Anayasanın 123'üncü maddesi birinci fıkrasında geçen kanuni düzenlemedir).

Doğal olarak bu kanun, idareyi düzenleyen bir kanun olduğundan, bakanlıkların tanımını değil, bakanlıkların ve alt organlarının nasıl kurulacağını düzenlemiş, kuruluş usul ve esaslarını belirlemiştir.

Birer idare kurumu olarak, Bakanlıklar, yürütmenin (Bakanlar Kurulunun) birinci derecedeki alt organlarını ifade eder. Bakanlar Kurulu'nun kendi arasında yaptığı iş bölümüne uygun olarak her Bakan kendisine verilen görev konusu ile ilgili alanda teşkilatlanmış bulunan Bakanlık aracılığıyla, hükümet programının kendi görev alanı ile ilgili kısmını yürütür.

Bakanlıkta, idare teşkilatının en üst kamu görevlisi (esas başı) Müsteşarlardır. Bakanların görevi ve yetkisi, Bakanlık idare teşkilatının başı olmaktan ziyade, parlamentonun güven oyu ile onaylanmış hükümet programını, Bakanlar Kurulu adına bu uzman idare teşkilatına yürütmek ve uygulamasını denetlemektir. Kısacası, Bakanların görev, yetki ve sorumlulukları, parlamento temsilcisi ve Bakanlar Kurulu üyesi olarak hükümet programının, Bakanlığının görev alanı ile ilgili kısmını yürütmek ve uygulamasını denetlemektir. Bunun dışında, Bakanlık teşkilatının idari en yüksek amiri Müsteşardır.

Ancak, Türkiye uygulamasında, Bakanların hükümet programı dışında, tüm idari fonksiyonların icraatını da üstlendikleri, bunun sonucunda da siyasetin tüm yönleriyle idareye ve bürokrasiye egemen olduğu, Bakanlıklar ile bağlı ve ilgili kuruluşlarda, hükümetlerin, hatta aynı hükümet içinde Bakanların değişmesiyle birlikte, idare teşkilatında büyük değişikliklerin yaşandığı ve bu uygulamaların kamuoyunda partizan uygulamalar olarak tenkid edildiği görülmektedir. Bu siyasi özellik, idare teşkilatı oturmamış ve demokratik siyasi olgunluğa tam erişmemiş, geri kalmış ve kalkınmakta olan tüm ülkelerin devletlerinde yoğun olarak görülebilmektedir.

Devletin genç idare merkez teşkilatı, hemen hemen bütün Devletlerde, Devletin gelişimine paralel olarak ortaya çıkmış standart Bakanlıklara sahiptir. Bunlar Milli Eğitim, Sağlık, İçişleri, Dışişleri, Adalet, Milli Savunma, Çalışma, Bayındırlık, Ulaştırma, Maliye, Ekonomi ve Ticaret Bakanlıklarıdır. Bunların dışında toplumun ve devlet idaresinin ihtiyaçlarına göre farklı Bakanlıklar da değişik devletlerde, değişik isimler altında kurulabilmektedir. Petrol zengini devletlerin Petrol Bakanlıkları ve denizcilikte ileri devletlerin Denizcilik Bakanlıkları, Türkiye’de Enerji Bakanlığı gibi.

Bakanlıklar, Genel ve Merkezî idarenin Ana Hizmet kurumları niteliğindedir. Bunların dışında, Türkiye’de bağlı ve ilgili kuruluşların gözetim ve koordinasyonundan sorumlu Devlet bakanlıkları ile Başbakana belli konularda yardımcı olmak üzere kurulan Devlet Bakanlıkları da mevcuttur.

Türkiye’de Bakanlıklar değişik hükümetlerce ve hükümetlerin değişik siyasi programlarına göre bazen birleştirilmekte, bazen ayrılmakta, Devlet Bakanlıkları sayısı bazen arttırılmakta, bazen azaltılmaktadır. Teorik olarak bu değişikliklerin gelişen ve değişen ülke ve toplum şartlarına ve ihtiyaçlarına göre yapılması olağan olmakla birlikte, pratikte bu değişikliklerin siyasi olarak yapıldığı da görülebilmektedir.

Burada şunu ifade etmek gerekir ki, Siyasi Tarih, tüm enerji ve potansiyellerini içişlerde ve meselelerde harcayan hükümetlerin, devletlerine uluslararası etkinlik ve saygınlık kazandıramadıklarını, fakat, enerji ve potansiyellerinin önemli bir kısmını (Türkiye jeopolitiğinde büyük bir kısmını) dış ilişkilerde ve meselelerde harcayan hükümetlerin iç sorunları, daha kolay çözdüklerini ve bu hükümetlerin döneminde toplumun hükümetlerin arkasında bütünleştiğini göstermektedir.

Ne Yükselme Devri Osmanlı Devleti’nde ne de bu günkü ABD’nin iç sorunlarının Türkiye’nin iç sorunlarından daha az ve daha önemsiz olmamasına karşın, Osmanlı yönetimine tabi İslam ümmetini de, bugünkü ABD toplumunu da, yönetimleri arkasında tek yumruk halinde toplayan synerjik gücün bu yönetimlerin dış ilişkilerde etkili olmak amacından ve hedefinden başka bir şey olmadığı düşünülmektedir.

Bu nedenle olmalı ki, eski Türk devletleri, yürütmeyi teşkilatlandırmakta daima evrensel devlet olma şuuruna uygun hareket etmiş ve Bakanlar Kurulunda, Dışişleri Bakanı sayısını fazla tutmuşlardır. Örneğin, Göktürk ve Uygur Hakanlıkları Bakanlar Kurulu altısı dış, üçü iç Bakan olmak üzere dokuz Bakandan oluşturolurdu.

Devletimizin yakın gelecek bakımından;

Avrupa Birliği'ne üye olmayı,

Asya Türk Devletlerinin dünyaya entegrasyonunda ve teşkilatlanmalarında pay sahibi olmayı,

İlk iki konuda küresel güçler ile rekabet içinde olmayı,

Orta-Doğu İslam ülkeleri ilişkilerinde özellikli-etkin bir konuma sahip olmayı ve tüm bunlara bağlı olarak ABD, Rusya, Çin ve Japonya ile özel ilişkiler geliştirmeyi amaç edindiği dikkate alındığında, dünyanın diğer devlet ve kuruluşları ile ilişkileri dâhil, dış politikada Türkiye'nin hedefine daha sağlıklı ve etkin bir şekilde ulaşabilmesi için, bugün de eski evrensel geleneğine uygun bir şekilde en az altı Dışişleri Bakanlığı'na sahip olması gerektiği ciddi bir şekilde düşünülebilir. Şüphesiz bunlar, "Asya Türk Devletleri ile ilişkiler Bakanlığı", "Avrupa Birliği Bakanlığı", "Almanya ilişkiler Bakanlığı", "Fransa ile ilişkilerden sorumlu Devlet Bakanlığı", "Orta-Doğu ve İslam ülkeleri ilişkiler Bakanlığı", "ABD ve Uzak-Doğu Ülkeleriyle İlişkiler Bakanlığı" gibi ağırlıklı olarak dış hedeflere yönelik şekilde teşkilatlandırılabilir. Ancak, teşkilat kavramının fiilen yerine oturması için bu Bakanlıkların bir devlet Bakanlığı şeklinde değil, diğer aktif (fonksiyonel) bakanlıklar gibi geniş alt idare yapısına sahip Dışişleri Bakanlıkları olmaları gerektiği düşünülmektedir.

b) Bağlı Kuruluşlar

3046 sayılı Kanunda Bağlı Kuruluşları, Bakanlıkların hizmet ve görev alanına giren ana hizmetleri yürütmek üzere, Bakanlıklara bağlı olarak özel kanunla kurulan, genel bütçe içinde ayrı bütçeli veya katma bütçeli veya da özel bütçeli kuruluşlar olarak tanım-

lanmış ve bu kuruluşların merkez teşkilatı ile ihtiyaca göre Bölge, İl ve İlçe Teşkilatı şeklinde organize olabilecekleri belirlenmiştir. (Örneği, Başbakanlık Bağlı kuruluşları: MİT Müsteşarlığı, DPT Müsteşarlığı gibi.)

c) İlgili Kuruluşlar

3046 sayılı kanuna göre ilgili kuruluşlar, özel kanun veya statü ile kurulan kamu iktisadi kuruluşları ve iktisadi devlet teşekkülleri ile bunların müessese, ortaklık ve iştirakleri veya özel hukuki, mali ve idari statüye tabi, hizmet bakımından yerinden yönetim kuruluşları şeklinde düzenlenen kamu kuruluşlarıdır.

Bu kuruluşların ilgilendirecekleri bakanlık, bu kanunun koyduğu usule göre belirlenir. Anlaşılacağı üzere, Bağlı Kuruluşlar Merkezî İdare'nin görevlerini tamamlamak, yani kamu görevi görmek üzere kurulmuş, ilgili kuruluşlar ise, iktisadi ve ticari esaslara göre kamu hizmeti görmek üzere kurulmuş kamu kuruluşlarıdır.

Buna göre, Başbakanlık ve Bakanlıkların bağlı ve ilgili kuruluşları kendi kuruluş kanunlarında gösterilmiştir.

Bu arada şu hususun üzerinde önemle durmakta fayda vardır.

İdare, her ne kadar Merkezî İdare, Mahalli İdareler ve hizmet bakımından yerinden yönetime tabi Kamu İktisadi Teşebbüsleri (bağlı ve ilgili kuruluşlar) olarak, kamu görevinin yapısı ve işleyişi ile ilgili bir iş bölümüne tabi ise de, temelde idare kuruluş ve görevleriyle, Genel idare olarak bir bütün olup, idarenin tüm bu bölümlerinde bu genel bütünlüğe aykırı düzenleme yapılamayacağı Anayasa ve 3046 sayılı yasa ile hükme bağlanmıştır.

Buna göre, gerek Bakanlıklarda, gerekse KİT'lerde ve gerekse Mahalli İdarelerde, idarede bütünlüğü sağlamak üzere teşkilat, kadro ve görevlerde standardın sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

Bunun anlamı şudur; Genel idare bütünü'nün alt parçalarını oluşturan Bakanlıklar, KİT'ler ve Mahalli İdarelerin gerek yapısal

(kuruluş) bakımından, gerekse işleyiş (görev) bakımından farklı ve ortak özellikleri vardır.

Farklı özellikleri, ana hizmet alanları farklılığıdır. Örneğin, Sanayi Bakanlığının ana hizmet alanı, ülke sanayisinin araştırılıp, etüd edilmesi, sanayi yatırımlarının takip edilip, yönlendirilmesi ve ülkenin sanayi politikasının oluşturulup, uygulanmasıdır.

Bayındırlık Bakanlığı'nın ana hizmet alanı, ülkenin alt yapısının araştırılması, incelenmesi ve bu konudaki devlet politikasının oluşturulması ve uygulanmasıdır.

Ulaştırma Bakanlığı'nın ana hizmet alanı, ulaştırma ve haberleşmedir.

KİT olarak, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının ana hizmet alanı, petrol arama ve çıkarma, Türkiye Gübre Sanayi A.Ş.'nin ana hizmet alanı, tarım, ilaç ve kimyevi maddelerin üretimi ve teminidir.

Mahalli İdarelerin ana hizmet alanları da mahalli müşterek ihtiyaçların planlanıp, programlanması ve karşılanmasıdır.

Kısaca, idarenin her bir alanının ve kurum ve kuruluşunun ana hizmet alanı farklıdır. Farklı faaliyet alanlarında standart birim teşkilatlandırma, standart kadro ve personel politikası ile standart görevlendirme mümkün olmayabilir. Ancak, tüm bu kurum ve kuruluşların ana hizmetleri genel olarak, idare faaliyetlerinin bütünü oluşturmaktadır.

Bunun yanında, idarenin ana hizmetleri, farklı tüm kurum ve kuruluşlarında, aynı görev ve hizmetleri üreten, aynı idare esas ve prensiplerine tabi, aynı standart birim ve kadrolarla teşkilatlanmış, bulundukları kurum veya kuruluş içinde aynı hiyerarşik yapıya tabi ve dolayısıyla bu kadrolara seçim ve tayinleri de aynı esas ve prensiplere tabi hizmet alanları ve birimleri mevcuttur. Bunlar, idarenin ortak hizmet alanlarını ve ortak hizmet birimleri ile standart kadro ve unvanlarını oluşturmak suretiyle, idareyi görev itibarıyla birleştirip, bütünleştirmektedirler.

Bu ortak hizmet alanları, Danışma ve Denetim hizmetleri ile yardımcı hizmetler alanları olup, 3046 sayılı kanun ile, tüm Bakanlıklar ile bağlı ve ilgili kamu kuruluşlarında bu alanlarda standart

birim-kadro, görev ve yetkileri düzenlemesi öngörölmüş ve idarede bütönlüğü sağlayan bu standartlara aykırı düzenleme yapılması yasaklanmıştır.

d) İdarenin Ortak Hizmet Alanları ve Birimleri

Her türlü (kamu veya özel) yönetimin faaliyetlerinin üç ana hizmet grubu şeklinde organize edilmesi, evrensel bir organizasyon ilkesidir.

Bu hizmet grupları şunlardır:

Ana Hizmet Birimleri,

Danışma ve Denetim Hizmet Birimleri,

Yardımcı Hizmet Birimleri.

Ana Hizmet grupları, gerek kamu yönetiminde, gerekse özel-işletme yönetiminde faaliyet alanına göre farklı farklıdır.

Danışma ve Denetim Hizmetleri ile Yardımcı Hizmet grupları, gerek özel sektörde, gerekse kamu sektöründe benzer hizmetleri yürütmektedir.

Kamu yönetimi (ve buna dair 3046 sayılı kanun) bakımından bu birimleri aşağıdaki şekilde tanımlamak mümkündür.

e) Danışma ve Denetim Hizmetleri Birimleri

(1) Teftiş Birimleri

Teftiş hizmetlerinin tüm idare birimlerinde Kurul Başkanlığı (Teftiş Kurulu Başkanlığı) şeklinde organize edilip, bir Başkan (Teftiş Kurulu Başkanı) kurum veya kuruluşun büyüklüğüne göre yeterli sayıda Baş Müfettiş, Müfettiş ve Müfettiş Yardımcısı kadrolarından teşkil edilmesi ve bu kurulların, kurumlarının veya kuruluşlarının doğrudan en üst amirine (Bakanlıklarda Bakan'a, Genel Müdürlüklerde Genel Müdür'e) bağlı olarak çalışmak suretiyle kurum veya kuruluşlarında doğrudan en üst amir (Bakan, Genel Müdür) adına teftiş, inceleme ve soruşturma yaparak, kurum veya kuruluşlarının, birimlerin ve personelin kurum veya kuruluşlarının kuruluş amaçlarına, plan ve programlarına, yönetimin kararlarına

ve kanunlara uygun çalışmasını ve hizmetler de bu yolda tespit edilen aksaklık ve eksikliklerin giderilmesi için gerekli tedbir ve önerileri geliştirip, bu tedbir ve önerilerin uygulanmasını sağlayan birimlerdir.

Müfettişlik idari bir kariyer meslek olup, kamu veya özel tüm yönetimlerde kurum ve kuruluşun hiyerarşik yapısının dışında, doğrudan en üst amir adına hareket etmek üzere özel mesleki sınav ve staj sonucu kazanılır.

Müfettiş Yardımcılığı'na özel mesleki sınavla girilir ve bir Müfettiş refakatinde en az üç yıl yardımcılık yapıp, beraber çalıştığı Müfettişlerden yeterlik sınavına girmeye hazır olduğu yolunda olumlu sicil ve rapor alması halinde "Müfettişlik Yeterlik" sınavlarına alınır. Müfettiş Yeterlik sınavlarını başarı ile verenler Müfettiş kariyer ve unvanını kazanır ve bu unvanla birlikte bir defaya mahsus olmak üzere kendilerine üç yıllık (bir derecelik) kıdem kazanılmış hak olarak verilip, kazanılmış kıdem kadro derecelerine eklenir.

Büyük özel sektör, holding ve şirketlerde de Teftiş Kurulları Başkanlıkları kurulmakta ve Holding Yönetim Kurulu Başkanı adına görevlendirilmektedir.

(2) Hukuk Hizmetleri Birimi

Hukuk hizmetleri, hemen hemen tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve özel kuruluşlarda "Hukuk Müşavirliği" adı altında organize edilmektedir. Son yıllarda büyük kuruluşlarda "Dış Hukuk Müşavirlikleri" şeklinde organizasyonlar oluşturulmuştur. Daha küçük kuruluşlarda müessese ve işletmelerde "Hukuk İşleri Müdürlüğü" veya "Avukatlık" olarak da organize edilebilmektedir.

Hukuk Müşavirlikleri ve Avukatlık da kariyer mesleklerindendir. Teftiş Kurulundaki gibi, kurum veya kuruluşlarının doğrudan en üst amirlerine bağlı olarak çalışır ve yargı mercileri ile ilişkilerde kurum veya kuruluşlarının tüzel kişiliğini temsil ederler. Dahili konularda da en üst amirin onayına veya emrine istinaden istenilen konularda yazılı hukuki görüş bildirmek suretiyle iş ve işlemlere hukuka uygun yön vermeye yardımcı olurlar. Ayrıca,

bulundukları kurum veya kuruluşların amaçlarının daha iyi gerçekleştirilmesini temin için hukuki öneriler hazırlar ve amirlerine sunarlar.

(3) Basın ve Halkla İlişkiler Hizmetleri Birimleri

Genellikle tüm kamu kurum ve kuruluşlarında “Basın Müşavirliği” veya “Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği” unvanı altında teşkil edilen bu birimler, kuruluşlarının basın-ılan-tanıtım ve tören işlerini ve ilişkilerini üst amirleri adına gerçekleştirirler.

(4) Diğer Müşavirlik Hizmetleri

Kamu kurum ve kuruluşlarında görev, yetki ve sorumlulukları belli olan basın Müşavirlikleri ve Hukuk Müşavirlikleri dışında sadece “Müşavir” veya “Danışman” gibi ünvanları olup, belli bir teşkilatı bulunmayan Müşavirlikler de son otuz yılda yoğun şekilde oluşturulmuştur. Devlet Bakanlıklarının siyasi amaçla oluşturulmasına benzer siyasi uygulamalarla geliştirilen bu kadroların görev, yetki ve sorumlulukları belli bir alt teşkilatları ve birimleri yoktur. En üst amire (Bakanlıklarda Bakana) bağlı olarak çalışır ve onun verdiği görevleri yaparlar.

(5) Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Hizmetleri Birimleri-Strateji Birimleri

Planlı kalkınmanın öngörüldüğü yönetimlerde son derece önemli ve etkin bir konuma sahip olması gereken bu birimler, son yıllarda uygulanan Piyasa ekonomisi koşullarında önem ve geçerliliğini kaybetmiş olup, 2006 yılında bu birimler kaldırılarak, yerlerine Maliye Bakanlığı ile koordineli çalışmak üzere strateji geliştirme birimleri kurulmuştur.

f) Yardımcı Hizmetler Birimleri

Yardımcı hizmetler birimleri, Özel Kalem Birimleri, Personel Birimleri, İdari ve Mali İşler veya Muhasebe Birimleri, Eğitim Birimleri ve Güvenlik Birimleri gibi icra birimlerinden oluşur.

Tüm kamu kurum ve kuruluşları ile tüm özel sektör kuruluşlarında da bu birimler bir şekilde mutlaka mevcuttur.

Danışma ve Denetim Birimleri ile Yardımcı Hizmet Birimleri, kamu veya özel her türlü yönetimin vazgeçilmez teşkilat (organizasyon) birimleridir. Toplumun devlet olarak teşkilatlandığı her ülkede bu birimler, teşkilatlandırılıp, faaliyete sokulmadan, organizasyonun ortak amaç ve çıkarlarının gerçekleştirilip korunması ve sürdürülmesi mümkün olmaz.

(1) Personel Birimleri (İnsan Kaynakları Birimleri)

Personel Birimlerinin konusu, her türlü örgütün ve her türlü sistemin ilk ve ana girdisi ve nihai hedefi olan insandır.

Kamu veya özel, mal veya hizmet üreticisi her türlü örgütün, hammadde, sermaye ve her türlü mal ve malzemedcn önce, insan unsuruna ihtiyacı vardır.

Personel Birimleri, organizasyonda personel olarak ifade edilen insan unsurunun araştırılması, işe alınması, eğitilmesi, yetiştirilmesi, özlük, sosyal güvenlik haklarının korunması ve geliştirilmesi, görev ve yetki ile sorumluluklarının düzenlenip disipline edilmesi ve tüm bu alanlarda plan, program ve politika tespit edilmesine yardımcı olunması alanlarında faaliyet gösterirler.

Bakanlıklarda “Personel Genel Müdürlüğü”, Genel Müdürlüklerde “Personel Daire Başkanlığı” daha alt ve küçük birimlerde ise “Personel Müdürlüğü” statüsünde teşkilatlandırılmaktadırlar. Son zamanlarda personel yerine daha çok insan kaynakları kullanılmaktadır.

(2) İdari ve Mali İşler Birimleri

İdari ve Mali İşler Birimleri, kurum ve kuruluşların araç, gereç ve malzeme ikmalî ile emlak satın alma veya kiralanması, sosyal tesis kurma ve yönetme işlemlerini düzenleyip, yürütür ve aydınlatma, ısıtma, temizlik, taşıma ve onarım işlemlerini yapar veya yaptırır. Haberleşme, arşiv, toplantı, brifing ve görüşmeleri, iç ve dış protokol hizmetlerini düzenler.

Bu birimler de, Bakanlıklarda Genel Müdürlük veya Müstakil Daire Başkanlığı düzeyinde; Genel Müdürlüklerde Daire Başkanlığı düzeyinde, daha küçük kamu veya özel sektör organizasyonlarında da Müdürlük düzeyinde organize edilebilmektedirler.

(3) Güvenlik Hizmetleri Birimleri

Güvenlik hizmetleri, kamu sektöründe Savunma sekreterliği kanunu ve ayrıca Özel Güvenlik Teşkilatı Hakkında Kanun hükümleri çerçevesinde “Savunma Sekreterliği” statüsünde teşkilatlanmakta ve özlük hakları, bağlı bulundukları kuruluşun tabi olduğu personel hükümlerine tabi bulunmaktadır. Görev, yetki ve sorumlulukları ile denetlenmeleri, sözü edilen kanunlar çerçevesinde İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü ile koordineli şekilde düzenlenmekte ve yürütülmekte iken, 2008 yılında Savunma Sekreterlikleri kaldırılarak işlevleri idari ve mali işler birimlerine verilmiştir.

Özel sektörde ise, bu hizmetler sadece “Güvenlik İşleri Müdürlüğü” veya “Amirliği” adı altında teşkilatlanıp, yürütülebilmektedirler. Faaliyet alanları ve niteliği itibarıyla, özel güvenlik teşkilatına ihtiyaç duyan kuruluşlar, sözü edilen Özel Güvenlik Teşkilatı Hakkında Kanun hükümleri dairesinde Özel Güvenlik Teşkilatı kurarak, Emniyet Genel Müdürlüğü ile koordineli şekilde kuruluşlarının iç ve dış güvenliğini sağlamaya çalışırlar.

(4) Özel Kalem Hizmetleri Birimleri

Özel Kalem Hizmetleri, adından da anlaşıldığı gibi, en üst amirin özel ve resmi yazışmalarının kuruluş içi ve dışı haberleşme işlerini, ziyaret, karşılama, uğurlama, ağırlama gibi teşrifat hizmetlerini düzenler, izler ve yürütür.

Kamu veya özel büyük kuruluşlarda genellikle “Özel Kalem Müdürlüğü” şeklinde organize edilen bu hizmetler, küçük kuruluşlarda “Sekreterlik” düzeyinde yürütülebilmektedir. Son yıllarda özel sektörde, sekreterlik yerine de Özel Kalem Müdürlüğü yerine de Yönetici Asistanlığı tanımlaması öne çıkmıştır.

(5) Eğitim Hizmetleri Birimleri

Eğitim Hizmetleri Birimleri, büyük Bakanlıklarda ve büyük kuruluşlarda “Eğitim Dairesi Başkanlığı” şeklinde diğer Bakanlık ve organizasyonlarda genellikle Personel Birimi içerisinde bir Müdürlük (Eğitim Müdürlüğü, Hizmet İçi Eğitim Şube Müdürlüğü veya Eğitim ve Organizasyon-Metod Müdürlüğü) şeklinde teşkilatlanmaktadır.

Kuruluşların, personelin geliştirilmesi yolunda merkez, taşra ve yurt dışı kuruluşları ile bağlı ve ilgili kuruluşlarının hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim, plan ve programlarını hazırlamak, düzenlemek, uygulamak ve yayınlamak suretiyle, personelin kuruluş amaçlarına, mevzuatına ve işleyişine uyumunu sağlarlar.

2) Merkezî İdarenin Taşra Teşkilatı

Anayasa ve yasalarımıza göre, Türkiye’de Merkezî idarenin, taşra teşkilatı, coğrafi ve ekonomik şartlar ile kamu hizmetlerinin gereklerine göre organize edilmektedir.

Bu esaslar çerçevesinde, Türkiye’de Merkezî İdare teşkilatı illere, iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır

5442 sayılı İl İdaresi kanunu uyarınca, il ve ilçelerin kurulması ve kaldırılması, kanunla, bucakların kurulup kaldırılması da İçişleri Bakanlığı’nın teklifi ve Cumhurbaşkanı’nın onayı ile gerçekleştirilmektedir.

a) İl İdaresi

İl İdaresi, esas itibarıyla Merkezî idarenin yetki genişliği esasına dayanan taşra teşkilatı niteliğinde olmakla birlikte, işleyiş şekli bakımından aynı zamanda yerinden yönetim sistemine tabi şekilde yürütülmektedir.

İlin, genel idare başkanı ve en yüksek mülki amiri “Vali”dir. Vali, devletin ve ayrı ayrı her bakanın ildeki temsilcisi, idari ve siyasi yürütme organıdır. Dolayısıyla, devlet ve hükümet temsilcisi sıfatıyla, ildeki tüm devlet daire ve kuruluşlarını (Merkezî ve yerinden yönetim organlarını) denetlemek yetkisine sahip olup, em-

rindeki kolluk kuvvetleriyle ilde kamu düzenini sağlayıp, korumaktan sorumludur.

Bakanlıkların il düzeyindeki taşra teşkilatları (İl Müdürleri, İl İdare Şube Başkanları), Vali yönetiminde çalışırlar ve ona karşı sorumludurlar. Bakanlıkların ve diğer Merkezî İdare birimlerinin, ile atadıkları İl İdare Başkanı ve Müdürleri arasında koordinasyonu da Vali sağlar.

Vali, yürütme organı temsilcisi olarak ayrıca, kanun, tüzük, yönetmelik ve Bakanlar Kurulu kararlarını yayınlayıp, uygulamasını gözetir. Ayrıca, kendisi de il idaresini tanzim yönünde emirlerini yayınlayarak uygulanmasını sağlar ve gözetir.

İlin genel yönetiminin diğer organları; Bakanlıklar ve diğer Merkezî İdare organlarının il emrine atanan amirlerden oluşan “İl İdare Şube Başkanları ile Valilik Hukuk İşleri Müdürü, Defterdar, Milli Eğitim, Gençlik, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım, Tarım, Orman ve Köy İşleri Müdürlerinden oluşan “İl İdare Kurulu”dur. İl İdare Kurulunun Başkanı da validir. Bu kurul Valiye görüş bildiren, daha çok danışma niteliği olan bir kuruldur.

b) İlçe İdaresi

İlçelerdeki genel idarenin en yüksek amiri Kaymakamdır. Bakanlık ve diğer Merkezî İdare teşkilatının ilçedeki en yüksek amirleri de “İlçe İdare Şube Başkanları”nı oluşturur. “İlçe İdare Kurulu” ise, Kaymakamın Başkanlığında; Yazı İşleri Müdürü, Mal Müdürü, Hükümet Tabibi, Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Müdürü, Ziraat Mühendisi ve Veterinerden oluşur. Gerek Şube Başkanlarının, gerekse İdare Kurulunun görev ve yetkileri ile Kaymakamın yetkileri, ilçe düzeyinde oluşu dışında il yönetimiyle aynıdır.

c) Bucak Yönetimi

Bucak yönetimi de, Bucak Müdürü Başkanlığında “Bucak Meclisi” ve “Bucak Komisyonu”ndan ibarettir.

Bucak Müdürü, İçişleri Bakanlığınca Vali emrine atanır.

Bucaklar, kasaba ve köylerden müteşekkil bir idare birimi olup, Bucak Meclisi Köy ve Kasaba halklarının seçtiği birer üyeden ve Bucak Doktoru veya Sağlık Memuru ile, Veteriner, Tarım Öğretmeni ve Baş Öğretmeninden oluşur. Bucak Komisyonu ise, Bucak Meclisinin kendi içinden seçtiği dört üyeden oluşur. Bucak Komisyonu Meclisin toplantı halinde olmadığı zaman, Bucak Meclisi yerine görev yapar. Bucak Meclisinin görevi de, Bucak Müdürü başkanlığında Bucak sınırları dâhilindeki kasaba ve köylerin yerel ortak ihtiyaçlarını karşılamaktır.

Bucak Müdürü, Bucağın en yüksek Hükümet Memuru olmak sıfatıyla, genel idare kararlarının ve kanunların uygulanmasından ve Bucağın güvenlik ve nizamından sorumludur.

d) Bölge Başkanlıkları veya Bölge Müdürlükleri

Bir kısım kamu kurum ve kuruluşları, il ve ilçe teşkilatları yanında 1961 Anayasası ile İl İdaresi kanunu çerçevesinde bölgesel düzeyde taşra teşkilatları kurulmuşlardır. Bölge Müdürlükleri, kendi kurum ve kuruluşlarının görev alanlarına giren il, ilçe ve bucaklardaki birimler üzerinde Merkezî teşkilatları adına karar ve koordinasyon yetkilerine sahiptir. Bölge Müdürlükleri, Merkezî iş yükünü hafifletmek ve işlerin belli bölgelerde Merkezileştirilerek sonuçlandırılması amacıyla oluşturulmuşlardır.

e) Bölge Valiliği

1982 Anayasası ile Bölge Valilikleri şeklinde taşra teşkilatı yönetimine imkan tanınmış ise de, bugüne kadar sadece Güneydoğu Bölgesinde Olağanüstü Hal Bölge Valiliği dışında bir Bölge Valiliği kurulamamıştır. Diğer illerde de Bölge Valilikleri oluşturulması yönünde düzenlemeler tasarlanmış ise de, (04.10.1983 tarihli ve 71 sayılı KHK) TBMM'nce (11.07.1984 tarih ve 3036 sayılı kanun tasarısı) reddedilmiştir.

285 sayılı KHK ile kurulan Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine ise, normal valilik yetkileri dışında, özellikle güvenlik ve asayiş konularında İçişleri Bakanı düzeyinde bir kısım yetkiler devredilmek suretiyle, bölgesel emir ve kararların verilip, uygulanmasına sürat ve etkinlik kazandırılmıştır.

3) Yerinden Yönetim (Adem-i Merkezî İdare)

Yerinden yönetim esasına dayanan kamu görev ve hizmetleri, biri hizmetin yeri bakımından, diğeri hizmetin niteliği bakımından olmak üzere iki ayrı teşkilatı öngörmektedir.

Hizmetin yeri bakımından yani, coğrafi bakımından yerinden yönetimi gerektiren ve bu nedenle yerinden yönetilen kamu kurumları “Mahalli İdareler”dir. İl Özel İdareleri, Belediyeler ve Köy İdarelerinin oluşturduğu bu yönetimlere “yerel yönetimler” de denilmektedir.

Hizmetin niteliği bakımından yani fonksiyonel (faaliyet türleri) bakımından yerinden yönetimi gerektiren ve yerinden yönetilen kamu kuruluşları da Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile Meslek kuruluşları ve diğer kamu tüzel kişilerdir.

Coğrafi bakımdan yerinden yönetim, hizmetin ilgili coğrafi kesitte teşkilatlandırılıp, bu alanın ve nüfusunun şartlarına ve ihtiyaçlarına uygun, yerinden karar verilmesi, uygulaması ve denetlemesini ifade eder. Coğrafi bakımdan yerinden yönetimde yönetimin, planlama, organizasyon, emir-komuta, danışma, koordinasyon, raporlama, bütçeleme ve denetleme gibi tüm evrensel fonksiyonları yönetimin teşkilatlandığı ve Merkezileştiği coğrafi alana dönüktür.

Fonksiyonel yerinden yönetimde ise, yönetim fonksiyonları belli bir coğrafi alana değil, hizmetin niteliğine ve bu hizmetin en uygun şartlarda yerine getirilebilme amacına yöneliktir.

a) Coğrafi-Yapısal Yerinden Yönetim – Mahalli İdareler

Mahalli İdareler bölge, il, ilçe, kasaba veya köy gibi belli bir coğrafi alan içinde yaşayan nüfusun aynı alandaki ortak ve kentsel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, karar organları genellikle (özellikle demokratik devlet sistemlerinde) mahalli seçmenler tarafından seçilmek suretiyle oluşturulan devletin vatandaşa en yakın ve yerinde hizmet veren idare birimleridir.

Karar organları, ilgili mahalli seçmenlerce demokratik esas ve usullere göre seçilen Mahalli İdareler, demokratik sistemin vaz-

geçilmez birimleri oldukları kadar, demokratik sistemin ve demokratik siyasallaşma eğitimin de beşiği kabul edilir.

Türkiye kanunlarında, mahalli idareler il, belediye ve köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kuruluş esasları kanunla düzenlenen ve karar organları yine kanunda gösterilip, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri olarak tarif edilmiştir.

Mahalli idarelerin teşkilatlanmasında da (Merkezî idare teşkilatlanmasında olduğu gibi) büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri düzenlenmesine ayrıca, belli mahallerin müşterek kamu hizmetlerinin görülmesi için de (Bakanlar Kurulunun izni ile) kendi aralarında birlik kurmalarına imkân tanınmıştır. Bu yasal hükümlerin verdiği yetkiye dayanılarak “Büyük Şehir Belediyeleri” ve “Bölgesel Belediye Birlikleri” kurulabilmektedir.

Anayasa uyarınca, mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim esasına uygun olarak kanunla düzenlenir. Ayrıca, organlarının seçimi de genel seçimler için uygulanan esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenmekte ve seçimlerin yönetim ve denetimi yargı organlarınca yürütülmektedir.

(1) İl Özel İdareleri

Türkiye’de il özel idareleri, 1913 tarihli “Vilayetlerin Genel İdaresi Hakkında Geçici Kanun” (İdare-i umumiye-i Vilayet Hakkında Kanun-u Muvakkat) ile kurulmuşlardır.

İl özel idarelerinin Merkezî idarenin taşra teşkilatı olan il yönetiminden ayrı karar organına, ayrı bir bütçeye ve ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olmaları nedeniyle, kısmen özerk niteliklidir. Başlangıçta bu idarelerin hem genel karar organı niteliğindeki “İl Genel Meclisi” hem de “İl Daimi Encümeni”nin Başkanı ve il özel idaresinin yürütme organı Validir. Bu özelliği, bu idare birimin yerellik özelliğini, diğer yerel yönetimlerden ayırmakta ve bu idarelere kısmen Merkezî idarenin taşra teşkilatı niteliği kazandırmaktaydı. Ancak, 2005 tarihli, 5302 sayılı yeni il özel idaresi kanunu ile Meclisin Başkanlığı, Meclisin seçimine bırakılmıştır. İl Encü-

menin Başkanlığı ise, yürütme organı niteliği dolayısıyla Vali”de kalnuştır.

İl Özel İdarelerin üç organı vardır. Birinci organı yürütme görev ve yetkisini üzerinde taşıyan, il özel idaresinin yürütme organı niteliğindeki “Vali”dir. İkinci organı il özel idaresinin genel karar organı olan “İl Genel Meclisi”dir.

İl Genel Meclisi üyeleri, her beş yılda bir yapılan Mahalli İdareler seçimleri sonuçlarında halk tarafından seçilir.

Üçüncü organ da, “İl Encümeni” olup, bu Encümenin üyeleri İl Genel Meclisince kendi üyeleri arasından seçilerek oluşturulur.

(2) Belediyeler

(a) İl ve İlçe Belediyeleri

Belediyeler, Köy ihtiyar Meclislerinin veya Belde Seçmenlerinin yarından fazlasının müracaatı veya Valinin teklifi üzerine; İl Genel Meclisinin olumlu oyu, Danıştay’ın kararı ve Cumhurbaşkanı’nın onayıyla kurulur.

Belediyeler, şehir, ilçe veya nüfusları iki bini aşan kasaba ve belde merkezlerinde, bu yerleşim merkezlerinin ve ahalisinin mahalli müşterek ve medeni ihtiyaçlarını düzenleyip, karşılamak üzere kurulan ve “Başkanı” ile karar organı olan “Belediye Meclisi” üyeleri beş yılda bir mahalli idare seçimleri sonuçlarında halk tarafından seçilen tüzel kişilikli idare birimleridir.

1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu, Belediyelerin görevlerini zorunlu ve isteğe bağlı görevler olarak iki grupta toplamıştır. Buna göre, imar planı, sağlığı koruma ve denetleme görevleri tüm belediyeler için zorunlu görevlerdir. Belediyelerin diğer zorunlu görevleri ise, bütçe miktarlarının büyüklüğüne paralel şekilde mezbaha ve toptancı hali tesisleri oluşturarak, gıda maddelerinin alım ve satımını kontrol altında tutmak; sağlık ve sosyal yardım kurumları açmak, spor ve eğlence tesisleri kurmak ve işletme gibi yükümlülüklerle gittikçe arttırılmaktadır. 2005 tarihli ve 5393 sayılı yeni belediyeler kanununda da bu ayırım, 14’üncü maddede

korunmuş Belediyenin yapacağı ve yapabileceği görevler sayılmıştır.

İsteğe bağlı Belediye görevleri ise, eğlence yeri, dinlenme yeri, pazar yeri, depo ve panayır kurmak, sergi, kültür, eğitim, kurs ve kurumları açmak, para-kredi kuruluşları oluşturmak ve arsa ve konut politikası izlemek gibi görevlerdir.

Belediyelerin organları “Belediye Başkanı”, “Belediye Meclisi” ve “Belediye Encümeni”nden ibarettir.

Belediyelerin diğer idari birimleri ve kadroları, belediyelerin büyüklüğüne göre oluşur. Belediyenin personel kadroları, Belediyelerce hazırlanır ve Bakanlar Kurulunun onayıyla kesinleşir. Belediye Başkanı ve Meclis üyeleri seçimle işbaşına gelir. Belediye Encümeni ise, seçilmiş Belediye Meclisi üyelerinin kendi aralarından seçtikleri üyeler ile Belediyenin hizmet birimlerinin yöneticilerinden karma bir şekilde oluşturulur.

Belediyelerin idari birimleri genellikle, Yazı işleri, Hesap işleri, Sağlık işleri, Fen işleri, Hukuk işleri ve Teftiş birimleri ile zabıta birimlerinden ibarettir.

Belediye Başkanı, Belediye tüzel kişiliğinin en üst amiri (başı), temsilcisi ve yürütme organıdır.

Belediye Başkanı, Belediyenin görev ve yetkileri içine giren kamu hizmetlerinin yürütülmesi, Meclis ve Encümen kararlarının yürütülüp yerine getirilmesi, Belediye emir ve yasaklarının uygulanması, Belediye mallarının yönetilmesi, Belediye gelirlerinin izlenmesi ve Belediye tüzel kişiliğinin temsili ile görevli ve sorumludur.

Belediye bütçesini de Belediye Başkanı hazırlar. Bütçe, Encümende incelenip, Meclis tarafından kabul edildikten sonra mahallin en yüksek mülki amiri tarafından onaylanarak kesinleşir.

Belediye Meclisi, Belediyenin genel karar organıdır. Üye sayısı nüfusa göre değişebilir.

Belediye Meclisinin Başkanı da Belediye Başkanıdır.

Meclis, her ayın ilk haftası olağan olarak toplanır. Olağanüstü toplantılar, Belediye Başkanının veya mülki amirin veyahut da Meclis üyelerinin üçte birinin isteğiyle yapılabilmektedir. Olağan-

nüstü toplantılarda, çağrışı gerektiren konulardan başka iş görüşülemez.

Belediye Meclisi, bütçe ve kesin hesabın kabulü, çalışma programları ve belediye hizmetleri için kaynak yaratma ve kullanma, belediye resim, sergi ve harçlarıyla hizmet ücret ve tarifelerinin tespiti, borç verme, borç alma ve imtiyaz sözleşmeleri ile Zabıta Yönetmeliklerine ilişkin hususlarda karar alır. Meclisin görüşme tutanakları, Meclis Başkanı ve kâtipler tarafından imza edilir.

Meclisin karar özetleri kesinleştikten sonra en geç 7 günde mahallin en yüksek mülki amirine verilir. Mülki amire gönderilmeyen kararlar yürürlüğe girmez. Meclisin kesin kararlarına karşı Belediye Başkanı on gün içinde idari yargıya başvurabilir.

Mülki amir de hukuka aykırı gördüğü kararlar aleyhine idari yargıya başvurabilmektedir.

Belediye Meclisinin yetkilerini aşan veya kanuna aykırı olan veya sakat sayılan (çoğunluksuz alınmış) kararlarının mülki amir veya İçişleri Bakanınca iptali istenebilir.

Belediye Encümeni, Belediye Meclisinin toplantı halinde bulunmadığı ve olağanüstü toplantı gereğinin de bulunmadığı hallerde, Meclise verilen görevleri yapan daimi bir organdır. Haftada en az bir defa toplanır.

Belediye Encümeninin bir kısım üyeleri, Belediyenin birim amirlerinden, bir kısmı da Belediye meclisinin kendi üyeleri arasından (ikiden az olmamak ve birim amirleri olan memur sayısının yarısından fazla olmamak kaydıyla) seçtiği üyelerden oluşur. Karma bir organdır.

En az haftada bir defa toplanan Encümenin Başkanı da Belediye Başkanıdır.

Belediye Encümeni, bütçenin ilk incelemesini yapar, bütçe-de aktarmalar yapar, saymanlık hesaplarını inceler, fiyat tespit eder, narh kararlarını verir ve belediye yasaklarına uymayanlara ceza verir.

Belediye Başkanları, kanunlara ve kamu yararına aykırı gördükleri Encümen kararlarına, ilgili idare kurullarına, mahkemelere,

Danıştay'a itiraz ederek yürütmeyi durdurma talebinde bulunabilirler.

Belediyelerin gelirleri, harçlar, vergiler, harcamalara katılma payları ile çeşitli vergi ve harçlardan oluşmaktadır.

2380 sayılı Belediyelere ve Özel İdarelere Genel Bütçe Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun uyarınca da, Belediyelere ve İl Özel İdarelerine genel bütçe gelirlerinden pay verilmektedir. Bu paylar da, ekonomik gelişmelere göre, zaman zaman kanunda değişiklik yapılmak suretiyle arttırılmakta ve iller bankasına yatırılmaktadır.

İller Bankası, bu payların bir kısmını nüfuslarına göre Belediyelere dağıtmakta, bir kısmını "Belediyeler Fonu", bir kısmını da "Mahalli İdareler Fonu" bünyesinde, Belediyelere dağıtmaktadır. Belediyeler Fonu, kullanım esasları Yönetmelikle düzenlenmek ve Bayındırlık Bakanlığı emrinde tutulmak suretiyle, Belediyelerin harita, imar planı, tesis ve bunlara ait projelerde kullanılmaktadır. Mahalli İdareler Fonu da, bir kısmı içişleri, bir kısmı da Bayındırlık Bakanlığı emrinde tutulmak suretiyle, Mahalli İdareler ve imar uygulamaları için kullanılmaktadır.

Belediyelerin, Belediye Gelirleri Kanunu uyarınca alabilecekleri vergiler ise, ilan ve reklam vergileri, eğlence vergileri, haberleşme vergileri, elektrik ve havagazı tüketim vergileri, yangın sigortası vergileri, işgal harçları, kaynak suları harcı, tellallık harcı, hayvan kesimi, muayene ve denetim harcı, ölçü ve tartı aletleri muayene harcı, bina inşaatı harcı, kayıt ve suret harçları, imar harçları, muayene-ruhsat ve rapor harçları, işyeri ruhsat harçları, sağlık belgesi harcı, yol ve kanalizasyon harcamalarına katılma payları ve su tesisleri harcamalarına katılma payları gibi vergi ve harçlardan ibarettir.

(b) Büyük Şehir Belediyeleri

Büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimi öngören 1982 tarihli Anayasanın 127'nci maddesine dayanılarak düzenlenen 27.06.1984 tarihli ve 3030 sayılı kanun ile büyük şehirlerde Büyük Şehir adı ile Büyük Şehir Belediyeleri kurulması öngörülmüştür.

Bu kanuna göre, İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Gaziantep, Konya, Kayseri ve Kocaeli gibi büyük illerde Büyük Şehir Belediyeleri kurulmuştur.

Türkiye’de Büyük Şehir Belediyelerinin yönetimi, Fransa uygulamasından esinlenmiştir.

Türkiye’de Büyük Şehir Belediyelerinin kurulması aşamasında “Megapolis”, “Metropol”, “Banliyö” ve “Çevre Kent” gibi kavramlar şehircilik dilimize girmiştir.

Megapolis, önceden var olan çeşitli şehirlerin birleşmelerini ifade eder ve birden fazla metropolitan alanı kapsar.⁹

Metropolitan alanı ise, en genel anlamıyla nüfusun yoğun olduğu ve ekonomik, sosyal ve yönetim açısından o bölgenin Merkezî durumunda bulunan ve Merkezî şehir veya şehirlerin çevre kentleriyle oluşturdukları birimdir.¹⁰

Metropolitan alan, büyük şehir alanı olarak dilimize çevrilmiştir. Dolayısıyla, Metropolitan alan, banliyöleriyle, uydu yerleşim alanlarıyla bir büyük şehir, ekonomik ve toplumsal etkisi altındaki çevre arazisinin tümünü kapsamaktadır.

Banliyö ise, kentlerin çevresinde yer alan ve genellikle konut alanlarından oluşan orta ve üst gelir grubu nüfusun yerleşme birimlerini ifade etmektedir. Türkiye’de toplu konut uygulamalarının ve çevre yollarının gelişmesi sonucu oluşmuştur.

Türkiye’deki uygulamada Çevre kent olarak adlandırılan banliyöler, konut alanları ile sınırlı olma özelliğini aşmış ve çeşitlenmiştir.

Genel kabullere göre, düşük gelirli nüfusun oluşturduğu yerleşim alanları ile gecekondü bölgeleri çevre kent kapsamında kabul edilmemekle birlikte, şehirlere doğru gelişen göçler sonucunda gelişen yerleşim alanlarını da plansız kurulan çevre kentler grubunda mütalaa etmek mümkündür.

Konumuz itibarıyla, Türkiye’de mevcut ekonomik, sosyal ve endüstriyel bölgesel değişiklikler sonucu, belli bir kısım şehirlerimiz fiziki, sosyal, ekonomik sorunlarının ve mahalli yönetimleri-

⁹ Eyüp G.İŞBİR; Şehirleşme ve Meseleleri, Ankara, 1986, s.167

¹⁰ Eyüp G.İŞBİR; y.a.g.e., s.168

nin büyümesi sonucu, Türkiye’de Büyük Şehir Belediyeleri kurulmuştur.

5216 sayılı Büyük Şehir Belediyesi Kanununun, bu belediyelerin kuruluşları ve sınırları ile görevlerini belirleyen 4, 5, 6 ve 7’nci maddeleri aynen şöyledir:

Kuruluş

Madde 4- Belediye sınırları içindeki ve bu sınırlara en fazla 10.000 metre uzaklıktaki yerleşim birimlerinin son nüfus sayımına göre toplam nüfusu 750.000’den fazla olan il belediyeleri, fiziki yerleşim durumları ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri de dikkate alınarak, kanunla Büyükşehir belediyesine dönüştürülebilir.

Büyükşehir belediyesinin sınırları

Madde 5- Büyükşehir belediyelerinin sınırları, adını aldıkları Büyükşehirlerin belediye sınırlarıdır.

İlçe belediyelerinin sınırları, bu ilçelerin, Büyükşehir belediyesi içinde kalan kısımlarının sınırlanıdır.

İlk kademe belediyelerinin, Büyükşehir belediye sınırları dışında, belediye sınırı olamaz.

Büyükşehir belediyesine katma

Madde 6- Büyükşehir belediyesinin sınırları çevresinde ve aynı il sınırları içinde bulunan belediye ve köylerin, Büyükşehir belediyesine katılması konusunda Belediye Kanunu hükümleri uygulanır. Bu durumda katılma kararı, ilgili ilçe veya ilk kademe belediye meclisinin talebi üzerine, Büyükşehir belediye meclisi tarafından alınır.

İmar düzeni ve temel alt yapı hizmetlerinin zorunlu kıldığı durumlarda, birinci fıkrada belirtilen belediye ve köyler, Büyükşehir belediye meclisinin kararı ve İçişleri Bakanlığı’nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile Büyükşehir belediyesi sınırları içine alınabilir.

(Değişik üçüncü fıkra: 2/7/2005-5390/1 md.) Büyükşehir belediyesi sınırları içine katılan ilçe belediyeleri Büyükşehir ilçe belediyesine, diğer belediyeler ilk kademe belediyesine dönüşür. Köylerin tüzel kişiliği kalkar ve bunların mahalle olarak katılacağı belediyeler, Bakanlar Kurulu kararında belirtilir.

(Değişik dördüncü fıkra: 21/4/2005-5335/28 md.) ilçe ve ilk kademe belediyesi olarak Büyükşehir belediye sınırları içine katılan belediyeler, mevcut belediyelerin temsil edildiği şekilde Büyükşehir belediye meclisinde temsil edilirler.

Büyükşehir belediyesinin, Görev, Yetki ve Sorumlulukları Büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve sorumlulukları

Madde 7- Büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumlulukları şöyledir:

a) İlçe ve ilk kademe belediyelerinin görüşlerini alarak Büyükşehir belediyesinin stratejik planını, yıllık hedeflerini, yatırım programlarını ve bunlara uygun olarak bütçesini hazırlamak,

b) Çevre düzeni planına uygun olmak kaydıyla, Büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar planını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak; Büyükşehir içindeki belediyelerin nazım plana uygun olarak hazırlayacakları uygulama imar planlarını, bu planlarda yapılacak değişiklikleri, parselasyon planlarını ve imar ıslah planlarını aynen veya değiştirerek onaylamak ve yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde uygulama imar planlarını ve parselasyon planlarını yapmayan ilçe ve ilk kademe belediyelerinin uygulama imar planlarını ve parselasyon planlarını yapmak veya yaptırmak.

c) Kanunlarla Büyükşehir belediyesine verilmiş görev ve hizmetlerin gerektirdiği proje, yapım, bakım ve onarım işleriyle ilgili her ölçekteki imar planlarını, parselasyon planlarını ve her türlü imar uygulamasını yapmak ve ruhsatlandırmak, 20.07.1966

tarihli ve 775 sayılı Gecekondu Kanununda belediyelere verilen yetkileri kullanmak.

d) Büyükşehir belediyesi tarafından yapılan veya işletilen alanlardaki işyerlerine Büyükşehir belediyesinin sorumluluğunda bulunan alanlarda işletilecek yerlere ruhsat vermek ve denetlemek,

e) Belediye Kanununun 69 ve 73'üncü (değ.mad.21.4.2005-5335/28 md.) maddelerindeki yetkileri kullanmak.

f) Büyükşehir ulaşım ana planını yapmak veya yaptırmak ve uygulamak: ulaşım ve toplu taşıma hizmetlerini planlamak ve koordinasyonu sağlamak; kara, deniz, su ve demiryolu üzerinde işletilen her türlü servis ve toplu taşıma araçları ile taksi sayılarını, bilet ücret ve tarifelerini, zaman ve güzergâhlarını belirlemek: durak yerleri ile karayolu, yol, cadde, sokak, meydan ve benzeri yerler üzerinde araç park yerlerini tespit etmek ve işletmek, işletmek veya kiraya vermek: kanunların belediyelere verdiği trafik düzenlemesinin gerektirdiği bütün işleri yürütmek.

g) Büyükşehir belediyesinin yetki alanındaki meydan, bulvar, cadde ve ana yolları yapmak, yaptırmak, bakım ve onarımını sağlamak, kentsel tasarım projelerine uygun olarak bu yerlere cephesi bulunan yapılara ilişkin yükümlülükler koymak: ilan ve reklam asılacak yerleri ve bunların şekil ve ebadını belirlemek; meydan, bulvar, cadde, yol ve sokak ad ve numaraları ile bunlar üzerindeki binalara numara verilmesi işlerini gerçekleştirmek.

h) Coğrafi ve kent bilgi sistemlerini kurmak.

I) Sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak; ağaçlandırma yapmak; (Ek ibare 3.7.2005-5393/85 md.) gayrisihhi işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; inşaat malzemeleri, hurda depolama alanları ve satış yerlerini, hafriyat toprağı, moloz, kum ve çakıl depolama alanlarını, odun ve kömür satış ve depolama sahalarını belirlemek, bunların taşınmasında çevre kirliliğine meydan vermeyecek tedbirler almak; Büyükşehir katı atık

kaynakta toplanması ve aktarma istasyonuna kadar taşınması hariç, katı atıkların ve hafriyatın yeniden değerlendirilmesi, depolanması ve bertaraf edilmesine ilişkin hizmetleri yerine getirmek, bu amaçla tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işletletmek; sanayi ve tıbbi atıklara ilişkin hizmetleri yürütmek, bunun için gerekli tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işletletmek; deniz araçlarının atıklarını toplamak, toplatmak, arıtmak ve bununla ilgili gerekli düzenleri yapmak.

j) Gıda ile ilgili olanlar dahil birinci sınıf gayrisihhi müesseseleri ruhsatlandırmak ve denetlemek, yiyecek ve içecek maddelerinin tahlillerini yapmak üzere laboratuvar kurmak ve işletmek,

k) Büyükşehir belediyesinin yetkili olduğu veya işlettiği alanlarda zabıta hizmetlerini yerine getirmek.

l) Yolcu ve yük terminalleri, kapalı ve açık otoparklar yapmak, yaptırmak, işletmek, işletletmek veya ruhsat vermek.

m) Büyükşehirin bütünlüğüne hizmet eden sosyal donatılar, bölge parkları, hayvanat bahçeleri, hayvan barınakları, kütüphane, müze, spor, dinlence, eğlence ve benzeri yerleri yapmak, yaptırmak, işletmek veya işletletmek; gerektiğinde amatör spor kulüplerine malzeme vermek ve gerekli desteği sağlamak, amatör takımlar arasında spor müsabakaları düzenlemek, yurt içi ve yurt dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece alan sporculara belediye meclis kararıyla ödül vermek.

n) Gerektiğinde sağlık, eğitim ve kültür hizmetleri için bina ve tesisler yapmak, kamu kurum ve kuruluşlarına ait bu hizmetlerle ilgili bina ve tesislerin her türlü bakımını, onarımını yapmak ve gerekli malzeme desteğini sağlamak.

o) Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa etmek.

p) Büyükşehir içindeki toplu taşıma hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya

işletirmek, Büyükşehir sınırları içindeki kara ve denizde taksi ve servis araçları dâhil toplu taşıma araçlarına ruhsat vermek,

r) Su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek, dere-lerin ıslahını yapmak, kaynak suyu veya arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak.

s) Mezarlık alanlarını tespit etmek, mezarlıklar tesis etmek, işletmek, işletletmek, defin ile ilgili hizmetleri yürütmek,

t) Her çeşit toptancı hallerini ve mezbahaları yapmak, yaptırmak, işletmek veya işletletmek, imar planında gösterilen yerlerde yapılacak olan özel hal ve mezbahaları ruhsatlandırmak ve denetlemek.

u) İl düzeyinde yapılan planlara uygun olarak, doğal afetlerle ilgili planları ve diğer hazırlıkları Büyükşehir ölçeğinde yapmak; gerektiğinde diğer afet bölgelerine araç, gereç ve malzeme desteği vermek; itfaiye ve acil yardım hizmetlerini yürütmek; patlayıcı ve yanıcı madde üretim ve depolama yerlerini tespit etmek, konut, işyeri, eğlence yeri, fabrika ve sanayi kuruluşları ile kamu kuruluşlarını yangına ve diğer afetlere karşı alınacak önlemler yönünden denetlemek, bu konuda mevzuatın gerektirdiği izin ve ruhsatları vermek.

v) Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işletletmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak.

y) Merkezî ısıtma sistemleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işletletmek.

z) Afet riski taşıyan veya can ve mal güvenliği açısından tehlike oluşturan binaları insandan tahliye etmek ve yıkmak.

Büyükşehir belediyeleri, birinci fıkranın (c) bendinde belirtilen yetkilerini, imar planlarına uygun olarak kullanmak ve ilgili

belediyeye bildirmek zorundadır. Büyükşehir belediyeleri bu görevlerden uygun gördüklerini belediye meclisi kararı ile ilçe ve ilk kademe belediyelerine devredebilir, birlikte yapabilirler.

İlçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve yetkileri şunlardır:

a) Kanunlarla münhasıran Büyükşehir belediyesine verilen görevler ile birinci fıkrada sayılanlar dışında kalan görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak.

b) Büyükşehir katı atık yönetim planına uygun olarak, katı atıkları toplamak ve aktarma istasyonuna taşımak.

c) Sıhhi işyerlerini 2'nci ve 3'üncü sınıf gayrisıhhi müesseseleri, umuma açık istirahat ve eğlence yerlerini ruhsatlandırmak ve denetlemek.

d) Birinci fıkrada belirtilen hizmetlerden: (Ek ibare 3.7.2005-5393/85 md.) 775 sayılı Gecekondu Kanununda belediyelere verilen yetkileri kullanmak, otopark, spor, dinlenme ve eğlence yerleri ile parkları yapmak; yaşlılar, özürlüler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak; mesleki eğitim ve beceri kursları açmak; sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yapım, bakım ve onarımı ile kültür ve tabiat varlıkları ve tarihi dokuyu korumak; kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin geliştirilmesine ilişkin hizmetler yapmak.

e) Defin ile ilgili hizmetleri yürütmek.

4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığına ve organize sanayi bölgelerine tanınan yetki ve sorumluluklar bu Kanun kapsamı dışındadır.

(3) Köyler

Türkiye'de mahalli idarelerin reorganizasyonunda gerek Türk Devlet geleneğine, gerekse modern hukuka uyumda, uygun modelin köy idaresi olduğu düşünülebilir. Şüphesiz bu model, mevcut şekliyle primitif bir modeldir. Ancak, geliştirildiği taktirde,

Türk mahalli idaresini geleneksel hukuk ile beraber modern mahalli yönetim anlayışına yöneltebileceği düşünülmektedir.

Her şeyden önce, Türkiye’de belediyeçilik, batı ile ilişkileri sonucunda, ilk örneği de azınlıkların bulunduğu İstanbul’un Be-yoğlu ve Galata semtlerinde, üyelerinin çoğu yabancı olan intizamı şehir komisyonu tarafından kurulmuş ve bu zemin üzerinde geliş-miştir.

Köy ise, Türk Belediye teşkilatından yüz yıllar önce Türk mahalli idare yapısında fiilen var olan geleneksel Türk hukukunun geliştirdiği bir müessese olup, Osmanlı yönetiminin de temel taşra teşkilatı ögesini oluşturmuştur.

Yazılı hukukta mahalli birim olarak ilk tarifi 1864 tarihli Vi-ayet Nizamnamesinde, tüzel kişilik olarak ilk kanuni düzenlemesi de 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunuyla yapılmıştır.

Köy İdaresi Muhtar, İhtiyar Heyeti ve Köy Derneğinden iba-rettir.

Muhtar 25 yaşını doldurmuş ve ilgili yerde en az altı aydan beri ikamet edip, seçilmeye engel hali olmayan her Türk vatandaşına açık seçimlerle (Mahalli idare seçimleriyle) seçilmektedir.

Köy Muhtarının, hem Merkezî idare organı, hem de mahalli idare başkanı sıfatıyla iki ayrı tüzel kişiliği olup, görevleri de iki ayrı yönde Merkezî ve mahalli olarak iki türlüdür.

Bu özelliğiyle Köy Muhtarı, Türkiye’de seçimle iş başına gelip de Merkezî idareyi de temsil eden tek mahalli idare amiri-dir. Merkezî idare memuru olarak devleti, mahalli idare amiri olarak Köyü temsil eder.

Köy Muhtarı, köyün yürütme organı olup, Merkezî idare temsilcisi-devlet memuru sıfatıyla köyde devlet işlerini görür, ma-halli idare amiri sıfatıyla da köyün müşterek mahalli işlerini görür.

Köy muhtarının Merkezî idare memuru sıfatıyla devleti tem-silen yaptığı işleri şu şekilde özetlemek mümkündür. (Köy Kanunu md.36)

Hükümetin ilan ettiği kanun ve kararlar ile diğer kanuni dü-zenlemeleri, talimat ve emirleri, köy içinde ilan etmek ve bu dü-zenleme ve emirlerle kendisine verilecek işleri görmek,

DEVLET, DEMOKRATİK DEĞERLER VE ESKİ TÜRKLER

Köy sınırları içinde kamu düzenini ve asayişini korumak, kamu düzenini bozanlar ve kanunlara karşı fiil işleyenleri koruculara yakalatıp, hükümete göndermek,

Köye gelip giden şüphelileri tespit etmek ve karakola bildirmek,

İhtiyar Meclisi kararıyla köy korucularını ve köy katibini tayin etmek,

Köyün nüfus işlerini düzenleyip yürütmek,

Vergi tahsilat memurlarına yardımcı olmak ve gördüğü yolsuzlukları hükümete bildirmek,

Asker toplamak, bakaya ve kaçakları hükümete bildirmek,

Köy civarında görülen eşkıyayı yakalatmak ve hükümete bildirmek,

Köyde bulaşıcı hastalıklara karşı aşı yaptırmak ve salgın hastalıkları hükümete bildirmek,

Hekim olmayanların ve üfürükçülerin sağlık işlerine müdahalesini yasaklamak ve hükümete bildirmek,

Tabii afetlere karşı köylüleri toplayıp çalıştırmak,

Köy kanunlarında geçen davalar hakkında İhtiyar Meclisi kararı almak,

Zarar görenlerin, zararlarını araştırmak,

Güvenlik ve adli makamlarca arananları ilgili memurlara yakalatmak,

Mahkemelere ait tebligatları ilgililere bildirip, Mübaşir ve Jandarmaya yardım etmek,

Köy Muhtarının Mahalli İdare Amiri (Köy Tüzel Kişiliği Temsilcisi) sıfatıyla da köyle ilgili zorunlu mahalli işleri yapmak ve yaptırmakla yükümlü olup, bu amaçla ihtiyar meclisiyle birlikte köy bütçesini düzenleyip, uygulama ve mahkemelerde köyü temsil etmekle görevli ve yetkilidir.

Mahalli idare olarak, köy idaresi üzerindeki idari vesayet denetimi Vali ve Kaymakamın yetkisindedir.

Köy Muhtarının kanunen yapması gereken görevleri yapmadığının tespiti halinde Mülki amiri tarafından önce yazılı olarak

ihbar edilir, devamı halinde yetkili idare kurulu kararıyla görevinden uzaklaştırılır.

Köyün ve köylünün faydasına olmayan kararları mülki amiri (Kaymakam) bozabilir, ancak yerine karar veremez. Karar yine köylü tarafından verilir.

(b) Fonksiyonel Yerinden Yönetim

Faaliyetlerinin coğrafi esasa değil, faaliyetlerinin niteliği ve özelliği bakımından yerinden yönetilen kurum ve kuruluşları ifade eden fonksiyonel yerinden yönetim kuruluşları ya da hizmet bakımından yerinden yönetim kuruluşları, kanunla ve kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulan tüzel kişiliklerdir. Ekonomik (Kamu İktisadi Teşebbüsleri), bilimsel (üniversiteler), sosyal (TRT) ve kültürel alanlarda değişik yerinden yönetim kuruluşları vardır. Ülkemizde ve dünyada en çok dikkat çeken ve üzerinde durulan fonksiyonel yerinden yönetim kuruluşları Kamu İktisadi Teşebbüsleridir.

(1) Kamu İktisadi Teşebbüsleri

Kamu İktisadi Teşebbüslerini genel anlamda devlete ait olup, devletçe yönetilip, denetlenen endüstriyel kuruluşlar, fabrika ve işletmeler olarak tarif etmek mümkündür.

Belirgin özellikleri; kuruluşlarının, organlarının ve çalışma esas ve usullerinin bir kanunla ve kanunun verdiği yetkiye dayanarak hükümet kararlarıyla düzenlenmeleri, sermayelerinin çoğunluğunun devlete ait olması ve yönetim ve denetimlerinde devletin egemen olmasıdır.

Buna göre, kamu iktisadi teşebbüslerini, kanunla veya kanunların verdiği yetkiye dayanılarak kurulup, organları ile çalışma esasları hükümetlerce düzenlenen ve kısmen özerk ve ticari esaslar dairesinde kamu hizmeti ifa eden iktisadi teşebbüsler olarak tanımlamak mümkündür.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri özellikle Türkiye’de tüm hükümetlerin ve tüm siyasi dönemlerin ilgi odağı olmuş, bu sebeple de

gerek mevzuat, gerek sınıflandırılma sürekli değişik kriterlere göre yapılagelmıştır. Bu nedenle, günümüzde hangi kamu teşebbüslerinin Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) olduğu, hangisinin olmadığını da tartışmak mümkündür. Özelleştirme programının ve özelleştirme mevzuatının gündeme girmesiyle bu husus daha da karışmıştır. Bunun yanında, kamu personelinin başlangıçta memur, sonra memur ve işçiler olarak ayrılmasına ek olarak sözleşmeli personel sınıfının da dâhil edilmesi Kamu İktisadi Teşebbüslerini mevzuat ve nitelikleri yanında personel rejimini açısından karmaşık hale getirmiştir.

Esas itibarıyla şunu ifade etmek gerekir ki, **devletin asli ve zorunlu faaliyet alanları ile asli ve zorunlu organları Yasama, Yürütme ve Yargıdan ibarettir. Bu alandaki görevleri ve personeli kamu görevi ve kamu görevlileri olarak ifade etmek gerekir.** Devletin bu alanlar dışında kalan faaliyetlerini esas itibarıyla ne kamu görevi, ne de asli ve zorunlu faaliyet alanı şeklinde nitelendirmek mümkün değildir.

Her şeyden önce, görev bir yükümlülük, bir zorunluluk, bir borç ifade etmektedir. Kamu görevi de devletin yerine getirmek mecburiyetinde, yükümlülüğünde olduğu faaliyetleri ifade eder ki, bunlar da yasama, yürütme ve yargıdan ibarettir.

Hizmet ise, bir yükümlülüğü değil, bir gönüllü edimi ifade eder. Bu bakımdan kamu hizmeti de devletin asli, zorunlu ve sürekli (yani tüm devletler için geçerli olan evrensel) faaliyetleri dışında kalan, devletin üstüne vazife olmayan, ancak; devletin, kamu yararını ve toplumsal kalkınmayı gözeterek zamana ve şartlara göre ihtiyaç duyduğu alanlarda girişmek zorunda kaldığı tali, geçici ve gönüllü faaliyetlerdir. Burada kullandığımız girişmek zorunda kalmak ifadesi zamana ve şartlara bağlı olduğundan aslilik ve süreklilik, en önemlisi de devletin evrensellik niteliğini haiz özelliklerini ifade eden anlamda bir zorunluluğu değil, geçici bir zorunluluğu ifade etmektedir. Bu nedenle, bu tür faaliyetlerin ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin aynı gerekçelerle yani, kamu yararı ve toplumsal kalkınmanın zamana ve şartla-

ra göre devletin faaliyet alanlarından çıkarılması yani, özelleştirebilmesi söz konusudur.

Bu bakımdan, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin faaliyet alanını devlet açısından, devletleştirme ve özelleştirme arasında kalan bir faaliyet alanı olarak tanımlamak gerekir.

Şöyle ki;

Ülkenin ve toplumun genel ekonomik ve sosyal kalkınma yolunda ileri ülkeler standardına ulaşma yolunda toplumun genel menfaatlerini düzenleyen devlet, bu amaçla belli bir kısım alanlarda ya özel sektörün girişimlerini teşvik ederek veyahut özel sektörün de sermaye, emek ve bilgi birikimi yeterli değilse, doğrudan kendisi bu faaliyet alanlarında teşebbüse geçerek iktisadi teşebbüsler kurabilir veyahut bu alanda kurulu teşebbüsleri devletleştirerek reorganize edebilir. Kalkınmanın sürekli ve dinamik süreci karşısında zaman içerisinde de devlet, evvelce devletleştirdiği veya doğrudan kurduğu iktisadi teşebbüsleri zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına göre özel sektöre devrederek (özelleştirerek) kalkınma yolunda daha ileri ve zamanın ve şartların gerektirdiği daha büyük faaliyet alanlarında yine devletleştirme veya doğrudan teşebbüs yoluyla toplumun ve ülkenin genel kalkınmasına öncülük edebilir ve bu faaliyet alanını organize edebilir.

Dolayısıyla, devletleştirmeyi de özelleştirmeyi de toplumsal ve ekonomik kalkınmanın değişen şartlara (ekonomik, teknolojik, sosyal, kültürel ve hatta siyasi şartlara) göre süreklilik arz eden bir sürecin değişken faktörleri olarak kabul etmek gerekir.

Bu açıklamalar ışığında, devletleştirmeyi de özelleştirmeyi de genel anlamları çerçevesinde gruplandırmak mümkündür.

Devletin belli bir faaliyet alanını (örneğin bütün işletmeciliğini) devletleştirmesini KAMU TEKELİ ve DEVLET TEKELİ; devletin belli bir faaliyet alanında özel sektörün yanında ayrıca teşebbüste bulunarak o faaliyet alanında (örneğin, şeker sanayinde, petrol sanayinde ve çimento sanayinde)

doğrudan teşebbüste bulunup, işletmecilik yapmasını KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSÜ; devletin belli bir faaliyet alanında kurulu özel teşebbüsleri devletleştirmesini de DEVLETLEŞTİRME (sözkonusu özel teşebbüsler kısmen veya tamamen yabancı şahısların ise MİLLİLEŞTİRME) olarak ifade etmek gerekir.

Buna karşın devlet, kendi tekelinde bulunan bir faaliyet alanında (Radyo, Televizyon istasyonu kurup, işletmesi, petrol ve petrol ürünleri ithalat ve ihracatında olduğu gibi) özel sektörün de faaliyetine izin verip, o faaliyet alanını, faaliyet alanı olarak serbest bırakmasını, serbestleştirme anlamında LİBERASYON; millileştirilmiş veya devletleştirilmiş veyahut doğrudan devletçe kurulmuş iktisadi bir teşebbüsün yönetim ve denetimini kısmen veya tamamen serbest bırakmasını ÖZERKLİK; bu kuruluşları mülkiyetiyle birlikte (tamamen) özel sektöre devretmesini de ÖZELLEŞTİRME olarak ifade etmek mümkündür.

Ancak, şunu ifade etmek gerekir ki, kamu yararı gerekçesine ve zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına bağlı olarak yerine ve zamana göre devletleştirme veya özelleştirme söz konusu olmamakla birlikte ve Türkiye devletinin kuruluş yıllarında 1927 yılında düzenlenen 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu ile kalkınmada özel teşebbüse ağırlık verilmesi öngörülmüş ve hem 1927 hem 1945 tarihli Anayasalarda devletleştirmeye yer verilmemiş, (sadece kamulaştırılmaya yer verilmiş) olduğu halde, gerek 1961 Anayasasında, gerekse 1982 Anayasasında başlangıçta devletleştirme konusu düzenlenmiş, buna karşın kamu yararı ve zamanın şartları ile bağımlı olarak aynı sürecin gerektirdiği özelleştirme konusu düzenlenmemiş, 1999 yılında yapılan değişiklikle Anayasanın 47'nci maddesine özelleştirme de eklenmiştir. Bu bakımdan 1961 ve 1982 Anayasalarını bu açıdan (Devletleştirme-özelleştirme süreci anlayışı açısından) 1924 ve 1945 Anayasalarından daha dar anlayışlı ve gayri objektif değerlendirmek mümkündür.

(1) Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri

Ekonomik ve idari müesseseler olarak incelendiğinde, Türkiye’deki ilk Kamu İktisadi Teşebbüslerinin, Osmanlı idaresi döneminde kurulup, Cumhuriyet idaresine devredildiği ve Cumhuriyet idaresine devredilmesiyle birlikte, bu kuruluşların yönetiminin, finansmanın ve denetimlerinin problem olmaya başladığı ve maalesef bu problemin, Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar devam ettiği görülmektedir.

Türkiye’de kurulmuş ilk kamu Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Tophaneler ve Tersaneler ile Küçük Memleket Sandığı, İtibari Milli Bankası, Seyru Sefain İdaresi (Denizcilik İşletmesi), Zonguldak Taş Kömürü Havzası, Feshane, Beykoz, Bakırköy ve Hereke Fabrikaları olup, bunların hepsi Osmanlı idaresi döneminde kurulmuş ve Cumhuriyete devrolunmuştur.¹¹

Dolayısıyla, Türkiye’nin ekonomik kalkınma modelinin tayininde, başlangıçta (Cumhuriyetin ilk yıllarında) özel teşebbüsler aracılığıyla kalkınma politikası öngörülmüş ve bu amaçla 1927 yılında “Teşviki Sanayi Kanunu”nun çıkarılarak yürürlüğe konulmuş ise de, belirtilen dönemde bu politikaya ve kanuna işlerlik kazandırabilecek sermaye, bilgi, teknoloji, müteşebbis ve yetişmiş insan gücünün mevcut olmaması sebebiyle, ekonomik kalkınmanın kamu teşebbüsleri aracılığıyla ve bu teşebbüsler geliştirilerek gerçekleştirilmek üzere günümüze kadar da bu teşebbüslerle gelinmiştir.

Bununla birlikte, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar KİT’lerle ilgili olarak çeşitli dönemlerde yeniden yapılan

¹¹ Sadık BAKLACIOĞLU, Kamu İktisadi Teşebbüsleri A.Ü.Huk.Fak.Yay.397, Ankara, 1976, s.11 (Dündar Sağlam, Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Ankara, 1967; Suat Aray, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Kuruluşu, Gelişimi ve Düzenlenmesi Çabaları, MPM Verimlilik açısından Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yeniden Düzenlenmesi ve Geliştirilmesi Semineri, Ankara, 1973, s.11-29; Beşir Hamitoğulları, Kamu Kesimi ve Sanayileşme, S.B.F., Maliye Enstitüsü, Cumhuriyetin 50. yılında Türkiye’de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, Ankara, 1974, s.133-206; Maliye Bakanlığı, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve İştirakleri Yılı, Ankara, 1975).

tüm kanuni düzenlemeler (özellikle hukuki yapı, teşkilat, denetim, finansman ve personel rejimi bakımından) farklı hükümler ve düzenlemeler ihtiva etmemiştir.

Özellikle KİT personel rejimi konusunda başlangıcından günümüze kadar yapılmış bütün düzenlemeler, sadece memur ve sözleşmeli personeli kapsamış, işçiler ve yönetim kademelerinde işçi çalıştıran KİT'ler (bilahare yapılacak düzenlemelere atıfla) bu kanunların kapsamı dışında tutulmuş, ancak, bugüne kadar bunlar için hiçbir kanuni düzenleme yapılmamış, dolayısıyla, işçi ve yönetim kademelerinde işçi çalıştıran KİT'ler (söz konusu tüm düzenlemelerde hukuki yapıyı belirleyen hükümlerde yer alan -bu kanun dışında özel hukuk hükümlerine tabidir- hükmü uyarınca) özel hukuk hükümlerine (İş ve Ticaret Kanunları Hükümlerine) tabi olarak süre gelmiştir.

28.5.1986 tarihli ve 3291 sayılı Kanunla ve müteakip 4046 sayılı özelleştirme Kanunu ve politikası ile de, 1927'de tayin edilen politikaya daha elverişli şartlarla dönüş yapılmıştır.

Dolayısıyla da, 3460 sayılı kanunla başlatılan KİT düzenlemelerinde 1938'den 1995 yılına kadar geçen 57 yıllık bir dönemde ne fiili durum mevzuata, ne de mevzuat fiili duruma uydurulamamış, asli ve zorunlu görevi olmamakla birlikte, zamanın ve şartların zorlaması sonucu kendini kamu teşebbüsleri faaliyetleri içerisinde bulan devlet, bu teşebbüsleri düzenlemekte, teşkilatlandırmakta ve personel rejimi kurmakta pek başarılı olamamıştır.

Bununla birlikte, son özelleştirme kanunuyla Devlet, 1927 yılında öngörülen özel teşebbüsler aracılığıyla ekonomik kalkınma modeli için gerekli birikimlerin geçen süre içerisinde sağlanmış olduğunu kabul etmiştir.

Burada şunu da mutlaka ifade etmek gerekir ki, her ne kadar bütün Kamu İktisadi Teşebbüsleri, kamu yararı ve çağın gerekleri istikametinde her zaman için özelleştirilebilir nitelikte kuruluşlar ise de, ülkelere ve toplumların özellikle, siyasi kültür özelliklerine göre özelleştirilebilir nitelikleri bazı kuruluşlar açısından hassas bir öneme haiz olabilmektedir. Bazı kuruluşların özelleştirilmesi veya

devlet elinde kalması, Türkiye'nin stratejik güvenliği açısından iyi tartışılması gereken bir husustur. Türkiye'deki sanayinin (savunma ve harp sanayi dahil), büyük bir kısmının petrol ürünleri enerjisine bağımlı olup, bu enerji ile çalıştığı gerçekliği yanında; Türkiye'nin bağımsızlıklarını yeni kazanan bağımsız ve diğer özerk Orta Asya ve Kafkas Türk toplum ve devletleri ile birlikte ortak ekonomik birlik oluşturma istidadına sahip olduğu gerçeği karşısında, bu istidadı gören ve bundan rahatsızlık duyan çevrelerin de etkisi ile Türkiye'nin Kıbrıs, Ege, Kuzey Irak, Kafkasya ve Balkan problemleri ile karşı karşıya getirilip, bu problemlerin uluslararası alanda her an için Türkiye'yi (bir şekilde) askeri-ekonomik ve siyasi ambargolara veya terör baskısına maruz bırakması ihtimali de önemli stratejik öngörüler gerektirmektedir. Bu gerçekler ve bu gerçeklerin öngördüğü ihtimaller karşısında Türkiye devletinin ve hükümetlerinin ülke savunmasının ve kalkınmanın temel alt yapısını oluşturan enerji ve haberleşme kaynakları ile, araçları üzerinde egemen bir konumda olmaması halinin ülkeyi zaafa düşürebileceğini gözden uzak tutmamak ve özelleştirme politikalarında bu hassasiyetlerin mutlaka en ince detayına kadar değerlendirilmesi gerektiği düşünülmekte ve değerlendirilmekte olduğuna inanılmaktadır.

Çünkü savaş ve ekonomi sanayi, siyasetin ve siyasi iktidarlara vazgeçilmez güç kaynaklarıdır. Siyasetin ve siyasi iktidarlara güç kaynaklarının özelleştirilmesi ise, bir anlamda siyaset oyununu devlete, uzaktan kumanda aletini de özel sektöre vermek demektir.

Bugün, petrol zengini geri kalmış Orta-Doğu devletlerinin ve iktidarlarının, sanayileşmiş batılı ülkelerin petrol şirketlerinin uzaktan kumandası ile sürekli kargaşa içinde tutuldukları ve bu sebeple, bir asrı aşkın bir süreden beri petrol zenginliklerini sanayileşme ve kalkınmaya dönüştürme fırsatı bulamamaları gerçeğini iyi düşünmek ve değerlendirmek gerekir.

Esasen, Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri kuruldukları günden beri fiilen özel işlemiş ve devlet, özellikle KİT'leri denetleyip yönlendirmekle görevli Merkezî idare, KİT'lerin personel politikalarını ve çalışma esas ve usullerini, gencl idare kapsamında

bütünleştirememiştir. Devlette Merkezî idare, KİT'leri sadece ve sadece bilanço ve kesin hesapları bakımından denetlemekte, ancak, bu denetim de TBMM adına yapıldığından çok geç ve hükümsüz bir sistemle 3 yıl geriden işlemektedir.

İdarenin tümüyle reorganizasyona tabi tutulduğu 1983-1984 yıllarında Kamu İktisadi Teşebbüsleri 8.6.1984 tarih ve 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (R.G.18.6.1984-2680) ile hukuken tanımlanmış ve yeniden teşkilatlandırılmıştır.

Bu kararnamenin “Tanımlar ve Kısaltmalar” başlıklı 2’nci maddesinde;

Kamu İktisadi Teşebbüsü, kamu iktisadi kuruluşları ile iktisadi devlet teşekküllerinin ortak adı,

Kamu İktisadi Kuruluşu, sermayesinin tamamı devlete ait olan ve tekel niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak üzere kurulan, kamu hizmeti niteliği ağır basan kamu iktisadi teşebbüsü,

İktisadi Devlet Teşekkülü, sermayesinin tamamı devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan kamu iktisadi teşebbüsü,

Müessese, sermayesinin tamamı bir kamu iktisadi kuruluşuna veya iktisadi devlet teşekkülüne (bir KİT’e) ait olup, ona bağlı işletme veya işletmeler topluluğu,

Bağlı Ortaklık, sermayesinin yüzde ellisinden fazlası kamu iktisadi kuruluşu veya iktisadi devlet teşekkülüne (bir KİT’e) ait olan işletme veya işletmeler topluluğundan oluşan Anonim Şirketlere,

İştirak, KİT veya bağlı ortaklıklarının, sermayelerinin en az yüzde on beşine, en çok yüzde ellisine sahip oldukları Anonim Şirketler,

İşletme, müessese ve bağlı ortaklıkların mal ve hizmet üreten fabrika ve diğer birimleri şeklinde tanımlanmıştır.

Bu kararnameye ekli cetvellerde de İktisadi Devlet Teşekkülleri ile Kamu İktisadi Kuruluşlarının listeleri düzenlenmiştir. Bu listeye göre KİT'ler şöyle sınıflandırılmıştır.

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ (KİT)

İktisadi Devlet Teşekkülleri

Kamu İktisadi Kuruluşları

- T.C. Ziraat Bankası
- Türkiye Elektrik Kurumu
- Devlet Yatırım Bankası
- Türkiye cumhuriyeti Posta,
- Anadolu Bankası T.A.Ş.
- Telgraf ve Telefon İşletmesi
- Halk Bankası A.Ş.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet
- Türkiye Petrolleri A.O. (TPAO)
- Demir Yolları İşletmesi
- Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş.(DİTAŞ)
- Genel Müdürlüğü (TCDD)
- Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.(BOTAŞ)
- Devlet Hava Meydanları
- Türkiye Taşkömürü Kurumu
- İşletmesi Genel Md.(DHMİ)
- Türkiye Kömür İşletmeleri
- Türk Hava Yolları A.O.(THY)
- Orman Ürünleri Sanayi Kurumu
- Uçak Servisi A.Ş.(USAŞ)
- Toprak Mahsulleri Ofisi
- Tekel İşletmeleri Genel Md.
- Türkiye Zirai Donatım Kurumu
- Çay İşletmeleri Genel Md.

- Türkiye Yem Sanayi A.Ş.
- Tarım İşletmeleri Genel Md.
- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
- Savunma-Donatım İşletmeleri
- Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK)
Genel Müdürlüğü
- Ağır Sanayi ve Otomotiv Kurumu
- Türkiye Gemi Sanayi A.Ş.
- Türkiye Denizcilik İşletmeleri
- Devlet Malzeme Ofisi

Ancak, 233 sayılı KHK'nin personele ilişkin hükümlerinin daha sonra Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi üzerine, 29.1.1990 tarih ve 399 sayılı Kanun Hükmünde Karamame (KHK) ile Kamu İktisadi Teşebbüsleri Personel Rejimi yeniden düzenlenmiş ve 233 sayılı KHK'nin bazı hükümleri değiştirilmiştir.

4.4.1991 gün ve E:1990/12 Karar 1991/7 sayılı Anayasa Mahkemesi kararıyla 399 sayılı KHK'nin de personele ilişkin hükümleri iptal edilmiş ve sonuçta, Kamu İktisadi Teşebbüsleri personel rejimi 5.2.1992 tarih ve 3771 sayılı kanunla yeniden düzenlenmiştir.

Özet olarak, 233 sayılı KHK tüm Kamu İktisadi Teşebbüsleri hakkında düzenleme yapmış, personele ilişkin hükümleri (Anayasa Mahkemesinin iptali üzerine) 399 sayılı KHK ile daha sonra da 3771 sayılı kanunla yeniden düzenlenmiştir.

Bununla birlikte, bu düzenlemelere rağmen, mevcut kamu iktisadi teşebbüslerinden hangilerinin bu mevzuata tabi oldukları, hangilerinin bu mevzuatın dışında kaldıkları tartışma konusudur ve bu tartışmalar bir kısım KİT'lerin özelleştirme yasaları kapsamına alınması ile daha da karmaşık hale getirilmiştir.

Uygulamada halen kimi KİT kuruluşları, özel hukuk hükümlerine göre kurulmuş olduklarını ileri sürerek, kimi de henüz sermayelerinin %50'sinden fazlasının hala devletin elinde olduğunu unutup, özelleştirme kapsamında olduklarını ileri sürerek, genel

idare esaslarından kaçmakta, yerine göre para-kredi, alacak-vergi ilişkilerinde de biz devlet kuruluşuyuz diyerek özel hukuk hükümlerinden kaçmakta ve bu suretle başlarına buyruk devlet sermayesine sahip çıkmaya çalışmaktadırlar.

Sonuç itibarıyla ifade etmek gerekir ki, bugün için KİT'lerin başlıca sorunları, özelleştirme veya özerkleştirmeden ziyade, öncelikle personel rejimi, teşkilat ve görev yani, kuruluş ve görevleri itibarıyla genel idarenin bütünlüğü içerisindeki yerlerinin belirlenmesi, ıslah edilmesidir. Ancak, bu yapıldıktan sonra özerkleştirme veya özelleştirmenin nasıl ve hangi şekilde yapılabileceği daha sağlıklı tetkik konusu olabilecektir. Ancak, geline nokta gerçekteştirilen özelleştirmeler karşısında bunun pek anlamı da kalmamıştır.

Türkiye'nin kamu iktisadi teşebbüsleri, hukuken, genel idare esaslarına göre yürütülen kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevlerle yükümlü, ancak, fiiliyatta hem genel idare esaslarına, hem de özel hukuk hükümlerine göre yürütülmeyip, niteliği belirsiz, hukuki dayanağı olmayan ve kaynağını Anayasa ve kanunlardan almayan devlet yetkisiyle yetkili organlarının keyfi tasarruflarına göre yürütülen kuruluşlar niteliğinde sürüp gittiği eleştirileri de mevcuttur.

Temelde kamu iktisadi teşebbüsleri, dünyanın her yerinde esas itibarıyla kamu kuruluşlarıdır-devlet kuruluşlarıdır ve bunun tabii sonucu olarak, genel idare esaslarına tabidirler. Hiçbir yerde kamu iktisadi teşebbüslerinin kimisini genel idare esaslarına tabi, kimisini bunun dışında tutmak isteyen bir tartışma söz konusu değildir. Başka bir ifadeyle Kamu idareleri ile kamu teşebbüslerini ayrı kuruluşlar ve ayrı görev esaslarına tabi düşünmek mümkün değildir. İdarenin (Merkezî idarenin, mahalli idarenin ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri idaresinin) kuruluş ve görevleriyle bütünlüğü önemlidir. Kamu idarelerinin kuruluşu, devlet etmenin tabii-asli ve zorunlu bir sonucudur. Kamu teşebbüsleri ise, zaman ve mekan şartları ile ortaya çıkan kamu yararına dönük tali ve gönüllü kuruluşlardır. Ancak, her iki grup da kamu kuruluşudur-kamu organizasyonudur. Tamamıyla özelleştirilmedikleri sürece, kamu teşebbüslerini kamu kuruluşu dışında bir şekilde düşünmek ve değerlen-

dirmek doğru değildir. Mesele bu çerçevede kamu organizasyonlarının sınıflandırılmasından ibarettir.

Kamu idareleri ve kamu teşebbüsleri ayırımı tek ve kesin kategori tasnifi değildir. Birincisi hukuki kriterlere, ikincisi ekonomik kriterlere dayanır. Kamu idareleri genel ve bölgesel olarak genel idareyi temsil eden organizmalardır. Bunlar kanunları, kararnameleri, idari kararları ve genelgeleri ile toplum fertleri arasındaki ilişkileri organize eden düzenlemeleri uygular ve yürütür.¹²

Ekonomik bakımdan bütün kamu kuruluşları refah ve hizmet üretir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile kamu idareleri arasında şu fark vardır ki, Kamu İktisadi Teşebbüsleri kendi ürettiklerinin satıcısıdır, kamu idareleri için böyle bir şey söz konusu değildir. ***Kamu İktisadi Teşebbüsleri ticari emtia niteliğindedir, kamu idareleri ise değildir.***¹³

Kanaatimizce aradaki farkı en güzel şu şekilde ortaya koyabiliriz. ***Kamu idareleri devlettir, kamu iktisadi teşebbüsleri de devletin ticari varlığıdır.***

Mal alıp satmak, ticari mal edinmek ve ticaret yapmak, devletin ne asli, ne zorunlu, ne de sürekli bir faaliyetidir. Devletin böyle bir şey yapması, sadece kamu yararı gerekçesiyle ve kamuya hizmet amacıyla (toplumun ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması-na destek vermek amacıyla) arızı olarak yani geçici olarak ortaya çıkabilir.

Şüphesiz ki devletin, değişik zamanlarda değişik alanlarda, topluma ekonomik öncülük yapması zorunluluk haline gelebilir. Ancak, devletin yeni ve daha ileri teknolojiler ile daha büyük hedeflere yönelik alanlarda teşebbüste bulunması için topluma öncü ve rehber olma özelliğini kaybetmiş teşebbüsleri de elden çıkararak halka devretmesi, özelleştirmesi gerekir. Bu nedenle, Anayasal düzenlemelerde kamu yararının zorunlu kıldığı haller dikkate alınarak devletleştirme ve özelleştirme 1999 yılında yapılan Anayasa

¹² Dominique Roux, Daniel Soulie; Gestion. Presses Universitaires de France (PUF), 1992, 108 page, 468-469

¹³ Dominique Roux, Daniel Soulie; Gestion. (PUF), 1992, page, 47

değişikliğiyle aynı başlık altında bir arada düzenlenmek suretiyle bu konuya hukuki bir dinamizm kazandırılmıştır.

Çünkü özelleştirme de, devletleştirme de devletin asli ve zorunlu faaliyetleri dışında kalan alanlarla ilgili, birbirinin zıddı kavramlar ve politikalardır. Her iki kavram da, devleti, toplumdaki ekonomik, teknolojik, bilimsel, finansal potansiyel birikime göre bir politika belirleyip uygulamaya yönlendirmektedir.

Harp ve uzay sanayilerinin yarıştığı günümüzde, toplumun bu yönde teşebbüs birikimi yoksa, bu teşebbüsü devlet üstlenebilir. Ama örneğin, tekstil üretiminin dünyayla rekabet etme noktasına geldiği bir Türkiye’de devletin elindeki tekstil teşebbüslerini devretmemesi, özelleştirmemesi, devleti hem hantallaştırır, hem asli faaliyetlerini aksatır.

C- Sosyal Yönetim ve Sosyal Devlet

Esasında mevcut yönetim bilimleri yaklaşımlarında böyle bir kavram açık olarak yoktur. Yerleşmiş yönetimler kamu yönetimi ve işletme yönetimidir.

Yukarıdaki tüm açıklamalarımızdan anlaşıldığı gibi, kamu hizmeti, devletin gelişen ihtiyaçlarına göre yüklendiği asli ve zorunlu olmayan faaliyetleri, kamu görevi ise devletin devlet olmasının zorunlu kıldığı asli ve sürekli faaliyetleridir. Ancak, KİT’ler ve özelleştirme kapsamındaki devletin endüstriyel ticari faaliyetleri dışında, devletin sosyal devlet olma niteliğinden kaynaklanan ve temelde bir kamu hizmeti olarak doğan, devletin ekonomik ve sosyal haklara müdahalesi (bireyin ekonomik ve sosyal haklarını koruyup, kullanabilmesine imkân ve ortam sağlayıcı müdahalesi) şeklindeki faaliyetler de vardır ki, bu faaliyetler, Anayasa ve kanunlarla devlet idaresine genel ve ebedi olarak, bir anlamda genel ve soyut olarak yüklenmiş, çerçeve ya da amaçsal-ideal yükümlülükleri vardır. Bu yükümlülükler alanında devlet somut düzenlemeler yapıp, eylemde bulunmadığı sürece hedef yükümlülükler olarak kişinin ekonomik ve sosyal hak ve hürriyetlerini tanıyan yükümlülükler değerindedir. Ancak, bunlardan birinde devletin somut düzenleme ve eyleminin ortaya konulması ile bu yükümlülükler hak

tanıyıcı, hedef yükümlülük olmaktan (ve aynı zamanda kamu hizmeti olmaktan çıkıp), kamu görevine dönüşerek kişi için hak tanıyıcılığı yanında hakkının teslimini de zorunlu hale getirir. İşte **devletin bu şekilde, kamu hizmetinden şartlara ve zamanın ihtiyaçlarına göre kamu görevine dönüşen, devletin sosyal devlet niteliğine ilişkin görevlerinin yönetimi sosyal yönetimdir. Sosyal yönetimin temel aracı da devletin sosyal politikasıdır.**

Günümüz Anayasalarının gittikçe insan haklarını öne çıkarması karşısında devletin yönetimin de gittikçe sosyal yönetime dönüşmesinin muhtemel olabileceği düşüncesiyle devletin sosyal yönetimini kapsayan sosyal devlet yaklaşımı üzerinde de kısaca durmakta fayda görülmektedir.

Sosyal devlet, esas itibarıyla, devletin köleci yapıdan, modern yapıya doğru gelişme sürecinin günümüzde ulaştığı modeldir. Sosyal devlet, insanlık tarihinde köleciliğe ve köleci üretime karşı gelişen ve kişinin bu yolda kazandığı ekonomik ve sosyal haklarının tanınıp, kabul edildiği ve bu hakların yaşatılmaya çalışıldığı son devlet tipidir.

Bu nedenle, sosyal devlet, kişinin insani haklardan mahrum edilmesine karşın verdiği mücadelenin son kazanımları olduğu kadar, devletin de devletler tarihi sürecinde ulaştığı son aşamalarındandır.

Her ne kadar otokratik devletlerin kişi yada grup yönetimine, demokratik devletin de halkın yönetimine dayandığı ileri sürülse de, gerçekte her iki yönetim tarzında da bir yönetenler tarafı, bir de yönetilenler vardır ve halk her iki halde de hep yönetilen taraftır. Temel fark, yönetenlerin kimler olduğu konusunda değil, yönetenlerin yönetme hakkını nasıl elde ettiği ya da nasıl işbaşına geldiği konusundadır. Yani, **temel fark, yönetici kişi veya grubun ya da partinin işbaşına zorla ve kuvvet kullanıp, halkı kendi egemenliğini kabul etmeye zorlayarak mı geldiği, ya da seçilerek mi geldiği konusundadır.** Başka bir ifadeyle önemli olan, yönetenlerin, yönetme hakkını halkın serbest idaresinden ve tercihin-den mi yoksa kendi baskın gücünden mi aldığı hususudur.

1- Yönetme Hakkı

İlkel çağda yönetme hakkı, Tanrıya atfedilmiş ve Tanrı ile Krallık aynı kişilikte Tanrı Kral olarak birleştirilmiştir. Daha sonra Tanrının çocukları-seçilmiş toplum iddiası ortaya çıkmış ve bu iddianın oluşturduğu inanç sistemi Mısır'dan Babil'e, Babil'den Atina'ya ve diğer eski Yunan sitelerine intikal etmiştir. Tanrının çocukları olan seçilmiş toplum inancı, eski Yunan sitelerinde yönetimi elinde tutan Aristokratların Tanrıların Tanrısı Zeus'un soyundan geldiği şeklinde bir Yunan inancı oluşturmuştur. Bu inancın Ortaçağ Avrupa'sında ve Hristiyanlıktaki yansıması da, İsa'ya inananların seçilmiş toplum olarak Tanrının çocukları oldukları ve İsa'nın onların hem babaları hem de Tanrıları olduğu şeklindedir.

2- Egemenlik

Seçilmiş toplum inancı, seçilmiş topluma Tanrı adına yönetme hakkı verirken, seçilmemiş toplumların da Tanrıya hizmet adına seçilmiş topluma hizmet etmelerini gerektirmiştir. İnsanlık tarihinde köleciliğin de sömürgeciliğin de dini temelini bu inanç sisteminin oluşturduğu düşünülebilir. Hristiyanlığın hazırlayıcısı kabul edilen Stoa felsefesinin ilk dönemlerinde de kölelerin köleliği kabul edip, seçilmişlere hizmet etmeleri doğal kanuna uygun en büyük erdem kabul edilmiştir. Yani, ilk çağın son dönemleri ile, orta çağın başlangıç dönemlerinde Aristokratlara kul-köle olmak, Tanrıya ve Tanrının çocuklarına kulluk etmenin gereği kabul edilmişken, kölelik felsefi olarak da erdem kabul edilmek suretiyle seçilmişlere her yönden kulluk esas alınmıştır. Hristiyanlığı resmi dini kabul eden Roma İmparatorluğu da bu dini ve felsefi yaklaşımları siyallaştırarak, Hristiyan olmayanlara Barbar, Hristiyanlığı kabul edenlere ise Romalı denilerek dini ve felsefi Aristokrasi-köle ayırımına siyasi kimlik de kazandırılmıştır.

3- Köleci kapitalist-çifte standartçı demokrasi

İnsanlık tarihinde, insan hak ve hürriyetlerinin de, dinin de, demokrasinin de en büyük zıddı her dönemde, her yerde ve

her iklimde kölecilik olmuştur. Sosyal devletin de zıddı köleci-sömürgeci devlettir.

Güçlüler ve kurnazlar, tarihin her döneminde peygamberleri öldürüp, dinleri tahrif ederek, filozofları öldürüp, ilmi tahrif ederek köleciliği ve köleci iktidarlarını kurup yürütmüşlerdir.

Doğrudan insanın kendisini sömürmek olan kölecilik, zamanla, insanların toplu olarak (toplumların medeniyet kaynakları olan madenlerini, tabii varlıklarını) sömürmek şeklinde, daha sonra da toplumların üretim faktörlerini sömürmek suretiyle günümüz kapitalist ve çifte standartçı, küreselci, demokrasi standardı şeklinde gelişmiştir.

Denilebilir ki, eski Yunanistan'daki demokrasinin köleci demokrasi olarak doğuşu, gelişimini de köleci kültür etkisi altında sürdürerek, günümüz Avrupa'sına kapitalist-çifte standartçı demokrasi olarak intikal etmiştir.

Sosyal devlet yaklaşımı ise, köleci-sömürgeci yönetimlere tepki olarak doğan ve tanınan insan hak ve hürriyetlerini hayata geçirmeye çalışmaktadır.

4- Demokratik Devlette Yönetme Hakkı

Demokratik devlette de yönetme hakkı seçilmişlerindir. Ancak, demokratik devletteki seçilmişler, Tanrının çocukları sıfatıyla, ilahi olarak ezelden ebede kadar yönetmek üzere değil, belli bir süre ile geçici olarak Anayasal kurallara ve kanunlara göre yönetmek üzere yönetilenler tarafından seçilmişlerdir. Dolayısıyla, demokratik devlette de halk yönetilen olmakla beraber, kendisini belli ve geçici bir süreyle yönetecekleri seçmek hak ve yetkisine sahiptir. Bu özellik, demokratik yönetimin en gerçekçi farkını oluşturmaktadır. Bunun dışında sayısal olarak yönetenlerin bir azınlığı, yönetilenlerin ise çoğunluğu teşkil etmeleri, hem demokratik, hem de otokratik yönetimlerin ortak özelliğidir.

5- Kişi Hak ve Hürriyetleri

Kişilerin sahip oldukları siyasi, sosyal ve ekonomik, kültürel-medeni hakların yasalarla tanınması, belirlenmesi ve serbest

bırakılması (hürriyetlerinin tanınması) modern anlamda devlet olmak için yeterliği değildir. Modern devlet bütün yasal düzenlemelere yaptırım ile uygulama imkânı sağladığı gibi, hak ve hürriyetlerin kullanılabilmesine de aynı şekilde imkan sağlamadığı sürece anlam ifade etmez. Örneğin, kişinin yaşama hakkını tanımak ve tanımlamak, kişinin yaşamasını tehdit edebilecek bütün risk ve tehlikelere karşı devletin yaptırımcı gücü uygulanmadıkça bir anlam ifade etmez. Kişilerin yaşama hakkı için devletin dâhili ve harici risk ve tehlikelere karşı güvenlik gücü kurup, çalıştırması esastır.

Aynı şekilde, çalışma hakkının, sözleşme hakkının, sınai veya ticari teşebbüs hakkının kullanılabilmesi ve korunabilmesi için de, devletin çalışma hayatını denetleyip, hakların kullanımına imkan yaratması ve bu imkanları koruyup, güvence altına alması gerekir.

Eğitim ve öğretim hakkının kullanılması için, seyahat, hak ve hürriyetlerinin kullanılması için ve bildiğimiz bütün kişi hak ve hürriyetleri için devletin imkân ve ortam yaratması ve bu yarattığı imkanları gözetip koruması gerekmektedir.

Modern siyasal düşünceler bakımından, insanların yaşama haklarını, medeni haklarını, sosyal ve ekonomik haklarını kullanabilmeleri için gerekli tedbirleri alamayan ve gerekli imkânları yaratmayan bir siyasi yapıya devlet denilemez.

Bu nedenle, devletin ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklerle, bu hak ve özgürlükleri yaşanır kılmak için müdahale etmesi, 21. yüzyıl devlet yaklaşımı bakımından bir hizmet değil, zorunlu bir görev olmuştur.

6- Devletin Kişi Hak ve Hürriyetlerine Müdahalesi

İnsanı, hayvan topluluklarından ayıran en önemli farklardan biri de, insanın sorgulaması ve olaylara müdahalesi, yani etkilemesidir. Müdahalesiz bir toplum hayatı, şüphesiz hayvanlarda da vardır. Hayvanların avlanma hak ve hürriyeti ve bu hürriyete bağlı olarak birbirlerini öldürüp, yeme hürriyeti vardır. Ama insanlar, hayvanların bu doğal yaşantısına tabiatın dengelerine dokunmamak

adına, müdahale etmezken, aynı şeyi insan toplumu için düşünmek mümkün değildir. Aynı şey, insan toplumu için düşünüldüğü takdirde, konu insan toplumu olmaz.

Bu bakımdan tabiata, olaylara ve insanlara müdahale ederek ve ilmin ve teknolojinin hayata uygulanarak medeniyet yapılması, insan olmanın bir gereğidir.

Sosyal devlet, işte bu müdahaleleri yapan, insanların yaşama hakkının yaşatılması için yaşama haklarını koruyup, güvence altına alan, çalışma haklarının yaşatılması için çalışma haklarını koruyup, gözeten, geliştiren insan onurunun yaşatılması için insanlara; sağlıklarında ve hastalıklarında, gençliklerinde ve yaşlılıklarında, çalışma güçleri olduğunda ve çalışmadıklarında, kişi hak ve hürriyetleri çerçevesinde kimseye muhtaç olmadan onurlu bir şekilde yaşamalarına imkan ve ortam sağlayan devlettir.

Şüphesiz ki, sosyal devletin tesisinde en önemli araç da, üretim ve tüketimin bölüşümünü yöneten sosyal politikadır.

a- Sosyal Devletin Temel Nitelikleri

Esasında teorik olarak demokratik devlet yaklaşımının sosyal devlet niteliğini de kapsadığı düşünülse de, uygulamada demokratik devlet adı altında farklı ve çeşitli niteliklerde devletler görülebildiğinden, özellikle Anayasalarda, nasıl bir demokratikliğin ya da hangi ilkeleri esas alan demokratikliğin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakımdan, sosyal devletin hangi temel niteliklere sahip olduğunun belirlenmesi önem arz etmektedir.

Sosyal devletin temel niteliklerini şu ana başlıklar altında belirlemek mümkündür:

- Sosyal devlet, sosyal çatışmayı önlemeyi ve kişiye insan olarak değer vermeyi amaçlayan bir yaklaşımdır.

Sosyal devlet, fakire yardım eden bir devlet değildir. (Mevcut yaklaşımlarda fakire yardım eden devlet olarak gösterilmektedir.)

- Sosyal devlet, bir hukuk devletidir.

- Sosyal devlet, refah devleti de değildir. (Mevcut yaklaşımlarda refah devleti olarak kabul edilmektedir.)
- Sosyal devletin, ekonomik ve sosyal yükümlülükleri sınırlıdır.
- Sosyal devlet, modern devlettir.

1) Sosyal Devlet, Sosyal Çatışmayı Önleme Amacıyla Ortaya Çıkmıştır

Sosyal devlet yaklaşımı, 18'inci yüzyılda batıda gerçekleşen sanayi devrimi ile gelişen ve ilerleyen teknolojinin sanayi yörelerine yönlendirdiği, göçlerin kentlerde yarattığı sosyal gruplaşmalar, dengesizlikler ve çalıştıran sermayedarların aşırı zenginleşmesi ile çalışanların (işçi sınıfının) sefalete sürüklenmesi ve sınıflar arasında giderilmesi güç ekonomik uçurumların toplumları sürüklediği çatışmalar, Fransız ihtilalinin getirdiği kişi hak ve özgürlüklerinin tanınmasını anlamsızlaştırmış ve çözüm arayışlarını ortaya çıkarmıştır.

Özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, toplumlardaki ekonomik ve sosyal zenginlik ve sefalet çelişkilerine ve çatışmalarına çözüm arayışları, devletin ekonomik ve sosyal hayata ve haklara müdahale etmesi gereğini ortaya koyan düşüncelerle, sosyal devlet yaklaşımını gündeme getirmiştir.

Bu süreçte, 1961'de imzalanıp 1965'te yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Avrupa Sosyal Şartı, sosyal haklara somut bir dayanak sağlamıştır. Bu belge ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden sonra kişi hak ve hürriyetlerine ek olarak, ekonomik ve sosyal haklar düzenlenmiştir.

Bireyler, ancak bu hakların Ulusal Anayasalara ve yasalara girmesiyle birlikte, *yaşama özgürlüğü yanında, insan onuruna yaraşır şekilde yaşama hak ve şartlarına da sahip olma sürecine girmişlerdir.*

2) Sosyal Devlet Fakire Yardım Eden Devlet Değildir

Sosyal devlet, maddi gücü olmayıp, zorunlu ihtiyaçlarını karşılayamayanlara yardım eden devlet değildir. Çünkü sosyal devleti tesis eden bölüşüm hukuku (sosyal adalet) gereğince, bireyin *yardım alması değil, alacak hakkı* söz konusudur.

Sosyal devlet, kişi hak ve hürriyetlerini ihlal etmeden, bütün vatandaşların yarınına güvenli bakmalarını sağlayacak tedbirleri almakla görevlidir. Bu görevler, devletin yükümü olup, fakire yardım hizmeti değildir.

Sosyal devlet, ekonomik ve sosyal hakları koruyucu, gerçekleştirci ve geliştirici müdahalede bulunarak, bu haklardan herkesin yararlanması için gerekli önlemleri alan devlettir.

3) Sosyal Devlet Bir Hukuk Devletidir

İnsan hak ve hürriyetlerini ve bunların içinde ekonomik ve sosyal hak ve hürriyetleri tanıyan devlet, tanıdığı ekonomik hak ve hürriyetleri tahakkuk ettirecek kamu otoritesi ve yasal yaptırım gücü olmadığı sürece, sosyal devlet niteliği kazanamaz.

Böyle bir devletin demokratikliği de kağıt üzerinde kalabilir. Tanınan demokratik hakları yaşanabilir kılacak şey hukuk devleti niteliğidir. Bu nedenle, sosyal devlet yaklaşımından ziyade, sosyal hukuk devleti niteliği esastır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında da *Sosyal Hukuk Devleti* niteliği esas alınmıştır.

4) Sosyal Devlet Refah Devleti de Değildir

Sosyal devlet, bireyin ve toplumun her türlü ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını bolluk içinde karşılayan ya da bolca karşılayan bir devlet değil, çatışma ortamını yok edecek asgari seviyelerde karşılayabilen bir devlet olduğundan, refah devleti olarak nitelendirilmesinin doğru olmadığı düşünülmektedir. Çünkü, *Türkçede refah, yaşayıştta asgariliği değil, bolluğu ve kolaylığı ifade etmektedir. Sosyal devlet ise, köleci demokrasiden kapitalist demokrasiye gelişme sürecinde halka asgari seviyede yaşama standartları sağlayarak, toplumda çatışmayı önleyip, huzuru sağlamaya yöne-*

len devlet olduğundan, batı toplumlarında ifade edildiği gibi refah devleti (welfare state) olarak düşünülemez.

Sosyal devlet, bireye asgari seviyede de olsa, bir geliri garanti edip, sosyal güvenliği sağlayan ve temel toplumsal hizmetleri kamu görevi olarak sağlayan bir devlet olduğundan, refah devletinden ziyade, toplumsal barışı sağlayan devlet olarak düşünülmektedir.

5) Sosyal Devletin Ekonomik ve Sosyal Yükümlülükleri Sınırlıdır

Birey için asgari şartlarda da olsa, gelir ve sosyal haklar ile sosyal güvenlik garantisi yüklenen sosyal devletin bu alandaki yükümlülüğü, icrai bir taahhüt yükümlülüğünden ziyade, devlet için bir amaç yükümlülüğünü ifade ettiğinden, iddia ve talep konusu yapılabilecek haklar niteliğinde değildir. Çünkü sosyal devlet, fakire yardım eden devlet olmadığı gibi, refah devleti de olmayıp, ekonomik ve sosyal haklara müdahalesi, devletin mali kaynakları, iktisadi gelişmesi ve ekonomik plan ve öncelikleri çerçevesiyle sınırlı, ayrıca, bu yükümlülükleri belirli bir yer ve zaman sınırı olmayan sürekli, bir anlamda ebedi amaçlar niteliğindedir.

Ancak, mali kaynakları ve ekonomik gelişimiyle, kalkınma plan ve öncelikleri çerçevesinde, herhangi bir sosyal hakkı tahakkuk etme ve kullanma şartları ile birlikte uygulamaya koyduktan sonra, bireye kanun önünde **bu hakkı** şartlarına uygun olarak talep hakkı yaratır ve bundan geri dönüş olmaz. Bu bakımdan, devletin ekonomik ve sosyal ödevleri, 1961 tarihli Anayasamızda devletin iktisadi gelişmesi ve mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsüyle, 1982 tarihli Anayasamızda da ekonomik öncelikleri ve mali kaynaklarının ölçüsüyle sınırlanmıştır.

Bu çerçevede, şunu da belirtmek gerekir ki, devletin ekonomik ve mali imkânlarının sınırlılığı, devlete Anayasalarla ve yasalarla devlet idarelerine yüklenen ekonomik ve sosyal görevlerin, ülkenin her yerinde, herkes için, aynı anda yerine getirilmesini talep hakkı yaratmaz. Böyle bir talebin yargı yolu ile ortaya konması da, ülkenin her yerinde, her alanda, herkes için aynı anda bu görevin yerine getirilmesi imkânını sağlamaz. Çünkü ekonomik ve

sosyal haklar alanında devlete ve kurumlarına yüklenen görevler anlık değil, mütemadi, yani sürekli, yani ebedi görevlerdendir. (Örneğin sosyal devlet, henüz var olmayan ve bilinmeyen, yüzyıl veya iki yüz yıl sonra geliştirilebilecek teknolojilerin yaratabilecekleri olumsuzluklara karşı da, henüz bilinmeyen, var olmayan hastalıklara karşı da toplumu ve bireyleri korumakla görevlidir.)

Dolayısıyla, devletin ekonomik ve sosyal haklara dair görevleri; belli bir sektöre, belli bir alana ve belli bir döneme yönelik, yerine getirilme yeri, zamanı ve şekli belli görevler değil; zamana, mekâna, şartlara ve ekonomik planlara ve önceliklerine göre ve devletin mali imkânlarına göre süreç içerisinde gerçekleştirilen ve gerçekleştirildikçe somutlaşıp, talep hakkı doğurabilen görevlerdir.

6) Sosyal Devlet, Modern Devlettir

Gerçekten, her türlü devlette yani, otokrat ya da demokrat her türlü devletin ortak özelliği, yönetilenin halk olduğu özelliğidir. Yasama, yürütme ve yargı erkini elinde tutan yönetim ile yönetimi etkileyen ve yönlendirebilen erkler, her türlü devletin ve toplumun üst yapısını, halk ise alt yapısını oluşturur.

Dolayısıyla, halkın gelir seviyesi, halkın sağlığı, halkın eğitim seviyesi, halkın yaşam standardı seviyesi, iş imkânları, sosyal güvenlik, barınma, yerleşme, ulaşım ve bu gibi toplumsal standartların hepsi, devletin ve toplumun alt yapısını oluşturur.

Bu bakımdan, günümüz devletlerinin sağlık ve sosyal güçlerinin alt yapıları kadar olabileceğini, yani, bir devletin, devletlik özelliğinin, sosyal devlet nitelikleri ile ölçülebileceğini söylemek mümkündür.

Günümüz şartları itibarıyla, artık sosyal devlet niteliği olmayan devletleri, devlet olarak tanımlamak ya da kabul etmek, günümüz modern devlet anlayışı ile mümkün değildir. Zaten günümüzün modern devleti diye ifade edilen devletin temel niteliği de sosyal devlettir.

Batılı devletlerin, doğru devletlere oranla ileri ve farklı oldukları en önemli husus, sosyal devlet olmakta ilerlemiş olmalarıdır.

III- DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK ÖĞELER

A- TARİHÇE

Bilimsel kaynakların hemen hepsinde, demokrasinin Yunanca “demos” (halk) ve “kratos” (iktidar) sözcüklerinin bileşiminden türetilmiş olup, halkın kendi kendisini yönetmesi, bütün halkın ülke yönetimine katılması olarak tanımlandığı ve başlangıcı ile ilk uygulamasının da eski Yunanistan’da ortaya çıktığı belirtilmektedir.

Ancak, demokrasinin eski Yunanistan’da ortaya çıkıp, ilk defa eski Yunanistan’da uygulandığı yaklaşımının bilimsel olmaktan ziyade, siyasi ve siyasi olarak eurocentrik bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir.

“Siyasal düşüncenin eski Yunan tarihi ve eski Yunan düşünürleri ile başlatılması hususu, başlıca iki nedene bağlanır; birincisinde; misalen Yunan siyasal düşüncesi üzerinde bir otorite olan Ernest Barker’in öne sürdüğü gibi, “siyasal düşünce Yunanlılarla başlar” denilir; ikincisinde, misalen J.B.Bury’nin yaptığı gibi, “...bu kitapta (veya derste) konuların çerçevesini yalnız Garp Madeniyeti teşkil edecektir. Konuya Yunan alemin-den başlayacağız” denilerek, batı uygarlığının sanki hiç öncesi olmayan Yunan uygarlığı temeli üzerine kurulduğu varsayımana dayanılır.”¹⁴

Oysa siyasal açıdan tümüyle yeni olan hiçbir şey, bir anda ve bir yerde ortaya çıkmaz.¹⁵ Dolayısıyla, felsefe de, siyasal düşünce de, demokrasi de, eski Yunanistan’da bir anda ortaya çıkmamıştır. Ancak, eski Yunanistan’da hayatın tamamıyla köleci bir sisteme dayanması nedeniyle, köle sahipleri hiçbir üretime aktif olarak katılmadıklarından, bolca kültürel ve entelektüel faaliyetlerde bu-

¹⁴ ERTOP, Kıvanç, YETKİN, Çetin; Siyasal Düşünceler Tarihi, İstanbul, 1985, s.2

¹⁵ LIPSON, Leslie; Demokratik Uygarlık, T.İş Bank.Kültür Yay.Çev.GÜLALP-ALKAN, T., Ankara, 1984, s.16

lunup; Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'dan intikal eden felsefi ve siyasal düşünceleri tartışmak için bolca zamana ve imkâna sahip olmuşlardır. Felsefi ve siyasal düşünceler de, eski Yunanistan'da bu sebeple (kölecilik kurumu sayesinde) gelişme ortamı bulmuştur.

Demokrasi fikri de, eski Yunanistan'a aynı şekilde Anadolu'dan intikal etmiştir. Herodot tarihinde; demokrasinin ilk defa Anadolu'dan gelen bir Yunanlının kitabında bir İranlı tarafından tanımlandığı anlatılmaktadır.¹⁶

Ancak, eski Yunanistan'da M.Ö. 594'te, Kilisten ile kurulduğu ileri sürülen ve demokrasi olarak isimlendirilen yönetim, demokrasinin tanımında olduğu şekilde, *halkın yönetime katılımını öngören* bir yönetim olmayıp, kadınları ve köleleri bu katılım dışında bırakan, ayırımcı-imtiyazcı ve köleci bir yönetimdir ki, böyle bir yönetimi "demokrasi" olarak tanımlamak mümkün değildir. Bu dönemde Atina'da üretim, tümüyle tipik köleci üretim tarzındadır.

M.Ö. V. yüzyılda Attika (Atina) nüfusunun üçte birinden fazlası, kölelerden oluşmaktaydı.¹⁷

Bu sebeple, bazı siyasal bilimciler, Atina'da ortaya çıkan bu yönetimi "Köleci Demokrasi" olarak tanımlamakta iseler de, *kölecilik ile demokrasi* birbirine zıt sistemlerdir. Köleci demokrasi tanımlaması "Komünist Kapitalizm" ya da "dindar ateist" demek gibi bir şey olabilir. Kaldı ki, demokrasinin başlangıç yeri ve zamanını belirlemek için, demokrasinin sadece bir ya da birkaç ögesi itibarıyla değerlendirme yapılacaksa, o zaman onu bir ulusa ve ülkeye mal etmek hiç mümkün olmaz. **Çünkü tarihin her döneminde, her ulusun ve devletin yönetiminde bir şekilde demokratik öğeler bulmak mümkündür.** Oysa bir dönem, bir yerde demokrasi olması ayrı bir şeydir, demokrasinin yerine onun bir kısım öğelerinin olması, yani, demokrasi yerine ona ait bir iki öğenin olması ayrı bir şeydir. Demokrasi, ilişkiler bütünü olan bir sistemdir. Ama köleci, ayırımcı ilişkiler bütünü içerisinde bir-iki tane demokratik öğenin var olması nedeniyle, bu

¹⁶ LIPSON, Leslie; y.a.g.e., s.17

¹⁷ ERTOP, Kivanç, y.a.g.e., s.120

ilişkiler bütünü, demokrasi olarak tanımlamak mümkün değildir.

Diğer taraftan, demokrasi, siyasal düşünce ve yönetimde iyi, güzel ve doğru olan her şey olmadığı gibi, bu alanda iyi, doğru ve güzel olan her şey de demokrasi ile başlamamıştır.

Siyasi tarih, kamu hürriyetlerinin gelişmesinin demokratik rejim şartına bağlı olmadığını, demokratik olmayan bazı rejimlerde de kişi hak ve hürriyetlerinin var olabildiğini göstermektedir. O halde, demokrasinin, kamu hürriyetlerinin gerçekleşmesi bakımından zaruri, olmazsa olmaz (si ne qua non) bir şart olduğu iddia edilemez. Demokrasi olmaksızın da, bazı “mutedil” rejimler, kamu hürriyetlerinin yaşayabilmesi için gerekli ortamı sağlayabilmişlerdir.¹⁸

Ayrıca, günümüz modern devlet yönetimine ait birçok fonksiyon ve kurum, demokrasiden çok önce geliştirilmiştir. Daha önemlisi, uygarlığın en önemli ilk adımı olan yazının icadı, ilk parlamentonun kuruluşu (ki temsili demokrasinin en önemli ögesi ve organıdır), ilk anayasa ve hukuk devletinin kuruluşu, ilk uluslararası hukuk sözleşmesi gibi çok önemli siyasi kültür ve uygarlık gelişmeleri de Yunanistan’da başladığı iddia edilen demokrasiden çok önce ve Anadolu ile Mezopotamya’da gerçekleşmiştir.

İlkçağda ve Yunanistan’da başladığı ileri sürülen demokrasiden çok önce; Çin’de, Hindistan’da, Mezopotamya’da, Anadolu’da ve Mısır’da kurulmuş birçok devlette Kralın seçimle başa getirilmesi prensibi, Meclisler, Kanunlar, yasama, yürütme ve yargı fonksiyonları ile bu fonksiyonlarla görevli kişi veya organlar yanında, dışarıya karşı bağımsızlık ve ekonomik kendine yeterlik de mevcuttu.

Örneğin, M.Ö.6000 – M.Ö.3000 arasında Hurriler Kuzey Mezopotamya’da Mardin-Musul-Kerkük bölgesinde Merkezî Mardin olan büyük bir Merkezî yönetim kurmuşlardır. M.Ö.3500 – M.Ö. 2350 arasında Sümerler; M.Ö. 2350 – M.Ö.2150 arasında Akad’lar; M.Ö. 2000-M.Ö.626 arasında Asurlular; M.Ö.1800-

¹⁸ KAPANI, Münci; Kamu Hürriyetleri, Ajans Türk Matb, 1964, Ankara, s. 12

M.Ö.1600 arasında Babil'ler Mezopotamya'da, Hititler de M.Ö.1800-M.Ö.1450 arasında Anadolu'da ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilere sahip güçlü Merkezî devletler ve imparatorluklar kurmuşlar ve en az bin yıl sonra eski Yunanistan'da rastlanan demokratik öğelerden çok daha ciddi demokratik öğelere sahip olmuşlardır. Bu ilk çağ devletleri arasında ilk düzenli orduyu, ilk istihbarat teşkilatını kuranlar ve hukukun üstünlüğünü sağlayanlar da vardır.¹⁹

Ayrıca, ilkçağ tarihi esasen Türk tarihi bakımından da incelenmesi gereken enteresan olaylara sahne olmuştur.

Örneğin, tarihte Ege göçleri olarak bilinen göçlerde en önemli unsur **Trak Kavimleri**'dir.

Ege göçleri, M.Ö. 12. yüzyıl başlarında Ege dünyasını sarsan bir olaydır. M.Ö. 12. yüzyılda Balkan Yarımadasında Trak'lar egemendir. Bu dönemde Trak'ların egemen olduğu Balkan Yarımadasının güney ve batı bölgelerine İlyr'ler girer ve bazı Trak kavimlerini yerinden oynatır. İlyr'lerin yerinden oynattığı bu **Trak Kavimlerden bazıları** (başta Frigler olmak üzere) Boğazlar üzerinden Anadolu'ya geçip, Anadolu'da Hititleri ortadan kaldırmak suretiyle **Anadolu'nun büyük bir kısmına dağılırlar**. Bu kavimlerden **bazıları da Kafkas ötesine, Suriye'ye, Filistin'e ve Mısır'a kadar uzanırlar**.²⁰

Bu tarihi kaydın Türkler bakımından son derece önemli ve araştırılması gereken bir olay olduğu düşünülmektedir. Çünkü, bu olay, Türkler acaba Kafkasların ötesi olan Orta Asya'dan Anadolu'ya göç mü ettiler, yoksa geri mi döndüler? Sorusunu tartışmaya açabilecek bir olay gibi görülmektedir. Çünkü, uygarlığın özellikle Helenistik aşamasının gelişmesinde çok önemli bir coğrafi konuma sahip olan Trakya bölgesinin ismi en az dört bin yıldan beri Trakya (Trakia)'dır. İlkçağ Anadolu devletlerinin çoğunun ismi "ia" eki ile bitmekte ve günümüz fonetiğinde bu ek "ya" olarak seslendirilmektedir. Frigia, Lidia, İyonia, Kapodakia, Trakia (Frigya, Lidya, İyonya, Kapadokya, Trakya) gibi.

¹⁹ ÖZÇELİK, Nazmi; İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı, Nobel Yay., Ankara, 2002

²⁰ ÖZÇELİK, Nazmi; y.a.g.e., s.94-95

Dünyanın en eski yaşayan dili olan Arapça ile Arapçanın bir lehçesi olan İbranicede çoğul olarak Türklere “Trak” ya da “El Trak - El Etrak” denildiği dikkate alındığında, ilkçağ dilleri ve lehçeleri bakımından Trakia (Trakya)nın da Türklerle meskûn yer (Türkistan) anlamına gelip gelmediğinin özellikle dilbilimi çerçevesinde incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Eğer görüldüğü ve anlaşıldığı kadar, Türkistan ya da Türkiye anlamına gelen Trakya’nın ismini Trak’lardan aldığı, Trak’ların ise ilkçağ dillerinde Türkleri ifade ettiği, doğrusya ege göçleri sonucu M.Ö. 12. yüzyılda Balkanlardan Kafkasların ötesine (Orta Asyaya) göç eden Türklerin, Kafkasların ötesi olan Orta Asya’dan Anadolu’ya göçleri esasında Trakya’ya ve Anadolu’ya yani Anayurtlarına dönüşü ifade etmektedir. Bu yaklaşım, bugüne kadar anlatılan tarihi ve tarihi bilgilerin eksik olduğunu ya da çarpıltıldığını ortaya koyabilir!

Bu aşamada, Traklarla ilgili bu vurgulamayı yaptıktan sonra, Traklar konusu daha sonra dönmek üzere Trakların, Trakya ve Anadolu’da Hititlerin yerine geçtiğini ve Anadolu’da M. Ö. 1200’lerde devlet kurduğunu belirtmekle yetinelim.

Hamurabi döneminde, M.Ö. 1800’de Mezopotamya’da Merkezî devlet bütünlüğü sağlanmış ve devletin kanunları yazılı hale getirilmiş, kodifiye edilmiştir.²¹

Dolayısıyla, M.Ö. 594’te eski Yunanistan’da (Atina sitesinde) görülen, köleleri ve kadınları yurttaş kabul etmeyen, Aristokratları yurttaş kabul edip, Aristokratların yönetime katılımı niteliğindeki demokratik öğeye karşın, bu tarihten tam 1200 yıl önce Anadolu’da Hititlerin; kadın-erkek eşitliğini kabul edip, ilk Anayasa örneğini oluşturmaları ve kurdukları Halk Meclisine (Pankuş’a) Kralın yetkilerini kısıtlayıp, Kralı denetleme ve gerektiğinde onu yargılama yetkisi vererek, Kralı, Meclise karşı sorumlu tutan, ayrıca Kadeş Antlaşmasıyla dünyanın ilk yazılı uluslararası hukuk sözleşmesini gerçekleştiren demokratik öğelerin çok daha ciddi ve çok daha öncül olduğu gerçeği karşısında demokrasinin eski Yuna-

²¹ AMITTAY-Jacob Ben; Siyasal Düşünceler Tarihi, Savaş Yay., Ankara, 1983, s. 43

nistan'da ortaya çıkıp, ilk defa eski Yunanistan'da uygulandığını ileri sürmek doğru ve bilimsel bir tespit ya da yaklaşım değildir.

Tarihte Romalılar da Atinalılar gibi, demokrasiyi bir ölçüde denemişlerdir. Önceleri yalnızca, Patrisyen adı verilen ve varlıklı ailelerin meydana getirdikleri bir azınlığa oy vermek ve Roma hükümetine yönetmek hakkı tanınmıştır. Ancak, yüzyıllar boyu süren mücadeleler sonucunda, Plebiyen isimli yoksul sınıflar oy vermek hakkıyla birlikte diğer vatandaşlık haklarını da kazanabilmişlerdir. Ama yine de, eski Roma'da Cumhuriyet dönemi boyunca, varlıklı sınıflar Senato'da egemenlik kurarak kesin kontrolü her zaman ellerinde tutmuşlardı. Ayrıca, belli-başlı yürütme görevlerine de genellikle üstün sınıflardan kişiler getirilmiştir.²²

Esasında, insanı birey olarak ve kişisel psikolojisi ile ele aldığımızda, her insanda şu veya bu şekilde hükmetme duygusunun var olduğu belirlenmektedir. Ama insanı bireysel niteliği yanında, toplumsal niteliğiyle ve toplumun bir üyesi olarak ele aldığımızda ise, bu kez de her insanda şu veya bu şekilde şu ya da bu oranda adalet ve yönetime katılma duygusunun da olduğu belirlenebilmektedir ki, bu bütün insanların hem totaliter, hem de demokrat duygulara birlikte sahip olduklarını gösterir. Şartların, toplumu lidere bağlamak suretiyle, liderin hükmetme duygusunun önünü açtığı ya da liderin hükmetme duygusunun önünü açık bulduğu ve bu suretle aşırılaştığı hallerde ve dönemlerde, hükmetme duygusunun Tanrısallaşma iddiasına kadar abartılabildiği de tarihte görülmüştür.

Eski kaynaklarda, Çin'de tufan ve açlıktan sonra gelen bir altın çağdan söz edilmektedir ki bu dönem, aşağı yukarı M.Ö. 1200 yıllarında Çin'de tufan ve açlığın yok edilmesi için sarfedilen gayretlerden, adil ve muktedir, aynı zamanda insan toplumu içinde Tanrısallığın kişiselleşmiş hali olan imparatorlar dönemi olarak ifade edilmektedir.²³

Aynı şartların ve aynı inanç ve siyasetin Mısır'da Tanrı Kral sayılan Firavunları ortaya çıkardığı bilinmektedir. Dolayısıyla, Tanrının kişiselleştirilmesi inancının da Hazreti İsa ile başlamadığı,

²² EBENSTEIN, William: Komünizm ve Demokrasi, Ankara, 1977, s.3

²³ AMİTTAY-Jacob Ben; y.a.g., s. 26-27

bu inancın Hazreti İsa'dan önce eski Mısır'da var olduğu, Tevrat'ta da yansımaları olduğu, Tanrının kişiselleştirilmesi inancının eski Mısırdan, eski Yunanistan'a intikal ettiği ve Hristiyan inancında da yorum bulduğu düşünülebilir. Hatta Hristiyan ve Şia inancında görülen Tanrının belli aralıklarla belli (seçilmiş) kişilerin vücudunda tecelli ettiği inancının da aynı inanç sürecinin ürünü olduğu düşünülebilir. Ancak, burada ifade etmek gerekir ki, Türk tarihinde Tanrının kişiselleştirildiğine dair herhangi bir tarihi kayıt bulunmamaktadır. Türklerin tarihinde, Tanrının kişiselleştirilip, insanlaştırıldığı aşamasının bir önceki aşaması olan Tanrının Putlaştırıldığı (Putperestlik) inanç şeklinin de izlerine rastlanılmamıştır.

Bu hususta yapılan bütün araştırmalar, Türk tarihinde; mukaddesattan sayılan putperestliğin mevcut olmayıp, başından beri yeri, göğü ve insanı yaratan –semavi- tek Tanrı inancının mevcut olduğunu göstermektedir.²⁴

Bu alanda, ilkçağ süreçleri (siyasi, kültürel, dini süreçler) aşıp, ortaçağa gelindiğinde de, Avrupa'da Tanrının kişiselleştirildiği, papalık ve kilise kurumları ile oluşturulan Engizisyon ve Haçlı zihniyetinin, Avrupa'ya bin yıllık bir karanlık çağı yaşatırken, Anadolu'da ve Orta Doğu'da yine Avrupa'dan çok daha fazla demokratik öğelere sahip olarak yeni bir çağa geçişin sağlandığı görülmektedir. İlk çağda Anadolu'dan, Atina'ya ve İtalya'ya intikal edenlerin, buralarda uygarlığı yükselttiği gibi, Ortaçağda da doğu ve orta Avrupa'ya Müslüman Türklerin, Batı Avrupa ya da Müslüman Endülüs Emevilerinin intikali ile buralarda (Avrupa'da) yeniden aydınlanma ve uygarlığın yükselişi sağlanmıştır.

Bu tarihi süreçten çıkarılan tarihi yaklaşımı da şu şekilde özetlemek mümkündür: **Demokrasi öğeleri eski Yunandan çok önce Anadolu ve Mezopotamya bölgesinde ortaya çıkmış ve ilk uygulama örnekleri de Anadolu'da (Hititlerde) görülmüştür.** Buna karşın, otokrasi ya da totaliterizmin en ileri düzeyi olan Tanrının kişiselleştirildiği Tanrı Kral yönetiminin eski Çin'de, eski

²⁴ İNAN, Abdulkadir: Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul, 1979, s.58-61

ÖGEL, Bahaeddin: Türklerde Devlet Anlayışı, Ankara, 1982, s.5-10

HASSAN, Ümit: Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler, İstanbul, 1985, s.25 (Dipnot No:142)

Mısır'da, eski Yunanistan'da ve Ortaçağ Avrupa tarihinde mevcut olmasına karşın, eski Türk tarihinde Tanrının kişiselleştirildiğine ve bunun yönetimine (Tanrı Kral yönetimine) dair hiçbir tarihi kayıt bulunmamaktadır.

Şüphesiz ilkçağ devletlerinde sistem olarak (ilişkiler bütünü olarak)demokrasi yoktur, ama, bir kısım demokratik öğeler görülmüştür. Tarihte ilk demokratik öğeler, Hititlerde görülmüştür. Hititler (M.Ö.1800-M.Ö.1450) Anadolu'da kurdukları Merkezi büyük devlet ile ilk parlamentoyu (Pankuş ismiyle) kurmuş ve kurdukları bu parlamentoya Kralı denetleme ve gerektiğinde yargılama yetkisi vererek parlamenter Monarşiyi geliştirmişler, ilk hukuk devletini oluşturmuşlar, ilk kadın hakları hukuku ile kadın-erkek eşitliğini sağlamışlar ve ilk yazılı uluslararası hukuk sözleşmesini (Kadeş Barış Antlaşmasını) akdetmişler.

Eski Yunanistan'da halkın bir kısmının oy hakkı ile yönetime katılması niteliğinde ortaya çıkan demokratik öğe ise, Hititlerden 1200 yıl sonra vuku bulmuştur.

İlkçağın sonlarında ve ileri stoa düşüncesi döneminde ortaya çıkan Hristiyanlık, eski Roma İmparatorluğu yönetimindeki aşırı zengin-yoksul ayrışması ile sınıf ayrışmaları karşısında insanlar arasında eşitlik inancıyla doğmuşsa da, kısa sürede insanlar arasındaki bütün ayrımları doğal, ancak Kralın da toplumun da üstünde Kiliseyi egemen kabul eden bir sapmaya uğramıştır. Bin yıl süren ortaçağ boyunca Hristiyan âleminde, yönetim ve egemenlik Krallık ile kilise arasında gidip gelmiştir.

Ortaçağda ortaya çıkan İslamiyet ise, İslamiyetin doğuş dönemine kadar gelişmiş olan bütün demokratik öğeleri ve insan hak ve hürriyetlerini, bu hak ve hürriyetleri aşan ve kuşatan genişlikte kabul etmiştir.

Kısaca söylemek gerekirse; demokrasinin de dayanacağı temel prensiplerin tümü İslamiyet tarafından da kabul edilmiştir. Bu konuda İslam düşüncesi geri değil, tam aksine en az sekiz yüzyıl ileridir.²⁵

²⁵ ATEŞ, Toktamış; Demokrasi, Ümit Yay., 2 B., 1994, Ankara, s.110

İslam ile Hıristiyanlık ve demokrasi ile totalitarizm karşılaştırması kapsamında da kısaca şunu belirlemek mümkündür. Demokrasi, kişinin gücünün, totalitarizm ise devlet gücünün geliştirilmesi üzerinde durmaktadırlar. Dini açıdan ise, Hıristiyan kişi kiliseye karşı sorumlu olup, kiliseye ve Klerikal lidere (Paya'ya-Kardinal-Papaza) hesap vermek zorundadır. Bu zorunluluk ise, Katolik sosyal felsefesini geliştirmiştir ki, bu felsefeye göre de toplumsal hak ve değerler, bireysel hak ve değerlerin hiyerarşik olarak üstü konumundadır. Dolayısıyla, devlet gücünün geliştirilmesi esastır. Klerikal inanca göre ayrıca, kişinin günahlardan arınması için devlete itaat etmesi şarttır. İslamiyette ise Müslüman kişi, kişisel vicdanıyla sadece ve sadece Allah'a karşı sorumludur ve sadece Allah'a hesap verecektir. Dolayısıyla, İslamiyette demokrasi olduğu gibi bütün hak ve hukukuyla tarif edilmiş birey vardır. Bu bakımdan, mevcutta görülen batılı Hıristiyan aleminin ileriliğinin ve doğulu İslam aleminin geriliğinin de arzı olduğu düşünülebilir.

Demokrasinin Avrupa'daki gelişme sürecinde İngiltere de önemli bir yer tutmaktadır. İngiltere'deki demokrasi süreci, kapsadığı kişi ya da gruplar bakımından eski Yunanda ortaya çıktığı söylenen demokrasi benzeri bir şekilde, soyluların haklarını korumak üzere Kralın yetkilerini kısıtlayan *Magna Carta* bildirisi ile başlamıştır. Kral John'un 1215'te imzalamak zorunda kaldığı *Magna Carta* (Büyük Bildiri) temsil edilmedikçe vergi ödememek, kanunsuz tutuklamamak, bir jüri önünde yargılanmak gibi önemli, insan hürriyetini esas alan bir bildiridir. Ancak, İngiltere'de mutlak monarşiden temsili hükümete geçiş, 17'nci yüzyılda kesinleşmiştir. İngiliz parlamentosu 1628'de **Haklar Bildirisi'ni**, 1689'da da **Hukuk Bildirisini** onaylamıştır. İngiliz Hukuk Bildirisi, sonraki bütün bildirilere kaynak olmuştur. Bununla birlikte **bu bildirilerle politik yetki seçilmiş parlamentoya verilmişse de, oy verme hakkı sadece mülk sahiplerine özellikle de toprak sahibi kişilere tanınmıştır.** (bu gelişmenin bu yönüyle de 2000 yıl önce eski Yunanistan'daki oy verme hakkından farkı yoktur.) İngiltere'de 21 yaşını dolduran bütün İngiliz vatandaşlarına oy hakkı tanınması,

Manga Carta Bildirisinden tam 700 yıl sonra 1928’de gerçekleştirilmiştir.²⁶

Avrupa’daki özgürlük hareketi Fransa’da da, İngiltere’deki temsili hükümetin başarısından etkilenmiş, 18. yüzyılda yetişen Denis Diderot, Françoi Voltaire gibi yazarlar, her türlü sansüre ve düşünce kontrolüne karşı mücadele etmişlerdir. Charles Montesquieu, 1748’de yayınladığı Kanunların Ruhu isimli kitabı ile yumuşak reformun kemsilcisi sayılmış, radikal reformcu Jean-Jacques Rousseau’nun 1762’de yayınlanan Sosyal Sözleşme adlı eseri ile tek politik yetki kaynağının halkın iradesi olduğu savunulmuştur. Bu gelişmeler sonunda, 1789 devrimi ile Fransız halkı “özgürlük, kardeşlik, eşitlik” parolası ile başarılı bir demokrasi girişimi gerçekleştirmiştir. Ancak, 10 yıl sonra 1799’dan, 1814’e kadar Napoleon Bonaparta iktidarı ele geçirmiştir.²⁷

Amerika demokrasisinin de kökleri esas itibarıyla İngiltere’ye dayanmaktadır. Amerika ulusunun baştan beri İngiliz ve Fransız özgürlük hareketlerinin ilkeleri ile doğmuş olduğu düşünülebilir ise de, Amerika’da demokratik öğelerin aynı zamanda kölecilik ve kölecilikle içiçe geliştiği de bir vakadır.

Sonuç itibarıyla, batının siyasi ve siyasal düşünceler tarihi, demokrasiye baştan beri uyumlu ve bu nedenle de hemen adapte olmuş toplumların ve kültürlerin tarihi değildir. Aksine, baştan beri demokrasi ile çelişkili, demokrasi ile zıt siyasi kültürleri dolayısıyla demokratik değerlere ve demokrasiye çok uzun bir tarih boyunca direnmiş ve henüz demokrasiye tam teslim olmamış bir tarihtir. Batının demokrasi tarihi, batıdaki ilk demokratik öğelerin ortaya çıktığı eski Yunanistan’dan başlayarak, son yüz yıla kadar 2500 yıldır sınıf ayrımının, köleciliğin, sömürgeciliğin ve bunların bugünkü ifadesi olan çifte standartçılığın direncini henüz kıramamıştır.

Kesin olan bir şey vardır ki, o da, demokrasi ile köleliğin ya da köleciliğin birbirinin zıddı siyasi ve sosyal kavramlar olduğudur.

²⁶ EBENSTEIN, William: Komünizm ve Demokrasi, 1977, Ankara, s. 5

²⁷ EBENSTEIN, William: y.a.g.e., , s. 7

Bu nedenle, eski Yunanistan'da Klisten ve Perikles ile kurulan yönetim tarzı için yapılan "köleci demokrasi" ya da "kendine özgü (sui generist) demokrasi" tanımlamalarının da, demokrasinin eski Yunanistan'da başladığı yaklaşımının da bilimsel gerçekliği olmadığı düşünülmektedir.

Demokratik öğelerin Türk tarihindeki yerine gelince; demokrasinin yegane en büyük zıddı olan köleciliğin ve kölelik kurumunun Türk tarihinin hiçbir döneminde var olmamış olduğu gerçeği karşısında, Türk tarihinin doğuşu itibarıyla batıya oranla galip nitelik ve belirginlikle daha demokratik olduğu düşünülebilir.

Türk tarihinin şu özellikleri batı toplumlarının tarihine kıyasla ciddi üstünlüğe sahiptir (ki, bunu İslami inanca göre takva farkı olarak da değerlendirmek mümkündür).

1- Temel Bazı Demokratik Öğelerin Türk Siyasal

Düşünce Tarihindeki Yeri

a- Batı tarihinde yoğun şekilde filozof ve din adamı katliamı olmasına karşın, eski Türk tarihinde filozof ya da din adamı – şaman – peygamber katledildiğine dair herhangi bir tarihi kayıt bulunmamaktadır. Bu fark; batı tarihinde, filozof ve peygamberlerle gelen demokratik öğretilerin de öldürülüp, demokrasinin bin yıllarca gecikmesine sebep olmasına karşın, Türk tarihinde demokratik öğelerin ve değerlerin, toplumda, batıdaki gibi hiçbir alerjik direnç görmeden kabul edilmesinc ve buna bağlı olarak da diğer toplumların tarihlerinde görülen putperestliğin, Türk tarihinde hiç yer edinmemesinc neden olmuştur. Bu da, Türk tarihinde tek Tanrı inancına daha erken ulaşılmasına, bir inanç ve düşüncenin de; batı da site seviyesinde devletlerin kurulduğu çağlarda, eski Türk ve Turanî kavimlerde Merkezî büyük imparatorlukların kurulmasına imkan sağlamıştır. Çünkü, insanlık tarihi, kozmopolitan inanç sisteminin, kozmopolitan siyasal kültüre, lokal inanç sisteminin lokal siyasal kültüre işaret ettiğini ortaya koymuştur.

b- Kuvvetle muhtemel olarak, aynı nedenle (inanç ve siyasal kültür paralelliğine bağlı olarak) batının siyasal kültürü,

doğuşundan günümüze kadar köleci-sömürgeci-çifte standartçı bir gelişimle gelmesine karşın, Türk siyasal tarihinde böyle bir siyasal kültür hiç oluşmamıştır.

Tek cümle ile özetlemek gerekirse, batının siyasi kültürü köleci ve sömürgeci, Türk siyasi kültürü ise bunun zıddıdır.

Batının ileri, doğunun geri oluşunun ya da batıya oranla doğunun geri oluşunun sebebinin de bu siyasi kültüre dayandığı düşünülmektedir. Çünkü, batının yüksek refah seviyesi, batılı devletin kendi öz kaynaklarına dayanmamakta, önemli ölçüde sömürdükleri ülkelerin kaynaklarına dayanmaktadır. Dolayısıyla, ilkçağlarda kölelerin sırtında ve köleci üretim ve köleci ekonomi ile inşa edilen dünya harikası mimari yapıtlar ile yirminci asırda sömürgeci ekonomi ile sağlanan yüksek refah arasında siyasi kültür, insan hakları ve ahlaki bakımdan hiçbir fark yoktur. **Buna karşın, batının ileri oluşunu, doğunun geri oluşunu farklı nedenlere dayandırma gayretleri de, örneğin bu tartışmayı dini zeminlere çekme gayreti, batılıların hem hedef saptırması, hem de edindikleri refahtaki haksız iktisaplarını kamufle etme politikasından başka bir şey olmadığı düşünülmektedir.**

Bir siyasi kültür, kendi hakimiyet ve menfaati için kendi insanları dahil insanları öldürmekten, insanlığa zulmedip, köleleştirmekten tarihi boyunca vazgeçmemişse, bu siyasi kültür, demokrat değil, ancak köleci – sömürgeci kültür olarak tanımlanabilir. Olan ki, köleci-sömürgeci kültürün, demokrat kültürden daha yüksek bir kültür olduğu da düşünebilir. Bu da bir görüştür. Çünkü demokrasiyi cahil yığınların - cahil çoğunluğun yönetimi olarak eleştiren ciddi ve filozofik görüşler de vardır. Esasında, demokratik olan ve olmayan siyasi kültürlerin gelişmesinde oldukça etkili hatta son bin yılda en etkili faktör din olmuştur. Dolayısıyla, ikibin yıllık Hristiyan dininin bin beş yüzyıllık İslam dininin ve yaklaşık üç bin ikiyüz yıllık Musevi dininin çağımız siyasal kültürlerinin oluşumu üzerindeki etkilerini de tarihi sürecin dışında bırakmak mümkün ve doğru değildir.

Siyasi kültürlerin ve demokratik öğelerin oluşmasında, dini faktörleri değerlendirebilmek için, kısaca üç semavi dindeki temel kültürel yaklaşımları öncelikle belirlemek gerekir.

Bilinen üç büyük semavi din vardır. Musa'nın dini, İsa'nın dini ve Muhammed'in dini (hepsine selam olsun). Evrensel emirleri Hazreti Musa da, Hazreti İsa da tamamlayamamışlar ve insanlar da tamamlanamamış bu öğretileri kendi siyasi amaçlarına göre yorumlamışlardır. Evrensel dinin son peygamberi Hazreti Muhammed'dir. Evrensel din ve kitap O'nunla tamamlanmıştır.

Bu üç peygambere gelen ilahi emirler arasında yani, Allah'ın emirleri arasında bir fark yoktur. Fark olmayınca da, temelde, Allah'a inananların dini de ümmeti de tek iken, Allah'ın emirlerinin farklı yorumlanmasıyla, anlaşmazlıklar ve ayrı dinler oluşturulmuştur. (Bakara Suresi 213'üncü ayetinde de; insanların bir tek ümmet iken, sonra gelen peygamberle gelen kitaplara karşı, aralarında kıskançlıktan dolayı dinde anlaşmazlığa düştükleri belirtilmektedir.) Gerçekte, Allah'a inananlar için Allah birdir, dini de birdir, farklılıklar yorumlardadır.

Örneğin;

- **Matta İncili'ne göre;** Hazreti Meryem Kutsal Ruhtan gebe kalıp, Hazreti İsa'yı doğurmuştur. Dolayısıyla, Hazreti İsa Kutsal Ruh'un oğludur.²⁸

- **Markos İncili'ne göre;** Hazreti İsa, insanları Kutsal Ruh ile vaftiz etmek üzere yaratılmıştır.²⁹

- **Luka İncili'ne göre;** Meryem Tanrının lütfuna erişmiştir. İsa'ya hamile oluşu, Tanrının lütfudur. Kutsal Ruh, Meryem'e gelmiştir. Doğan çocuğa Tanrının oğlu denilecektir.³⁰

- **Meryem Suresi – Ayet 17;** Biz Meryem'e ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü.

- **Bakara Suresi – Ayet 87;** Meryem'in oğlu, Ruh'ül Kudüs ile desteklenmiştir.

- **Bakara Suresi – Ayet 19;** Melek, Meryem'e tertemiz bir erkek çocuğu bağışlamak için Allah'ın elçisi olarak Meryem'e gelmiştir.

²⁸ KAYA, Hüseyin, İnanç Turizmi, Bursa Valiliği Yay., 1999, s.8

²⁹ KAYA, Hüseyin, y.a.g.e. s.8

³⁰ KAYA, Hüseyin, y.a.g.e. s.8

Hıristiyan ve Müslüman inancına göre bu olayın yorumundaki temel fark şudur:

Hıristiyan yorumuna göre;

Hazreti İsa, Kutsal Ruhun oğludur. Hazreti İsa, Allah'ın oğludur. Hazreti İsa Tanrıdır (Tanrının insan suretindeki görünümüdür.)

İyi niyetle düşünüldüğünde, bu yorumlarla Hazreti İsa, baba-sız yaratıldığından, Tanrının manevi oğlu gibi algılanmış olabilir. Buradaki baba-oğul ilişkisi maddi ve fiziki ya da organik değil, manevidir.

İslama göre durum şöyledir:

Hazreti İsa'nın babasız yaratılmış olması, Allah'ın yaratıcı sıfatının kısmi bir göstergesi ve mucizesidir. (Bugün ki tıp ilmi de babasız çocuk doğurturma ilmine ulaşmıştır.)

Kaldı ki, Allah, Hazreti Âdemi hem babasız, hem anasız yaratmıştır. Benzer bir ibret ile; Hazreti İbrahim 112 yaşında, karısı Sara 99 yaşında ve adetten kesilmiş olduğu halde, Allah onları da aynı şekilde Melekleri aracılığıyla çocukla müjdelemişti.

İslama göre, ister bekâr, ister evli, ister genç, ister yaşlı ve adetten kesilmiş olsun, yeryüzündeki hiçbir dişi Allah'ın bilgisi ve emri olmadan ne hamile kalabilir, ne de doğurabilir. Yani, Hazreti Âdem, Sara'nın (Hazreti İbrahim'in) çocukları İshak ve Yakup ile Meryem'in oğlu İsa, Allah'ın emri ile yaratılmış da, bunların dışında kalan insanlar Allah'ın bilgi ve emri olmadan doğmuş değildir. Âdem, İshak, Yakup ve İsa dışında, analı-babalı çocuklar da ancak ve ancak Allah'ın bilgisi ve emri ile doğarlar.

Kutsal Ruh meselesine gelince, öncelikle şunu ifade etmek gerekir.

İslama göre; insan, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak yaratılmıştır (Bakara Suresi, Ayet 30). Yani, insan Allah'ın yeryüzündeki temsilcisidir. Ya da yeryüzünde Allah'tan sonra insan gelir. Şüphesiz Hazreti İsa'da, insan olarak Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi ya da yeryüzünde Allah'tan sonra gelendir. Tabii ki, bu bütün doğru, iyi ve insanlara faydalı olan bütün insanları da kapsar.

Nitekim Allah'ın yeryüzündeki halifesi olan insanın tıp ilmi de, bugün için babasız çocuk doğurtma ilmine ulaşmıştır.

Allah, insanı (Âdemi) yarattığında meleklerle ve cinlere, yarattığı insana (Âdem'e) secde etmelerini emretmiştir. Cinlerden iblis hariç bütün melekler ve cinler insana secde etmişlerdir. (Bakara Suresi - Ayet 34, Araf Suresi - Ayet 11, İsrâ Suresi - Ayet 61,70, Hicr Suresi - Ayet 26-30).

Bu hükme göre, insan, meleklerden üstün ve melekler insanın yaratılışına secde etmişlerse, Hazreti İsa, Kutsal Ruh olarak anılan meleğin (Cebrail'in) oğlu olduğu yakıştırmaları ile yüceltilmiş olmamaktadır. Çünkü insan zaten meleklerden üstündür.

İnsan ruhunu da, Allah kendi ruhundan üflemiştir (Hicr Suresi-Ayet 29). Melekler de sadece Allah'ın emirlerini yerine getiren ruhi varlıklardır. Ama ruh olarak "insan ruhu da Allah'ın emrinde"dir (İsrâ Suresi-Ayet 85). Ancak, melekler, Allah'ın emrini yerine getiren ruhlar olmalarına karşın, insan ruhu da Allah'ın emrinde olduğu gibi, ayrıca insan, meleklerden farklı ve fazla olarak akli ile de hür olarak hareket edebilmekte ve bundan dolayı da Allah'a karşı sorumluluk yüklenmektedir.

Ancak,

Hazreti İbrahim ve karısı Sara, doğuramayacak halde iken iki melek tarafından Allah'ın kendilerine çocuk verdiği ve Sara'nın doğuracağı müjdelenmiştir. Fakat Allah'ın lutfu ve bağışlaması ile çocuğa halime kalan Sara'nın çocukları için İsrailoğulları, kendilerini Allah'ın çocukları-seçilmiş kavim olarak görmüş ve diğer bütün toplumların kendilerine köle olması gerektiği şeklinde köleci bir inanca sapsmışlardır.

Hazreti Meryem de benzer şekilde bekâr olduğu halde, Allah'ın emri ile Hazreti İsa'yı doğurduğu için Hristiyan âlemi de kendilerini Tanrının çocukları olarak görmüş ve diğer bütün toplumları yönetmek hakkına sahip sömürgeci bir inanca sapsmışlardır. Ama, bundan da daha önemlisi, Hazreti İsa'yı aynı zamanda Allah'ın kişiselleşmiş-insanlaşmış hali olarak kabul etmişler ve Kilise yetkilileri bu nedenle Allah adına hareket etme yetkisi kazanmış olup, insanların günahlarını affedebilmekte (günah çıkarmakta) ya

da cehenneme gönderebilmekte, insanları aforoz edebilmekte, lanetleyebilmektedirler.

Kilise yetkililerinin Allah adına hareket etme yetkisi kullanması, onlara, Hristiyan devletlerin, Hristiyan olmayan devletlerle yaptıkları sözleşmeleri ve verdikleri yemini bozma-çiğneme hak ve yetkisi de kazandırmıştır ki, bu Hristiyan dininin kendisini sömürgeci bir inanca dönüştürmüştür.

İslamiyette ise, insanların günahlarını affedip, cennete göndermek ya da cehenneme göndermek yetkisi sadece ve sadece Allah'ın kendisine aittir. İslama göre insan, Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Dolayısıyla, insanın yeryüzü dışında kalan bütün alemlerde halifeliği söz konusu olmadığından, cennet ve cehennem konusu da yeryüzü dışı bir konu olarak münhasıran Allah'a ait bir yetkidir. Bu alanda insanların da ve dolayısıyla, Peygamberlerin de ve meleklerin de böyle bir ilahi takdir ya da ilahi yargı yetkisi yoktur. Aynı şekilde, islami inanca göre, Müslümanların, Müslüman olanlarla ve Müslüman olmayanlarla yapılmış sözleşmeleri ve verilmiş yeminleri arasında hiçbir fark yoktur, hiç kimse de bu alanda verilmiş sözleri ve yeminleri Allah ya da peygamber adına bozamaz. İslamiyette seçilmiş kavim ya da millet de söz konusu değildir. Allah her zaman için egemen güçlerin yerine, yeni halkları getirebilir. Milletlerin ve insanların üstünlüğünde ya da daha saygın oluşunda, islamın ölçüsü iyiliği isteyip, kötülükten kaçınmaktır.

İslama göre Allah için kim insanlara daha faydalı ise ve kötülük yapmakta kim Allah'tan daha çok çekinirse, o daha saygındır, daha üstündür. Bunun dışında ne fazla toprağa ve nüfusa sahip olmak, ne daha çok paraya ve altına sahip olmak, üstünlük ölçüsü değildir.

İşte bu yorum farklarının oluşturduğu siyasi kültür, Hristiyan âleminin sömürgeciliğe dayanan bir refaha, İslam âleminin ise, böyle sömürgeci bir refahtan geri kalmasına yol açmıştır.

Ancak, bütün bunlarla birlikte, kölecilik ve sömürgeci kültürün demokratik kültürden daha yüksek bir kültür olduğu da düşünülebilir. Bu da bir görüştür. Sonuç itibarıyla, bu konuda şöyle bir yaklaşımda bulunmamız mümkündür.

İslama göre, Allah bireyi (Ademi) üstün yaratmıştır. İslamda üstünlük ve öncelik, birey olarak insana aittir. Bu üstünlük ve öncelik demokraside de aynen öyledir.

Musevi ve Hristiyan inançlarında ise, toplum öncelikli ve üstündür. Kendileri de Tanrının çocukları-seçilmiş toplum-durlar. Dolayısıyla, Tanrıya ait olan yönetme hakkı, Tanrının çocukları olarak, seçilmiş topluma aittir. Diğer toplumlar (Tanrının çocukları olmayan ve seçilmemiş toplumlar) ise, ancak seçilmiş toplumun yönetimini ve egemenliğini kabul ederek, kurtuluşa erebilirler. Aksi takdirde, küfüre girerler! Bu inancın demokrasi ile bütünüyle zıt ve ters, köleci-sömürgeci totaliter yönetimlerle de tümüyle uyumlu olduğu açıktır.

Sömürgeci kültürün yüksekliği ya da aşağılığı iddiaları şüphesiz taraflara ve hatta tarafların davranışlarına göre de değişebilmektedir. Böyle bir tartışmanın üç ana konusu vardır. Birincisi, sömürülen kaynak (altın, kömür, petrol vs. maden veya tarım veya başka bir ekonomik ikmal), ikincisi kaynağın bulunduğu ülke (yani mülk sahibi ülke), üçüncüsü sömüren (sömürgeci) ülkedir. Bu üç ana konu üzerinde taraflara göre değerlendirmeler şu şekilde olabilir:

1- Kendi kaynaklarına sahip çıkamayan, kendi kaynaklarını işleyemeyen ve en üst seviyede değerlendiremeyen toplumlar, bu kaynaklara layık değildirler. O halde;

a- Bu kaynaklar ya hile ile, ya da zor kullanılarak mülk sahibi toplumdan alınıp, işlenmeli ve bu kaynakları alıp işleyen toplumun refahı yükseltilip, mülk sahibi toplumun kaynakları bu şekilde tüketilerek refaha ulaşma imkanı ortadan kaldırılmalıdır.

b- Ya da bu kaynak, mülk sahibi toplumdan alınmadan, o toplumun ülkesinin yönetimi bir şekilde (doğrudan veya dolaylı olarak) ele geçirilerek, o kaynağın yerinde işlenip, üretiminde ve tüketiminde imtiyaz sahibi olunmak suretiyle mülk sahibi toplumun refaha ulaşma imkanı, bu kaynağı sömüren toplum tarafından tüketilerek ortadan kaldırılmalıdır.

Bu şekilde düşünenler için, şüphesiz köleci-sömürgeci kültür, kaynağı işleyip refaha çeviren olarak yüksek kültür, bu kaynağa sahip çıkamayan ve işleyemeyen kültür de alt kültür olarak değerlendirilebilir.

2- İkinci bir yaklaşım şu şekilde olabilir: Kaynaklar, Tanrıya aittir. Kaynakların kullanımı ve yönetim hakkı da refah da,, Tanrının çocukları olan seçilmiş toplumun hakkıdır.

Dolayısıyla, kaynaklara sahip çıkan - işleyen ve en üst seviyede değerlendirebilen olsa bile, elinden bir şekilde (doğrudan veya dolaylı olarak) alınmalıdır. Bu yaklaşıma göre, refah hakkının temel kriteri, kaynağın mülk sahibi olmak veya olmamak, işleyebilmek veya işleyememek değildir. Bu nedenle kaynakları, mülk sahiplerinin ya da başkalarının işlemesine fırsat vermek de, yaradılışa ve Tanrının çocukları olarak seçilmişlerin üstünlük hakkına ve liyakatine aykırıdır. İşte bu şekilde düşünebilenler için, kölecisömürgeci kültür, sömürülen toplumları Tanrı adına cezalandırarak onları günahlarından kurtaran, yüksek bir kültür, sömürülen kültür toplumu da günahkâr alt kültür toplumdur. ***Günahtan kurtulmanın tek yolu, Tanrının çocuklarının egemenliğini kabul edip, tüm dünyevi kaynakları, onların emrine tahsis etmektir.***

Maalesef, bu yaklaşımlar ve varsayımlar üretilmiş gibi görünse de, dini-felsefi ve siyasi düşünceler tarihinde yer etmiş, insanlık hayatına etki etmiş yaklaşımlardır.

Tevrat'ta da, İncil'de de, Tanrının çocukları-seçilmiş toplum inancı mevcuttur. Eski Yunan toplumunun asilleri de kendilerinin Tanrı Zeus'un soyundan geldikleri inancına, dolayısıyla, Tevrat'taki Tanrının çocukları ya da seçilmiş soy inancına uyarlanmış bir inanca sahip idiler. **Böyle bir seçilmişlik iddiası, günümüz uygarlığında ve inanç sistemlerinde üç şeye aykırıdır: Birincisi, her türlü dil, din, ırk, renk ayırımını ve imtiyazını yasaklayan uluslararası insan hakları beyannamelerine ve uluslararası hukuk sözleşmelerine aykırıdır (ki, bunları uluslararası ortak akıl olarak tanımlamak mümkündür).**

İkincisi, bu konuda uluslararası ortak akıl ile yani, uluslararası insan hakları beyannameleriyle ve uluslararası hukuk sözleşmeleri ile paralel yaklaşıma sahip Türk kültürüne aykırıdır.

Üçüncüsü de, aynı şekilde uluslararası ortak akıl ile paralel yaklaşıma sahip olan İslam'a aykırıdır.

Gerçekten, eski Türk tarihinde kölecilik ve kölelik kurumunun olduğuna dair bir tarihi tespiti bu güne kadar rastlanılmamıştır.

İslamda da, ırk, renk, dil ve kültür farklılaşmasının üstünlük, aşağılık, farklılaşması değil, aksine, insanların birbirini tanımaları için olduğu belirtilmektedir ve soydan gelen bir seçilmişlik ya da Tanrının çocukları yaklaşımı kesin olarak reddedilmektedir.

Tarihçenin incelendiği bu bölüme ait değerlendirmeyi şu şekilde özetlemek mümkündür:

İnsan, merkezli her türlü ilmi ve rasyonel düşüncenin, her türlü demokrasinin ve özünde her türlü dinin temel zıddı kölecilik ve sömürgeciliktir. Batı demokrasisi, seçilmiş toplum (Tanrının çocukları) inancının etkisinde kölecilik olarak doğmuş, sömürgeci olarak gelişmiş ve günümüze de sömürgeci-çifte standartçı olarak ulaşmıştır. Dolayısıyla, kölecilik ve sömürgecilik, batının kalkınma modelinin de temel belirleyici faktörü olagelmıştır. Batının siyasi kültürünün de bu temele dayanması nedeniyle, yüksek (sömürgeci) bir refaha ulaşmıştır!

Eski Türk inanç sistemlerinde de, Türk siyasi düşünce tarihinde de kölecilik-sömürgecilik yer edinmemiştir. Dolayısıyla, Türklerin geçmişte ulaştıkları imparatorluk seviyelerinde de batılı anlamda kölecilik-sömürgeci refah (yüksek refah) söz konusu olmamıştır. Aynı şekilde İslam da kölecilik-sömürgeci refahtan geri kalmıştır.

Şüphesiz, demokrasiyi cahil-becceriksiz yığınların yönetimi, kölecilik-sömürgeci yönetimleri de seçilmiş-asillerin yönetimi, kölecilik kültürü de demokratik kültürden üstün görmek mümkündür. Böyle yaklaşımlar da vardır ve olabilir. Ancak, eğer dünya siyasi tarihinde Osmanlı İmparatorluğu örneği olmasaydı, yüksek refah için ya da refah için kölecilik-sömürgeci olmaktan başka yol ve yöntem olmadığı düşünülebilirdi. Ama kölecilik-sömürgeci olmayan Osmanlı İmparatorluğunun yüzyıllarca müreffeh bir süper güç devlet ve cemiyet oluşturmayı başarmış olması karşısında, böyle bir yaklaşımın geçerliliğini ileri sürmek imkânı kalmadığı düşünülmektedir.

B- DEMOKRASİ

Demokrasinin doğru ya da herkesin ve her kesimin itiraz etmeyeceği ortak bir tarifini yapmak zordur. Tarih boyunca da çeşitli şekillerde tarif edilegelmiştir.

Kısaca demokrasi, halk hükümeti, halk tarafından hükümet demektir. Vatandaşların devlet idaresine doğrudan doğruya veya seçecekleri temsilcileri aracılığı ile katılmaları esasına dayanan bir hükümdür, hürriyet ve ahlak rejimidir. Montesquieu'ye göre demokrasi, bir devlette iktidara halkın tamamının hâkim olmasıdır.³¹

Mezopotamya, Anadolu ve Mısır'dan intikal eden bilim ve bilgiler, eski Yunanistan'da varlığın özü nedir? sorusunu sordurmuş ve bu soru ile felsefe başlamış ya da başlatılmıştır. İktidar faaliyetlerini ifade eden siyasette de egemenliğin kaynağı nedir? sorusu siyasal bilimleri geliştirmiştir.

Bilindiği gibi, tarihin her döneminde ve dünya coğrafyasının her kesiminde gelişen felsefî ve siyasi bütün kurumlar, başlangıçta din ile iç içe ortaya çıkmış ve hukuk, ahlak, hatta bilim gibi siyasal düşünce de başlangıçta tamamen dinin bir parçası olmuştur.³²

Bu yaklaşım, ilk devletlerin Peygamberler tarafından kurulup yönetildiklerine dair dini yaklaşımlarla birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla, başlangıçta ve ilk devletlerde egemenliğin kaynağı da kesinlikle Tanrı olmuştur. Bu inanç, bu güne kadar ve hemen hemen bütün dinlerde bir şekilde varlığını sürdürmüştür ve sürdürmektedir. Günümüz modern devletlerinde de birçok ülkede Krallar, Taçlarını din adamlarının elinden alarak veya din adamları karşısında yemin ederek, bir anlamda ve sembolik de olsa, egemenliklerini, ilahi onaya dayandırmaktadırlar. Çünkü ilk devlet başkanları Peygamberler olunca, Devlet Başkanlığı görevinin kendisi kutsallaşmakta, makam, kutsiyet kazanmaktadır. Dolayısıyla, bu makama itaat da Peygamber makamına itaat olacağından, hemen hemen

³¹ AYTEMİZ, S.Sabri; Huk.İkt.ve Tic.Lugatı, 1975, Ankara

³² AMITTAY, Jacob-Ben; Siyasal Düşünceler Tarihi, Savaş Yay., 1983, Ankara, s.25

birçok dinde ve Hristiyanlık ile Müslümanlıkta da yüksek otoriteye itaat, imanın gereği kabul edilmektedir.

Çok yerde insanlar iktidara sahip olduklarında, iktidarı kendilerine bağışladığı için Tanrıya şükretmek suretiyle iktidarın kaynağının Tanrı olduğunu teslim etmektedirler.

Ortaçağ Avrupa'sının hakim inancı ve düşüncesi olan St.Paul'un "Yönetenler, Yönetme Hakkını Tanrıdan Alır" yaklaşımını 1225-1274 yılları arasında yaşayan Aquinaslı Thomas'ın "Yönetenler, Yürütme Hakkını Halk Aracılığıyla Tanrıdan Alır" şeklinde açmak suretiyle, dini olarak Peygamberlik makamı kabul edilen iktidara, hem bilimsel, hem demokratik bir meşruiyet kazandırmıştır.³³ Çünkü, Anayasa ve kamu otoritesi, bilimsel olarak da, halkın feragatleri sonucu oluşmakta, özellikle, temsili demokrasilerde yönetmek hakkı doğrudan halk tarafından temsilcilere devredilmektedir. Dolayısıyla, Manga Carta Bildirisi'nin de Aquinaslı Thomas'dan önce de olsa aynı dönemde ortaya çıkması, demokratik öğelerin dini açılımlarla gelmesi ya da paralellik arz etmesi bakımından dikkat çekicidir.

İktidarın halk aracılığıyla Tanrıya dayandırılması, aynı zamanda demokrasiye de dini ama daha çok Hristiyan dinini dayanak yapmıştır. Çünkü yaklaşımın sahibi Thomas, aynı zamanda bir Hristiyan din adamıdır. Demokrasinin, özellikle Hristiyan âleminde gelişmesinde de bu yaklaşımın ciddi katkısı olduğu düşünülmektedir. Ancak, Hristiyan aleminde baştan beri seçilmiş toplum, Tanrının çocukları inancı, uluslararası ilişkileri de dini inançların etkisi altına sokmuştur. Belirtmek gerekir ki, bu farklılaşma, demokratik değildir. Çünkü toplumlar arasında ayırıcılık ve seçilmişlikler sözkonusu olunca, demokratik anlamda bir halk bütününden söz etmek mümkün olmaz. Dolayısıyla, Thomas'ın yaklaşımını bugün için belki şu şekilde uyarlamak mümkündür. "Yönetenler, Yönetme Hakkını Tanrının Çocukları Olan Seçilmiş Toplum Aracılığıyla Tanrıdan Alır." Oysa İslamın yaklaşımında Hristiyanlıktaki gibi ya da başka türlü bir ayırım yoktur.

³³ AYDIN, M.Sabir; Siyasi ve Hukuki Olarak Avrupa Birliği, Asil Yay., 2008, Ankara, s.6

İslama göre insan, *Allah'ın yeryüzündeki halifesidir*. Dolayısıyla, yeryüzündeki devlet yönetimi, Allah'ın halifesi olarak insana aittir. Allah'ın halifeliği, Âdem'in yaratılışı ile bütün insanlığa genetik olarak verilmiştir. Dili, dini, rengi, ırkı ne olursa olsun, her insan birey olarak ayırsız şekilde Allah'ın halifesidir. Dolayısıyla, iktidar da, belli zümreler aracılığıyla değil, bütün halk aracılığıyla Tanrıya dayanır. Nitekim İslam inancında Tanrının hakkı, halkın hakkı, halkın hakkı Tanrının hakkı olarak kabul edilir ve halka itibar etmeyenin Hak'ka yani Tanrıya itibar etmediği kabul edilir. Bu inanç, İslamiyet öncesi Türklerde de mevcut olup, İslamiyet öncesi Türklerde iktidar kut olarak bilinir ve Kut'un Tanrıya ait olduğuna inanılırdı. Halk içinde aç insanlar, çıplak ve borçlu insanlar çoğalırsa, Tanrının Kut'unu Hakandan geri aldığına inanılır, yeni Hakan seçimine gidilirdi.³⁴

Dolayısıyla, egemenliğin Tanrıya dayandığı ve göstergesinin de halk olduğu inancı, Aquinaslı Thomas'tan ve Magna Carta Bildirisi'nden yaklaşık 600 yıl önce Göktürk'ler tarafından kabul edilmiştir.

Bu tarihi süreçten anlaşılmaktadır ki, insanlar ya hak ve hukuklarını iktidara karşı ileri sürebilmek için Tanrıya sığınmışlar ya da iktidara sahip olanlar iktidatlarını sürdürebilmek için Tanrıya sığınmışlar. Her iki tarafın da sığınağı Tanrı olunca, hem halkın, hem iktidarın sahibi olarak demokrasinin de kaynağı Tanrı olmaktadır. Böylece ilk devletlerden beri din ile iç içe gelişen siyasal düşünce kapsamında demokrasinin de inançlara paralel olarak geliştiği söylenebilir.

Tanrı ile iktidar arasında halkın aracı olması ile başlayan bu süreçte, doğal olarak demokrasinin tarifinde de halk hep öne geçmiş ve demokrasi, halkın iktidarı, halkın hükümeti ya da halkın yönetimi olarak tarif edilegelmiştir.

Bu gün için mevcut demokrasi tanımlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

³⁴ EBERHARD, W.; Çin Tarihi, 1947, Ankara, s.143, KAFESOĞLU, İ.; Türk Milli Kültürü, s.245

Demokrasi, bir ülke halkının kendi kendini yönetmesi demektir. Demokrasinin yerleşmiş olduğu ülkelerde seçimle işbaşına gelen hükümetler, halkın beklentilerini yerine getiremezlerse, yine seçimle görevlerini yeni partilere ve hükümetlere bırakırlar.³⁵

Demokrasi, Yunancadaki Demos (Halk) ve Krotos (İktidar) kelimelerinden oluşarak, batı dillerine “Halkın İktidarı” anlamında yerleşmiştir. Siyasi bir rejim olan demokraside halk kendisini, kendi seçtiği temsilcilerine idare ettirir. Bu seçimlerin serbest seçimler olması ve çok partili bir sistemin bulunması şarttır. Ayrıca, demokrasilerde üç kuvvetin ayrılığı kuralı işlemelidir. Demokrasilerde ayrıca, kamu yararı gözetilerek konmuş kısıtlamalar dışında eleştirme, söz, yazı, basın ve toplanma hürriyetlerinin mevcut olması, kanunlar önünde herkesin eşit olması ve hiçbir şahıs veya zümreye imtiyaz tanınmaması, birçok ülkede yerleşmiş olan kurallarındandır.³⁶

Klasik demokrasi ya da hürriyetçi (liberal) demokrasi anlayışında, toplumun yönetimi sonuç itibarıyla çoğunluğun iradesine dayanır. Ancak, çoğunluğun iradesi mutlak ve sınırsız bir irade olmayıp, hak ve hürriyetlerle kayıtlıdır. Buna göre, azınlığa her şeyden önce çoğunluk haline geçebilme hakkını tanır. Bu temel hak kendisine bağlı olarak bütün diğer hak ve hürriyetleri (fikir hürriyeti, tenkit hürriyeti, muhalefet hakkı, vs...) beraberinde getirir. Klasik demokrasi, çoğunlukta olsun, azınlıkta olsun, istisnasız herkesin eşit olarak kişiliğine bağlı bir takım hak ve hürriyetlere sahip olduğu inancı üzerine kurulmuştur.³⁷

Leslie Lipson, demokrasiyi yapısal ve işlevsel olarak ayrı değerlendirmektedir. Yapısal olarak demokrasiyi bir yönetim biçimi olarak görüp, asıl ve esas olanın yapı ya da yönetim biçimi (rejim) değil, ilişkilerin özüdür. Bunu tartışırken çok çarpıcı bir örnek olarak da şunu söyler: Patrick Henry şunu haykırabilmiştir: “Bana ya özgürlüğümü verin ya da öldürün” Bu seslenişi şöyle yapsaydı

³⁵ Temel Britannica, Hürriyet Yay., 1983, İstanbul

³⁶ GİRĞİN, Kemal; Politika Sözlüğü, Hür Yay., Danışma Dizisi, 1982, İstanbul

³⁷ KAPANİ, Münici; Kamu Hürriyetleri, Ajans Türk Matb., 1964, Ankara, s.126

daha az etkileyici olurdu; “Bana iki meclisli bir kongre ve bağımsız bir yargı düzeni verin, yoksa hayat yaşanmaya değmeyecek” Dolayısıyla, demokrasiye değer kazandıran, ya da siyasal sisteme demokratik bir nitelik veren yapı ve kurumlar değil, değerlerdir, değerler bütünüdür. Bunların listesi de yabancı değildir. Bireysel özgürlük, herkes için haklarda eşitlik, halkın memurlar üzerindeki üstünlüğü, yetkinin yurttaşların onayından kaynaklanması, kamu refahının ve toplumsal adaletin sağlanması. Böyle özetlendiğinde, demokrasinin özü, bir siyasal felsefenin temel kavramlarını kapsamaktadır. Bireyin, toplum içindeki yeri, bireylerin birbirleri ile ve devlet ile olan ilişkileri ve devletin genel yararını arttırmak için üstlendiği işlevler. Demokratik devleti, diğerlerinden ayıran birincil fark, bu konulara getirdiği çözümlerdir. İkincil olarak da, Anayasal aygıtlardır. Sisteme özünü veren şey, insanların altında yaşadıkları yönetim biçimi sayesinde ulaşabildikleri değerlerdir.³⁸

William Ebenstein de, demokrasiyi bir yönetim biçiminden ziyade, bir ilişkiler bütünü (bir sistem) olarak tanımlamaktadır. Ebenstein’e göre; birçoğumuz demokrasiyi bir halk yönetimi biçiminde düşünürüz. Hiç kuşkusuz böyle olmakla birlikte, demokrasinin bilinmesi gereken daha birçok yönleri vardır. En geniş anlamıyla demokrasi, yalnızca hükümetlerin değil, aynı zamanda insanlar arasındaki her türlü ilişkileri de kapsar. Hepsinin üstünde demokrasi, insan onuruna saygıya dayanır. Böyle bir saygının benimsendiği ve uygulandığı yerlerde gerek kişilerin, gerekse toplumun davranışlarına yön veren standartlar, zorlama yerine karşılıklı istek ve yalancılık yerine de gerçekçiliktir. ***Böylece demokrasi, ister hükümet, ister iş, ister din, ister öğretim, ister aileyle ilgili olsun, bütün insanların ilişkilerini kapsar.***

Bu sebeple, hükümet ya da iş alanı gibi insan ilişkilerinin ya da çalışmalarının belirli bir alanına değil de, bunların hepsine uygulanabildiği için, demokrasiyi bir “Yaşama Düzeni” olarak tanımlamaktayız. Şu halde, demokratik bir ulusun ülküsü, demokrasiyi

³⁸ LIPSON, Leslie; Demokratik Uygarlık, T.İşbankası Kült.Yay., Çev.GÜRALP, Haldun-ALKAN, Türker; 1984, Ankara, s. 56-57

yalnızca bir değil, ama olağan her türlü duruma uygulamaktır; aynı gerçekçi olduğunu söyleyen bir kişinin gerçekleri yalnız bir olaya değil, bütün olaylara uygulamak istediği gibi. Gerçek uygulamada hiçbir kişinin ve hiçbir ulusun bütün anlamıyla tam demokratik olması düşünülemez; ama, demokratik kişiler ve uluslar hiç olmazsa demokratik ilkeleri insan yaşantısının bütün yönlerine uygulamak isteyeceklerdir. Bu bakımdan, demokrasi için asıl önemli olan, zamana ve yere göre değişen belirli biçimlerden çok, içinde yaşanılan ruhtur. Bir ulusun yazılı ya da yazılmamış bir Anayasası bulunması, yasama erkinin bir organda toplanmış olması ya da iki organda (çift mecliste) eşit biçimde paylaşılması, demokrasinin varlığını ya da yokluğunu gösteren bir belirti değildir. Asıl önemli olan, bu hükümet biçimlerinin ve kurumlarının, kişilerin isteği, gerçekçilik, kişisel özgürlük ve insana saygı gibi demokratik prensiplere uygun olarak işleyip işlemedikleridir. Bütün bunların yanında, demokrasinin yalnızca adalete uyması, dürüst olması ve insancıl olması da kendi varlığını sürdürmesi için yeterli değildir. Demokrasi, ancak onu isteyen halkın, onu yaşatmaya azimli olmasıyla, onun gelişmesi için gerekli fedakârlıkları esirgememesiyle, onun ilkelerine bağlı kalmalarıyla ve demokratik yaşantısının can alıcı yerlerine düşmanın vurmasına meydan bırakmamasıyla varlığını sürdürebilir.³⁹

Raymond Aron'a göre ise; politik rejim, sosyal bütünün, bütüne kumanda etmek gibi şaşırtıcı bir karakteristiği bulunan bir sektörü oluşturduğundan, egemenlik, eşitlik, hürriyet gibi müesseselerin sahip çıktığı doğrulamalar ya da idealler üzerinde değil, müesseselerin kendileri üzerinde durulmalıdır. Politik realiteden de seçimleri; parlamentoları, kanunları, kararnameleri, başka bir deyişle iktidarın meşru sahiplerinin seçilme ve iktidarı elde edenlerin iktidarı kullanma usullerini anlamalıyız. Rejimleri belirlemek için öz değişkenlerini belirlemek, bunun için de önce politik düzenlerin hepsinde bulunan ortak görevlerin neler olduklarını araştırmak

³⁹ EBENSTEIN, William: Komünizm ve Demokrasi, Baylan Matb. 1977, Ankara, önsöz.

gerekir.⁴⁰ Raymond Aron'a göre hürriyet, eşitlik, egemenlik, subjektif kavramlardır. Objektik olan devletin temel görevleri olan yasama, yürütme, yargı gibi görevlerin teşkilatlanma şeklidir. Demokrasi de bir rejim olarak bu teşkilatlanmanın demokratik seçimlere dayanılarak sağlanmasıdır.

Sonuç itibariyle, demokrasi, günümüze gelene kadar geçirdiği aşamalar, yaşadığı coğrafya ve iklimlerin çeşitliliği gibi çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Bir ortak tarif, çok zor olsa da, öğelerini ya da değerlerini belirlemenin aynı oranda zor olmadığı düşünülmektedir. Öncelikle şunu ifade etmek gerekir: ister cumhuriyet, ister başkanlık, ister krallık, ister parlamenter kraliyet (parlamenter monarşi), ister diktatörlük, ister teokratik emirlik ya da akla gelebilecek her türlü devlet yönetiminde kural koyma, uygulama ve yargılama fonksiyonları iyi veya kötü, adil veya otoriter bir şekilde vardır. Günümüz dünyasında kurumları olmayan, kanunlar uygulanarak yönetilmeyen ve kanunlara göre yargı işlevi olmayan devlet yoktur. Bu işlevler her türlü devletin ortak fonksiyonlarıdır.

Dolayısıyla, rejimin demokratik olmasından ziyade, sistemin demokratik olması, demokratik bir yaşam düzeni sağlanması bakımından daha önemlidir. Çünkü teşkilatın yani devletin organizasyonunun demokratik olmasını ifade eden rejimin demokratik olması, ilişkilerin bütününde yani yaşam düzeninde demokrasiyi sağlayamayabilir. Örnek olarak, günümüzde Türkiye'de ve daha birçok ülkede devlet organları, demokratik olarak oluşturulup teşkilatlanmış olmasına, hatta yasama, yürütme ve yargı arasında kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun bir iş bölümü yapılmış olmasına ve iktidarın da seçimle belirlenmesine rağmen, Türkiye'de ve benzeri demokratik rejimli bazı ülkelerde;

- Genellikle hastalık ya da ölüm olmadıkça parti liderleri değişmemekte, değiştirilememektedir,

- Birçok sivil toplum örgütünde ve sendikalarda da yönetim ve lider kadrosu zor değişmektedir,

⁴⁰ ARON, Raymond; Demokrasi ve Totalitarizm, T.C.Kültür Bakanlığı Yay., 1976, İstanbul, s.50-56

- Devlet-vatandaş ilişkilerinde vatandaş kanunlarla ve uygulamalarla tabi ve tebaa konumunda tutulmaktadır. Şekil olarak devletin vatandaşın hizmetinde olduğu söylene de, uygulamada devlet emir verir, rica eder, vatandaş saygı ile arz eder. Vatandaş, hizmet almak için gittiği devlet dairelerinde hakkını aradığında “burası devlet dairesi-resmi daire-burada böyle konuşamazsın, elin cebinde, sesini yükselterek konuşamazsın” denilir.

(Bu yaklaşıma göre vatandaş, resmi dairede memurlar karşısında hazır olda, emirlere itaat ederek konuşmalıdır!)

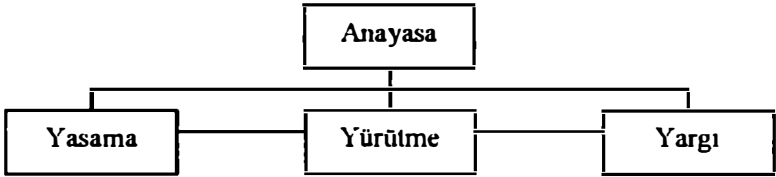
- Devlet – vatandaş ilişkilerinde, devletin saygınlığı esastır. Dolayısıyla, bu ilişkilerde kişi saygın değildir. (oyla demokratik sistemde bireyin onuru esastır.)

- Seçilmek üzere aday olabilmek halkın tercihin ve onayına değil, liderlerin onayına bağlıdır.

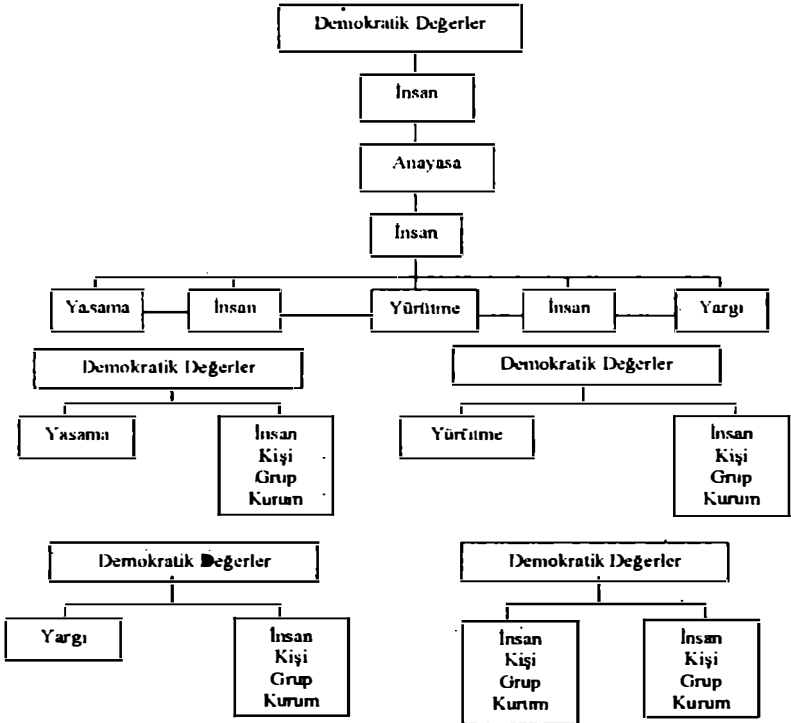
- Siyaset ile meşgul olmak, siyasi partiye üye olmak ve siyasi faaliyette bulunmak, bunu yapanlar için kutsal, yüce ve onurlu bir faaliyettir ama aynı faaliyet devlet memurları, askerler, yargıçlar ve bilim adamları için tarafsızlığını, onurunu, kişiliğini kaybettirici bir suç eylemidir! Yani, siyasi faaliyetin asker, memur, yargıç ve öğrenci ile öğretim görevlilerine tarafsızlığını kaybettirdiği, ağalara, esnafa, işçiye, tacire ise tarafsızlığını kaybettirmedeği kabul edilir! Bu nedenle, memura, yargıca, askere, öğretim elemanına yasak, diğerlerine serbesttir.

Bu tür kısıtlamalar ile eski Yunanda 2500 yıl önce köylüler, köleler ve kadınlar için öngörülen kısıtlamalar karşılaştırıldığında yönetime katılımda arada geçen 2500 yıllık zamana uygun bir değişme ve gelişme sağlandığını ileri sürmek güçleşmektedir.

Rejimin demokratikliği ile sistemin demokratikliğini şematik olarak karşılaştırmak mümkündür. Örneğin, rejim (yönetim biçimi) demokratik olan bir devlette yasama, yürütme ve yargı birbirine karşı bağımsız, ama hepsi Anayasaya bağımlı olup, birbirine karşı görev ve sorumlulukları da Anayasayla belirlenmiştir.

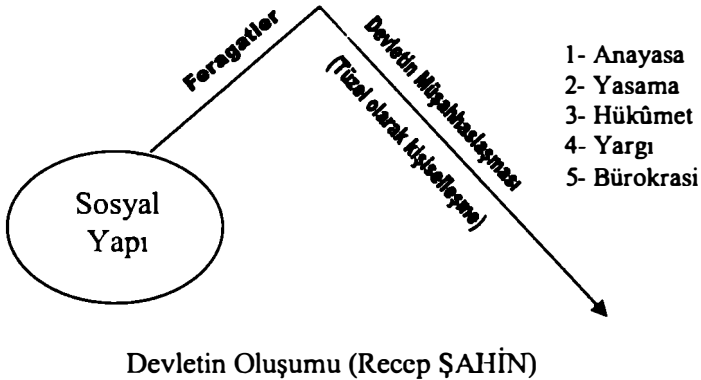
Sistemin demokratik olmasında ise; rejimin demokratikliği ile beraber (yani yukarıdaki biçimsel demokrasi ile birlikte) şu ilişkilerde de demokratik değerlere bağlılık esastır.

Dolayısıyla, demokratik insan, demokratik toplum, demokratik yönetim şekli hatta demokratik din ayrıdır, demokrasi ayrıdır. Ola ki insan, toplum veya din, demokratik olduğu halde, demokratik olmayan yönetime tabi olabilir. Ola ki, yönetim şekli, demokratik olan bir ülkede insan veya toplum, ya da din demokratik olmayabilir ve ilişkiler demokratik işlemeyebilir. Bu bakımdan, demokrasiyi kısaca ilişkiler kültürü olarak tanımlamanın daha doğru olacağı düşünülmektedir. Çünkü **rejim sistemin şekli, bir anlamda kısmen sabit olup, şematize edilebilen, şematik görüntüsü iken, sistem yapının işleyişidir. Yapının bütün zerrelerinin hem birbirleriyle, hem bütünle, hem dış çevreyle ilişkileri, demokratik kültüre göre ilişkide olmadığı bir toplumsal sisteme demokrasi demek bu bakımdan tartışmalı olabilir.**

Bu yaklaşımımızı bir başka açıdan şu şekilde de ifade edebiliriz. Demokratik veya otoriter her türlü devlet, toplumsal feragatler sonucu kurulur.

Müşahhas Kamu Otoritesi Devlet

Ancak, otoriter devlette sosyal yapının feragatleri gönüllü feragate ve bir seçime değil, bir kabule (bir onaya) dayanmaktadır ki, bu kabul, zorla olabileceği gibi, suskunlukla ikrar niteliğinde de olabilmektedir. Demokratik devlette ise feragatler, seçimle ve top-

lumun şu veya bu şekilde, bilinçli veya bilinçsiz onayı, tercihi ve seçimi ile yapılmaktadır.

Otoriter ortamda, bir kişi veya bir grup kuvvet kullanarak otorite oluşturur ve bu otoritesini toplumun bütün katmanlarına kabul ettirir. Kimi bu kuvvet kullanımı ile doğrudan –muhatap olmak suretiyle, kimileri de bu kuvveti görerek boyun eğmek veya kabul etmek zorunda kalarak onaylamaktadırlar.

Otoriteyi oluşturan kişi veya grubun, kimilerine doğrudan kuvvet kullanarak, kimilerine de kuvvet göstererek otoritesini onaylattığı andan itibaren bu otorite tüm toplumu kuşatarak kamu otoritesine dönüşür. Yani demokratik ortamda, toplumun bütün katmanlarının kendi tercihleri ile toplumun kendisini yönetme haklarını belli kişi ya da gruplara devredip, bu haklarında temsilcileri lehine feragatte bulunarak oluşturdukları kamu otoritesi, otoriter ortamda toplumu oluşturan bütün katmanların aynı şekilde *Tanrı'nın kendilerine verdiği, kendilerini yönetme haklarını* zorla ve mecbur edilerek belli kişi ya da gruplara devretmek suretiyle kamu otoritesini oluşturmaktadırlar.

Şüphesiz burada toplumun demokratik yetki devrinde ya da yönetme hakkından feragatinde de aklın, doğru tercihin ya da isabetli tercihin ne kadar mümkün olduğu tartışmalıdır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, her türlü toplumda bilenler ve bilmeyenler, aydınlar ve cahiller, kuvvetliler ve zayıflar vardır. Diğer taraftan, demokratik bir toplumda, toplumu oluşturan kişi ve grupların siyasi kültür düzeyi de siyasi tercihlerinde son derece etkili olmaktadır.

Kişi veya grupların siyasi kültür seviyesini üç seviyede belirlemek mümkündür.⁴¹

1- Cognitive Seviye: Bu seviye, kişilerin içinde yaşadıkları ve zorunlu olarak muhatap oldukları ve bağlı oldukları çevrenin bilgi, inanç ve kanaat seviyesidir. (Bilgi-görgü seviyesi, muttali olunan kültür seviyesi de denilebilir).

2- Hissi Seviye: Kişilerin duydukları bağlılık, sevgi, tiksinti, kin, sempati gibi hissi olarak siyasi sistem ve işleyişi hakkındaki

⁴¹ ŞAHİN, Recep; Siyasal Davranış, Ege Üniv.İİBF., 1986, (Teksir)

siyasi kültür seviyeleridir. (Etnik veya dini bakımından öne çıkabilmektedir.)

3- Gelişme Seviyesi: Siyasi sistem ve işleyişi hakkında daha çok, bilgi, uygulama, deneyim ve gözlemlere dayanılarak kazanılan bilgiler ve değer hükümleri ile oluşan siyasi kültür seviyesidir.

Hemen hemen her toplumda dar çevrelerde cognitive, etnik ve dini gruplarda da hissi seviyede siyasi kültürün hakim olduğu dikkate alındığında, demokratik toplumda çoğunluğun cognitive ve hissi seviyede siyasi kültüre sahip olduğu, dolayısıyla bir anlamda çoğunluğun yönetimi olan demokrasilerde, gelişme seviyesinde siyasi kültür grubunun her hal ve şartta azınlıkta olduğu düşünülebilir. Bu yaklaşıma göre, demokrasiyi cognitive ve hissi seviyede siyasi kültürün yönetimi olarak da tanımlamak mümkündür.

Yapı ve işleyiş bakımından incelediğimizde de şöyle bir tespit yapabiliriz. Yönetim biçimini ifade eden rejim ya da yapı, demokratik veya otoriter her ortamda kısmen sabit ilişkilere dayanır. Kısmen sabit ilişkilere dayandığı için de, yapı yada rejim şematik bir ilişkidir. Burada kısmen sabit ilişkiden kasıt da, her türlü siyasi yapıda kamu otoritesi adına Anayasa-Yasama-Yürütme ve Yargı arasındaki ilişkilerin demokratik veya otoriter olarak belli ve önemli ölçüde değişmeyen ilişkilere tabi olmasıdır.

İlişkiler bütünü ifade eden sistem ise, yapıyı oluşturan kurumların oluşturulmasındaki kararların alınışı dâhil, her kurumun kendisinin ve kendisini oluşturan alt parçaların (örneğin yasama organı olarak parlamentonun, başkanlık divanının, grup başkanlıklarının, idare amirliklerinin, parti gruplarının, ihtisas komisyonlarının ve alt komitelerinin) oluşturulmasındaki karar, yöntem ve sistemleri ile bütün bunların hem kendi üyeleriyle, hem diğer birim ve üyeleriyle ilişkilerinin ve ayrıca bütün bu alt parçaların her birinin kendi başlarına (her bir parlamento üyesi dâhil) yürütme organı ve alt parçalarıyla, yargı organı ve alt parçalarıyla ve halkla ilişkilerinin yöntemine ve niteliğine dayanmaktadır.

Belirtmek gerekir ki, ilişkiler bütünü ifade eden sistemde de ilişkilerin iyi, doğru, güzel, makul, yararlı, saygıya ve sevgiye dayanma seviyesinde bu ilişkilerde yer alan kişi ve grupların siyasi

kültür seviyeleri son derece önemlidir. O halde, demokratik ya da otoriter her türlü siyasi rejimde ve siyasi sistemde, işleyişin seviyesinin toplumu oluşturan kişi ve grupların siyasi kültür seviyesi ile doğru orantılı olduğunu söyleyebiliriz. Yani, **bir toplumda insanların eğitim düzeyi ve buna bağlı olarak siyasi sistem hakkındaki bilgi düzeyleri objektif ve bilimsel olarak yükseldikçe, o toplumdaki siyasi rejimin adı ne olursa olsun, rejimin işleyişinde demokratikleşme eğilimi fazla olabilir. Tersı durumda da demokratikleşme eğilimi azalacaktır.**

Bu tartışma, siyasi kültür seviyesi konusu dışında, siyasi kültür sınıfları bakımından da yapıldığında sonuç değişmemektedir. Çünkü siyasi kültür sınıfları da genellikle üç grupta toplanmaktadır. Participant sınıf, parachials sınıf ve subjects.⁴²

Bu sınıflandırmada da, siyasi sistemin işleyişine ve yönlendirmesine bil fiil iştirak eden katılımcı sınıftır (karar ve idare mercilerinde bulunup, kamu otoritesini kullananlar). Sistemin işleyişi hakkında ilgisiz ve bilgisiz olan Parachials ile sistemin işleyişine pasif olarak tabi olan ve tesir altında bulunan subjects sınıfları ise toplumun büyük kısmını teşkil etmektedir. Konu, hangi açıdan ele alınırsa yönetilenler ayırımına dayanmakta olup, toplumda her halükarda idare edilenler (yönetilenler) büyük çoğunluğu teşkil etmektedir. Demokrasi de idare edilenlerin (yönetilenlerin) yönetimi olarak isimlendirildiğinden, esasında bu ifadenin ne kadar doğru olduğuna dair bir analitik inceleme yapılmaksızın hissi ve cognitive olarak bir peşin hükümle insanların cazibesini kazanmaktadır. Halbuki sonuçta idare edenler yönetiyor, yönetilenler de yönetiliyor. *Asıl olan ne rejimin isminin “Demokratik Cumhuriyet”, “Halk Cumhuriyeti”, “Demokrasi” gibi isimler olmasıdır, ne de rejimin organizasyonunun demokrasiye göre örneğin kuvvetler ayırımına göre kurulmuş ve şematize edilmiş olmasıdır. Asıl olan; toplumu teşkil eden bireylerin ve toplumun (insan unsurunun) inançlarının, duygularının ve sosyal kültürel değerlerinin demokratik olmasıdır. Bunun dışında kalan tanımlamaların hepsi yanıltıcı olabilmektedir. Kaldı ki, ilkçağdan günümüze kadar*

⁴² ŞAHİN, Recep, Siyasal Davranış

gelen birçok sözde demokrasi devletinin fiilen köleci ve sömürgeci oldukları, resmi olarak da sömürge toprakları bulunduğu bir insanlık gerçeği olarak ortadadır. Benzer şekilde isimleri şu veya bu Demokratik Halk Cumhuriyeti adı altında dünyada çok sayıda otoriter yönetimlerin ve totaliter devletlerin var olduğu da bir gerçektir.

İlkçağlardan beri, gerek toplumların iç mücadelelerinin, gerekse toplumlararası ya da bugünkü ismiyle uluslararası mücadelenin tek ve değişmez konusu yönetme hakkı üzerinedir. Bu mücadelede de konunun dışında hiç kalmamış, hiçbir zaman konunun dışında düşünülmemiş tek tarafı da Tanrı olmuştur.

İlkel devletten ortaçağ Hristiyan devletinin şekillenmesine ve islami yönetime varana kadar hepsinde egemenlik bir şekilde Tanrıya dayandırılmıştır. İlkel devlette Kral Tanrılaştırılmış, yönetme hakkının Tanrı Kral'a ait olduğuna inanılmıştır. Siyasi tarihte ilk defa Roma İmparatoru Sezar, kendi yönetme hakkının (Sezar'ın hakkı) ile Tanrının hakkının ayrı olduğuna dikkat çekmiş, ama, bu ayırım hemen kendisinden sonra gelen Hristiyanlık öğretisi ile tam tersine ve bir anlamda ilk çağ yönetme hakkı anlayışına dönmüş, egemenliğin sadece Tanrıya ait olduğu kabul edilmiş ve İsa aynı zamanda Tanrı ya da Tanrının oğlu olarak kabul edildiğinden, yönetim hakkının ulusal alanlarda İsa'nın vekili olan kiliseye, uluslararası alanda da Tanrının çocukları olan Hristiyan âlemine ait olduğu inancı ve buna bağlı bir siyasi kültür oluşmuştur.

Dolayısıyla, ilk çağlardan beri insanlık tarihindeki ulusal ve uluslararası çatışmaların temel ve yegâne konusunu teşkil eden yönetme hakkı üzerinde son iki yüzyılda gelinen nokta şudur:

Bugün için bütün Avrupa'da, Asya'da ve Amerika'da bir tek konuda çatışma vardır. O da, uluslararası ortak aklın bağıtladığı din, dil, ırk, renk, milliyet, coğrafya, cinsiyet gibi ayırımları (özetle din ve uygarlık ayırımını) yasaklayan ***insan hak ve hürriyetleri hukukunun üstünlüğüne dair evrensel ilkeleri savunup, uygulayanlar ve dini inançları da buna uygun olanlar ile; bu ilkelerin yasakladığı ayırımcılıkları gizli veya açık olarak güdenler (ve inançları da ayırımcı olanlar) arasındaki çatışmadır.*** Daha açık ifade etmek gerekirse, ***çatışma; inançları da, kültürleri de, tarihi***

geçmişleri de ayırmacılığa karşı olanlar ile bu değerleri ayırmacı olanlar arasındadır.

Bu alanda Avrupa'daki inanç gelişimine bakıldığında, Mısır'dan Babil'e, Babil'den Yunanistan'a intikal eden inanç sistemine göre; **yönetme hakkı Allah'ın çocukları olan Yahudi (İsrailoğulları) nesline aittir.** Bu inanç sisteminin uyarlandığı eski Yunan inanç sisteminde de **yönetme hakkı Tanrı Zeus'un soyundan geldiklerine inanılan asiller sınıfıdır.** Ortaçağ Avrupa'sında ise yönetme hakkı (ulusal alanda) Allah'ın oğlu olduğuna inanılan Hazreti İsa adına kiliseye aittir. Uluslararası alanda **yönetme hakkı ise, kilise adına Hristiyan âlemine ya da Hristiyan Birliği'ne aittir.**

Tanrının çocuğu ya da Tanrının çocukları ayırımı ve bunlara ait hak isteği karşısında, uluslararası ortak aklın bağtlandığı din, dil, ırk, renk, cinsiyet, coğrafya ayırımları yasağı hiçbir anlam ifade etmemekte, bunlar Hristiyanlar bakımından geçersiz olabilmektedir. Tıpkı, diplomatik temsilciliklerin bütün dünyada kıdem esasına dayanan Protokolünde Vatikan Elçiliğinin bu uluslararası hukuk düzenlemesinden müstesna tutulup her yerde, her ülkede ve her zaman Vatikan Elçilerinin en önde kabul edilmesi gibi!

Dolayısıyla, bu gün için, eğer ismi demokrasi ya da başka her ne olursa olsun, insanlar arasında her türlü ayırımı reddedip yönetime katılmada ve yönetmede din, dil, ırk, renk, cinsiyet ve coğrafya gibi ayırımları kabul etmeyen bir siyasi sistem var ise, bu sistemden yana olabilmenin yegane şartı toplumların ve kişilerin inançlarının, kültürlerinin ve tarihi geçmişlerinin bu sistemin öne sürdüğü değer yargılarını kabul etmesine bağlıdır. Bu siyasi sistem ile uyuşması mümkün olmayan toplumlar ise, insanların Tanrının çocukları olanlar ile onlara tabi olması gerekenler olarak ayıran köleci ve sömürgeci inanç sistemine sahip toplumlardır.

Kısaca, **bugün için, tarihi geçmişleri, inanç sistemleri ve buna bağlı siyasi kültürleri demokratik olanlar ve olmayanlar söz konusudur.** Her türlü ve her seviyede siyasi zeminde de ama özellikle uluslararası zeminde bunların mücadelesi mevcuttur. Bu mücadeleye aslı ile ilgisiz isimler ve yakıştırmalar yapılmış olsa da özünün bu olduğu düşünülmektedir.

Tarihi geçmişleri, inançları ve bunlara bağlı olarak oluşmuş siyasi kültürleri demokrat olanlar ve olmayanlar... Şüphesiz, dünya toplumlarını bu gruplandırmaya göre analiz etmek çok zor ve zahmetli bir iştir. Ama eğer toplumları tek tek tarihi geçmişleri ve inanç sistemleri ile siyasi kültür süreçleri ile analiz etmek suretiyle demokratik olup olmadığını belirlemek yerine, toplumları baştan beri belirttiğimiz demokrasinin de dini inançların temel ve yegane zıddı olan kölelik ve sömürgecilikle ilişkileri bakımından ele alırsak çok daha kolay bir değerlendirme yapma imkanı bulunabilir. Örneğin, tarihi geçmişlerinde ve inanç sistemlerinde seçilmişlik-seçilmemişlik ayrımı, kölelik ve sömürgecilik olan toplumları inceleme dışı bırakıp, geri kalan toplumların tarihi geçmişleri ile inanç sistemlerinin demokrasi ile yakınlığı veya uzaklığı tartışılabilir. Ancak, bunda da şöyle bir zorluk ortaya çıkmaktadır ki, o da şudur; Tarihi geçmişlerinde ve dini inançlarında seçilmişlik, seçilmemişlik ayrımı, kölecilik ve sömürgecilik olan toplumları inceleme dışı bırakınca geriye çok az toplum kalmaktadır. Çünkü Amerika'nın köle katliamı ve köle kullanımıyla köleci üretim sistemiyle bugünlere geldiği bilinen bir husustur. Aynı şekilde Amerika'nın kendisi de köle ve yerli (Kızıldereli) katliamından sonra sömürge olarak kurulmuş, sonra bağımsızlığına kavuşmuştur. Avrupa'nın ise, mevcut bütün ekonomik refahını köleciliğe borçlu olduğu bilinmektedir. Avrupa refahının kölecilik ve sömürgecilikte sağlandığı ve halen yeryüzünde sömürgeleri olanların %90'nının Avrupalılar olduğu da bilinmektedir. Hindistan'da halen yaşayan Kast sistemi ile başlıbaşına bir köleci-sömürgeci sistem olması yanında tarihi geçmişinde de köleliğin önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Maa-lesef Çin'in de, Japonya'nın da ve daha birçok Avrupa, Asya ve Ortadoğu devletinin de köleci geçmişten geldikleri hususu bilinmektedir. Ancak vurgulamak gerekir ki, köleliği ve köleciliği yaratan seçilmişlik inancıdır. Çünkü Tanrı tapınılandır. Bu bakımdan, ilkçağ devletlerinde Tanrı Krallar öne çıkmıştır. Tanrının çocukları da varsa onlara ancak hizmetkâr olunur, ancak köle olunur. Tanrının çocukları olduklarına inananlar ya da kendilerini Tanrının çocukları ilan edenler doğal olarak karşılarındaki toplum ve insan

gruplarının da kendilerine köle ve hizmetkâr olmalarını istemişlerdir. Tarihi geçmiş ve inanç sistemi bu bakımdan en önemli kriterdir. Siyasi kültür de yüzyıllar – bin yıllar süren bu geçmişin ve inanç sisteminin doğal sonucu oluşmuştur. Bu sebeple, günümüz Avrupa’sının sorunu ve ikilemi (ki uluslararası siyasete çifte standartçılık olarak yansımaktadır) şudur: **Günümüz insan hak ve hürriyetlerine dair uluslararası hukuk sözleşmelerine öncülük eden de Avrupa, tarihi geçmişi ve inanç sistemi itibarıyla bu hak ve hürriyetleri reddeden de Avrupa’dır.**

Avrupalılar ve Amerikalılar, bir taraftan *“insanlar arasında din, dil, ırk, renk, milliyet, coğrafya, cinsiyet ayrımı yasaktır; her kım, ya da hangi devlet, ya da siyasi yapı bu ayrımları yaparsa insan hak ve hürriyetlerine, demokrasiye ve uygarlığa aykırı davranmış olur”* diye uluslararası sözleşmeler imzalıyorlar, diğer taraftan *“ama biz Tanrının çocuklarıyız, Tanrının çocukları olarak dünyanın efendileriyiz, diğer milletler ve insanlar Tanrının çocuklarına hizmetkâr ve köleden başka bir şey olamazlar. Onun için söz konusu hak ve hürriyetler Hristiyan olanlar için birbirine karşı ileri sürülebilir, Hristiyan olmayanlar arasında da Hristiyan olmayan ile Hristiyan olmayan arasında ileri sürülebilirler. Ama Hristiyan olan ile olmayanlar arasında insan hakları tartışma konusu edilemez. Çünkü hristiyanlar Tanrının çocukları olarak bundan müstesnadır”* şeklinde çifte standartçı uluslararası siyasetin dile getirilmeyen, söylenmeyen, telaffuz edilemeyen, kendilerine göre gerekçelerini oluşturan bir inanca sahiptirler ve tarihi geçmişleri de bu inanca dair uygulamalarla yoğrulmuştur. Bu yoğrulma da az bir dönem değil, bin yıllık bir ortaçağ boyunca devam etmek suretiyle düşünce sistemlerinin derinliğine işlemiş ve siyasal kültürlerini öyle oluşturmıştır. Bu sebeple olmalı ki; eğer demokrasi insanın istismar edilmesine ve insan haklarının ihlal edilmesine karşı bir başkaldırı ise, demokrasinin en çok batıda tartışılmış ve en çok batıda kanlı çatışmalara sebep olmuş olmasının anlamı da, o zaman açıklık kazanmaktadır. Bu, insanın ve insan haklarının tarih boyunca en çok batıda ihlal edildiğini ifade eder.

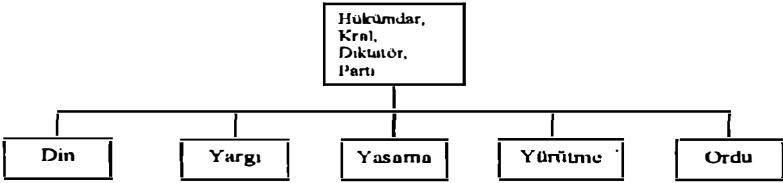
Bütün bu tartışmalar üzerine, şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür.

Demokrasi, bilimsel olarak bir şekil, bir yönetim biçimi (Cumhuriyet, Başkanlık, Monarşi vs.) veya bir organizasyon şekli değildir. Bir sistemdir. Demokrasi bir organizasyon değildir ama, organizasyonu oluşturan temel ve tali, büyük ve küçük, önemli ve önemsiz, bütün parçaları, parçaların hem birbirleriyle hem de, dış çevre ile ilişkilerinde, bütün ilişkilerin insan onuruna, insan hak ve hürriyetlerine, hukukun üstünlüğüne, kanun önünde eşitliğe ve seçme ve seçilme hakkına dayanmasıdır. *Demokrasi, yapıdan ziyade, ilişkilerle ilgili olup, ilişkiler bütünüünün dayandığı değer ve ilkelerle ilgili olduğundan, ancak, bu değer ve ilkeler de toplumların tarihi geçmişleri ve inanç sistemleri içerisinde oluştuğundan, bütün toplumlar için geçerli evrensel tek tarifî yoktur.* Ancak, vurgulanması gereken şey, demokrasinin devletin siyasi yapısından ziyade, işleyişi ve bu işleyişi sağlayan toplumun siyasal kültürü ile ilgili olduğudur.

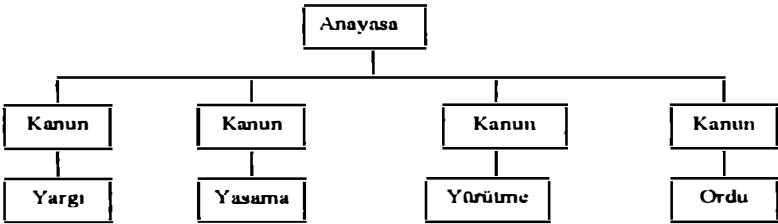
Bu bakımdan, devlet için yapı ve işleyişi net olarak belirlemede fayda vardır. Komünist, faşist, diktatörlük, krallık, imparatorluk, site devleti, emirlik, prenslik ya da demokratik her türlü devlette aynı veya benzer işlevleri yerine getirmek üzere kurulmuş çeşitli siyasi yapılar vardır. Devletin temel organları olarak bilinen yasama, yürütme ve yargı organları da, siyasi partiler de, menfaat ve baskı grupları da, meslek grupları da, uluslararası örgütler de, belediye de hepsi birer siyasi yapıdır. Bütün siyasi yapılar, aynı zamanda birer organizasyondur (teşkilattır). Her siyasi yapının gerek kendisini oluşturan alt parçaları arasında, gerekse diğer siyasi yapı parçalarıyla veya bütünüyle olan ve belirlenmiş kurallarla işleyen kısmen sabit olan ilişkileri ve sabit olmayan ilişkileri vardır. Devlet dâhil her türlü siyasi yapıda, yapıyı oluşturan parçaları arasındaki ya da birbirleri arasındaki kısmen sabit ilişkiler (kurallara bağlı hukuken belirlenmiş ilişkiler) yapısal ilişkilerdir ki, bunlar devletin organizasyon şeklini yani teşkilatlanma biçimini, yani yönetim şeklini, yani rejimini belirler. Kısmen sabit ilişkiler, organizasyon şemaları ile belirlenebilen

görev-yetki-sorumluluk ilişkilerini de ortaya koyan ilişkiler olduklarından, kısmen sabit olarak kabul edilmektedirler. Dolayısıyla, bir devlette kurumların kendi iç ilişkilerini ve kurumların birbirleriyle ilişkilerini belirleyen şematik iş bölümü, görev, yetki ve sorumluluk ilişkileri aynı zamanda devletin yönetim şeklini de belirlemektedir.

Örneğin, otoriter devletlerde, bütün devlet kurumları bir diktatöre veya bir tek partiye ya da krala, hükümdara bağlı olarak şöyle organize olabilir.

Buna karşı, hukuk devletinde, devletin bütün kurumları hem birbirlerine karşı, hem topluma karşı, Anayasal hukuk ile bağlıdır. Bunu da şu şekilde göstermek mümkündür.

Bir devletin yönetim şekli (yönetim biçimi) ya da rejimi de devletin bu temel kurumlarının birbiri ile olan kısmen sabit ilişkilerine göre tanımlanabilmektedir. Örneğin, yürütmenin başının yasama organına karşı güçlendirilmiş olduğu rejimleri, başkanlık rejimi, yürütmeni yasama organının denetiminde olup, hükümetin

yasama organı içerisinde, yasama organının da halk tarafından seçilerek oluşturulduğu rejime Cumhuriyet rejimi, yasama organı halk tarafından seçilip hükümeti yasama organı içerisinde oluşturulan Krallıklara meşruti Monarşi (hukuken meşrulaştırılmış Monarşi), temel kurumları arasında kuvvetler ayrılığı ilkesi bulunan ve yasama organı ile hükümeti halk tarafından seçilen yönetim biçimleri de demokrasi olarak adlandırılabilir. Ancak, buraya kadar yaptığımız incelemeden de anlaşılmaktadır ki, demokrasi bir yönetim biçiminden ziyade, devlet kurumlarının birbirleriyle, alt gruplarıyla, diğer siyasi yapı ve devletlerle, uluslararası örgütlerle ve insanlarla ilişkilerinin dayandığı bir değerler bütünüdür ki, bu değerler bütünü, insan onuru ile insan hak ve hürriyetlerini esas alıp, hukukun üstünlüğüne ve temel hürriyetlere dayanan değerlerdir.

Bu çerçevede, batıda eski Yunanistan'da doğduğu kabul edilen batı demokrasisinin kuruluşu, köleci ilişkilere ve köleci üretim tarzına dayandırılmıştır. Esasında bu kesinlikle demokrasi değildir. Ama, batıda adına demokrasi denilen bu yönetimin belli biçimsel öğeleri bakımından demokrasi olarak ifade edilebilse de, sistem olarak demokrasi kabul edilmesi mümkün değildir. Batıda bu şekilde ortaya çıkan sistemin köleci olarak kurulduğu, özünde köleci ve sömürgeci olduğu, köleci ve sömürgeci olarak geliştiği ve bu köleci-sömürgeci olan temel karakterinde ciddi bir değişim olmadığı ileri sürülebilir. Bunda köleci dini ve siyasi kültürün kesin olarak büyük payı olduğu düşünülmektedir. Bu dini ve siyasi kültür, bin yıl boyunca ortaçağ Avrupa'sında mayalanmış bir kültür olup, skolastik Avrupa'nın Klerikal düşünce ve inanç sisteminin, Şarlman'ın evrensel Hristiyan birliği amacına, 1814'te kurulan Concert European'den Avrupa Birliği'ne doğru gelişen tarihi süreçte kısmen (şeklen) bir değişikliğe uğramışsa da, köleci-sömürgeci özünde fazla bir değişiklik olmadığı düşünülebilir. Bu düşünce ve yaklaşımımızı şu sorularla da desteklemek mümkündür.

- Batının evrensel Hristiyan birliği amacıyla Şarlman'dan bu güne kadar ki süreçte neler ne kadar değişmiştir?

- Batının inanç sisteminde kökleşmiş olan Seçilmiş Toplum – Tanrının çocukları gibi inanç ve düşünceler, geçen tarihi süreçte değişmiş midir, ne kadar değişmiştir? Batılı artık kendisini seçilmiş toplum ve Tanrının çocuğu olarak görmüyor mu? Tanrının çocukları olmayanlarla bir mi?

Aynı şekilde, çalışmamızın ana konusunu teşkil eden eski Türkler bakımından; Hint Okyanusundan, Atlas Okyanusuna kadar bütün Asya Kıtasını içine alan bir İmparatorluğu kurabilmiş olduğu gibi, köleci-sömürgeci olmayan; Peygamber-filozof katili olmayan Türk Milletinin bu karakterinde ve devlet geleneğinde geçen tarihi süreçte neler, ne kadar değişmiştir?

Demokrasiyi köleci olarak tanımlamak bilimsel midir? Ya da böyle bir demokrasi tanımlaması olur mu? Demokrasi kölecilik ve sömürgecilik ile iç içe olabilir mi?

Bütün bu tartışmalarımız ve sorularımız bizleri şu gerçeğe yöneltmektedir. Bir devletin iyi ya da kötü yönetime sahip olup olmadığını, o devletin yönetim biçimi ve ismi değil; o devletin bütün kademelerinde ve bütün işleyişinde insana, hukuka, adalete, hürriyetlere verilen değerler belirler.

İşte bu değerler, demokratik değerlerdir. Asıl önemli olan da, bu değerleri yaratan tarihi geçmişe, bu değerleri destekleyen bir inanç sistemine ve siyasi kültüre sahip olmaktır.

C- DEMOKRATİK DEĞERLER (DEMOKRATİK SİSTEMLERİN TEMEL İLKELERİ)

1- Yaklaşımlar ve Yaklaşımların Analizi

Şüphesiz ki, toplumsal hayatın olduğu her dönemde ve her yerde toplumlar şu veya bu şekilde kendilerine özgü kültürle, kendilerine özgü yönetim tarzlarına, yönetim mekanizmalarına ve bu mekanizmalara tesir eden faktörlere sahip olmuşlardır. Dolayısıyla, geçmişte her toplumun sahip olduğu bu özellikler ve mekanizmalar içerisinde demokratik olan ve olmayan öğeler bulunabilir. Ancak, hemen belirtelim ki, bu demokratik öğelerden bir tanesinin bulunduğu bir siyasi yapıyı demokratik olarak tanımlamak mümkün değildir. Aynı şekilde, tarihte belli dönemlerde belli yerlerde ortaya çıkmış kısmi demokratik öğeler dolayısıyla, demokrasiyi bu kısmi öğelerin ortaya çıktığı yer ve tarih ile başlatmak da aynı şekilde doğru değildir.

“En geniş anlamıyla demokrasi, yalnızca hükümetleri değil, aynı zamanda insanlar arasındaki her türlü ilişkileri kapsar” “...Gerçek uygulamalarda, hiçbir kişinin ve hiçbir Milletin bütün anlamıyla tam demokratik olması düşünülemez; ama demokratik kişiler ve Milletler hiç olmazsa demokratik ilkeleri insan yaşantısının bütün yönlerine uygulamak isteyeceklerdir.”

“...Bir milletin yazılı ya da yazılmamış bir Anayasası bulunması, yasama gücünün, İngiltere Avam Kamarasında olduğu gibi yalnızca bir organın yetkisinde toplanmış bulunması yahut Amerika Birleşik Devletleri Kongresinde olduğu gibi iki organca eşit biçimde paylaşılması, demokrasinin varlığını ya da yokluğunu gösteren belirtiler değildir. Asıl önemli olan, bu hükümet biçimlerinin ve kurumlarının kişilerin isteği, gerçekçilik, ferdi hürriyet ve insana saygı gibi demokratik prensiplere uygun olarak işleyip işlemedikleridir.”⁴³

⁴³ EBENSTEIN, W.; Komünizm ve Demokrasi, Ankara, 1977, Önsöz

“...Mesele arizi özellikleri karakteristik özelliklerden ayırbilmektir. Hükümetin federal mi, üniter mi olduğu, parlamenter sistemle mi, başkanlık sistemi ile mi idare edildiği, tek meclis mi, çift meclis mi bulunduğu, Cumhuriyetçi mi, monarşik mi olduğu gibi bazı siyasi özelliklerin çok görülen arizi değişiklikler olduğu genel olarak kabul edilir.”⁴⁴

Bu sebeple, demokratik sistemin tarihçesi üzerinde durulurken, sistemin müesseseleşmesinden çok öğeleri ve değerleri üzerinde durulduğu gibi, günümüz demokratik sistemlerinde de yapı ve kurumlardan çok müesseseleşmeye değer veren ve hemen hemen bütün demokratik sistemlerin ana konularını teşkil eden nitelikler üzerinde durulmasında yarar görülmüştür. Çünkü sistem bir ilişkiler bütününden ibaret olmakla birlikte, ilişkilerin doğasında farklılıklar mevcut olup, bu farklılıklar, kültürel farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, **demokratik sistemlerin farklı kültürlerde, farklı şekillerde müşahhaslaşan kamu otoritesinin arizi müesseselerinden çok, bu müesseselerin oluşmasının, değişmesinin, dinamizminin ve kararlarının kontrol altına alınabilmesini ve yönlendirilmesini temin eden siyasal hürriyetler, siyasal eşitlik, seçim ve egemenliğin kaynakları üzerinde durulmasının daha isabetli olacağı düşünülmektedir.**

Bu çerçevede demokratik değerler hususunda yapılmış tespitleri şu şekilde özetlemek mümkündür.

H.B.Mayo, demokratik sistemin belli başlı değerlerini şu şekilde sıralamaktadır.⁴⁵

- a- Tartışmaların barışçı yollarla halledilmesi,
- b- Değişen toplumda barışçı bir değişme sağlanması,
- c- İdarecilere bir düzen içerisinde halef bulunması,
- d- Zorlamanın en az olması,
- e- Fikir çatışmaları olması,
- f- Adaletin temin edilmesi,
- g- İlmi en iyi geliştiren sistem olması.

⁴⁴ MAYO, H.B.; Demokratik Teoriye Giriş Çev.E.Kongar, Ankara, 1964, s.49

⁴⁵ MAYO, H.B.; Demokratik Teoriye Giriş Çev.E.Kongar, Ankara, 1964, s.185

William Ebenstein ise, demokrasinin temel ilkelerini şu şekilde sıralamaktadır.⁴⁶

- a- Demokrasi, insanların temelde eşit olduklarına inanır,
- b- Demokrasi, kişiye değer verir,
- c- Demokraside hükümet, halkın efendisi değil, halkın hizmetindedir.
- d- Demokrasi, ferdi (bireysel) fiile öncelik verir.
- e- Demokrasi, hükümet eylemi yanında, hükümet dışı grupların da eylemine üstünlük tanır.
- f- Demokrasi, yasaların egemenliğine dayanır.
- g- Demokrasi, mantık ve tecrübeye yol gösterir.
- h- Demokrasi, insan ilişkilerinde bilimsel yaklaşımı esas alır.
- i- Demokrasi, çoğunlun egemenliğine dayanırken, muhalefete de özgürlük tanır.
- j- Demokratik yöntemler, demokrasinin amaçlarının gerçekleştirilmesi için kullanılır.

S. Neuman'a göre demokrasi, sözlüklerde yazılı olduğu gibi halkın yönetimi olmayıp, şu şartı bulundurmaktadır.⁴⁷

- 1) Egemenliğin halka ait olması,
- 2) Halkın seçmesi için farklı seçenekler arasından seçim yapma imkânının olması,
- 3) Önderlik
- 4) Hukuk devleti ve yasaların üstünlüğünün sağlanması,
- 5) Vatandaşlık bilincinin oluşturulması,
- 6) Pluralizmin (çoğulculuğun) günlük hayata yansıtılması,
- 7) Siyasal kurumlarla-sosyal güçler dengesinin birey yaşamının her aşamasında ana ilke oluşturması,

⁴⁶ EBENSTEIN, W.; Komünizm ve Demokrasi, Baylan Matb., Ankara, 1977, s.9

⁴⁷ ATEŞ, Toktamış; Demokrasi, Ümit Yay., 2.B., Ankara, 1994, (S.Neuman "The Democratic Decologue, Changes in Society and The Impact on de State" Democracy in a Chaning Society'den s.324

8) Kişisel özgürlükler ve girişim zedelenmeden güvenliğin sağlanması,

9) Kişilerin rasyonel olması.

A.D.Grazia'ya göre ise demokrasinin yedi özelliği olması gerekir.⁴⁸

1) Genel düşünce ve eylem özgürlüğü,

2) Halkın yaşantısını yükseltmek için şiddetli çaba,

3) Yasallık ve siyasal kontrolün yayılması,

4) Yüksek sosyal ve siyasal hareketlilik,

5) Siyasal önderleri gerektiğinde sert bir şekilde eleştirme imkânı,

6) Kişisel olarak hep daha iyiye yönelim,

7) Otorite sağlanması için güç kullanmak yerine eğitim ve gelir düzeyinin yükseltilmesi.

Leslie Lipson'a göre bir siyasal sisteme, demokratik bir nitelik veren değerler şunlardır: bireysel özgürlük, herkes için haklarda eşitlik, halkın memurları üzerindeki üstünlüğü, yetkenin yurttaşların onayından kaynaklanması, kamu refahının toplum içindeki yeri, bireylerin birbirleri ile ve devlet ile olan ilişkileri ve devletin genel yararı arttırmak için üstlendiği işlevler. Bir demokratik devleti öbürlerinden ayırt eden şey birincil olarak bu konulara ilişkin olarak getirdiği çözümler, ikincil olarak da anayasal aygıtlardır. Sisteme özünü veren şey, insanların altında yaşadıkları yönetim biçimi sayesinde ulaşabildikleri değerlerdir.⁴⁹

Siyasal teoride ortaya konulan bu yaklaşımları iki yönden ayıklamaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Birincisi, herhangi bir devlet olmak için gerekli koşulların, demokrasi için gerekli koşullarla karıştırılmaması için, demokratik olsa da, olmasa da, devlet olmak için gerekli olan koşulların ayıklanıp bunların aynı zamanda demokrasi şartı kapsamında çık-

⁴⁸ ATEŞ, Toktamış; Demokrasi, Ümit Yay., 2.B., Ankara, 1994, s.118

⁴⁹ LIPSON, Leslie; Demokratik Uygarlık, T.İş Banks. Yay., Çev.: GÜLALP, H., ALKAN, T., Ankara, 1984, s.57

rılması. İkincisi de demokrasinin halk yönetimi olması nedeniyle, halkın yönetimini oluşturma şartlarının öne çıkarılması.

Mayo'nun görüşlerini ele alalım:

Mayo'nun belirttiği idarecilere düzen içinde halef bulunması ve adaletin temin edilmesi, değerlerinin demokrasilere özgü olmadığını, herhangi bir devlet için de geçerli ve gerekli olduğunu belirtmek gerekir. İlmi en iyi geliştiren sistem olması, değeri ise hem iddialı, hem tartışmalı görülmektedir. Örneğin, uzay ilmi ve teknolojisinde yarışan iki güç olan ABD ve SSCB, biri demokrasi ile, biri totalitarizm ile yönetilirken, bu ilmi seviyeye gelmişlerdir. Çin, Kuzey Kore, Hindistan gibi ülkelerde de demokrasi olmasa da ilmi seviye, demokrasili devletlerin ilmi ile yarışacak noktadadır. Bu bakımdan ilmin en iyi gelişimini bir siyasal rejime ya da siyasal sisteme bağlamak çok isabetli olmayabileceği gibi, ilmin zamana ve mekâna bağlı olmayan ve bütün siyasi rejimleri de bütün siyasal sistemleri de kapsayan ve kuşatan esnekliğine de uymaz. Kaldı ki, eski Mısır'da, Mezopotamya'da günümüze temel teşkil etmiş ilmi adımlar da otoriter rejimlerde gerçekleşmiştir.

Ancak, Mayo'nun rejimi sistemden ayıran ve hükümetin federal mi, üniter mi olduğunun, parlamenter sistemle mi, başkanlık sistemi ile mi idare edildiğinin, tek meclisli mi, çift meclisli mi olduğunun, cumhuriyetçi mi, monarşik mi olduğunun arzi olup, devlette demokrasi olup, olmadığını belirleyici özellikler olmadıklarına dair görüşlerine de iştirak etmemek mümkün değildir. Bu durumda Mayo'nun belirlediği demokratik değerlerden demokrasi ile doğrudan bağlantılı olanları; tartışmaların barışçı yollarla çözümlenmesi, toplumda barışçı değişik sağlanması, zorlamanın en az olması, fikir çatışmaları olması prensipleri olarak belirlemek mümkündür.

W.Ebenstein'in ilkeleri arasında sadece yasaların egemenliğine dayanma ilkesinin demokratik devlete özgü olmadığı söylenebilir. Çünkü totaliter rejim ve sistemlerde de yasaların egemenliği ile hükmedildiği bilinmektedir.

S.Neuman'ın belirlediği ilkelerden de önderliğin, hukuk devleti ve yasaların üstünlüğünün, vatandaşlık (yurttaşlık) bilincinin, siyasal kurumlar-sosyal kurumlar dengesinin demokratik rejim ve işleyişe özgü olmayıp, her türlü devlet için gerekli ve her türlü devlette gerçekleştirilmesi mümkün ilkeler olduğu düşünülmektedir.

A.O.Grazio'nun belirlediği özelliklerin ise, hepsinin de demokratik olmayan devletlerde de görülebilecek ya da görülmesi mümkün özellikler olduğu düşünülmektedir.

Leslie Lipson'un belirlediği demokratik niteliklerin de hepsini salt demokratik olarak kabul etmek zordur. Örneğin, kamu refahının ve toplumsal adaletin sağlanması hemen hemen bütün rejim ve sistemlerde devleti organize etmenin ve devlet olmanın temel şartıdır. Kaldı ki, sosyal adalet, demokratik rejimlerden çok, komünizm gibi rejimlerin iddiasıdır.

Demokrasinin temel özelliği, halk yönetimi olduğuna göre, temel niteliklerinin de doğrudan veya dolaylı olarak halk yönetimini sağlayan, destekleyen, kuran ve koruyan nitelikler olması gerekir. Bunun birinci koşulu da seçme ve seçilme hürriyetlerinin her toplum ve coğrafya ile her iklim için mümkün olabilen en geniş şekilde sağlanıp, desteklenmesi ve korunmasıdır. Şüphesiz bu hürriyetlerin tesisi için de eşitlik ilkesi önem arz etmektedir. O halde ikinci temel değer de eşitliktir. Üçüncü olarak da egemenliğin halka ait olmasıdır. Bunları genel anlamda ifade etmek gerekirse, halkın hürriyeti, halkın eşitliği ve halkın egemenliği olarak tanımlayabiliriz. Tabii ki yönetimin çoğunluğa dayanması da demokrasinin belirleyici ve ayırt edici özelliğidir. Bu bakımdan öncelikle bu değerlerin incelenmesinde ve tartışılmasında fayda vardır.

Ancak, bu değerleri incelemenden önce bu değerlerin kendileri içerisinde de farklı algılanmaların olduğunu ve bu algılamaların da insanların ve toplumların kültürlerinin temel unsurları olan din, dil, örf ve adetleri ile toplumsal ilişkilerdeki normlarından kaynaklandığını dikkate almak gerekir.

Siyasi tarihte yönetme hakkı, demokrasiye gelinene kadar Tanrıya dayandırılmış, demokraside dahi halk aracılığıyla Tanrıya isnat sözkonusudur. Önce Krallar Tanrılaştırılmış, Tanrının çocukluğu inancıyla Krallık babadan oğula, ya da Kralın tayini ile belirlenmiştir. İlk semavi din olan Musevi dini ile seçilen kişi (Kral) yerine, seçkin-seçilmiş toplum kavramı Tanrının çocukları olarak sosyal-siyasi hayata mal olmuştur. Bu inanç Mısır'dan Babil'e, Babil'den Atina'ya intikal ederken, Atina inançlarında Aristokrat sınıfı, Tanrı Zeus'un soyundan gelenler olarak seçkinleştirip, yönetme hakkını bu sınıfın tekeline vermiştir.

Roma'nın Hristiyanlık öncesi inançlarında da aynı paralelde seçkin-Aristokrasi oluşmuş Roma'yı kuran Etrüsk Kralları, Roma'nın baş rahibi olarak Tanrı soyundan gelen ve Roma asillerinin babası olarak kabul edilmiştir. Hristiyanlıkla birlikte seçilmişlik belli bir sınıfta (asiller sınıfından) bütün bir topluma doğru geliştirilmiş ve Hazreti İsa'nın ümmeti olarak Hristiyanlar kendilerini Tanrının çocukları olarak kabul edip, dünyayı yönetme hakkının Tanrının çocukları olarak kendilerine ait olduğu inancına yönelmişlerdir. ***Bu gün Hristiyan toplumu din ayırımını reddeden uluslararası hukuk sözleşmeleri çerçevesinde demokrat, inançları çerçevesinde de antidemokrat (Tanrının çocukları olarak yönetme hakkına sahip) bir ikilem içerisinde dirler. Bu ikilemin uluslararası siyasetteki yansıması "çifte standart" olarak ortaya çıkmaktadır.*** Ayrıca, söz konusu süreç, Avrupalının dünya görüşünü ve insana bakış tarzını gizli veya açık etkilemiş ve siyasi kültüründe Hristiyan olan-olmayan şeklinde hissi yönde köklü bir çifte standardı oluşturmuştur.

Örneğin, Roma İmparatorluğu devrinde Katolik mezhebi dışında kalan kuzeydoğu kavimlerine Barbar, Katoliklere Romalı, kuzey-doğu kavimlerinin mezhebi olan Ariyen mezhebinden çıkıp, Katolik mezhebine girenlere de Romalı denilmiştir.⁵⁰ Bu temel yaklaşımın Avrupalıda halen olmadığını ileri sürmek maalesef zordur. Bu gün dahi Avrupalılığın Hristiyanlıkla özdeşleştirildiği, Türk kökenli ama Hristiyan olan Macarların ve Bulgarların Avru-

⁵⁰ GUENON, Rene; Doğu ve Batı, Çev.F.Arslan, İstanbul, 1980

palı ama Hristiyan olmayan Türklerin, Barbar kabul edildiği görülmektedir. Öyle ki, Kıbrıs'ın Hristiyan kesimi hiçbir ön şart sürülmeden hatta bütün adaylara şart koşulan uluslararası sorunlarını B.M.Adalet Divanı aracılığıyla çözme şartında Kıbrıs'a imtiyaz tanınarak ve çözümsüzlükle de kabul edileceği önceden deklare edilerek ucu garantili müzakere süreci ile Avrupa Birliği'ne kabul edilirken, adanın Hristiyan olmayan kesimi Birliğe kabul edilmemiş ve sorunun tarafı olan Türkiye'ye de sorunun çözümü şartı dayatılıp, ucu açık müzakere süreci açılmıştır?! Aynı politika Bosna Hersek de izlenip Müslüman Bosnalıların soykırımına seyirci ve sessiz kalan Avrupalı, Ermenilerin soykırım iddialarını Kanunlarla ve Parlamento kararlarıyla Müslüman Türkiye'ye karşı baskı aracı olarak gündeme getirmektedirler.

Eski Türk tarihi sürecinde oluşan Türk siyasi kültüründe, benzer çifte standartçı ayırmacılığın izleri dahi kayıtlı değildir. Örneğin, Roma'da sırf dini inançları dolayısıyla Barbar kabul edilen kuzey-doğu kavimlerinin çoğu Attila Han'ın yanında dinleri ne olursa olsun, Hunlar ile eşit muamele ve itibar görmüşlerdir. İstanbul'un Türkler tarafından fethinden öncesinde de Bizans halkının ve özellikle de kilisesinin Osmanlıyı, Bizans İmparatorluğuna tercih ettiği bilinmektedir.

Batının dini inançlara dayanan uygar-barbar ayırımının, kendi dinleri dışındakilere ayırmacı bakışı yanında, kölecî bir maziden gelmeleri de dünya görüşlerinde önemli sapmalara yol açmıştır. Bu sapmalar incelemekte olduğumuz demokratik değerler bakımından batının demokratiklik iddialarını bilimsellikten ve tarihi gerçeklikten yoksun düşürmektedir.

Örneğin, Mayo'nun belirlediği demokratik değerlerin, eski Yunanda ve onu izleyen batının bütün demokrasi tarihinde mevcut olduğunu ileri sürmek oldukça güçtür.

Çünkü batının tarihi, batı toplumunda tartışmaların barışçı yollarla değil, genellikle kanlı iç ve dış savaşlarla halledildiği (ABD'nin hâlâ uluslararası ihtilaflara öncelikle askeri yollarla müdahale ettiği) toplumdaki değişmelerin aynı şekilde kavga ve baskı ile sağlanıp, zorlamanın azami derecede mevcut olduğu ve özellikle

le köylüler, yabancılar, köleler ve hatta belli bazı mezheplere mensup olanlar lehine hiçbir zaman adaletin temin edilemediğine dair olaylarla doludur.

Eski Türklerde ve Türk tarihinde ise, gelişmelerin, eski Yunan'ın ve batının tarihine karşılık, aksine bir gelişme içinde olduğu ve hatta bu sebeple, Türk tarihinde tabandan tavana bir hareketin mevcut olmamasının demokratik ruh ile bağdaşmadığı şeklinde yorumlara yol açtığı bilinmektedir.

Durum, William Ebenstein'in belirlediği ilkeler çerçevesinde incelendiğinde de sonuç farklı olmamaktadır.

Eski Yunanda ve batı medeniyetinin temelinde, insanların eşitliği ilkesinin mevcut olmayıp, batı medeniyetinin temelinde kölelerin önemli bir rol oynadığı, bu bakımdan batı medeniyetinin tarihinde kişiye insani bir değer verilmediği, batı hükümetlerinin sürekli olarak halkın efendisi durumunda oldukları, yine batı tarihinin incelenmesiyle rahatlıkla ortaya konulabilecek hususlar olarak görülmektedir.

Bu bakımdan, tarih itibariyle, köleliğin, çok tanrıcılık ve putperestliğin mevcut olmadığı eski Türklerde, demokratik değerlerin, eski Yunanlılara ve batıya oranla daha gelişmiş olup, insana saygıyı esas alan demokratik ruhun esas itibariyle eski Türklerde mevcut olduğu, buna karşın, batı tarihinde yaşanan baskı, zulüm, işkence ve köleciliğe karşı hürriyet ve eşitliğe hasret ifade eden bir sistem olarak demokrasinin batı tarihinde tarif bulduğu söylenebilir.

Nitekim günümüzdeki bazı demokrasi tarifleri de batı kültür ve medeniyetinin demokrasiye bakış açısını ortaya koymaktadır. Demokrasiyi "kimileri kurulu otoriteye ve yerleşik çıkarlara bir devrimci karşı koyuş; muhalefet, protesto ve hürriyete kavuşmanın bir simgesi, ayrıcalıklara ve sınıflara karşı bir saldırı olarak görmek, kimileri ise onun varlığını, huzurlu bir tutuculuğun koruduğu ve kendilerinin. doğuştan hazır buldukları kurulu düzenin bir parçası olarak benimseyip, bir veri olarak almaktadırlar. Bazı dönemlerde demokrasi, istisnai bir olgu olarak çağdaşlarınca üzerinde

durulan ve tanımlanmaya çalışılan nadide ve merak uyandırıcı bir garabet olmuştur.”⁵¹

Fransız Revolusyonunun parolası “Hürriyet, eşitlik ve kardeşlik” idi. Bu parola, istibdada, mutlakiyete ve idari faaliyetlerde halka karşı yapılan baskıya, fertler arasında yaratılan eşitsizliklere ve haksızlıklara karşı bir isyandı.⁵²

Batılı insanının, demokrasiyi, tarih boyunca sürekli, köleciliğe ve ayrıcalığa karşı bir saldırı ve kurulu otoriteye bir devrimci karşı koyuş olarak gördüğünü söylemek mümkündür.

Diğer taraftan, Osman Nebioğlu’na göre; hürriyetler demokratik bir sistemde güneş, hava ve su gibidir. Onlar hiçbir gayret sarfedilmeden mevcuttur. Onlar demokrasinin üretilmelerine lüzum olmayan mallardır. Politik hürriyetler de bunların başında gelir. Bu hürriyetleri bulmak veya elde etmek için para veya emek sarfetmeye gerek yoktur. Bunlar sadece hava gibi teneffüs edilir ve bütün hürriyet meyvaları bu havada oluşurlar. Hürriyetler bir demokrasi içerisinde mücadelesiz mevcutturlar. Fertler veya topluluklar hürriyetleri elde etmek için savaş halinde iseler, demokrasi henüz kurulmamış demektir.⁵³

Batının tarihi bu açıdan ele alındığında da, son devirlere kadar batıda bir demokrasiden bahsedilmesinin zor olduğu ve batı tarihinin demokrasinin beşiğinden ziyade, demokratik hürriyetlerin hayal ve hasretine dayanan bir savaş sürecinden ibaret olduğu söylenebilir.

Buna karşın, köleliğin izlerine rastlanmadığı gibi, kendi halkına karşı müstebit ve zalim bir idarenin izlerine de rastlanmayan eski Türk tarihinde hürriyetlerin, O.Nebioğlu’nun değerlendirmesine uygun şekilde, tabii olarak ve bu uğurda herhangi bir mücadele vermeksizin yaşayıp, hava gibi teneffüs edildiği rahatlıkla söylenebilir ve bundan da eski Türklerin demokratik bir ruha sahip oldukları düşünülebilir.

⁵¹ Prof.Dr. Leslie LIPSON; Demokratik Uygarlık, Ankara, 1984, s.3

⁵² Prof.Dr.Nuri ESEN, Dr.O.NEBİOĞLU, Kölelik ve Hürriyet, İstanbul, s.169

⁵³ Prof.Dr.Nuri ESEN, Dr.O.NEBİOĞLU, y.a.g.e., s.171

2. Demokratik Değerler

a. Hürriyet

Hürriyetin tanımı üzerinde çok çeşitli görüşler mevcuttur. Belli başlı görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür.⁵⁴

Eski Yunan hâkimi Perikles, hürriyeti ‘İktidarın teşebbüslerine muhalefet cesaretidir’ şeklinde tarif etmiştir.

Saint Thomas d’ Aquino’ya göre “Hür olmak, kendi hayatını bizzat düzenlemek ve bunu maddeten yapabilmektedir”

Royer Collard’a göre de “Hürriyet mukavemettir”.

Alman filozofu Hegel, hürriyeti kanuna itaat olarak tarif eder

1789 tarihli İnsan ve Vatandaş Hakları Demecinde “Hürriyet, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmektir”

Kısaca denilebilir ki, insanların ve düşünürlerin farklı düşünceleri tabiidir. Düşünceler hür ve farklı olunca da, hürriyetin de çok çeşitli şekillerde tanımlanması mümkündür.

Montesquieu, haklı olarak “hiçbir kelime yoktur ki, hürriyet kelimesi kadar kendisine değişik anlamlar verilmiş ve düşüncelere çeşitli şekillerde aksetmiş olsun” demektedir.⁵⁵

Ancak konumuz açısından şu husus dikkat çekicidir. Hürriyet anlayışı, çeşitli kültürlerle sahip, çeşitli toplumlarda değişik şartlardan kaynaklanabilmiş ve dolayısıyla tıpkı dünyanın çeşitli bölgelerinde “kıt mal”ın değişik olabilmesi gibi, hürriyetler de çeşitli şekillerde algılanabilmiştir. Örneğin, köleliğin ve köleciliğin olmadığı kültürlerde ve toplumlarda, hür doğmak bir anlam ifade etmeyebilir ama köleciler toplumlarda ve köleciler kültürde insanların hür doğabilmesi, yüzyıllar süren kanlı mücadeleler neticesinde kavranabilmiş, dolayısıyla bu konuda çok kafa yorulmuş ve çok şeyler söylenmiştir. Aynı şekilde, çalışma ve sözleşme hürriyeti ile

⁵⁴ Prof.Bülent Nuri Esen, Dr.Osman Nebioğlu, Kölelik ve Hürriyet, İstanbul, s.16

⁵⁵ De l'Esprit des lois, XI, 2; Dr.Münci Kapani, Kamu Hürriyetleri, s.3

mal ve hizmet üretiminden pay alına hürriyeti sömürge ülkeler vatandaşları için, bağımsız ülke vatandaşlarına oranla çok daha anlamlıdır.

Dolayısıyla, insanların ve toplumların ihtiyaçlarının şekil ve içerik itibarıyla, toplumların kültürlerine ve siyasi şartlarına göre değiştiği ve hürriyet kavramının da kültüre ve siyasi şartlara göre anlam alabildiği ve sınıflandırılabilirdiği düşünülebilir.

Bugün, hürriyet sınıflandırmalarının çok çeşitli ve karmaşık olmasında da aynı şekilde, kültürel karakterlerin ve şartların etkili olduğu düşünülebilir.

Hürriyetler, maddi ve manevi hürriyetler; ana ve tali hürriyetler; sosyal ve ekonomik hürriyetler; olumlu ve olumsuz hürriyetler, maddi, manevi ve siyasi hürriyetler; pozitif ve negatif, aktif ve pasif hürriyetler gibi çeşitli şekillerde gruplandırılabilir.

Temel haklar ve ödevler de; kişinin hakları ve ödevleri; sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler; siyasi haklar ve ödevler olarak dört başlık altında gruplandırılmışlardır.

Denilebilir ki, toplumdan topluma kendini farklı bir şekilde hissettirip kişide değerli bir varlık olma şuuru uyandırarak, kişiye bulunduğu toplum ve düzen içerisinde mobilizasyon imkânı tanıyan hürriyetler hangisi ise, o hürriyetler, toplum ve düzen için temel hürriyetler olup, diğer hürriyetler bu temel hürriyetlerden doğan ve gelişen tali hürriyetlerdir.

Buna göre, eski Yunanda ve eski Romada köleler için temel hürriyet, hür doğmak ve hür yaşamak olabilirken, günümüzün modern toplumlarında zaten hür doğan insanlar için daha çok ekonomik, sosyal ve siyasi hürriyetler gibi hürriyetler daha büyük önem arzedeabilmektedir.

Bu bakımdan, mevcut hürriyet sınıflandırmalarının her toplum ve her kültür için aynı şekilde esas alınmasının mümkün olmadığını, hürriyet gruplandırmalarının her toplumun kültürel karakteri ve siyasi şartları esas alınarak yapılabileceği, hürriyetlerdeki kısıtlama ve sınırlamaların da aynı şekilde farklı sosyal ihtiyaçlara göre değişebileceği düşünülebilir.

Bununla birlikte, hürriyet tasnifleri ne olursa olsun ve hangi şartlara dayanırsa dayansın, bizim konumuz demokratik sisteme hayat veren ve siyasal hürriyetler diye tanımlanan hürriyetlerdir. Çünkü sisteme demokratiklik niteliği kazandıran; halkın egemenliği, halkın yönetime katılabilmesi ve eşitlik gibi prensiplerin teşekkülü siyasal hürriyetlere bağlıdır.

Örneğin, oy kullanma hürriyeti, seçme ve seçilme hürriyeti ve bu hürriyetleri eşit şekilde kullanma hürriyetleri olmadan, yönetime katılma da olamaz, halkın egemenliği de tesis edilemez. Bu bakımdan, temel siyasal hürriyetleri oy verme, seçme ve seçilme hürriyetleri olarak gruplandırmak da mümkündür. Ancak, bu hürriyetlerin kullanılmasına yardımcı olan, halkı aydınlatan ve yönlendiren bazı vasıtalar vardır ki, bu vasıtaların kullanılması ile ilgili hürriyetler de temel siyasal hürriyetleri tamamlayıcı hürriyetler olarak düşünülebilir. Bu alanda parti kurma, basın ve yayın kuruluşları kurma, mesleki teşkilatlanma ve sendikalaşma hürriyetleri gibi hürriyetler, kısaca, siyasal teşkilatlanma hürriyetleri veya siyasal toplumsallaşma aracı kurumlar önem kazanmaktadır.

1) Oy Verme Hak ve Hürriyeti

Demokratik sistemlerde yönetimin, yönetilenlerin iradelerine göre teşekkül etmesi ve yönetilenlerin isteklerine göre işlemesi esastır. İktidarın teşekkülünde ve işleyişinde halkın iradesi doğrudan doğruya (referandum ile) veyahut da dolaylı olarak (temsili olarak) açıklanabilmektedir.

Eski Yunanistan'ın en iyi demokratik yönetimi, Atina sitesinde teşekkül etmiş olup, Atina'da Perikles dönemine kadar (M.Ö. V. nci yüzyıla kadar) oy hakkı sadece soylulara ve mülk sahiplerine tanınmış, Perikles döneminde bu hak bütün yurttaşlara tanınmış ise de, köleler ve kadınlar yurttaş kabul edilmediklerinden, bu hakkın dışında kalmışlardır. Bu özellik, batının demokrasi tarihi boyunca yaşamış, Fransa'da 1789'dan sonra, İngiltere'de 1918'den sonra, İsviçre'de 1971'den sonra kadınlara oy hakkı verilmiştir.

2) Seçme ve Seçilme Hürriyeti

halk tarafından yönetim formülünün pratikte geçerli olamaması, halkın kendi kendisini yönetmediğini ortaya koyar. Böyle bir demokrasi modeli yeryüzünde henüz gerçekleşmemiştir ve ileride de gerçekleşebileceği çok şüphelidir.”⁵⁶

Gerçekten, sistemin teşekkülünün ve işleyişinin tamamının referanduma dayanması küçük cemiyet birimlerinde bile mümkün olamamaktadır. Çok küçük olmalarına rağmen referandum eski Yunan sitelerinde bile sembolik olmaktan öteye geçememiştir.

Bu bakımdan demokrasi, ancak temsili sistemle işletilebilmektedir. Temsili sisteme bağlı olarak, seçme ve seçilme hürriyetleri de oy kullanma hürriyetleri de iç içe bir tarihi gelişme göstermiştir.

Ancak, temsili sisteme dayanan ve günümüzde geliştiği kabul edilen demokratik sistemlerde oy kullanma, seçme ve seçilme hürriyetlerinin kullanılmasına çeşitli faktörlerin olumsuz yönde tesir ettiği ve uygulama itibarıyla, sonucu eski demokrasilerden hatta totaliter rejimlerin farklı olmadığı yolunda izlenimler bulunmaktadır.

Örneğin, birçok ülkede kadınların seçimlerde kocalarının tercihlerini benimsedikleri, çeşitli sosyal baskıların kişilerin iradesine şu veya bu şekilde tesir ettiği, menfaat ve baskı grupları, basın ve yayın gibi kamuoyu oluşturma imkânlarına sahip grupların, kişilerin iradelerini şu veya bu şekilde yönlendirebildikleri ve sonuçta kişilerin tavırlarında geçici olarak sağlanan değişikliklerle kişilerin fikir ve iradelerinin aksine bile oy kullanabildikleri olmaktadır. Ayrıca, seçmenlerin, parti adaylarının ve parti programlarının tespitinde söz sahibi olmamaları yanında, seçilebilmenin yasal yeterliliğine ilişkin şartlar olarak hemen bütün demokratik ülkelerde adaylığın mali ve ekonomik kuvvet istemesi, yönetenlerin yine mal, mülk veya para zenginleri arasından veya bu kesimin desteklediği adaylar arasından ortaya çıkmasını mukadder kılmış gibidir.

⁵⁶ Münici Kapani, Politika Bilimine Giriş, Ankara, 1978, s.1408

Şu kadar ki, halkın iktidarın teşekkülüne ve kullanılmasına doğrudan olmasa da, dolaylı olarak katılabilmesi ve periyodik aralıklarla iktidarı değiştirme imkânına sahip olması, istemediği yöneticileri seçim yoluyla iktidardan uzaklaştırabilmesi ve halkın bu imkânları dolayısıyla, iktidarın kendisini halka karşı sorumlu kabul etmesi, demokratik sistemlerin ayırıcı özellikleri olarak ortaya çıkmakta ve halkın dolaylı da olsa, iktidarı seçim yoluyla kontrol etme imkânını elinde tuttuğu fikrinin güç kazanmasına yol açmaktadır.

b. Eşitlik

Demokratik doktrinin en köklü, en çok tartışılan ve değişik şekillerde yorumlanan kavramlarının biri de eşitliktir.

Değişik düşünceler çerçevesinde eşitlik bazen insanların doğumdan eşit oldukları, bazen hürriyetleri kullanmakta eşit oldukları, bazen kanunlar karşısında eşit oldukları ve bazen de sistemin kurulmasında ve işleyişinde yer alıp, en alttan en üste kadar çıkabilmek için tanınan fırsatları ve hürriyetleri kullanmakta eşit oldukları şeklinde yorumlanmıştır.

Ancak, siyasal bakımdan önem arzeden görüşler, kanunlar karşısında eşitlik ve fırsat eşitliği ile ilgili görüşlerdir.

Demokraside, kanunlar önünde eşitlik, din, dil, sınıf veya ekonomik gücü ne olursa olsun, kanunların herkese aynı şekilde uygulanmasını ve uygulamada herhangi bir kişiye, aileye, zümreye ya da sınıfa imtiyaz ve ayrıcalık tanınmamasını ifade eder.

Doğal olarak, bu eşitliğin kabiliyetsiz ile kabiliyetinin, alim ile cahilin eşitliği şeklinde yorumlanması mümkün değildir. İnsanların, kanunlar karşısında eşit olmalarını fırsatlar bakımından ele almak daha akılcı olabilir. Eflatun'un "eşit olanlara da, olmayanlara da bir tür eşitlik tanımak" görüşü, demokrasilerde pek geçerli olmamaktadır.

Demokratik sistemde, eşitliğin ölçüsünün akıl, kabiliyet ve bilgisi itibarıyla üstün olanlar için din, sosyal ya da siyasi sınıf ayrımı yapılmaksızın, toplum içerisinde ve devlet teşkilatında yük-

selebilecekleri yere kadar yükselmek fırsatı tanınması olduğu düşünülebilir.

Bununla birlikte, günümüzde bazı demokratik rejimlerde uygulamada kanun karşısında eşitlik ve fırsat eşitliğinin bir bakıma yükselme ve mobilizasyon hürriyeti şeklinde geliştiğini, devletin ve sistemin fırsat eşitliğini temin edecek tedbirleri tam manasıyla alamadığı ve fırsat eşitliğinin fiili eşitlikten ziyade, teorik hürriyet aşamasında kaldığını söylemek mümkündür.

Örneğin, günümüz Türkiye'sinde bölgelerarası ekonomik dengesizliğe paralel olarak mevcut olan bölgeler arası eğitim imkânları dengesizliği göz önünde bulundurulduğunda, ülkemizde Mardin'in, Hakkari'nin bir ilçesinde bir liseden mezun akıllı ve kabiliyetli bir öğrencinin üniversiteye girmekte, hariciye memuru olmakta, Ankara, İstanbul ve İzmir'de ki liseleden ve kolejlerden mezun olan belki de fazla akıllı ve kabiliyetli olmayan vasat bir öğrenci ile fiilen eşit seviyede, eşit fırsatlara ve eşit imkanlara sahip olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Keza, siyasal faaliyetler bakımından da ele alındığında, zeki ve kabiliyetli fakir bir Anadolu insanının, çeşitli iletişim vasıtalarına sahip menfaat ve baskı grupları ile eşit imkânlara sahip olduğunu; propaganda harcamaları için mali gücü olmayan belki de memlekete çok büyük hizmetler verebilecek zeki, kabiliyetli, çalışkan ve tahsil görmüş insanlarımız, zeka ve kabiliyet derecesi ne olursa olsun, zengin ve varlıklı insanlarla mahalli idareler ile milletvekili seçimlerinde eşit imkan ve fırsatlara sahip olduklarını kabul etmek mümkün değildir. Aynı şekilde, milletvekillerinin istifa etmeden aday olmaları yanında, tacir ve serbest meslek mensuplarının işlerini sürdürerek bir anlamda gelir kazanmaya devam ederek aday olabilmelerine karşın, kamu görevlilerinin istifa edip, gelirlerinden mahrum edilerek aday yarışına sokulmaları da son derece ayrımcı ve birinci grup için kayıncı-imtiyazcı bir uygulamadır.

Bu bakımdan, eski çağlarda soyluların, ortaçağda feodal beylerin, günümüz demokratik rejimlerinde de sermaye beylerinin, rejimin işleyişine tesir (araç ve politikalar asra uygun olarak değişmiş olmakla birlikte) mahiyetinde ve nispetinde fazla bir değişme olup olmadığının tartışılabilir bir durum arz ettiği düşünülmektedir.

Diğer taraftan, kanun önünde eşitliğin yönetime katılmada değil, yönetilmekte eşitliği ifade ettiği de düşünülebilir. Çünkü yönetime katılmada ya da yönetimi paylaşmakta eşitlik; yukarıdaki örnekte ifade edildiği gibi, gerçekçi olmadığı gibi, yönetime katılmada bilenle bilmeyenin eşitliği halinde de demokrasinin cahil yığınların yönetimi olduğu eleştirilerine kuvvet kazandırmaktadır.

c. Seçim ve Halkın Yönetime Katılması

Aracısız demokrasi, şüphesiz saf olarak aracısız değildir.

Toplumu meydana getiren bütün insanların bir araya toplanıp devlet işleri hakkında hep birlikte karar alabilecekleri bir demokrasi anlayışının, eski Yunan site devletlerinde de sembolik bir gösteriştense öteye gitmediği, kararların esasen iktidar tarafından alınıp, uygulanmakla birlikte, rutin ve önemsiz işlere yönelik kararların halk tarafından sembolik bir onaylama işlemiyle alındığı bilinmektedir. Bununla birlikte, nüfusun arttıkça aracısız demokrasinin uygulanabilme imkânının azaldığı da bir gerçektir.

Bu sebeple, kararların halkın belli süreler için, belli sayıda seçtiği temsilcileri tarafından alınması şeklinde uygulanan temsili demokrasi, günümüzde yaygın olarak uygulanmaktadır. Her ne kadar nadiren başvurulana "referandum" dolayısıyla, günümüz demokrasilerini doğrudan ve temsili demokrasinin bir arada olduğu manasında "karma demokrasi" olarak mütalaa edenler mevcut ise de, referandumlarda da seçimlerde geçerli olan menfaat ve baskı grupları ile medyanın ve siyasal partilerin yönlendirme ve etkinlikleri dikkate alındığında ve referanduma genellikle temsilcilerin (Millet Meclislerinin) kararı ile veya kararsızlığı sonucu gidilebildiği göz önünde bulundurulduğunda, karma demokrasi yakıştırmasının pek de isabetli olmadığını, sistemin özü ve esası itibarıyla temsili sistem olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla, yukarıda seçme ve seçilme hürriyetleri ile, oy kullanma hürriyetleri için tespit edilen olumlu ve olumsuz bütün demokratik özellikleri seçim ve yönetime katılma konusunda tekrar etmek mümkündür.

d. Toplumsal Egemenlik (Hakimiyet)

Denilebilir ki, siyasi bakımdan hürriyetlerin en önemli gayesi, toplumu teşkil eden medeni hakları kullanma ehliyetine sahip bütün fertlerin, grup ve birimlerin yönetime şu veya bu şekilde katılmalarını temin etmektir. Eşitlik, bu hürriyetlerin toplumu teşkil eden bütün fert ve birimlere eşit seviyede tanınmasına, seçimler de bu hürriyetlerin kullanılmasına ve dolayısıyla, yönetime meşruyet kazandırılmasına yöneliktir.

Demokratik sistemin temel ilkelerini teşkil eden hürriyetlerin, eşitliğin ve seçimin siyasi bakımdan en önemli gayeleri, demokrasi olarak isimlendirilen halkın idaresini ve yönetimde halkın egemenliğini temin etmektir. Başka bir ifadeyle, demokratik sistemin bütün ilkeleri esas itibarıyla memleketin idaresinde toplumsal egemenliği tesis etmektir.

Milli egemenlik teorisi J.J.Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" (Contract Social) isimli eserine dayandırılmaktadır. Rousseau, toplumların düzenli toplum hayatına geçişini ve siyasal toplumun temelini genel irade ile açıkladığı toplumsal sözleşmesine dayandırmaktadır.⁵⁷

Milli irade denilen genel irade, demokratik rejimlerde oylama sonucu belirlenmektedir. Ancak, bir toplumda her konuda ve her zaman oybirliği temin etmek mümkün olmadığından, Rousseau'ya göre, milli irade çoğunluğun iradesi olarak kabul edilmektedir.

Milli egemenlik ve halk egemenliği gibi ayırımlar da Rousseau tarafından başlatılmıştır. Halk egemenliğinde, vatandaşların gerçek fizik varlığa sahip olup, gerektiğinde doğrudan doğruya kendi iradesini ortaya koyduğu ve dolayısıyla referandum, halk vetosu, plebisit gibi "yarı-doğrudan doğruya demokrasi" yöntemlerinin kullanılmasına elverişli olduğu kabul edilmektedir.⁵⁸

Egemenlik kavramı içerisinde ve demokratik sistemlerde "hukukun üstünlüğü" ve "hukuk devleti" ilkesine bağlı olarak ka-

⁵⁷ Münici Kapani; Politika Bilimine Giriş, s.50

⁵⁸ Münici Kapani; y.a.g.e., s.53

nunların egemenliğı de söz konusudur. Bundan kastedilen de genellikle anayasal hukuktur. Ancak, bu konuda üzerinde durulması gereken husus, toplumun hâkimiyeti konusudur. Çünkü anayasal düzen ve anayasanın şekli yukarıda da belirtildiğı üzere, genellikle arazi müessese olarak mütalaa edilmektedir. Asıl olan milli iradenin hâkimiyetidir. Çünkü Anayasal düzen, ancak milli iradenin yansıması sonucu şekil alabilmektedir.

Bununla birlikte, Rousseau'nun milli ve halk hâkimiyeti kavramları üzerinde yaptığı ayırımı teorik bazda tartışmak mümkündür. Çünkü Rousseau'nun doğrudan demokrasiye bağılı olarak tarif ettiğı halk egemenliğı, ancak küçük mahalli idarelere benzer ve nüfus olarak köy kadar küçük devletlerde tesis edilebilir. Nüfus artıp coğrafı ve siyasi sınırlar geliştikçe, temsili sisteme gidilmesi kaçınılmaz olabilmektedir. Temsili sistemin bu açıdan demokratik oluşu ve derecesi tartışılabilir de, Rousseau'nun belirttiğı manada, bir halk demokrasisi ve halkın egemenliğı hususunun günümüz şartlarında çok istisnai olabileceğı düşünülmektedir.

Bu bakımdan, halk ya da milli egemenlik ayırımına girmek-sizin, egemenliğı sistemin kurulmasında ve işletilmesinde toplumun doğrudan veya dolaylı olarak karar sahibi olması olarak kabul etmekte fayda görölmektedir.

IV- DEMOKRASİNİN ZİTTİ ÖĞELER

Demokrasinin ve demokratik sistemlerin temel değerlerini ya da ilkelerini hürriyet, eşitlik, seçim ve halkın yönetime katılması ve toplumsal egemenlik ilkeleri ile sınırlamak mümkün olmadığı gibi, herhangi bir şekilde de sınırlamak mümkün değildir. Esasında, demokrasinin ne olduğu, nasıl olduğu ve temel ilkelerinin ne olduğu konusu üzerinde ilkel çağdan ve eski Yunan filozoflarından beri tartışılan, bu gün de tartışılmakta olan ve gelecekte de tartışılabilir olan bir konudur. Bu çerçevede, demokrasinin halkın yönetimi olduğunu kanıtlamak kadar, cahil çoğunluğun seçimiyle oluşan yönetim olduğunu kanıtlamak da mümkündür! Dolayısıyla, bu alanda kesin çizgilere ve matematiksel doğrulara ulaşmak mümkün değildir. Ancak, olaya ve temel değerlere tersinden bakmak suretiyle, demokrasinin ne olmadığını ve hangi siyasi öğelerin demokratik esaslara temelden zıt olduğunu, yani, bir bakıma, demokrasinin temel değerlerini belirleme gayretine oranla, demokrasinin temel zıtlarını daha kesin bir şekilde belirlemenin daha kolay olacağı düşünülmektedir.

Başka bir ifadeyle, herhangi bir değer, demokratik temel değer ya da demokratik temel ilke olup olmadığını tartışmak yerine, hangi siyasi özelliklerin ya da siyasi öğelerin kesin olarak demokrasiye zıt olduğunu belirlemek daha kolaydır. Örneğin, yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının bir kişinin veya bir partinin ya da bir grubun elinde ve tekelinde olmasının hiçbir şekilde demokratik rejim ile bağdaşmadığını ileri sürmek, kuvvetler ayrılığının temel esaslarını tartışmaya oranla daha kolay ve daha belirleyicidir.

Aynı şekilde, yönetimin seçimle değil, hanedanî usullerle oluşmasının hiçbir şekilde demokrasi ile bağdaşmadığını söylemek daha kesin ve doğrudur. Nihayet, toplumu teşkil eden bireylerin oy vermede, seçme ve seçilmede, kanun önünde, yönetime katılmada ve her türlü siyasal faaliyette hür ve eşit kabul edilmediği, aristok-

rasi ve köleliğin kurumlaştığı bir toplumu ve o toplumun siyasi yönetimini demokrasi ile bağdaştırmanın mümkün olmadığı yaklaşımı da itiraza muhatap olmaz. Bu çerçevede tahlil edilip, konuya bu açıdan yaklaşıldığında, ilkel çağdan günümüze kadar geçen sürede demokrasinin kurulmasına ve işleyişine en büyük engelin kölelik olduğu ve demokrasi ile demokratikliğin en büyük zıddının kölelik olduğu da itirazı mümkün olmayan bir gerçektir. Kölelik kurumunun egemen olduğu, toplumun bütün (mal ve hizmet) üretim alanlarında köleci üretimin hâkim olduğu bir toplumu ve böyle bir toplumun yönetim rejimini de, sistemini de hiçbir şekilde demokrasi ya da demokratik olarak ifade etmek mümkün değildir. Aynı şekilde “Köleci Demokrasi”, “Sömürgeci Demokrasi” ya da “çifte standartlı demokrasi” tanımlamalarını da doğru, gerçekçi ve bilimsel olarak doğrulamak mümkün değildir. Demokrasiye bu esastan yaklaşıldığında ya da demokrasi bu gerçekleriyle ele alındığında batı (Avrupa ve Amerika) siyasi tarihinde demokrasinin hiç var olmadığı ve bugün için demokrasi olduğu iddia edilen çifte standartçı batılı rejimlerin ve sistemlerin de demokrasi olup olmadığı tartışma konusu olabilmektedir.

Gerçekte, beyaz ile siyah ne kadar zıt ise, kapitalizm ve sosyalizm ne kadar zıt ise, demokrasi ile kölecilik, demokrasi ile sömürgecilik ve demokrasi ile çifte standartçılık o kadar zıttır. Bir yönetim şekli veya sistemi için “kapitalist sosyalist” ya da “sosyalist kapitalist” deyiimi ne kadar anlamsız ise, “köleci demokrasi” deyiimi de en az o kadar anlamsızdır.

Kölecilik ve sömürgecilik, hükmetme duygusunun en uç noktasının tezahürüyle ortaya çıkan bir yönetme şeklidir. Her ne kadar sömürgecilik, nüfuz edilen ülkenin kaynaklarını sömürgeci ülke toplumunun refahı için kullanmak; kölecilik de ele geçirilen insanları alıp satmak, insanları hiçbir hak tanımadan ve ücretsiz olarak üretimde kullanmak ise de sömürgecilik ve kölecilik aynı zamanda inancın, sömürülen topluma ve kölelere zincire vurarak, zulmederek, işkence ederek, zorla aşılmasını da kapsamaktadır.

Denilebilir ki, tarihte en büyük savaşlar, ekonomik olarak sömürme arzusundan ziyade, toplumlara diniyle, diliyle, askeri ve siyasi gücüyle hükmetme duygusundan ve arzusun-

dan doğmuştur. Çünkü hükmetme duygusu, toplumsal hayatın olduğu her yerde ve her alanda ortaya çıkabilen ve zaman-mekan şartlarında yeme, içme, barınma duygusundan da baskın olabilen bir duygudur. Kralları da, Tiranları da, İmparatorları da öne çıkaran bu duygudur. Günümüz yönetimlerindeki Parti Başkanlarını, bürokrasi yöneticilerini, Başbakanları, Cumhurbaşkanlarını, Devlet Başkanlarını öne çıkaran da aynı duygudur. Hükmetme duygusu, tarihte zaman gelmiş papalarda dini liderliği aşmış dünyevi liderliğe kalkışmalarına ve krallarla savaşmalarına yol açmış, zaman gelmiş dünyevi liderlerin, liderliğini aşıp uhrevi liderliğe de kalkışmalarına yol açmıştır. Bu öyle bir duygu ki, onu eleştiren ya da eleştirme ihtimali olan peygamberlerin ve filozofların katledilmelerine hüküm vermiştir. Savaşların, işgallerin, köleciliğin ve sömürgeciliğin de temel nedeni, frenlenemeyen, frenlenemedikçe de azgınlaşan hükmetme duygusudur.

Ancak, hükmetme duygusunun sömürgeciliğe ve köleciliğe kadar azgınlaştığı bir yönetimi, demokrasi olarak tanımlamak kesinlikle mümkün görülmemektedir. Kölecilik ile demokrasiyi bir arada gösteren kölecî demokrasi tanımlaması da, bu bakımdan kesin surette demokratik ve ahlaki olmadığından, demokrasinin bu şekilde (kölecî demokrasi olarak) eski Yunanistan'da ortaya çıktığı yaklaşımını da demokratik, bilimsel ve ahlaki olarak doğrulamanın mümkün olmadığı düşünülmektedir. **Bu olsa olsa, dinlerin tahrifi gibi demokrasinin tahrifidir.** Her ne kadar Russel'e göre, ortaçağda bütün Avrupa kültürü Roma emperyalizminin izini taşımış gösterilse de⁵⁹ batının siyasi kültür evriminde bu alanda şöyle bir gelişme olduğu düşünülebilir.

Eski Yunanda doğduğu kabul edilen batı demokrasisi "kölecî" olarak doğmuş "sömürgeci" olarak gelişmiş ve günümüze de "çifte standartçı" olarak gelmiştir. Başlangıçta doğrudan insanı köleleştirmiş, sonradan bunu ülkelere ve devletlere uygulayarak toplumların kaynaklarını elinden almıştır. Bu gün de kendisi gibi olmayanı uygar kabul etmeyip, barbar olarak gören, kendisi gibi

⁵⁹ RUSSEL, B.; Batı Felsefesi Tarihi-Ortaçağ-Say Yay., G.B., 1997, İstanbul s.118

olanı ise Asya'da ya da Afrika'da da olsa Avrupalı ya da uygar kabul eden bir siyasi kültüre sahip bir batı demokrasisi söz konusudur ki, bu özelliği dolayısıyla çifte standartçı olarak eleştirilmektedir.

Şüphesiz ki kölecilik, sömürgecilik ve çifte standartçılık, demokrasinin zıttı oldukları kadar, insanlığın ve dinlerin de temel zıddı ve düşmandır. Ancak, **batı felsefesi ve batının siyasal düşüncesi tarzı, demokrasi gibi dini de tahrif etmiş, köleciliği ve sömürgeciliği reddedip, insana değer veren dini, köleciliği ve sömürgeciliği emreden bir dine dönüştürmüştür.** Dindeki temel tahrif de budur. Bu tahrifte felsefenin önemli rol oynamış olması da kuvvetle muhtemeldir. Çünkü felsefe her ne kadar din ile bilim arasında bir tampon bölge gibi görülebilse de, felsefe kullanıldığı amaca göre, dini de ilmi de henü geliştirebilmekte, hem de tahrif edebilmektedir.

Nitekim Hazreti İsa'nın İncil'de de, Kur'anda da, Ruhul ül Kudüs olarak nitelenen Cebrail Aleyhisselam'ın oğlu olarak yorumlanması da felsefî bir yorumdur. Gerçekte ise, bir melek o'arak ruhani varlıktan ibaret olan Cebrail'in, insan görüntüsüne bürünse de, bu görüntüsü fiziki (cismani) olarak gerçek olmadığından çocuk sahibi olması mümkün değildir.

Aynı şekilde, demokrasinin kölecilikle bağdaştırılması da felsefî bir yorum olup, kölecî demokrasi niteliğinde bir yönetim sistemi tanımlaması bilimsel, ahlaki ve pratik olarak hiçbir geçerlilik arz etmemektedir.

İnsanlık tarihinde, bilimde ve dinde vuku bulan tahrifler, toplumların kendilerine gelen Peygamberleri ve büyük ilim adamları fizyolojileri, gelenekselleşmiş kölecî sistemlerini reddettikleri için cezalandırıp öldürmeleri sonucu gerçekleşmiştir.

V- ESKİ TÜRK DEVLETLERİNİN TEMEL DÜZENİ

Eski Türk devletlerinin temel düzenini araştırmak, bir bakıma Türk devletçiliğinin iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel ana hatlarını, esaslarını belirlemeye çalışmak demektir. Böyle bir hedefe ulaşmak için tabiatıyla öncelikle iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel Türk tarihini incelemek, sora da tarihte yapılaşmış, ananeleşmiş müesseseleri tek tek belirlemek gerekmektedir. Devletin her yönü ile bir bütün olduğu dikkate alındığında, devletin herhangi bir özelliğini belirleyebilmek için de diğer bütün özelliklerinin bilinmesi gerekebilmektedir. Bu bakımdan, fevkalade geniş bir coğrafya ve uzun bir zamana yayılmış bulunan Türk tarihini ve tarihi Türk devletin herhangi bir bakımdan ana hatlarını bir tek araştırmayla belirlemek mümkün değildir. Bahaeddin ÖGEL, “Türklerde Devlet Anlayışı” isimli eserinin kırk yıllık bir araştırma ve düşünmenin sonucu olduğunu belirtmektedir.⁶⁰

Bu bakımdan, amacın ve hedefin öncelikle ve açıklıkla belirtilmesinde fayda vardır. Üçüncü bölümde ele alınan demokratik öğeler üzerinde durulurken, demokratik rejimin ortaya çıkardığı niteliklerden ziyade, batıyı demokrasi sonucuna ulaştıran sebepler ve dolayısıyla batının siyasi ruh ve karakteri üzerinde durulduğu dikkat çekmiş olabilir. Böyle bir çalışma metoduna ihtiyaç gösteren hususları şöylece özetlemek mümkündür.

Batı kültürünün temeli, eski Yunanlılara dayanmaktadır. Batı medeniyeti ancak, eski Yunanlılardan intikal eden ilkelerle teşekkül edebilmiştir. Bu nedenle, batı devletlerinin herhangi bir özelliğini derinlemesine incelemek için konuya eski Yunanlılarla başlanması ve batı tarihinde paralellik arz eden hususları, eski Yunanlılardan itibaren belirlemek doğru bir metottur. Ancak, Türk siyasi eğitim ve öğretiminde konulara eski Yunanla başlanması- nın bir takım yanlış sonuçlar yarattığı söylenebilir. Çünkü, Türk tarihini ve özellikle Türk devlet geleneğini incelemek fevkalade zahmetli ve güç bir iştir. Buna karşın, eski Yunan tarihi ve devlet-

⁶⁰ Prof.Dr. Bahaeddin ÖGEL, Türklerde Devlet Anlayışı, 1982, Ankara.

çiliği hemen her yönüyle bilinmektedir. Dolayısıyla, siyasi düşünceler ile demokrasi tarihine eski Yunanlılarla başlayabilme kolaylığı, henüz kesin olarak açıklığa kavuşmamış eski Türklerin siyasi karakterlerini inceleme zahmetine ve açıklığa kavuşturma imkânına mani olabilmektedir. Hâlbuki eski Yunanlılardan kaynaklanan batı medeniyeti gibi, müstakıl bir Türk medeniyetinin de mevcut olduğu bilindiğine göre, bu müstakıl medeniyetin siyasi çekirdeğinin net olarak belirlenmesi yolunda gerekli adımların atılması gerekmektedir. Çünkü bu konudaki mevcut belirsizlik, Türk milleti hakkında haksız ve dayanaksız bir takım olumsuz muhakemelere yol açmakta, bu muhakemeler de toplumsal benliğin değerinin idrak edilememesine ve değer kaybetmesine yol açabilmektedir. Bu olumsuz düşüncelerin siyasi bakımdan en önemlileri de muhakkak ki demokrasi ve demokratik özellikler bakımındandır. Örneğin, Türk devlet hayatında tabandan tavana doğru bir hareketin mevcut olmamasının, Türk milletinin yapısının demokrasi ile uyuşmadığı şeklinde izahlara yol açtığı ve günümüzde çok tartışıldığı bilinmektedir. Hâlbuki demokratik toplumun çatışmacı değil, barışçı, baskıcı ve müstebit değil, hürriyetçi ve hoşgörülü, kölecî değil, eşitlikçi olması gerektiği açıktır.

Dolayısıyla konu, devletin arızî kurum ve organları itibarıyla değil de, toplumun (milletin) karakteri itibarıyla ele alındığında, Türkiye’de bu gün için “Devlet Baba” geleneğini yeren muhakemenin ve Türk toplumunun yapısının demokrasi ile uyuşmadığı düşüncesinin tam aksine, Türk milletinin demokratik karaktere, batılı milletlerin de anti demokratik karaktere sahip oldukları ileri sürülebilir. Çünkü batılı milletler, çatışmacı karaktere sahiptirler ve batının demokrasi tarihi bu çatışmaların tarihinden ibarettir. Buna karşın, Türkler barışçı karaktere sahiptirler ve tarihlerinde bu sebeple tabandan tavana doğru bir hareket yoktur. Bu özellik, Türk devletinde idare edilenlerin, idare edenlerle en güzel diyaloglarının ve idare edenlerin adil ve halkın isteği doğrultusunda davranışlarının neticesinde gelişebilmiştir. Keza, batılı idareciler, demokrasiye ulaşınca kadar tarihin her döneminde kendi toplumlarını baskı altına almış, ezmiş ve halklarına efendi olmuşlardır. Dolayısıyla, batı toplumlarının tarihte kendi idarecileri tarafından zulüm ile

idare edilip, ezilmeleri, onlarda çatışmacı karakteri geliştirmiştir. Bu nedenle de, batılı toplumların diyalog, hoşgörü, istişare ve denge sistemi olan demokrasiye erişimleri fevkalade güç olmuştur.

Buna karşın, Türk tarihinde devletin ve idare edenlerin, batı tarihindeki gibi kendi toplumunu ezdiği tespit edilmemiştir. Bu sebeple de, Türk insanında devlet kavramı şefkat ve güvence ile eşmanada kabul görmüş ve bu husus “Devlet Baba” tanımı ile gelecekleşmiştir.

Batı medeniyetinin öz karakterinin köleci, dolayısıyla sömürgeci ve emperyalist özellikler taşıdığı hususu, bazı yakın tarih olayları ile de örneklendirilebilir ve bu açıdan da tartışılabilir.

Örneğin, “Temel hak ve hürriyetlerin çıkış noktası sayılan 1789 ihtilalinin yıl dönümlerini Fransa, sömürgelerinin askerleriyle ve kolonilerinin sultanlarıyla kutlamaktadır.”⁶¹ İngiltere’nin halen birçok sömürgesi mevcuttur. Yakın tarihte, Cezayir’de, Kıbrıs’ta ve Kars’ta ortaya çıkartılan ve %70’ini de çocukların ve kadınların teşkil ettiği toplu mezarlıklar da batı medeniyetinin eseridir.

Bu sebeple, bir devletin demokratik olup olmamasında, demokratik rejimlerde birbirinden farklı olarak ortaya çıkan bir takım arzi müesseseler, kriter olamamaktadır. Esas olan demokratik bütün rejimleri totaliter rejimlerden ayıran ve müesseseleri farklı da olsa, hemen hemen bütün demokratik rejimlerde müşterek olarak sözkonusu olan ana ilkeler ve niteliklerdir. Bu nitelikler ise, kendi başlarına subjektif değerlerden ibaret olup, ancak, siyasi olarak teşkilatlanmış olduğu zaman, devlet olarak ortaya çıkan milletlerin karakterlerinde somut kriterler olarak ele alınabilmektedir. Bu bakımdan, herhangi bir devletin demokratik nitelikler bakımından incelenmesinde, o devletin demokratik rejimlerde görülen ve totaliter rejimlerde de görülebilen bir takım organların değil, o devleti oluşturan milletin öz karakterinin ve kültürel yapısının ele alınıp, demokratik özellikler taşıyıp, taşımadığının belirlenmesi daha uygun bir metottur.

⁶¹ A.Mathiez, Fransız İhtilali, Çev.Ş.Kaya, C.I, 1940, İstanbul, s.6

Çünkü demokrasi bir ruh, bir espri, bir mana, insana ve dünyaya bir bakış açısidir, insana değer vermektir.

Dolayısıyla, günümüzün bazı aydınlarının, kanlı ihtilaller, isyanlar, darbeler ve çatışmalar sonucu demokrasiye güç bela erişen batılı milletlerin yapısını demokrasi ile uyumlu; tabandan tavana herhangi bir zorlamaya gerek olmadan demokratik rejimi kurabilen Türk milletini de demokrasi ile uyumsuz kabul etmelerini makul görmek güçleşmekte, tam tersine bir düşüncüyü de kuvvetlendirmektedir.

Bununla birlikte, eski Türk devletlerinin temel düzeni başlığını taşıyan bu bölümde de, eski Türklerin sadece demokratik rejimlerin ayıncı ortak kriterleri çerçevesinde sahip oldukları devlet anlayışı üzerinde durulması ile yetinilecek olup, bu çalışmanın sınırlarını aşacak şekilde iktisadi, siyasi, sosyal ve bütün düzenin incelenmesi gibi amacı aşan son derece geniş incelemeye girilmeyecektir. Ancak şu aşamada, demokratik kriterlere girmeden önce, inanç-teşkilat ilişkisi itibarıyla eski çağlardaki dini inançların siyasal hayata tesirleri ile eski Türk devletlerinin arızı kabul ettiğimiz yasama, yürütme ve yargı organları üzerinde kısaca durmakta fayda vardır.

A- DİN VE DEVLET

İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinde kurulan devletlerin dini devletler olduğu ve bu devletlerin toplumların inançlarına göre şekillendiği bilinmektedir. Dikkatle incelendiğinde, devlet fikrinin insanlık tarihinde inançlara paralel olarak geliştiği ve bu paralelliğin kişi hak ve hürriyetlerini de kapsadığı görülebilir.

Bazı siyasal bilimciler, dışı tanrılar ile anaerkil dönem, erkek tanrılar ile ataerkil dönem, çok tanrıcılık ile küçük site devletçiliği dönemi ve tek tanrıcılık ile büyük Merkezî devletlere geçiş dönemi arasında bir paralellik olduğuna dikkat çekmektedirler.⁶²

Gerçekten de, tarihin her döneminde ve dünya coğrafyasının her kesiminde gelişen felsefi ve siyasi bütün kurumlar, başlangıçta din ile iç içe ortaya çıkmıştır. Çünkü "...hukuk, ahlak hatta bilim gibi siyasal düşünce de başlangıçta tamamen dinin bir parçası olmuştur."⁶³

Esas itibarıyla, devlet ve hukukun başlangıçta dinin bir parçası olarak ortaya çıktığını, her ülkede ve her toplumda müesseselerin inançlara göre şekillendiğini, bütün siyasal bilimcilerin şu ya da bu şekilde dolaylı veya dolaysız olarak kabul ettikleri söylenebilir. Bunu, siyasal düşünceler tarihi ile ilgili kitapların çoğunda ele alınan ülke, bölge ve toplumlarla birlikte sözkonusu ülke, bölge ve toplumların dini inançlarına da geniş yer verilmesinden de anlamak mümkündür.

Örneğin, Çin siyasal düşüncesinin gelişmesinde, Hint siyasal düşüncesinin gelişmesinde, Yunan siyasal düşüncesinin gelişmesinde ve Türk siyasi hayatının gelişmesinde dini inançların fonksiyonunun inkâr edilmesi hemen hemen mümkün değildir.

Siyasal düşüncenin ilk teşkilatlanmasında, dinin önemli faktör oluşu, inkâr edilemediğine göre, dünyaya ve insana hoşgörülü

⁶² Prof.Dr.K.Ertop, Doç.Dr.Ç.Yetkin, Siyasal Düşünceler Tarihi, 1985, İstanbul, s.3-4

⁶³ Jacob Ben-Amittay, Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev. M. Ali Kılıçbay, Levent Köker, 1983, Ankara, s.25

bir bakış açısı ve insana değer veren bir sistem olarak kabul edilen demokrasinin ve demokratik niteliklerin insan ve toplum hayatındaki başlangıcında da dinin etkisinin incelenmesi ve hürriyet, eşitlik ve egemenlik ilkelerinin her toplumdaki ilk idrak ediliş tarzının da dini inançlardan kaynaklanmış olup, olmadığının araştırılması önem kazanmaktadır.

Eski Yunanistanda, “yeryüzündeki kralların Zeus’un soyundan geldiğine, Zeus’un onları kral seçtiğine inanılırdı. Krallar, Zeus’un yeryüzündeki temsilcileri olarak ayinleri idare etmekle yükümlü idiler. Aynı zamanda, başrahip sayılırlardı.”⁶⁴

Ancak, eski Yunanda krallar, tanrının yeryüzündeki temsilcileri ve başrahip olarak siteleri yönettikleri halde, eski Yunan sitelerinde kölelere ve köylülere hiçbir hürriyet tanınmamış, vatandaş olarak kabul edilmemişler ve demokrasi döneminde de vatandaş kabul edilmediklerinden, vatandaş hak ve hürriyetlerinin dışında kalmışlardır. Tabiatıyla, bu gerçeklerden eski Yunan tanrılarının ve eski Yunan dini inançlarının kölelere hürriyet tanımadığı hükümüne varılmaktadır.

Çünkü aksi bir hükme varabilmek için, tanrı ile kralın kişiliğinin bütünleştiği bir yönetimde köleliğe yer verilmemesi gerekirdi. Durum tersine olduğuna göre, eski Yunanda kölelik ancak, eski Yunan dinlerinin benimsemesi neticesinde yaşamış ve gelişebilmiştir. Başka bir ifadeyle denilebilir ki, eski Yunan dinlerinin, insanların hür doğduğu ve insanların arasında hürriyete sahip olmanın belli sınıf ve zümrelerden olmaya bağlı olmadığı inancının mevcut olmaması sonucu, tanrı kralların site devletlerinde hürriyetler ancak belli soylardan, belli sınıf ve zümrelerden gelen insanlara tanınmıştır.

Aynı ayırım ve imtiyazcı dini inançları farklı da olsa, eski Roma’da, ortaçağ Hristiyanlık inancında, Çin’de, Hindistan’da, eski Mezopotamya’da tespit etmek mümkündür.

Eski Türklerde ise durum farklıdır. Her şeyden önce, eski Türklerde, eskiden beri yeri, göğü ve insanı yaratan tek yüce Tanrı

⁶⁴ Doç. Dr. E.Sarıçioğlu, Dinler Tarihi, 1983, İstanbul, s.70

inancı mevcuttu. Bu inançta, tanrı diğer toplumlarda olduğu gibi insan suretinde değildir. Eski Yunanlılardaki gibi insanlaştırılmamıştır, eşi ve çocukları olmayıp, yaratıcı niteliğe sahiptir. Bu inancın eldeki en eski belgesi Göktürk Kitabeleridir.

732’de Bilge Kağan tarafından diktirilen Kül Tigin’in mezar taşı kitabesinde bu hususta önemli ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadelerin konumuzla ilgisi bakımından en önemlileri şunlardır:

“Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış”⁶⁵

“Tanrı lütfettiği için illiyi ilsizletmiş...”⁶⁶

“Tanrı bağışlasın, devletin var olduğu için kismetim var olduğu için...”⁶⁷

“...zamanı tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş.” (ödtengri yaşar. Kişioğlu kop ölgeli törümüş).⁶⁸

“Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum”⁶⁹

“Ondan sonra Tanrı bilgi verdiği için, kendim bizzat kağan kıldım”⁷⁰

“Tanrı korusun, bu Türk Milleti arasında silahlı düşmanı koşturmadım, damgalı atı koşturmadım”⁷¹

Bu kitabelerden belirlenen Göktürk devri dini inançlarını şöylece özetlemek mümkündür.

Yer, gök ve insan yaratılmıştır. Bunları (her şeyi) yaratan Tanrıdır. Tanrı, islamiyetteki gibi yaratıcı sığata sahip olup, kendisi dışındaki her şeyi o yaratmıştır.

⁶⁵ Prof.Dr.M.Ergin, Orhun Abideleri, 6.B., 1978, İstanbul, s. 20/1

⁶⁶ Prof.Dr.M.Ergin, y.a.g.e., s. 22/15

⁶⁷ Prof.Dr.M.Ergin, y.a.g.e., s. 25/29

⁶⁸ Prof.Dr.M.Ergin, y.a.g.e., s. 25/29

⁶⁹ Prof.Dr.M.Ergin, y.a.g.e., s. 19/9

⁷⁰ Prof.Dr.M.Ergin, y.a.g.e., s. 53/7

⁷¹ Prof.Dr.M.Ergin, y.a.g.e., s. 60/4

Kudreti, bilgiyi insana veren, bağışlayan Tanrıdır. Baş olmak, insanlara Allah'ın bir lutfudur.

Koruyuculuk (emin sıfatı) Tanrıya mahsustur.

Ölümsüzlük Tanrıya mahsustur, insanoğlu fani bir mahlûk olarak üremektedir.

Bu inançlar Göktürk döneminde eski Türklerde yüce Tanrı inancının gayet gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

“Türklerin soy tarihin Hazreti Nuh’un oğullarından Yafes’e dayandığı dikkate alınırsa, tek Allah inancının eskiden beri var olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Oğuz Han’ın putlara ibadetin baş düşmanı olduğu, putperestliğe dönen babasını bertaraf ederek yönetim ele aldığı rivayet edilmektedir.”⁷²

Ancak, eski Türklerin siyasi yapısının kökenine inmek üzere inanç teşkilatlanma ilişkisi çerçevesinde, Türklerin atalarını spesifik olarak ayırıp, tek tek incelemek bu çalışmanın amaçlarını aşar niteliktedir.

Şu kadarını özetlemek gerekir ki, “Türkler, disiplinli bir hayat ve toplum düzenleri sayesinde tek Tanrı düşüncesine çok erken çağlarda erişmişlerdir. Tek Tanrılı dinler ise, ancak yüksek bir sosyal seviyeye erişmiş milletlerde görülürdü. Bu da tarih ilminin değişmez bir kuralıdır. Ayrıca, bu olgunluk, insan düşüncesinin erişebileceği en son aşamasıdır.”⁷³

Bu bakımdan, Merkezî büyük devlet fikrinin de, imparatorluk fikrinin de, tek tanrı fikri ile birlikte eski Türklerde çağdaşlarından çok önce gelişmiş olduğu ileri sürülebilir.

⁷² Doç.Dr.E.Sarıçioğlu, Dinler Tarihi, 1983, İstanbul, s.88

⁷³ Prof.Dr. Bahaaddin ÖGEL, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 2-B, 1979, Ankara, s. 311-312

B- ESKİ TÜRK DEVLETLERİNİN TEMEL ORGANLARI

Eski Türk devletleri, herhangi bir ailenin kılıç zoru ile meydana getirdiği bir yığınlar topluluğu değil, fakat idarecilerle işbirliği yapan geniş halk kütlelerinin gayretleri, katkısı ile gerçekleşen bir siyasi teşekkül idi. Devleti kuran da, devlet başkanını başarılı kılan da millet idi. Nitekim Göktürk kitabeleri, devletin kuruluşunda ve yıkılışında esas fonksiyonu, milletin yerine getirdiği net olarak vurgulamaktadır. Kitabelerde yer alan “Amcam Kağan’ın ili sarsıldığında; millet, hükümdar ikiye ayrıldığında...”⁷⁴, “Türk halk kitlesi şöyle demiş, illi millet idim, ilim şimdi hani, kime ili kazanıyorum...”⁷⁵, “Türk milleti il yaptığı, ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş...”⁷⁶ gibi ifadeler, devleti kuran ve ayakta tutan temel unsurun millet olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

1- Yargı

Eski Türklerde adli teşkilat “Yargı” ve “Yasama” olarak iki türlü idi.⁷⁷ Yargı, siyasi suçları yargılayan mahkemeler olup, Hükümdarın başkanlığında toplanırdı. Yargı yüksek Devlet Mahkemesi manasını taşıyordu. Yargan ise, örfi hukuku uygulamakta görevli mahkemelerdi.

Ayrıca, eski Türklerde bazı suçların cezaları kesin olarak belirlenmişti. Örneğin, adam öldürmenin, zina ve ırza tecavüzün ve ordudan kaçanların cezaları idam; barış zamanında başkasına kılıç çekmenin (öldürmeye teşebbüsün) cezası ölüm; hırsızlık ve soygunculuğun cezası ise ölüm, mallarının müsadèresi ve hürriyet kısıtlaması idi.

⁷⁴ Kultigin Kitabesi, Kuzey Cephesi, 4

⁷⁵ Bilge Kağan Abidesi, Doğu Cephesi, 9

⁷⁶ Kultigin Kitabesi, Doğu Cephesi, 6, 7

⁷⁷ Prof.Dr.İ.Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, 4.B, 1986, İstanbul, s.279

2- Yürütme

Eski Türkçede hükümete “Ayuki” denilirdi.⁷⁸ Çin kaynaklarında M.Ö. Hunlardan beri Türk devletlerinde idareyi tanzim etmek ve dış ilişkileri düzenlemek gibi vazifeler gören Türk “Bakan” (Ministre)lerden sıkça bahsedilmektedir. Bakanlara Hun dilinde; Ta-chü, Ta-che’n ve Ku-tu-hou denilirdi. Gerekğinde hükümdar yerine Toy’a (Devlet Meclisine) başkanlık eden Başbakanlara Göktürklerde “Tonyukuk” denilirdi. **Başbakanları Hunlarda Tanhu ailesi ile sıhnyetli Hu-yen ailesinden; Göktürk, Uygur ve diğer eski Türk devletlerinde ise hanedan mensupları dışından devlete hizmetleri, riayetli kişilikleri ve bilge’likleri ile seçkinleşen halk tarafından sevilmiş ve tutulmuş kimseleri arasından seçilirlerdi.**

Göktürk ve Uygur bakanlıklarında hükümet, altısı dış bakan, üçü iç bakan olmak üzere dokuz bakandan müteşekkil idi. Çin kaynaklarının Bakan olarak kaydettiği bu devlet görevlilerine Göktürklerde “Buyruk” deniliyordu. Buyrukların aynı zamanda Toy üyesi oldukları ve Toy’da Buyruk olmayan üyeler de bulunduğu tespit edilmiş olduğundan, Buyruk’ların Toy (Meclis) üyeleri arasından seçildikleri kuvvetle muhtemel kabul edilmektedir.⁷⁹ Taşrada görevlendirilen Buyruklar birer Askeri Vali gibi çalışmışlardır.

Ayrıca, eski Türklerde devletin hâkimiyeti altına alınan yabancı siyasi teşekküller kendi iç işlerinde özerk bırakılmış ve bunların Merkezî otoriteye bağılılıkları, hariçte temsilci bulundurma ve dış münasebetlerini Türk devletinin Merkezî yönetimi aracılığı ile yürütmek, belli miktarlarda vergi vermek ve gerektiğinde İmparatorluk ordusuna askeri destek sağlamakla sınırlandırılmış ve bu hususların kontrol ve denetimi Türk kanat eliglerinin sorumluluğuna verilmiştir.⁸⁰ İmparatorluğa, Kralları aracılığıyla bağlı olan bu ülkeler ancak, Merkezî otoriteye başkaldırdıkları zaman başlarına Türk yönetimi tarafından sorumlular tayin edilirdi.

⁷⁸ Prof.Dr.İ.Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, .4.B, 1986, İstanbul, s.251

⁷⁹ Prof.Dr.İ.Kafesoğlu, a.g.e.s.252

⁸⁰ Prof.Dr.İ.Kafesoğlu, a.g.e.s.265

Ayrıca, eski Türk devletlerinde ülke iki idari bölüme ayrılırdı. Bu tam anlamıyla bir idari organizasyon idi ve her iki taraf merkeze bağlı olarak Tanhu ve Hakanın kontrolü altındaydı. Bu sebeple de, her zaman taraflardan birine hâkimiyet üstünlüğü tanınmıştır. Bu organizasyon çeşitli boyların hâkimiyetleri devrinde Asya Hun Devleti – Avrupa Hun Devleti; Bozok – Üçok, İç-Dış; kuzey-güney, sağ ve sol kanat gibi değişik isimler altında yapılmış olup, bu organizasyona göre taraf halkları da Ak Hunlar, Kara Hunlar, Sarı Türgiş-Kara Türgiş gibi Ak, kara veya sarı sıfatları ile tanımlanmıştır. İdari kısımların başında genellikle Hakan'ın yakınları vardı.

3- Yasama

Eski Türklerde, Hunlardan beri devlet işleri ayrı ayrı meclislerde görüşülüp, karara bağlanırdı.

Bu meclislerden en önemlileri, batılıların “Devlet Meclisi” veya “Millet Meclisi”, eski Türklerin “TOY” dedikleri ve Hükümdarın başkanlığında; Hatun (Yen-ki), Prens ve bütün askeri ve mülki erkândan teşekkül ettiği anlaşılan meclisti.⁸¹ Bu meclis, her sene ilkbaharda toplanırdı. Mecliste il'in bütün meseleleri müzakere edilir ve bütün müzakerelerin sonucuna göre ya mevcut hükümdarın hükümdarlığı onaylanır ya da yenisi seçilirdi. Bu meclisin toplanması münasebetiyle, hükümdar tarafından verilen yemeğe katılmamak itaatsizlik, isyan ve protesto manasına gelirdi.

Hun devleti ile ilgili yabancı kaynaklarda, devletin başkan-tinde Milletlerarası münasebetlerle ilgili kararları müzakere etmekle görevli üst özel yetkili bir meclisten de bahsedilmektedir.⁸²

Ancak, batılı tarihçi ve sosyologların “Millet Meclisi” dedikleri “Toy” hemen hemen bütün eski Türk devletlerinde varlığını devam ettirmiştir.

Eski Türkçede Meclis ve Toplantı manasına gelen Toy'lar, Tabgaç, Göktürk ve Uygur Hakanlıklarında hükümetten ayrı olarak

⁸¹ Prof.Dr.İ.Kafesoğlu, a.g.e.s.247

⁸² D.M.Dunlop, The History Of the Sewesh Khazars, Princeton, 1967, s.112

siyasi, askeri, iktisadi ve kültürel bütün meselelerin görüşülüp, kararlaştırıldığı büyük meclisler şeklinde yaşamıştır.

Örneğin, ünlü Tabgaç Hükümdarı Tai-wu, ülkesinde Budizm propagandasını yasaklayabilmek için, Başbakanın yardımı ile devlet meclisinde karar aldırmıştır.

Göktürk devletinde Hakan Bilge'nin (716-734) ileri sürdüğü iki teklif (şehirlerin surlarla çevrilmesi ve Budizm propagandası yapılması) Toy'da tasvip görmeyerek, reddedilmiş ve uygulanmamıştır.

Toy'lar, Hakan seçiminde tam yetki sahibi idiler. Uygun gördüklerini Hakan seçiyor, görmediklerini gerekçe göstererek ret ediyorlardı. Özellikle Uygurlar kudretli devlet adamları ve kumandanlar arasından bir Han seçebiliyorlardı.⁸³

Eski Türklerde Toy'a katılma hakkına sahip olanlara Toy üyesi manasına gelen TOYGUN denilirdi.

Çin kaynakları, Toy'ların devlet işlerini müzakere ve yürütmeyi kontrol etmekle görevli olduklarını kaydetmektedirler.⁸⁴

Toy'lar, Hükümdarın açış konuşması ile başlar, müteakiben düzenlenen dini ve milli törenlerden sonra Toy görüşmeleri başlar, devlet ve millet meseleleri uzun uzun müzakere edilerek karara bağlanırdı.

Hükümdarın olmadığı zamanlarda Toy'a hükümdar ailesi dışından seçilen ve "AYGUCI" veya "ÜGE" diye anılan "Başbakan" başkanlık ederdi.

Toylarda, Başbakan ve Bâkanlar yanında sagun, Kök-Sagun, Alpagut, Inal, Inak, Inançu, Tarkan, Apa, Boyla, Kapgan, Şadapıt, Ataman, Tudun, Yugrış gibi ünvanları taşıyan diğer devlet büyükleri de bulunurdu.

Bu bakımdan, eski Türk devletinde Merkezî ve mahalli bütün idare organlarının başındakilerinin devletin en üst karar meclisi olan Toy'a katılarak devlet idaresinde kararlara katıldıkları söylenebilir.

⁸³ Prof.Dr.İ.Kafesoğlu, a.g.e.s.248

⁸⁴ Prof.Dr.İ.Kafesoğlu, a.g.e.s.250

C- ESKİ TÜRK DEVLET GELENEĞİNDE DEMOKRATİK ÖĞELER

1- Hürriyet

Eski Türklerde istiklal duygusunun temeli, Türk kültüründe yatmaktadır. Ağır dış bakılar karşısında toprağa bağlı köylü, çok kere esarete boyun eğmek durumunda kaldığı halde, bozkırlı eski Türkler hayvanlarını sürerek hür iklimlere gidebiliyorlardı. Bozkırlı açısından normal olan şey, süratle savaş seferberliği haline dönüştürülebilen bozkır ekonomisinin, hemen her fert için zorunlu kıldığı aralıksız mücadele idi. Bu hürriyet ve mücadele eğilimi, hür fertler yetişiren bozkırlı ailede yerleşmiş, sonra sırasıyla, boy, bodun ve nihayet il ölçüsünde genişleyerek, siyasi toplulukta ortak değer hükmü kazanmak suretiyle, devlette istiklal kavramını vücuda getirmiştir.⁸⁵

Eski Türklerde, ferdi hürriyetlerin bazı bakımlardan çağdaşları olan batılı toplumlardan ve özellikle eski Yunanlılardan daha gelişmiş olduğu söylenebilir. Çünkü eski Yunanda, demokrasi kurulduğu halde, toplumda ayrıcalıkları, imtiyazları ve köleliği kısmen de hafifletebilecek bir mobilizasyon sağlanamamıştır.

“Türk sosyal yapısının ise, kendine has bazı özellikleri vardır. Bu özelliklerin biri de, en alt tabakalardan birinin, en üst tabakalara çıkabilmesidir. Yükselmek isteyen bir kimseye, en yukarı katlara kadar kapıların açık olması özelliğidir... Türk toplumu paraya, pula, rütbeye, makama, kimin oğlu olduğuna değil; dine, ilme, şecaat ve kahramanlığa, iffete, namus ve doğruluğa değer veren bir toplumdur.”⁸⁶

Eski Türklerin çağdaşları olan Slavlar, Mısırlılar, Çinliler, Hintliler ve Yunanlılar yaşamak için gerekli olan enerjiyi, köle olarak kullandıkları, zayıf ve vasıfsız insanların kol kuvvetinden temin ettikleri halde, eski Türkler enerji ihtiyaçlarını attan karşılamış, insanları köleleştirmemiş ve köle ticaretine, ekonomilerinde

⁸⁵ Prof. Dr. İ.Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, 4.B, 1986, İstanbul, s.221

⁸⁶ Dr.Tahsin Ünal, Türkün Sosyo Ekonomik Tarihi, 1977, Ankara, s.70

yer vermemişlerdir.⁸⁷ Binaenaleyh, eski Türklerde köle olarak çalışmak sözkonusu olmayıp, çalışma hürriyeti Türk kültüründen kaynaklanarak ananeleşmiş ve töre hükmü halinde gelişmiştir.

Eski Türk devletinde halkın, hak ve hürriyetlerinin teminatı, genellikle kanun manasında kullanılan töre (törü) ile belirlenmiştir. Töre, eski Türk sosyal hayatını düzenleyen uyulması zorunlu kurallar (normlar) bütünü olup, devletin kurulması, yükselmesi ve dağılmasına bağlıydı. Eski Türklerin kendilerine özgü bu devlet anlayışlarına bir bakıma töre devleti (hukuk devleti) demek mümkün olup, bu töre demekrosinin kişiye verdiği hak ve hürriyetlerin büyük bir kısmını kendi içerisinde ve töre ismi ile tanzim edip, ananeleştirerek toplumun devlet ve dünya görüşüne mal etmiştir. Şu kadar ki, **Töre, Anayasal ve yasal olmak üzere iki tür hükümden ibarettir. Törenin anayasal denilebilecek hükümleri değişmez hükümlerdir.**⁸⁸ Bunlar, Kutadgu Bilig’de deki kayıtlardan tespit edildiği kadarıyla, **istiklal, adalet, iyilik, faydalılık, eşitlik ve insanlıktır.**⁸⁹ **Yasal hükümleri ise zaman ve mekâna uymak üzere meclislerin kararı ile değiştirilebiliyor veya yenilenebiliyordu.** Bununla birlikte, töre’nin her hükmü yeniliklere açıktı ve **Toy kararları ile töre hükümleri yenileştirilebiliyordu.**

Töre devleti (hukuk devleti) geleneğinin kaçınılmaz sonucu olarak, eski Türklerde mobilizasyon ve çalışma hürriyetleri yanında, **din ve vicdan hürriyetlerinin, seçme, seçilme ve kurulu otoriteye muhalefet etmek hürriyetleri gibi hürriyetlerin de çağdaşları olan yabancı toplumlardan daha gelişmiş olduğunu,** hatta bugünkü demokratik hürriyetlerin sağlayabildiği sonuçlardan farklı olmadığını söylemek mümkündür.

Örneğin, **eski Yunanda, Roma İmparatorluğunda** ve batının bütün tarihinde, yani, tarım veya yerleşik hayat toplumlarında **köylü, köle, asiller sınıflaşmasına paralel olarak asillerin toprağında çalışma mecburiyetlerinin ortaya çıkardığı çalışma hürriyetsizli-**

⁸⁷ Prof.Dr.İ.Kafesoğlu, a.g.e.s.226

⁸⁸ Prof.Dr.İ.Kafesoğlu, a.g.e.s.234

⁸⁹ Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilik, Çev.R.R.Arat, 3.B, T.T.K., 1985 Ankara, s.657-682

ğine karşın, bozkır-göçebe eski Türk toplumlarında tarım ve toprağa bağlılığın olmaması yanında, ekonomik hayatın temeli olan hayvancılıkta da eski Türklerde mevcut olan özel mülkiyet hürriyetleri sebebiyle **ferdi, ailevi ve toplumsal seviyede insanların kendi mülkleri olan hayvanları besleme ve kendileri için çalışmak hürriyetlerine sahip idiler.**

Hatta Avrupa'da köylülerin ve güçsüzlerin korunmasına yönelik "Şövalyelik"ın (atlı savaşıllığının) Hunların ve Avrupa'daki hâkimiyetlerinin yarattığı siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel sonuçlardan olduğu kabul edilmektedir.⁹⁰

Ayrıca, eski Türklerin yer, gök ve insan yaradılışına olan inançları yanında, insanoğlunun üzerine ecdatlarının Kağan oturarak, Türk milletinin ilini ve töresini tutup düzenlemeleri⁹¹ ile ilgili olarak doktrinleşen evrensel yaklaşım ile Türk töresinin bütün dünya insanlığına soy, dil, din ayrırını yapılmaksızın uygulanmasının hedef alındığı ve dolayısıyla, Türk hâkimiyetinde çeşitli toplumların kendi inançlarında hür tutulmaları geleneğinin kökleşerek Cumhuriyet Türkiye'si dönemine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

Eski Türk devletinin önemli özelliklerinden biri de, il bütünlüğünü korumak için gerekli mevzuatın (törenin) halkın hürriyet temayülü ile ahenk içinde tutulmasını sağlamaktı. Bu husus da, yalnız Türklere özgü olan töre sınırlamaları ile bireysel hakların ve toplumsal menfaatlerin çatışmasını önleyerek, sosyal düzeni yürütebilmek için yüksek bir idare kabiliyetini gerektirmekteydi.⁹²

Seçme hürriyetleri bakımından eski Türk devletlerinde en önemli müesseseyi tarihçilerin Toy, Kurultay, Kengeş Meclis gibi isimlerle belirledikleri meclisler oluşturmaktadır.

Gerek mahalli seviyede boy beylerinin seçimi, gerekse Hakanların seçimi boy, bodun ve il gibi teşkilatın bünyesine göre

⁹⁰ Prof.Dr.İ.Kafesoğlu, a.g.e.s.80

⁹¹ Kültigin Abidesi, Doğu Cephesi, İ., Bilgi Kağan Abidesi, Doğu Cephesi, 33

⁹² Kültigin Abidesi, Doğu Cephesi, İ., Bilgi Kağan Abidesi, Doğu Cephesi, 33

değişen ve Boy Meclisi, Bodun Meclisi, İl Meclisi gibi isim alan bu meclislerde yapıliyordu.

Ancak, şunu rahatlıkla söylemek mümkündür. **Eski Türklerde meclis geleneğinin oluşması, bilinen tarihi kayıtlar itibarıyla Mete Han'dan beri, fiili olarak da Hunlardan çok önce başlamış olması,** kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Hun İmparatoru Mete Han'ın atının, karısının ve ülkesinin toprağından bir parçasının istenmesi karşısında, kurultayını toplayıp, konuyu müzakere ettiği bugün artık bütün tarihçiler tarafından anlatılmakta olup, ilgiñ herkesin bildiğı bir olaydır. Hunlardan kalma bir atasözü de kurultayın Türk tarihinde ve medeniyetindeki önemini ortaya koymaktadır. Atasözü şöyledir; “geniş elbise parçalanmaz, danışmakla gelişen bilgi ise, bozuk ve kötü çakmaz.”⁹³ Ancak, hiçbir imparatorluğun ve devletin belli bir tecrübeye dayanan müspet bir geçmişi olmadan tarihin belli bir zamanında ve bölgesinde aniden ortaya çıkması mümkün olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, **Türk devletçiliğı ile birlikte kurultay geleneğinin de Hunlardan çok önce ve onların da ataları olan İskitlere dayandığı** söylenebilir. Kuvvetle muhtemel olan da böyle olmalı ki, kurultaylar eski Türk devletlerinde Hunlardan itibaren il (ülke), Bodun ve Boy seviyelerinde yerleşmiş ve ananeleşmiş olarak devlette yerini almış olabilmeli.

Günümüzde gelişen demokrasi anlayışında dahi, nüfusun ve ülke coğrafyasının büyümesine paralel olarak demokrasinin temsili sisteme doğru şekil aldığı kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle, doğrudan veya mutlak demokrasi derecesi nüfus, devlet ve ülke büyüklüğü ile ters orantılı bir bağlantı içerisinde. Nüfus, ülke ve devlet küçüldükçe, mutlak demokrasiyi uygulama imkânı artmakta, büyüldükçe de bu imkân azalmaktadır. Bugün normal olarak kabul gören bu düşüncenin Avrupa'da onsekizinci yüzyıldan sonra gelişme göstermesine karşın, bu husus eski Türk devletlerinde milattan önce idrak edilmiş ve fiilen uygulanmıştır. Eski Türk siyasi teşekküllerinde birimler küçüldükçe kurultayın halkın tamamını kapsayacak şekilde halka yayıldığı, siyasi teşekkül (devlet) impara-

⁹³ Prof.Dr.İ.Kafesoğlu, a.g.e.s.283

torluğa doğru büyüdükçe ve kurultayın bir nevi temsilciler meclisine dönüştüğünü ve boylarda kısmen mahalli demokrasinin gelişme gösterdiğini tespit etmek mümkündür.

Türk Hakanlığı, Türk Yabguluğu seviyesinde yalnız kendi iline dayandığı zaman, demokratik olurdu. Çünkü o zaman kendi ilinin kurultayı vasıtasıyla murakabe edilirdi. Hakanlar “Ak Kemikleri” teşkil eden kendi iline karşı meşruti bir mevkide idiler. Mühim işler şölenlerde müzakere olunup, bir karara iktira etmeden Hakan tarafından icra olunamazdı. Hakan da şölende, şölen azasından olduğundan, orada reyini söyleyip, mukni delillerle şölen heyetine kabul ettirebilirdi. Şu kadar ki, Türk devleti, bir merdiven gibi idi. Onun bir basamağına ayak basan, orada daimi surette kalamazdı. Mutlaka ya incek yahut son basamağa, yani ilhanlık’a kadar çıkacaktı.⁹⁴ Ziya Gökalp’in bu tespitine esas teşkil eden husus, eski Türklerde aşiretten, imparatorluğa yükselişte tespit ettiği Tudunluk (Aşiret), Yabguluk-Boy (Aşiretler Birliği, Boy Birliği), Hakanlık (İl; bir vahadaki boyların bütünü, müstakil siyasi teşekkül), İlhanlık (Türk Birliği; bütün Türklerin bir devlet teşekkülü altında teşkilatlanması), İmparatorluk (Türk Cihan hâkimiyeti mefkûresine dayanan en büyük devlet tipi) aşamalarıdır.⁹⁵ Boy Beyliğinde (Yabgulukta) Beylik-Yabguluk sadece liyakat, cesaret ve bilgelik kriterlerine bağlı olarak verasete dayanmaksızın seçime tabi olup, aynı husus Göktürk’lerde Hakanlık için de geçerli olmakla birlikte, imparatorluk seviyesinde verasetin öne çıktığı görülmektedir.

Bu sebeple, Yabgulluktan, Hakanlığa kadar Bey ve Hakanların seçiminde iki dereceli bir seçim sisteminin eski Türk devletinde hâkim olduğu söylenebilir.

Aşiretler reislerini, aşiretler reislerinden oluşan meclisler, Boy Beylerini (Yabgu’yu), aşiret reisleri ile boy beylerinden oluşan meclislerin Hakanı seçtiği anlaşılmaktadır. Nitekim Oğuz destanında “Korkut başta olmak üzere, bütün Oğuz ili yığıldı. **İnal Yavı’yı Han olarak tahta çıkardılar**” diyerek Han’ın seçiminde

⁹⁴ Z.Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, Kültür Bak., Yay., 1976, İstanbul, s.221, 212, 33

⁹⁵ Z.Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, s.228

bütün Oğuz ilinin seçime katıldığını kaydederken⁹⁶, Bahattin Ögel, Hunlarda seçim kurultayına boy beylerinin, Toyun'a ise (Tudun-Aşiret Meclisine) bütün halkın katıldığını kaydetmektedir.

Bu bakımdan, eski Türk devletlerinde seçim hürriyetlerinin devletin büyüklüğü ile ters orantılı olarak, dolaylı bir seçim sisteme dönüşerek kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Doğal olarak, seçilme hürriyetlerinin de eski Türk devletinde, devletin büyüklüyle ters orantılı bir şekilde kullanılabildiği anlaşılmaktadır. Hakanlık mertebesine kadar seçilebilme, hürriyeti liyakat, dirayet, cesaret, bilgelik kriterlerine bağlı olarak gelişmiş, imparatorluk seviyesine seçilebilmek hürriyetleri ortadan kalkmış imparatorluk bir kere tesis ettikten sonra hanedanlığa dayanmıştır.

Dolayısıyla, gerek seçme, gerek seçilme, gerekse fırsat ve mobilizasyon bakımlarından eski Türklerde Hakani devlet ve onu meydana getiren bağımsız Boy devletlerinde ve bu devleti oluşturan bütün siyasi teşekküllerinde (Tudunluk, Yabguluk), bugünkü demokratik hürriyetlerin yarattıkları sonuçlardan fazla farklı olamayan sonuçlara yönelik hürriyetlerin mevcut olduğu söylenebilir.

2- Eşitlik

İbrahim Kafesoğlu, gayet isabetli bir teşhisle, herhangi bir cemiyette **eşitliği ortadan kaldırıcı imtiyazlı-yüksek tabakaların teşekkülünü üç faktöre bağlamaktadır.**⁹⁷ Bu faktörlerin birincisi, iktisadi olup, **geniş araziye sahip olmak**, ikincisi idari-siyasi olup, **askerliği meslek edinmek**, üçüncüsü de **dini olup, ruhani bir zümreye mensup olmaktır**. Bu üç faktör, Kafesoğlu'na göre büyük malikânelerin ve dar anlamda feodalitenin teşekkülünü sağlamakla birlikte, toprağa ve tarıma bağımlılığı sözkonusu olmadığı gibi, askerliğin eski Türklerin tamamına yayılmış bir meslek olması ve nihayet eski Türk Boy beylerinin, eski Yunanda ki gibi aynı zamanda dini reis vasfını taşıması ve din adamlarının bu sebeple bir imtiyaz taşımamaları toplumda imtiyazlı zümreleri ve sınıfları

⁹⁶ Türk Mitolojisi, s. 220; Prof.Dr.B.Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı, .s.68

⁹⁷ Prof.Dr.İ.Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s.228

ortaya çıkaran bu faktörler, eski Türk kültüründe ve dolayısıyla, eski Türk devlet geleneğinde sözkonusu olmamıştır.

Eski Türklerde halk bakımından dikkat çeken tek ayırım, ak kemig veya akbodun, kara kemig veya kara bodun ayırımı olup, bu ayırımın da tamamıyla idari organizasyona dayandığı tespit edilmiştir. Tudunluk, Yabgu'luk ve Hakanlık seçiminde cesaret, dirayet ve bilgeliğin esas kriter olarak alınıp, belli bir soydan gelmeye dayanmaması da fırsat eşitliği bakımından eski Türk devletinde önem arz eden bir husustur. Özellikle, Göktürk kitabelerinde yer alan “Bilgili Kağan-İmiş, cesur kağan imiş. Buyruğu yine bilgili imiş tabii, cesur imiş tabii. Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabii. İli tutup Töre'yi düzenlemiş,” şeklindeki ifadeler...⁹⁸ bu kriterleri kanıtlayan esaslı bir belgedir. Aynı kitabelerde dikkat çeken diğer önemli bir husus ta, Bilge Kağan'ın kardeşi Kültigin için yazdıklarını millete onaylatmak istercesine ve millete hesap verircesine bir üslupla, “yoksa bu sözümde yalan var mı?”⁹⁹ diyerek kardeşinin liyakat derecesini töre hükmü karşısında yargılamasıdır.

Bugün, ancak bir liderin yeniden seçilebilmek için eşit şartlarda yarışan rakiplerine karşı propaganda yaparken kullanabileceği bir üslubu ifade eden siyasi ve sosyal şartlar düşünülecek olursa, aynı şekilde Bilge Kağan'ın aynı kitabelerde yer alan “Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı?” ifadesi, kamuoyu denetimini kabul eden ve kamuoyuna hesap veren bir siyasi üslup olarak görülmektedir.

Kadın – erkek bakımından eşitliğe gelince, bu hususta eski Türklerin çağdaşlarından kesin surette üstün ve medeni oldukları ve kadının toplum içerisinde, özellikle hayat tarzının da etkisiyle erkekle birçok yönden eşit olduğu rahatlıkla görülebilmektedir.

Kadın – erkek eşitliği ancak, insanların eşitliğinin ve ileri düzeyde insan hak ve hürriyetlerinin gelişiminin ileri bir merhalesi ve sonucu olarak gelişebilir. Bu husus, insan haklarını

⁹⁸ Kültigin Abidesi, Doğu Cephesi, 3

⁹⁹ Kültigin Abidesi, Güney Cephesi, 10

tanımış ama, kadın – erkek eşitliğini henüz tanımamış uygarlık seviyelerinin varlığıyla da sabittir. Bu çerçevede düşünüldüğünde, eski Türklerin kadın-erkek eşitliğini, ABD'nin kuruluşundan ve Fransız ihtilalinden çok önce Uygur Türk Hakanlığı (744-1335) döneminde kabul etmiş ve uygulamış olmaları, siyasi kültür ve medeni seviye bakımından Türklerin öncülüğünü kanıtlamaktadır.

Bunun en somut göstergesi de, somut bir evrensel beyanname niteliği arz eden Uygur Türk Hakanlığının (aşağıda resmi verilen) bayrağıdır. Bu nedenle, Türk dilinde Uygurluluk, uygarlık kavramına kaynaklık etmiş olup, halen uygarlık olarak ifade edilmektedir.

744 – 1335 Uygur Devleti Bayrağı

İfade etmek gerekir ki, teknolojik ve siyasi gerilemesine rağmen, Türkiye Cumhuriyeti toplumunda da, halen bu eşitliğin izlerine rastlamak mümkündür. Özellikle aile içerisinde gerek şehirli Türk kadınının, gerekse köylü Türk kadınının, istisnalar dışında halen ciddi bir otorite teşkil ettiği söylenebilir.

Eski Türklerde, ne eski yunanlılarda, ne cahiliye devri Arap âleminde, ne Roma'da, ne de on sekizinci yüzyıl Fransa'sında, yirminci yüzyıl İngiltere'sinde ve İsviçre'sinde olduğu gibi, kadının geri planda ve kinci sınıf bir yaratık muamelesi gördüğü vaki değildir.

Eski Türklerin tarıma ve toprağa bağlı olmayıp, hürriyet ve hakimiyet yolunda sürekli yer değiştirmeleri, savaşçı olmaları, kadının da erkekler gibi binici, savaşçı ve dolayısıyla erkeklerin

toplumun sosyal ve siyasi yapısı içerisinde sahip olduğu bütün haklara sahip kılınmasını zorunlu kılmıştır.

Kadın – erkek eşitliği, eski Türk devlet idaresinde Hakanla birlikte Hatun’un da imzasını taşımayan fermanlara halk tarafından itibar edilmemesine kadar ileri bir seviyede bulunmaktaydı.¹⁰⁰ Ayrıca, Türk töresine göre, kadının, erkeğin tamamlayıcısı olup, bir erkeğin yalnız bir tamamlayıcısı olabileceği kabul edildiğinden, **eski Türklerin sosyal hayatında tek evlilik müessesesi kabul edilmiş** ve böylece çok evlilikle kadının toplum ve aile hayatında değer kaybetmesi de önlenmiştir.¹⁰¹

Diğer taraftan, eski Türklerde exogamie (dıştan evlilik) esas olup, bu bakımdan da kadının hürriyet ve eşitliği sağlama alınmış idi.

Fırsat eşitliği bakımından da, eski Türk sosyal yapısının kendine özgü özellikleri ve hayat tarzı sebebiyle, cesur, bilgin, irade sahibi olup, bütün varlığını (Mete Han’ın karısını ve atını, ülkesini ve milletini barışta tutmak uğruna vermesi örneğinde olduğu gibi) ülkesinin, milletinin ve devletinin menfaatine harca-yabilecek derecede cömert yapıya sahip kimselerin, Hakanlığa kadar çıkma şansı bakımından eski Türk devletinde eşit şansa sahip idiler. Bu hususta da, şöenler ve potlaçlar en önemli etkinliktir. Bir eski Türk atasözüne göre, “*er, malına kıymayınca adı çıkmaz, açları doyurup çıplakları giydirmeden bey olunmaz*”¹⁰² Eski Türklerde sık sık şöenler düzenlenir, beyler bu şöenlerde açları doyurur, çıplakları giydirir, borçluların borçlarını öderlerdi. Bazen de, şöenler, aşiretler ve boylararası düzenlenir ve rakip görülen aşiret reisleri ile boy beyleri, birbirlerini davet ederler ve şöen sonrası bütün mallarını davetlilere terk ederlermiş ki, bu husus aynı zamanda davete icabet eden aşiret reislerini ve beyleri bu şöenden daha büyük şöen vermedikçe, şöeni veren beyin hükümdarlığını kabul etmelerini icap ettirmiş. Davete icabet etmemek, o beyin

¹⁰⁰ Tahsin Ünal, *Türkün Sosyal Ekonomik Tarihi*, 1977, Ankara, s.54; Z.Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, s.212

¹⁰¹ Z.Gökalp, a.g.e., s.213

¹⁰² Adnan Binyazar, *Dedem Korkutan Öyküler*, TDK, 1972, Ankara

hükümdarlığını kabul etmemek, onu seçmemek ve onaylamamak manası taşırdı.

Her ne kadar, şöenlerin fakirlere “koyun” vermek, yoksullara yiyecek armağanı veya yoksullar için alınan bir yiyecek vergisi olduğu yolunda bazı fikirler mevcut ise de¹⁰³, Ziya Gökalp, İ.Kafesoğlu, Bahattin Ögel gibi Türk Tarihçi ve sosyologlarla, yabancı tarihçi ve sosyologlar değişik şekillerde isimlendirilen (Toy, Yağma Toy’u, Potlaç, Şöen, vb.) yemekli törenlerden, eski Türklerde beylerin eşit ve karşılıklı şartlara bağlı olarak hükümdarlık yarışına girdikleri, bunlara tabi aşiret ve boyların halklarının da törenlere eşit şartlar altında katılmak hakkına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, Türklerin çok eskiden beri ata sahip olmaları ve atı her türlü ekonomik faaliyette kullanabilmeleri sebebiyle, eski Türklerde, çağdaşları olan batılı toplumlarda olduğu gibi medeniyetinde etkin rol oynayacak bir kölelik müessesesinin doğmasına gerek bırakmamış ve insanlar arasında bu en büyük eşitsizlik, eski Türklerde hiç yer edinememiştir.

3- Seçim ve Yönetime Katılma

Buraya kadar yapılan inceleme ve tespitlerden anlaşıldığı üzere, eski Türklerde liderlerin ve yöneticilerin seçimi ve halkın bugün için çift dereceli seçim sistemi denilecek bir seçim yoluyla dolaylı olarak yönetime katılması gelenekselleşmiş olup, bu özellik zamanla töre hükmü şeklinde yerleşmiştir.

Çünkü töre, tıpkı Göktürk kitabelerinden belirlendiği üzere, milleti yönetecek kişilerin, milleti dağınıklıktan kurtarıp toparlayacak (birleştirici), açları doyurup, çıplakları giydirecek ve borçluların borçlarını ödeyecek (sosyal adaletçi), orduların en başında savaşacak (cesur) ve devlet yönetiminde milletin yararına ancak fert hukukunu da zedelemeyecek bir denge ile karar verebilecek (bilge) niteliklere sahip olup, bu niteliklerini çeşitli tören ve şöenler vasıtasıyla halka ispat etmelerini, dolayısıyla da halkın devleti yönet-

¹⁰³ Prof.Dr.B.Ögel; Türklerde Devlet Anlayışı, 1982, Ankara, s.96, 97

meye aday olanları tanıyıp, haklarında bir kanaate ulaşmasını gerektirmektedir. Halk ancak, mertlik, cesaret ve bilgelik bakımından aday beyleri tanıyabildiği takdirde ve bunların dirayet ve yönetimlerinden emin olduğu takdirde, şölen, tören vs. davetlerine icabet ederdi. Eski Türklerde, herhangi bir beyin tören davetine icabet etmemek, onu tasvip etmemek ve hükümdarlığını onaylamamak (bugünkü manada ona oy vermemek ve ona muhalefet etmek) manası taşırdı. Bu sebeple, Hunlardan beri yerleşen anlayışa göre en büyük ziyafetleri verip, en çok aşireti veya boy beyini ve maiyetini davetinde toplayabilen kişilerin (bir bakıma çoğunluğu toplayabilen kişilerin), çoğunluğun temsilcisi manasında hükümdarlığı, boy beyliği (Yabgu'luğu) veya Hakanlığı halk tarafından onaylanmış kabul edilir, kesin netice ayrıca bütün aşiret reisleri ile boy beylerinin iştirak ettikleri devlet meclislerinde müzakere edilerek, Hakanın seçimi ikinci derecede ve bir bakıma oy birliği ile onaylanarak, kesinleşmesi temin edilir ve aynı zamanda bütün beylikler arasında da karşılıklı barış, dayanışma ve bütünleşme temin edilirdi.

Tarihçilerin şölen, potlaç, toy ve devlet meclisleri hakkında yaptıkları nakil ve tespitlerden bu hususu belirleyebilmek kolaylaşmakta ve eski Türk devletlerinde seçimin çift dereceli bir sisteme dayandığı düşünülebilmektedir.

Yönetime katılma hususu ise, eski Türklerin geleneklerinden kaynaklanan ve hem Türk kültüründe, hem de Türk töresinde yapılaşmış bir özelliktir.

Göktürk kitabelerinden de anlaşıldığı gibi, eski Türklerde, devlet kuruculuğu ve Hakanın tahta çıkarılması da millete maledilmiştir. Bu sebeple, kitabelerde Bilge Kağan beylere ve kendisinden sonra devleti yöneteceklerle değil, sürekli olarak Türk milletine hitap etmekte ve Türk milletine yol göstermeye çalışmaktadır.

Yönetime katılma bakımından eski Türk devletlerinde mahalli demokrasinin bugünkünden daha gelişmiş olduğu intibainı uyandıracak kayıtlar da mevcuttur. D.M. Dunlop'un tespitlerine göre, **Hazarlarda, mahalli Beyler, iktidarda ve icrada Ha-**

kan'dan daha üstün yetki ve sorumluluklarla donatılmıştır.¹⁰⁴ İ.Kafesoğlu, aynı özelliğin Asya ve Avrupa Hunlarında, Göktürklerde, Uygurlarda, Peçeneklerde, Oğuzlarda vb. gibi kaynaklarda varlığı bildirilen seçim geleneğine dayalı olarak mevcut olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁵

Ancak, Hakanlardan **daha üstün nitelikten kastedilen açık olmamakla birlikte, bu hususta tam özerkliğin (bağımsız karar ve yürütme imkânlarının) kastedilmesi kuvvetle muhtemel görülmektedir.**

Denilebilir ki, yönetime katılma anlayışı bakımından çağdaşlarının hiçbirinde eski Türkler kadar yöneticilerle haşır neşir olmuş, beraber yemiş içmiş ve devlet ve millet işlerini şölen ve törenlerde tartışabilmiş başka bir millet yoktur. Bu sebeple olmalı ki, yönetime katılma, istek ve istidadı Türkün siyasi geleneği haline gelmiş bulunmaktadır. Hatta Türkün bu karakteri, kendini eski Çin'de ve Abbasi İmparatorluğunda da ortaya koymuştur.

*"...Harletz, Franke, Grum Grjmayla, Darmsteter, Münstenberg, Koppers, Haloun, Iegge, Wang-Pun-Son gibi uzman tarihçiler, Çin'in III. İmparatorluk Hanedanı olan Çu'ların Türk olduğunda birleşmektedirler. Çin İmparatorluk tahtını üstün askeri gücü, teşkilatlanma ve teşkilatlandırma kabiliyeti, yüksek kültürü ile ele geçiren bu Türkler, M.Ö.1050 yıllarından M.S. 256 yıllarına kadar 794 sene Çin'de saltanat sürmüşlerdir."*¹⁰⁶ İtalya'da kurulan Roma devletini de kuran ve geliştirenlerin Etrüskler olduğu bilinmektedir.

Aynı şekilde, Abbasi İslam İmparatorluğuna esir düşen Türk askerlerinin bu ülkede gösterdikleri yüksek kültür, şecaat ve şahsiyetleri ile teşkilatçılıkları ve askeri kabiliyetleri sayesinde kısa sürede esirlikten Abbasi ordularının başkomutanlığına, devlet müs-

¹⁰⁴ D.M.Dunlop; The History Of the Sewish Kazars, 2.B., Princeton, 1967, s.147

¹⁰⁵ İ.Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s.20

¹⁰⁶ İ.Y.Öztuna, Türkiye Tarihi, C.I., 1963, İstanbul, s.92

teşarlığı gibi idari makamlara yükseldiklerini bütün İslam tarihçileri kaydetmektedirler.¹⁰⁷

Bu sebeptendir ki, batılı sosyologlar ve siyasal bilimciler dahi, Türklerin yüksek bir idarecilik, teşkilatçılık ve devletçilik kabiliyet ve iradesine sahip olduklarını veciz ifadelerle dile getirmişlerdir.

Örneğin, G.Valbert'e göre; "Devlet fikri, Türkün içine işlemiştir. Onda, siyasi fazilet diye adlandırabileceğimiz bir fazilet vardır." G.Charmes'e göre de; "*Türklerin sakin, cesareti, şayanı hayret tevekkülü, fevkalade mulayemeti, haklı bir takdir ve şöhrete mahzar olmuştur. Ama ne kadar hayran olmaya değer olurlarsa olsunlar, Türk milletini ve imparatorluğunu mahvedecek olan da bizzat bu faziletlerdir.*"¹⁰⁸ S.C.Elsot'a göre ise; "Her Türk doğuştan askerdir. Diğer mesleklerde işler kötü gittiği zaman, askerliği benimser, ortaya dövüşmek için bir mesele çıktığı zaman, metin ve cesaretle Türk köylüsü uyanır ve şayanı hayret bir teşkilatçılık kabiliyet ve kudretini gösterir, birçok çareler bulur."

Bu tespitlerden anlaşılan husus şu ki, eski Türklerde erkeği ile kadını ile her Türkün süvarilik ve savaşçılık bakımından eşit ve en üstün seviyede tecrübeye sahip olması, her Türk ferdi ferdi seviyede dahi kültür yaratma, hür yaşama, hak arama, teşkilatlanma ve idare edip, hükmetme kabiliyetini geliştirmiş ve dolayısıyla her Türkte hangi şartlar altında ve hangi ortamda bulunursa bulunsun, yönetime katılmayı Türkün karakteri haline getirmiştir.

4- Egemenlik

Eski Türklerde egemenliği KUT denilirdi. **Kut'un kaynağı Tanrı'dır.** Dolayısıyla, eski Türklerde hâkimiyet anlayışının karizmatik olduğu düşünülebilir. Ancak, karizmatik hâkimiyetin mevcut olduğu eski Türklerin çağdaşları olan toplumlar dini cemiyet niteliği ağır basmasına karşın, eski Türklerde bu nitelik olmadığı gibi, Kut'un kültürel ve töresel bir takım rasyonel şartlara

¹⁰⁷ Hayati Ülkü, İslam Tarihi, 1982, İstanbul, s.482-528

¹⁰⁸ Bedir Yayınevi, Yabancılar Göre Eski Türkler, 1969, İstanbul, s.82, 91, 155

bağlanması dolayısıyla, ilahi kaynağın bir bakıma hak ve hukukun üstünlüğü manasında idrak edildiği de düşünülebilir.

Çünkü Kut'un rasyonel şartlarının mevcut olmaması veya mevcut olduğu halde, sonradan kaydedilmesi halinde, misalen Hükümdarın hâkimiyetinin Tanrı tarafından geri alındığı inancı, esas itibarıyla esaslı bir sosyal ve siyasi bir meşruiyet meselesi olarak anlaşılabilir.

Kut'un kaynağı ilahi (subjektif) olmakla beraber, bu hâkimiyetin Türk kültüründe ve töresinde somut şartları ve kriterleri mevcuttur. Bu kriterler, Türk kültüründe ve töresinde yerleşmiş ve Göktürk kitabelerinde açları doyurma, çıplakları giydirmek, borçluların borcunu ödemek, dağınık Türkleri toplayıp birleştirmek ve bütünleştirmek olarak belgelenmiş ve Kutadgu Bilide de¹⁰⁹ aynı şekilde belirtilmiştir.

Bu sebeple, bu ölçülere uymayanın hâkimiyetin meşru olmayacağı, bu özellikleri sonradan kaybeden hükümdarların da Kut'unun (hâkimiyetinin) Tanrı tarafından geri alınarak meşrutiyetini kaybettiği tarihçiler tarafından nakledilmektedir.¹¹⁰

Dolayısıyla, eski Türklerde sözkonusu özelliğini yitiren Hakanların ve hükümdarların hâkimiyeti tanınmamakta ve ona karşı ihtilal veya yerine yenisini seçim hakkı doğmaktadır. Bunun eski Türk tarihinde bariz örnekleri de mevcuttur.

716 yılında Göktürk hükümdarı İnal Kağan, bu gerekçe ile ihtilalle devrilmiş olup¹¹¹, bu ihtilalin gerekçesi, Göktürk kitabelerinde de "Üstte Tanrı, mukaddes yer ve su, amcam Kağan'ın hâkimiyetini-Kut'unu kabul etmedi olacak"¹¹² şeklinde ifade edilmiştir.

Esasen, günümüz Türkçesinde ve Anadolu halkında da azıtlı sapan kişiler için halkımızın halen aynı ifadeyi kullandığı ve "filan adama ne yerde, ne gökte yer yok; filanı toprak kabul etmez" şek-

¹⁰⁹ Y.H.Hacıp, Kutadgu Bilig, Çev., R.R.Arat, 3.B., 1985, Ankara, 2564-2568, 3030-3049, 4322-4334

¹¹⁰ W.Eberhard, Çin Tarihi, 1947, Ankara, s.143

¹¹¹ İ.Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s.245

¹¹² Bilge Kağan Kitabesi, Doğu Cephesi, 35

linde yargılamaların yapıldığı dikkate alınacak olursa, meselenin tam anlamıyla kişinin halk nazarında meşruiyetini kaybetmesiyle ilgili olduğu düşünülebilir.

Kaldı ki, eski Türklerde ilahi kaynağa dayandığı ileri sürülen hâkimiyetin, ilahi kaynağa rağmen, töreye uymayan hükümdarların, hükümdarlığının her sene yeniden onaylandığı veya devlet meclislerinde onaylanmayıp, reddedilebilmesi, bu bakımdan dikkate değer görülmektedir. Bu hususun da örnek uygulaması yine 581 yılında Göktürkler devrinde yaşanmıştır. **581’de tahta çıkan Gök-türk Hükümdarı Ta-lo Pien’in hükümdarlığı töreye uymadığı gerekçesiyle devlet meclisinde onaylanmayarak reddedilmiştir.**¹¹³

Bu sebeple, birçok tarihçi tarafından kaynağı Tanrıya bağlanan eski Türklerdeki hâkimiyet anlayışının esas itibarıyla ve öncelikle liyakat ve dirayete dayandığı ve ancak gerekli özellikleri taşıyanlar arasından Tanrının nasip ettiğinin ve lütfettiğinin Hakanlığa meclis tarafından seçildiğini düşünmek daha isabetli olabilir. Burada “egemenlik halk aracılığıyla Tanrıya aittir” şeklindeki yaklaşımın da Avrupa’dan 700 yıl önce Türklerde uygulanmakta olduğu görülmektedir. Bu hususta Göktürk kitabelerinde Kağanlar için “Bilge Kağan imiş, buyrukları (kararları) da bilgi imiş, cesur kağan imiş” gibi ifadeler ve bunların ardından kendisi için konuşan kağanın da sık sık “Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, (layık olduğum için), Tanrı lütfettiği için, kısmetim var olduğu için...” gibi ifadeleri abideleştirilircesine belgelendirilmiştir.

Ancak, bu liyakata ve Tanrının takdirine bir arada dost ve düşman tarafından inanılmış olmalı ki, batılılar örneğin Atilla’yı Allah’ın kılıcı (esasen adaletin kılıcı) ve Türk milletini de Allah’ın batı âlemine gazabı sonucu gönderdiği askeri olarak (esasen hak’kın ve doğrunun temsilcisi olarak) görebilmişlerdir.

Aynı şekilde, Bizans tarihçisi Priskos ile Got tarihçisi Jordanes, Attila’nın Tanrının kılıcına sahip olduğuna inanmışlar,

¹¹³ İ.Kafesoğlu, y.a.g.e., s.245

Roma elçisi Romulus da dünya hâkimiyetinin Atilla için kolay olduğuna inanmıştır.¹¹⁴

Bu bakımdan kısaca denilebilir ki, eski Türklerde egemenlik kayıtsız şartsız Hukukun üstünlüğü (Törenin üstünlüğü) ile; töre de mükemmel denilebilecek özellikleri, hükümdarlığın meşruiyeti, hukuki ve sosyolojik bakımından anayasal bir üstünlükle bütünleştirilerek, hukuki ve sosyolojik bakımlardan kendine özgü bir meşruiyet doktrinine dayandırılmıştır. Bu haliyle, eski Türklerdeki hâkimiyet telakkisine yalın şekilde karizmatik demek de güçleşmektedir.

Diğer taraftan, eski Türklerde, devlet manasında kullanılan İL'in aynı zamanda barış manası taşıması, eski Türk devlet anlayışında devletten maksadın (barışı, töreyi, adaleti, hürriyeti, imtiyazsızlığı ve huzuru) temin etmek olduğu ve hükümdarlığın da aynı amaca dayandığı ortaya koymaktadır.¹¹⁵

Doğal olarak, gerek Ziya Gökalp'in, gerekse Tahsin Ünal'ın mutabık oldukları üzere, hem seçim, hem de hâkimiyetin kaynağı konusunda yapılan bu tespitleri Tudun'luktan, Hakanlığa kadar geçerli kabul etmek, devletin Hakanlıktan imparatorluğa doğru gelişmesinde, demokratik hususiyetlerin yerini Aristokrasinin aldığı da ayrıca kayda değer görülmektedir.¹¹⁶

5- Eski Türk Devletlerindeki Demokratik Öğelerin Demokratik Rejimlerin Temel Nitelikleri Bakımından Değerlendirmesi

Eski Türk devletlerinin temel düzeninin, demokratik rejimin ana ilkeleri çerçevesinde incelenip, değerlendirilmesi, özellikle siyasal bilimciler tarafından yapılması gereken bir mevzu olmakla birlikte, ülkemizde eski Türk devletleri ile ilgili bütün araştırma ve incelemeler, tarihçiler tarafından yapılmakta, üniversite ve fakülte-

¹¹⁴ F.altheim, Atilla et les Huns, Paris, 1952, s.168; A.Thompson, A.History Of Atilla, Oxford, IV. S.89

¹¹⁵ De Groot, M.Die Hunner der, İ.Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s.239, 263

¹¹⁶ Z.Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, s.261-263

lerimizin siyasal bilimler kürsülerinde bu konuya pek girilmediğinden bu sahada önemli bir eksiklik mevcuttur. Bu eksikliğin ortaya çıkmasında, Türkiye'nin cumhuriyetle birlikte kabul ettiği ve halen uymaya çalıştığı batı medeniyetinin öncelikle öğrenilmesi ihtiyacıyla birlikte, başlangıçta da belirtildiği gibi, Türk tarihini incelemekteki zorlukların da etkili olduğu düşünülebilir.

Bununla birlikte, batı medeniyetinin temelini teşkil eden Hellenizimin ve eski Yunanlıların devletçiliklerinin henüz site teşkilatlanması seviyesinde iken, kendine özgü bağımsız bir medeniyete sahip eski Türklerin imparatorluk seviyesinde teşkilatlanabilmiş olmaları gerçeği, Türk devletçiliğinin (yukarıdaki bölümlerde verilen batılı siyaset adamlarının ifadeleriyle de) batının devletçiliğinden çok daha ileri olduğu anlaşılmakta ve dolayısıyla öğretim müesseselerimizde Türk devletçiliğinin öncelikle ele alınması ve Türk siyasal düşünceler tarihinin derlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışmada, hürriyet ve eşitlik dışında kalan seçim, yönetime katılma ve hâkimiyet ilkeleri, bugün dahi tartışma konusu edilebilen demokratik rejimlerin bu ilkelerinin eski Türk devletlerindeki yapı ve işleyişine bir kerede bu açıdan bakıldıktan sonra, ortaya çıkacak genel değerlendirme sonuçları ayrıca ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Şüphesiz bu bölümde de değerlendirme, demokratik rejimin temel belirleyici ilkeleri ile sınırlandırılmaya çalışılacaktır.

a- Hürriyet

Yapılan incelemeden anlaşılabacağı üzere, hürriyetin kesin ve sabit bir tarifini, sınıflandırmasını yapmak güç olup, hürriyetin algılanma şeklinde zaman, mekân ve toplumsal karakter bu alanda önemli etken olmaktadır.

Köle bir zümreden bir fert için, köleliğin mevcut olduğu çağlarda bütün hürriyetlerin kaynağı ve anası, hür doğmak ve hür yaşayıp hür çalışmak iken, insanların bu hürriyetlerinin milletlerarası hukukla teminat altına alındığı günümüzde, fert için bütün

hürriyetlerin kaynağı ve anası, yerine göre ekonomik, sosyal ve siyasi hürriyetler olarak kabul edilebilmektedir.

Şu kadarını söylemek mümkün ki, bütün canlılar açısından hürriyet su gibi, yemek gibi, hava gibi tabii bir ihtiyaçtır. İnsan bakımından hürriyet, bütün bunlara ilaveten sosyal bir ihtiyaçtır. Konu, sosyal çerçevede alınınca da hak ve hürriyetlerin de Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine benzer bir hiyerarşiye tabi olabileceği düşünülmektedir.

Bilindiği gibi, Maslow, ferdin ihtiyaçlarını, sonra gelen ihtiyaçlarının kendilerinden evvel gelen ihtiyaçların tatminine bağlı bir şekilde bir hiyerarşiye tabi olduklarını ve ihtiyaçların bu hiyerarşi piramidi içerisinde en alttan zirveye doğru yükseldiğini ileri sürmüştür¹¹⁷

Şekil 1: Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi

Maslow'un belirlediği bu ihtiyaçların karşılanabilmesinin aynı zamanda, bu alanda gerekli hürriyetlerin varolmasına bağlı olduğu dikkate alınacak olursa, insan hak ve hürriyetlerinin de benzer bir hiyerarşiye tabi tutulmasının mümkün olabileceği ve bu hiyerarşinin de aşağıdaki gibi belirlenebileceği düşünülmektedir.

¹¹⁷ Prof.H., G.Hicks, Örgütlerin Yönetimi, Çev., Dr.Osman Tekok, Dr.Bintuğ Aytek, Dr.Salim Şen, 3.B, 1979, Ankara, s. 22, 366-371

Şekil 2: Hak ve Hürriyetler Hiyerarşisi

Bu hiyerarşiye göre, kişi, önce insan olarak doğduğu andan itibaren kadın-erkek, beyaz-siyah vb. gibi bir ayırıma tabi tutulmaksızın yaşamak hürriyetine sahip olmalıdır. Ancak, yaşama hürriyeti olan bir insan ikinci aşamada korunma hakkına, sonra ekonomik hak ve hürriyetlere ihtiyaç duyabilir. Bu hak ve hürriyetlere de sahip olduktan sonra, sosyal hak ve hürriyetlere ve onurlu yaşama hakkına sahip olmaya ihtiyaç duyacak ve bu çerçevede de ileriye dönük olarak sosyal bakımdan geleceğinin teminat altına alınmasına ihtiyaç duyabilecektir. Bütün bu hak ve hürriyetleri elde ettikten sonra, en üst seviyede kendisini cemiyetin bir parçası olarak kabul ederek, cemiyet hayatında rol almaya, yönetime katılmaya vb. gibi siyasi fonksiyonlara ihtiyaç duyabilecektir.

Bu çerçevede, eski Türkler ile eski Yunanlılar ve diğer toplumlar karşılaştırıldığında, diğer milletlerin toplum olarak tarih sahnesine çıktıkları dönemlerden beri, alt seviyedeki hürriyetlerin mücadelesi içerisinde oldukları, buna karşın, Türklerin baştan beri bu hiyerarşinin daha üst kademesinde bulundukları, aynı zamanda Türk insanının ve eski Türk devletlerinin hâkimiyeti altında kalan yabancı insanların dahi, ferdi çerçevede Maslow'un belirlediği ihtiyaçlar hiyerarşisinin üst kademesindeki ihtiyaçlarını tatmin edebilecek imkanlara sahip oldukları söylenebilir.

Çünkü bu incelememizde belirlendiği gibi, hürriyet de, kültüre göre anlam kazanabilmektedir. Türk kültürünün insana ve dünyaya bakış tarzı ayrıcalıksız, sevgi, saygı ve kıymet verici; Helenistik kültürün tarzı ise çatışmacı, zulmedici, sömürücü, sınıfçı ve köleci duyguları ihtiva etmektedir.

Yöneticileri seçme ve yöneticilerin seçilme hürriyetleri incelenecek olursa, eski Türklerde belki şekil olarak batıda şekillenen oy verme sistemi bakımından demokratik sayılmayabilirse de, ortaya pek farklı sonuçlar çıkmadığı söylenebilir. Bunu kısaca şu şekilde belirlemek mümkündür.

Doğrudan (mutlak) demokrasiyi ortaya koyacak bir seçme ve seçilme hürriyeti uygulamasının çok küçük eski Yunan sitelerinde bile gerçekleşmediğine önceki bölümlerde değinilmişti.

Temsili seçime ve temsili sisteme dayanan günümüz demokratik rejimlerinde de seçme ve seçilme hürriyetlerinin kullanılmasına olumsuz yönde tesir eden çeşitli faktörlerin (menfaat ve baskı gruplarının, siyasi partilerin ve çeşitli ekonomik ve sosyal faktörlerin) mevcut olduğu hususu da birinci bölümde belirlenmişti.

Ayrıca, temsili sistemde iktidarın teşekkülüne ve kullanılmasına, halkın ancak dolaylı olarak katılabildiği, halkın iktidar üzerindeki denetiminin dolaylı olduğu belirlenmiş ve sonuçta günümüz demokratik rejimlerinin sağladığı olumlu sonuçlar üç madde halinde tespit edilmişti. Bu üç maddeyi şöylece sıralamak mümkündür:

a) Halk, doğrudan olmasa da seçtiği temsilciler aracılığıyla (dolaylı olarak) yönetime katılabilmektedir.

b) Halk, doğrudan olmasa da seçim yoluyla, yönetimi dolaylı olarak denetleyebilmektedir.

c) Yönetim, bu dolaylı katılım ve denetim mekanizması sebebiyle, dolaylı da olsa kendini halka karşı sorumlu hissedebilmektedir.

Dolayısıyla, günümüz demokratik rejimlerinde dahi sistemin işleyiş tarzından ziyade, temin ettiği sonuçların demokratik bir nitelik taşıması önem arz etmektedir.

Konu, bu açıdan ele alındığında, eski Türk devlet geleneğinde beylerin, Tudunların, Yabguların ve Hakanların seçiminde şekil olarak bugünkü gibi bir oy kullanma sistemi olup, olmadığı açık olarak tespit edilmemiş olmamakla birlikte, oy kullanma şeklinde, başka bir ifadeyle, tavır ve kanaatlerin kuvveden fiile dönüşme şeklinden ziyade, halkın tavır ve kanaatlerinin yönetime yansıma ve etki etme imkân ve derecesi üzerinde durulması, sonucun demokratiklik derecesinin belirlenmesi bakımından daha isabetli olabilir.

Bu durumda, mahalli ve milli her kademede, toplumu yönetecek kişilerin yöneticiliğinin toplumun çoğunluğu tarafından takdir ve kabul görmesi, demokratik seçimin ve seçme hürriyetlerinin kullanılmasının ilk amacıdır.

Doğal olarak, **her toplumun tercih ve onay kriterleri, toplumların karakterine, kültürlerine, insana ve dünyaya bakış tarzlarına göre değişebilir.**

Örneğin, eski Yunanda, kölenin, köylünün ve yabancıların, eski Roma’da ve 1918’e kadar İngiltere’de toprak sahibi olanın ve olmayanın farkını kabul edecek yöneticilerin; eski Türklerde de, bu tür ayırıma girmeyeceği gibi, açları doyuracak, çıplakları giydirecek, borçluların borcunu ödeyecek, dağılık Türk boylarını birleştirip bütünleştirecek ve nihayet doğudan – batıya ve kuzeyden – güneye kadar bütün dünyaya bu insani esaslara dayanan prensipleri hâkim kılacak yöneticilerin iş başına gelmeleri halkın temel tercih ve onay kriterini oluşturmuştur.

Günümüzde dahi, anayasalarda yer alan seçilebilme kriterlerinin bütün hukukta olduğu gibi, temelini toplumun örf, adet ve geleneklerinden aldığı ve bu sebeple bazı ülkelerin anayasalarında seçilebilme yeterliliğinin din, mezhep, sınıf ve ideoloji ayırımına dayandığı dikkate alındığında, bu kriterlerin temelde sosyal kültüre dayandığı kabul edilebilir.

Bu çerçevede, eski Türk toplumunda sık sık düzenlenen şölenlerin, potlaçların ve törenlerin halkın yönetici adayı beyleri yakından tanımasını, haklarında net olarak kanaat sahibi olmasını ve

dolayısıyla töre hükmü halinde gelişen ve Göktürk kitabeleriyle ebedileştirilen kut özelliklerine sahip olup olmadıkları veya bu özelliklere ne kadar sahip oldukları hakkında net bir fikir edinip, aralarında karşılaştırma imkanı yarattığını kabul etmek mümkündür.

Dolayısıyla, eski Türk toplumunda halkın en çok tercih ettiği ve onayladığı bey davetlerine katılmak, tercih etmediği beylerin davetleriyle katılmamak suretiyle oyunu hür olarak ortaya koyduğunu ve kültürel yapıdan kaynaklanan bu ananevi oylamanın günümüz Türkiye'sinin birçok taşra kentinde ve ilçelerinde halen resmi oylama öncesi uygulanmakta olduğu, hatta iktidar partilerinin dahi devlet fonlarını taşrada bu amaçla kullandığı söylenebilir!

Halkın yönetimi dolaylı da olsa denetleyebilme imkanı bakımından da eski Türk toplumunda, yöneticinin legalitesini kaybetmesine neden olan kut şartlarını kaybetmesi, yani seçilebilme yeterliliğini teşkil eden aç halkı doyurma, çıplakları giydirme, borçluların borcunu ödeme ve milli beraberlik ve bütünlüğü sağlama özelliğini kaybetmesi hususunun halk açısından yöneticiler üzerinde önemli bir kontrol aracı teşkil ettiğini kabul etmek gerekir. Çünkü "Kut (ve tabiatıyla şartları) egemenliğin kudreti ve kaynağıdır."¹¹⁸

Kaldı ki tarihçiler, Açına Oğullarının Hakanlarının kabileler arası bir hakem sıfatına sahip olup, halkın kontrol ve murakabesine açık olduklarını ve hatta halkın Hakana bağlılığının, onu beğenmediği zaman onu öldürmek hakkını elinde bulundurmasından kaynaklandığını bildirmektedirler.¹¹⁹

Sonuç itibarıyla, seçme ve seçilme hürriyetlerinin demokratik rejimlerde temin ettiği yönetime dolaylı katılım, halkın yönetimi dolaylı olarak denetlemesi ve yönetimin dolaylı da olsa kendisini halka karşı sorumlu hissetmesine dair değerlerin eski Türk devletinde de aynı derecede dolaylı olarak mevcut olduğu söylenebilir.

¹¹⁸ Prof.Dr. C.Üçok, Doç.Dr.A.Mumcu, Türk Hukuk Tarihi, 1976, Ankara, s.24

¹¹⁹ Ümit Hassan, Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler, 1985, Ankara, s.303

b- Eşitlik

Bu konuda yapılan tartışmalar, siyasal bakımdan eşitlikte en önemli hususun, kanunlar karşısında eşitlik ve fırsat eşitliği olduğu belirlenmiştir.

Önceki bölümlerde, yerel ve ulusal düşüncenin de ötesinde, eski Türklerde yer, gök ve insanın yaradılışına olan inançlarıyla birlikte, Türk milletinin töresini bütün insanlığa uygulamak üzere bir kısım milliyetçi aydının “Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi” olarak nitelediği evrensel bir siyasi doktrinin mevcut olduğu ve Hunlardan beri mevcut olduğu bilinen bu evrensel düşüncenin bütün insanlığa soy, dil, din ve sınıf ayırımı yapılmaksızın uygulanmasının hedef alındığına, bu düşünce ve teorinin Göktürk kitabelerinde yer aldığı şekliyle de değinilmiş ve üzerinde durulmuştur.

Aynı şekilde, Türk töresinin, insanlar arasında şu veya bu şekilde eşitliği ortadan kaldıracak bir tabakalaşmayı ve sınıflaşmayı kabul etmemesinin, Türk kültüründen kaynaklandığı, eski Türklerin göçebe hayatı yaşayıp, geçimlerini hayvancılıkla temin etmeleri ve özel mülkiyet hakkına sahip olmalarının, toprağa bağlı batılı toplumlardaki gibi bir tabakalaşmaya imkan vermediği, ayrıca, batı toplumlarının insan gücü yerine eski Türklerin atı kullanmalarının da eski Türk devletinde köleciliğe imkan vermediği hususları üzerinde durulmuş ve hatta eski Türk devletinin hukuk devleti manasında bir töre devleti olarak kabul edilmesinin mümkün olduğu vurgulanmıştır.

Bu durumda, yönetim teorisini sadece kendi vatandaşına değil, bütün dünya insanlığına, hiçbir ayırımı kabul etmeyen inançlarından kaynaklanan bir anlayışla uygulamak idealine sahip olan eski Türk devletlerinde, kanunlar karşısında eşitliğin sağlandığını tartışmasız olarak kabul etmek mümkündür.

Hatta Türklerin bu faziletlerinin G.Charmes’in belirttiği gibi, Türk İmparatorluklarının mahvına sebep olduğunu, tarihten müshade etmek de mümkündür.

Fırsat eşitliğinin temini konusuna gelince, Kut şartlarının kanunlaştığı eski Türk töresinin, seçilme yeterliliği için öngördüğü açları doyurmak, çıplakları giydirmek ve borçluların borcunu ödemek gibi özellikler, ilk bakışta zenginlere mahsus olduğu akla gelebilse de, Dede Korkut'tan intikal eden “er maline kıymayınca adı çıkmaz, açları doyurup, çıplakları giydirmeden boy olunmaz” atasözünün ifade ettiği üzere, islamiyetin getirdiği “Komşusu aç iken tok yatanın imanı tamam değildir”¹²⁰ hükmünde olduğu gibi, teorisinin özünün mertliğe dayandığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki, eski Türk töresinin ve geleneğinin bu kriterinden ilk bakışta akla geldiği üzere, zenginlik esas kabul edilse, günümüz demokratik rejimlerinde de kanuni yeterliliklerin yanında seçilebilmek için fiilen mali gücün de mevcut olması gerektiği açıktır. Bu bakımdan, seçilebilme hürriyetlerinde Hakanlık seviyesine kadar eski Türklerdeki geleneğin özellikle sonuçları itibarıyla günümüz demokratik rejimlerinden farklı bir sonuç yaratmadığı söylenebilir.

c- Seçim ve Devletin Temel Organları

Önceki değerlendirmelerde de ifade edildiği üzere, eski Türklerde seçimler, toplumda ananevi olarak sık sık yapılan şöenlere, potlaçlara ve törenlere dayanmakta ve bu yolla gerçekleştirilmekteydi. Bu seçim, şekil olarak farklı olmakla birlikte, sonuç bakımından günümüz demokratik rejimlerinde uygulanan seçim şekillerinden farklı sonuçlar yaratmadığı değerlendirilmişti. Ayrıca, eski Türklerde ve ananevi törenler aracılığıyla yapılan seçimlerin, günümüzde çift dereceli seçim sistemi diye bilinen seçim sistemine benzetilebileceği ifade edilmişti. Eski Türklerde aşiretlerin doğrudan seçtikleri Aşiret Reisleri, Boy Beylerinin (Yabgu'ların) seçiminde delege; aşiret ve boy beyleri de Hakanların seçiminde delege görev görmekteydi. Dolayısıyla, halkın en küçük idari birimden en yüksek idari birime kadar yönetime katılması, aynı hiyerarşiye tabi olup, devletin temel organları da bu katılım sistemine göre oluşturulmuştur.

¹²⁰ Kur'an-ı Kerim; Bakara Suresi, A.; 1723, 267, Hadis-i Şerif, Buhari C., 11, 127, 1845

Eski Türk devletinin temel organları, önceki bölümlerde yapılan inceleme çerçevesinde demokratik rejimlerin nitelikleri bakımından değerlendirmesi şöylece özetlenebilir:

1- Yasama

Eski Türk devletinde Yasama organı olan meclisin tabii başkanı Hükümdar, Başkan Vekili'de Aygucı, Üge veya Göktürklerde olduğu üzere Tonyukuk diye adlandırılan Başbakandı. Başbakan, Hunlar devrinde Tanhu ailesi ile akrabalığı olan Hu-Yen ailesinden, Göktürklerde daha sonraki devirlerde hanedan mensupları dışından seçilirdi.

Yasama organının tabii üyeleri, bugün İngiltere'deki Lordlar kamerasından daha sınırlı olarak hükümdarın karısı ve prensten ibaret olup, diğer üyeler bütün askeri ve mülki erkândan (Kuvvet Komutanları, Tarkanlar, kanat eliglcri, Yabgular ve Tudunlar'dan) ibarettir. (Bu rejim günümüzde tartışma konusu olan Milli Güvenlik Kurulunun nerede olması gerektiği açısından dikkat çekicidir. Bu gelence göre ya MGK üyesi askerlerin Meclis üyesi sayılması ya da TBMM içinde bir Milli Güvenlik Komisyonu oluşturularak Askeri erkanın da bu komisyona üye yapılması suretiyle daha uygun çözüm bulunulabileceği düşünülmektedir.)

Müstakil beyler ve Hakanlar, meclis tarafından her yıl yeniden seçilirlerdi. Başka bir ifadeyle, meclis tarafından her yıl ya mevcut Hakanın Hakanlığı onaylanır ya da yenisi seçilirdi.

Ancak, imparatorluk aşamasında, imparatorun seçimi sözkonusu olmayıp, hükümdarlık hanedanlığa geçmekteydi.

Eski Türklerdeki devlet meclisi, törenin anayasal ve yasal bütün hükümlerini değiştirmeye ve yenilemeye, hükümdarı seçmeye ve milletin ve devletin bütün işleri hakkında karar alıp, hükümdara icra ettirmeye yetkili idi.

Bu bakımdan, Toy, Kurultay, Potlaç, Kengeş gibi değişik isimlerle günümüze kadar intikal eden eski Türk devlet meclislerinin yaşadıkları dönemlerin ihtiyaçları ve yarattıkları hukuki sonuçları bakımından demokratik vasıf taşıdıkları söylenebilir.

2- Yürütme

Eski Türklerde, başbakan ile aynı zamanda meclis üyesi olan bakanlardan müteşekkil bir yürütme organının mevcut olduğu tarihçiler tarafından tespit edilmiştir. Bu tespitlere ikinci bölümde yer verilmiştir.

Başbakan ve Bakanların, hanedan mensupları dışından oldukları gibi, aynı zamanda meclis üyesi oldukları bilindiğinden, bunların da seçimle iş başına geldikleri ve meclis tarafından seçilmiş oldukları da kuvvetle ihtimal kazanmaktadır.

Ayrıca, eski Türk devletinde her Tudun'un ve her Boy'un kendine ait bir Kurultay'a sahip olduğu tarihçiler tarafından tespit edilmiş olması karşısında, eski Türk devlet geleneğinde de bugünkü gibi Merkezî ve yerel yönetim iş bölümünün mevcut olduğu, demokrasinin yerel kademelere inildikçe daha mutlak bir uygulamaya kavuştuğu, Merkezî iktidarın hükümlanlık sahası ve nüfusu arttıkça da temsili sisteme geçildiği ve nihayet imparatorlukta demokratik müesseseseleşmenin Merkezî iktidar bakımından ortadan kalkıp, mahalli kademelerde de zayıfladığı ve zamanla Osmanlı İmparatorluğu devrinde feodaliteye kaydığı söylenebilir.

Aynı şekilde, tarihçilerin çeşitli tespitlerinden Merkezî yönetimin kanat eligleri vasıtasıyla yerel yönetimler (Yabguluk ve Tudunluk'lar) üzerinde bugünkü anlamda bir idari vesayet yetkisine sahip olduğu da anlaşılmaktadır.

3- Yargı

Eski Türk devletinde adli teşkilatlanma biçimi henüz net olarak açıklığa kavuşturulmamış olmakla birlikte, siyasi suçlarla ilgili yargı organının (Yargı) hükümdarın başkanlığında ve bugünkü Yüce Divan'a benzer bir anlamda Yüksek Devlet Mahkemesi olarak; diğer suçların da örfî hukuku uygulamakla görevli mahkemeler aracılığıyla yargılanması, en azından devlet ve millet aleyhine işlenen suçlarla kişi hak ve hürriyetleri aleyhine işlenen suçların ayırımı bakımından önem arz etmektedir. Çünkü, bu husus bir ba-

kıma, devlet ve fert hukukunun eski Türk devletinde gelişmiş olduğunu ifade etmektedir.

Devlet Başkanının Yüce Divan'a başkanlık etmesi, her ne kadar mahkemelerin bağımsızlığı ilkesi ile bağdaşmıyor ise de, günümüzde bazı demokratik ülkelerde aynı görevi ifa eden mahkeme heyetinin Devlet Başkanlarınca atanmasının ve hatta hakim ve savcılarının hepsinin devlet memuru olarak tayinle iş başına getirilmelerinin de bu bakımdan tartışma konusu teşkil ettiği göz önünde bulundurulduğunda, eski Türk devletinin bu bakımdan da demokratik vasıf taşımadığını ileri sürmek günümüz uygulamaları karşısında zorlaşmakta veya günümüz uygulamaları ile aynı zeminde ve şekilde tartışılabilir görülmektedir.

TARTIŞMA

Bu inceleme, 1987 yılı Şubat ayında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimleri Doktora programında seminer olarak sunulmuş ve seminer sonunda bazı hususlarda ortaya çıkan tereddütler seminere katılanlar tarafından aşağıdaki şekilde sorularla ortaya konulmuş ve aynı ortamda aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir.

Soru 1- Konunun sunuluşunda, eski Türklerin hürriyet, eşitlik ve yönetime katılma hususlarında göçebe hayat tarzından kaynaklanan olumlu bir takım tespitlere değinilmiştir. Ancak, eski Türkler ile ilgili olarak mesken ve su kanalları gibi toprağa bağlılıklarını ifade eden bir takım bulgular da mevcuttur. Bu bulgular karşısında ileri sürülen göçebe hayat tarzından kaynaklanan tespitlerin geçerlilik derecesi ne olabilir?

Soru 2- Eski Türk devletinde aşiret seviyesindeki siyasi teşekküllerde aşiret reislerinin seçimine halkın katılım şekli ve demokratiklik derecesi nedir?

Soru 3- Eski Türklerde yerel demokrasinin günümüz demokratik rejimlerinden de ileri bir seviyede olduğu hangi kriterlere dayanılarak ileri sürülebilir?

Soru 4- Egemenliğin kaynağı (Kut'un kaynağı) töre ile belirlenen bir takım somut kriterlere (açları doyurmak, çıplakları giydirmek, borçluların borcunu ödemek vs.) bağlı olarak Tanrıya dayanmakla birlikte eski Türklerde hâkimiyetin temelde halka dayandığını belirleyen kayıtlar yok mudur? S.M.Arsal'ın bu husustaki tespitlerine bakıldı mı?

Bu sorular belirtilen seminerde aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir.

Cevap 1- Eski Türklerin göçebe veya tarım kültürüne mensup oldukları yolunda bir tartışmanın içine girmenin temelde yanlış olabileceği düşünülmektedir.

Çünkü her şeyden evvel, birinci bölümde de değinildiği gibi, batılı sosyologların, toplumların geçmişte yaşadıkları iklim, coğ-

rafya ve hayat tarzlarına dayalı kültür sınıflandırmalarının pratikte geçerli olmadığı, aynı iklim, coğrafya ve hayat tarzına tabi çeşitli toplumların kültür farklılıklarının olduğu görülmektedir.

Ayrıca, geçmişte yerkürenin iklim ve coğrafya bakımından çeşitli değişikliklere maruz kaldığı ve insanların da bu değişikliklere bağlı olarak sürekli yer değiştirdikleri göz önünde bulundurulduğunda, göçebeliliğin bütün insanlığın geçmişinde var olup, bazı milletlerin geçmişine özgü olmadığı hükmüne rahatlıkla varılabilmektedir.

Bu hususa değinmekten kasıt, eski Türklerin göçebe hayata tabi olup, olmadıklarını tartışmak değil, mevcut kültür sınıflandırmalarının yetersizliğini vurgulamaktan ve dolayısıyla kültür tasniflerinin başka kriterlere göre yapılması gerektiği yolundaki ihtiyacı ortaya koymaktan ibarettir.

H.B.Mayo ile Webenstein'in değerlendirmeleri dikkate alınacak olursa, milletlerin kültürlerinin belirlenmesinde, insana ve dünyaya bakış tarzlarının önem arz ettiği kültürleri itibarıyla milletlerin demokratik ruha ve kültüre sahip olan ve olmayan milletler olarak tasnif edilebilmesi mümkün görülmektedir. Çünkü, aynı iklim ve coğrafyada aynı hayat şartlarına tabi olmakla birlikte, birçok milletin insana ve dünyaya farklı baktıkları ve çoğunda köleliğin medeniyetlerinde temel etken unsur olmasına karşın, Türk kültür ve medeniyetinde köleliğin hiç yer almadığı görülmektedir.

Eski Türklerin göçebe mi, yerleşik mi oldukları hususuna gelince, eski Türklerin Anadolu'ya gelinceye ve hatta Cumhuriyet dönemine kadar göçebe tarzı bir yayılma politikası güttükleri sonuçları ile ortadadır.

Her ne kadar bazı tarihçilerimiz, eski Türklerin iklim ve coğrafya şartlarının zorlamaları ile göç ettiklerini kabul ediyorlar ise de; tarih, eski Türklerin belli coğrafi kesimlerde yüzyıllar süren yerleşik düzen kurup, hâkimiyet tesis ettikten sonra, yeni hedeflere yöneldiklerini ve göçlerinin de bu hedefler doğrultusunda birkaç yüzyıllık aralıklarla gerçekleştiğini göstermektedir. Bu hedef de, Göktürk Kitabelerinde eski Türklerin yöneldikleri doğudan batıya,

kuzeyden güneye bütün dünyaya Türk töresini hakim kılmak şeklinde gösterilen “Türk Cihan Hakimiyeti” esasında, evrensel bir siyasal teoridir. Çünkü Göktürklerle (Kitabelerine) göre, üste gök, altta yer ve ikisi arasında insanoğlu ve insanoğlu üzerinde de Bumin ve İstemi Kağanlar, Türk töresini kurmak üzere yaratılmıştır. Eski Türklerin inanç ve töreleri ile pekişen bu evrensel düşünce ve kültüre sahip oldukları hususu da göz önünde bulundurulduğunda, bu millete göçebeden ziyade, akıncı bir millet demenin daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Bu sebeple, kadını, erkeği, genci ve yaşlısı ile bu akıncı hayat şartlarına uygun olarak gelişen eski Türk ferdinin kişiliğinin temelde hür, hürriyetçi, eşitlikçi ve katılmacı bir karakterde yoğun olduğu ve doğal olarak bu karakterin ferdi seviyeden başlayarak, eski Türk toplumunda demokratik ruhu kuvvetlendirdiği söylenebilir.

Sonuç itibarıyla ve sorunun yöneltildiği konu bakımından denilebilir ki, eski Türkler, ister göçebe denilsin, ister akıncı denilsin, sürekli olarak dış hedefleri olan hareketli bir millet idi ve bu hareketlilik millette demokratik ruhun gelişmesinde olumlu tesir yapmıştır.

Cevap 2- Eski Türk devletinde aşiret reislerinin seçimi, tarihçilerin tören, şölen, potlaç gibi değişik isimlerle naklettikleri toplantılar yoluyla yapılıyordu.

Açların doyurulup, çıplakların giydirildiği ve borçluların borçlarının ödendiği bu toplantılar, aşiret seviyesinde halkın tamamına yayılabildiğinden, her şeyden önce bu seçimlere halkın tamamının katılması söz konusudur. Şu kadar ki, bu toplantıları düzenleyip, aşireti meydana getiren bütün aileleri davet eden bey adaylarının, bu davetlerine bütün aileler uyup, uymamakta tamamen hür olup, reisliğini kabul ettikleri ve onayladıkları beylerin davetlerine giderlerdi. Bu şekilde seçilme hürriyetlerinin toplantıya davet ile seçme hürriyetlerinin de davete katılıp, katılmamakla kullanıldığı bey seçiminde, halkın kanaatleri davetlere katılma yolu ile kuvveden fiile dönüştürülmekte ve bugünkü anlamda kanaatler oya dönüşmekte idi.

Cevap 3- Siyasi teşekkül birimi aşiretten, imparatorluğa doğru büyüdükçe, halkın yukarıda belirtilen toplantılara iştirak etme şekli gittikçe temsili sisteme dönüşmekte ve daha üst seviyede başkanların seçimine bütün aileler yerine, bu ailelerin seçtikleri aşiret reisleri katılarak boy beylerini ve aşiret reisleri ile boy beylelerinin katıldıkları toplantılar yolu ile de Hakanların seçimi gerçekleştiriliyordu. Eski Türklerdeki seçimlerin iki dereceli seçim olarak mütalaa edilmesi de bundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, siyasi teşekkül küçüldükçe (mahalli seviyede) tek dereceli seçim sistemi ve doğrudan demokrasinin hâkimiyeti ağırlık kazanmaktadır.

Tarihçilerin şu tespitleri, bu konuda başka türlü yorumlara yer bırakmamaktadır.

Ziya Gökalp, Türk Hükümdarlığının Tudunluk, Yabguluk, Hakanlık, İlhanlık ve İmparatorluk olarak beş devreden geçtiğini belirtmektedir. Gökalp'e göre, Tudunluk Aşiret, Tudunda Aşiret reisidir. Aşiretlerden (küçük il, orta il ve büyük il) il teşekkül ederdi. Tudun Boy beyi, Yabgu da İl Beyi manasında idi. Yabgu, göçebe bir hükümdardan ziyade, bir aşiretler birliği reisine benzerdi. Hakanlıklar ise, çoğunlukla yabancı devletlere ve milletlere dayanmakta, Moğol ve Tunguz gibi göçebe aşiretlere dayandığında bu aşiretlere "Tatar", illerine "Ulus" ve boylarına da "Oymak" adı verilirdi. İstiklalini kaybedip, bir Hakan'ın tabiyetine giren illerin Yabguları ve Tudunları Hakan tarafından muhafaza edilmekle beraber, bunların başlarına Hakan sülalesine mensup olup, adına "Şad" denilen bir murakabeci komiser tayin edilirdi (Gökalp, Şad'ı, bugünkü İngiltere'nin müstemlekelerindeki komisirlerine benzetmektedir). Türk Hakanlığı, yabancılara dayanmayıp, Türk Yabguluğu gibi yalnız kendi iline dayandığı zaman demokratik olurdu. Çünkü o zaman kendi ilinin kurultayı vasıtasıyla murakabe edilirdi.¹²¹

Gökalp'e göre Hakanlar Hakanı manasına gelen İlhan ve İlhanlığın teşekkülü ise "Turan" kıtasının mevcudiyetinden kaynak-

¹²¹ Z.Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, 1976, İstanbul, 206-212

lanır ve Türklerin Mançurya'dan, Macaristan'a kadar yaşadıkları bu kıtanın genel bir düzene sokulmasına yöneliktir.¹²²

Gökalp, aşireti, sosyoloji ilmine göre kabilelere, kabileleri Fahz'a ve en son olarak Semiyeye (Sop)lere bölmekte ve semiyelerde, demokratik ve cumhuri bir mahiyet olup, sonradan demokrasiyenin aristokrasiye geçmenin gerektiğini belirtmekte, bu geçişin de yukarıda değinilen potlaçlar vasıtasıyla gerçekleştiğini ifade etmekte ve bu potlaçların gerçekleşmesini de şöyle tespit etmektedir. "Potlaç", ziyafetini yapan adam semiyenin (soyun) bütün fertlerini kapsayan davetlileri yedirip, içirip, giydirdikten sonra, davetlilerden meydandaki yiyecekleri, giyecekleri, kazanları, yorganları toplayıp götürmelerini talep eder. Kendi soyundan ibaret olan karşı taraf ta, ya bu ziyafete karşılık verir, yahut totemin ziyafet sahibi tarafından gasp edilerek ferdileştirilmesine razı olunur.¹²³

Eski Türklerde, normal halde bağımsız aşiret olmayıp, her aşiretin mutlaka bir "İl"e bağlı olmasıyla birlikte, bazen bir il çözüldüğü zaman, aşiretleri bağımsız yaşayabilmekteydi. Örneğin, Türkmenlerde, Teke aşiretinde hâkimiyet aşiret meclisindedir. Her fert, bu meclisin üyesidir. Bu meclis, bir "Han" tayin eder fakat "Han" halkı memnun edemezse, istifaya mecbur edilirdi. Han'ın maiyetine, gençlerden kırk yiğit verilir ki, bunlar Han'ın emirlerini uygularlar. Hususi maksatlar için "ihtiyar" namıyla bir Halk Mümessili tayin olunur. Avrupalı birçok gezginc göre, bu Teke Aşiretin mensubu olduğu Hive Türkmenleri, dünyanın en demokratik toplumdur.¹²⁴ Prof.Dr. Bahacddin Ögel ise, Hunlarda seçim kurultayına boy beylerinin, toy'a ise halkın katılabildiğini nakletmektedir.¹²⁵

Ögel, ayrıca, Kurultay deyiminin esasen Moğolca'dan geldiğini, Oğuzlarda bunun yığınak, dernek, deşim gibi sözlerle adlandırıldığını, Hunlar ile Oğuzlarda halkın katıldığı dernek veya toy şeklindeki bu kurultayların büyüklerinin yeni yıl bayramı, ilkbahar

¹²² Z.Gökalp, a.g.e., s.219

¹²³ Z.Gökalp, a.g.e., s.261-262

¹²⁴ Z.Gökalp, a.g.e., s.171-173

¹²⁵ Prof.Dr.B.Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı, 1982, Ankara, s.68

bayramı ve güz bayramı olmak üzere üç defa toplandığını ve güz bayramlarında toplanan kurultayın devlet meclisi şeklinde oluştuğunu kaydetmekte ve bu kurultaylara katılmayanların Tanrının ve Hakanın emirlerine itaatsizlikle suçlandıklarını nakletmekte ve ayrıca Göktürk Kitabelerinde geçen “Beyleri yine, milleti yine, anlaşılmış (Hüz) imiş” ifadesinin de Beyler ile halk arasında bir toplumsal sözleşmeyi belirttiğini kaydetmektedir.¹²⁶

Dr.Tahsin Ünal, konuyu devletin tekamülü açısından ele alarak, mütekmil ve medeni milletin oluşumunun köy, köy devleti; şehir, şehir devleti; devlet ve imparatorluk aşamalarından geçtiğini ve bazı istisnalar dışında, bu aşamaları geçirmeyen milletlerin ilkel kaldıklarına işaret etmekte, eski Türklerin köy ve şehir devletleri aşamasını M.Ö.10.000-7000 yılları arasında Sakalar zamanında geçtiklerini, imparatorluk aşamasını da M.Ö.7000-625 tarihleri arasında Saka İmparatorluğu zamanında tamamladıklarını ve Saka İmparatorluğundan sonra M.Ö.625-220 döneminde İskit İmparatorluğu ve M.Ö.220-M.S.216 dönemi Hun İmparatorluğu ile imparatorluk aşamasına devam edildiğini nakletmektedir.¹²⁷

Dr. T. Ünal’ın bu tespitine göre, demokratik köy (site) devleti aşaması, eski Türklerde eski Yunanlılardan yaklaşık 9000 yıl önce ikmal edilmiştir.

Prof. Dr. O. Türkdoğan da, demokrasiden aristokrasiye geçiş ve potlaç konusunda Ziya Gökalp’in yukarıda değinilen tespitlerini aynen teyit etmektedir.¹²⁸

Prof. Dr. Osman Turan, Türk İmparatorluklarında, Yabguların yarı bağımsız olarak Kağanlara bağlılıklarının sadece siyasi ve hukuki bir şekilden ibaret olup, kendi başlarına savaş ve barış yapabildiklerini kaydetmektedir.¹²⁹

¹²⁶ Prof.Dr.B.Ögel, a.g.e., s.73, 78, 157

¹²⁷ Dr.Tahsin Ünal, Türkün Sosyo Ekonomik Tarihi, Ankara, 1977, s.12, 23

¹²⁸ Prof.Dr.O.Türkdoğan, Türk Tarihinin Sosyolojisi, Ankara, s.118, 139

¹²⁹ Prof.Dr.Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi, C.I., İstanbul, 1978, s.197

Prof. Dr. İ. Kafesoğlu ise, eski Türk sosyal yapısını oğuş (aile), Urug (aileler birliği), Boy-Bod (aileler ve uruğlar birliği), Bodun (Boylar birliği) ve İl (devlet Kağanlık) olarak sınıflandırıp, boyların başında boy beyi, bodunların başında da Şad, İlteber ve Yabgu gibi ünvanlarla anılan idarecilerin bulunduğu işaret etmekte ve eski Türk devletlerinde bazı yüksek memuriyetlerin irsi olduğu iddia edilmiş ise de, “Bey”liğin babadan oğla geçtiğine dair açık bir delil bulunmadığı gibi, Asya ve Avrupa Hunlarında, Gök-türklerde, Uygurlarda, Peçeneklerde, Oğuzlarda, Hazarlarda vb. varlığı kaynaklarda bildirilen seçim geleneği sonucu, iktidar ve icrada hakandan da üstün olan beylerin ortaya çıktığını kaydetmektedir.¹³⁰

Tarihçilerin yukarıda değinilen tespitlerinden, mahalli demokrasinin eski Türklerde gelişmiş olup, siyasi teşkilatlanmanın mahalli teşekkülden, imparatorluğa doğru büyüdükçe demokrasi-den, aristokrasiye yaklaşıldığı; tersine, siyasi teşekkül imparator-luktan, beyliğe doğru küçüldükçe mutlak demokrasiye ve özerk yapıya yaklaşıldığı anlaşılabilmektedir.

Cevap 4- Hâkimiyet konusuna gelince, B.Ögel, Kut’a ruh, hayatın cevheri, Tanrının aydınlatması-nur (Yaruk), Tanrının bağı-şısı ve desteği gibi anlamlar verilmekle birlikte, Kut’luluğu kişioğlu-na veren Tanrı olmakla birlikte, kişioğlunun kut kazanmasının kısaca insanın kişiliğinden kaynaklanan bazı değerlere bağlı olduğunu özetlemekte ve kut kazanmak için erdem sahibi, bilge, cesur, devlet tecrübesine sahip olmak ve böylece Tanrının takdirine layık olmak gerektiğini belirtmektedir.¹³¹ Ögel’in tespitlerine göre Kut, arılık ve temizlik, akıl ve bilgi, iyilik, erdem, iyi ahlak, iyi huy ve güç gerektirmektedir.

Ögel ayrıca, eski Türklerde Kurultay geleneğinin Hunlar ile Mete Han zamanında yerleştiğini ve başlangıçta dini tören, bay-ram, yeme, içme, toy’u eğlenme ve yarışmayı da içine alan bir devlet meclisi şeklinde gelişen bu meclisin (Toy, kurultay, yığnak,

¹³⁰ Prof.Dr.İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, 4.B., İstanbul, 1986, s.217, 218, 230

¹³¹ Prof.Dr.B.Ögel, a.g.e., , s.173-210

kengeş vb.) zafer toy'u, töre toy'u, protokol toy'u (uluş), savaş kurultayı, göç kurultayı, barış kurultayı, isyan ve tabi olma kurultayı, divan (diplomatik) kurultayı, mahkeme ve yargı kurultayı gibi çeşitli isimler altında değişik amaçlara yönelik olarak değişik zamanlarda ve değişik şekillerde toplandığını belirtmekte ve bu meclislerin bazen beyler, ünlü savaşçılar ve alplardan teşekkül eden bir "beyler konseyi" şeklinde, bazen halk toyları (halk kongreleri) şeklinde ve bazen de danışma meclisi şeklinde oluştuğunu kaydetmektedir. Ögel, Hakanların da, festival-kurultay tipinde devlet veya Türk kavimlerinin bir araya geldiği din ve devlet kurultaylarında seçildiklerini, bu kurultaylara Oğuzlarda (Oğuz Han toy'una) belli başlı Türk kavimlerinin bey ve temsilcilerinin, Hunlarda seçim kurultayına boy beylerinin toy'una ise halkın da katıldığını ve Hakanlığı zorla alanların bile en son zaferi elde ettikleri yerde, bir seçim kurultayı teşkil edilerek, Hakanlıklarının onaylandığını belirtmekte ve her ne yolla alınırsa alınsın, hükümdarlığın meşruiyet kazanabilmesinin kesinlikte seçim kurultayının onayına bağlı olduğuna işaret etmektedir. Şu kadar ki, Hakan seçiminde yetenek ve liyakat, bilgelik, Alplik ve soyluluk vazgeçilmez ölçüdür. Bu sebeple de, Göktürk efsanelerinde kardeşler arasında düzenlenen yarışlarda en yükseğe sıçrayan (en yüksek puanı alan) kardeşin seçime hak kazandığını nakletmektedir. Ayrıca, İşbara Kağan'ın, Göktürk Kağanı, Mohan Kağanın oğlu Talopien'e tercih edilerek seçilmiş, İşbara Kağandan sonra da, işbara kağanın kardeşi Çulohou, işbara kağanın oğlundan daha bilge ve alp olduğu için tahta geçirilmiştir.¹³²

Ziya Gökalp ise, hâkimiyet mevzuunu, insanlık ve cemiyet tarihi çerçevesinde ele almakta ve hâkimiyetin cemiyet hayatındaki gelişmesini şu şekilde tespit etmektedir.¹³³

İlkel cemiyetlerde "hâkimiyet" toteme sahip olanındı. Bu sahip, eğer bizzat cemiyetse, hükümet, cumhuri ve demokrat'dı;

¹³² Prof.Dr.B.Ögel, a.g.e., s.64-67, 107-108

¹³³ Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, Kültür Bak., S.I., 8, İstanbul, 1976, s.73-75, 80

eğer bir zümre ise, hükümet feodal ve aristokrattı; eğer bir fert ise, hükümet otokrat ve emperyalist idi.

Genellikle, totemizmin ilk devrinde semiyeler (soplar), demokrat ve cumhuri idiler; hâkimiyet ferdi değil, toplumcu idi. Demek ki, bütün cemiyetlerde, kamunun velayeti, ferdin velayetinden daha evvel teşekkül etmiştir. Çünkü bütün kavimler, “ilk totemizm” devrinden geçmişlerdir. Bunlar, cumhuri ve demokrat hallerini totemizmin ikinci devrinde kaybederler. Çünkü bu devirde “potlaç” adlı yeni bir müessesce zuhur ederek, totemlerin fertler tarafından, zümrelerden, kendi namlarına veya sülaleri namına gasp edilmelerini gerektirdi. Bu suretle cemiyetler, cumhuri ve demokrat halinden, feodal aristokrat şekline geçti.

Çünkü potlaç’ın esası, gayet müsrif ve muhteşem bir ziyafet olup, adet gereğince, davetliler bu ziyafete çok daha üstün bir ziyafetle karşılık vermezlerse, bütün haysiyet ve şereflerini kaybeder ve ilk ziyafet sahibi, bunlara ait toplumsal totemi kendi namına veya sülalesi namına gasp ederek davetinc mukabele edemeyen zümreyi kendi hâkimiyeti altına alır.

Eski Türkler de, başlangıçta cumhuri ve demokrattılar. Fakat, “potlaç” müessesesi, tatbik edildikten sonra, “Türk İli” içinde de hâkim zümreler husule geldi.

Prof. Dr. Orhan Türkdoğan da bu hususta, Ziya Gökalp’e katılmakta, Dr.Tahsin Ünal ise, muhtemelen merhum Gökalp’in tespitlerinden etkilenmiş olarak, eski Türklerin, eski Yunanlılardan yaklaşık dokuzbin yıl önce cumhuri-demokrat köy ve şehir devleti aşamasını geçip, M.Ö.7000 tarihlerinde saka’lar zamanında imparatorluk aşamasına ulaştıklarını kaydetmektedir.

Prof.Dr.İbrahim Kafesoğlu ise, eski Türklerde, totemcilik inancının mevcut olduğuna dair tarihi delillerin mevcut olmadığını ifade etmekte ve bu görüşünün ispatını çeşitli yönlerle ortaya koymaktadır. Kısaca, totemcilikte “ana hukukunun ağır bastığına, totemcilikte mülkiyet ortaklığı olduğu halde, eski Türklerde özel mülkiyetin mevcut olduğuna, totemcilikte aynı toteme bağlı olanların birbirine akraba sayılmalarına karşı, Türklerde kan akrabalığının mevcut olduğuna; totemci klanın asalak ekonomisine karşı eski

Türklerde hayvan yetiştiriciliği ve tanıma dayalı bir ekonomi mevcut olduğuna; totemde ruhun ölmezliğine inanıldığı halde, eski Türklerde dini inancın temelini ruhun ebediliğinin teşkil ettiğine dikkat çekmekte ve esasen “linguistique” araştırmaların eski Türk topluluklarında totemciliğin mevcut olmadığını gösterdiğini belirtmektedir.¹³⁴

Ancak Kafesoğlu, eski Türklerde hâkimiyetin “kut” olarak adlandırıldığını ve Tanrının, ancak törenin şart koştuğu ölçüleriyle (alp, mert, bilge ve bütünleştirici) kişiliğini ispat ederek, Tanrının takdirini kazanan kişilere kut verdiğini kaydetmektedir. Önceki bölümlerde de bu konu üzerinde detaylıca durulmuştur.

Merhum Kafesoğlu’nun tespitlerinden çıkarılabilecek sonucu “eski Türklerde hâkimiyetin kaynağı, halkın itibarı ve onayı aracılığıyla seçkin (mert, cesur, bilge ve bütünleştirici) kişilere ve bunların aracılığıyla da Tanrının takdirine (Tanrının lütuf ve bağışına) dayanmaktadır” şeklinde özetlemek mümkündür.

Bilindiği gibi, batıda en büyük Hristiyan düşünürü kabul edilen Aquinimli Thomas V.Aquino (1224 – 1274), (Omnis potestas a Deo, Per populum) hâkimiyetin halk aracılığıyla Tanrıya dayandığını ileri sürmüştür.

Dolayısıyla, batıda onüçüncü yüzyılda ve bir doktrin halinde ileri sürülen bu fikrin, daha net ve somut, daha rasyonel ve hukuki kriterlerle belirlenmiş olarak, asırlarca önce eski Türklerde tatbik edilmiş olduğu söylenebilir.

Sadri Maksudi Arsal’ın bu konudaki görüşlerine gelince; Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde Sayın Arsal’ın hemen hemen bütün eserleri incelenmişse de, egemenlik konusuna açıklık getiren diğer tarihçilerden farklı bir tespitine rastlanmamıştır.

Prof.S.M.Arsal, çalışmalarında daha çok cemiyetin ve devletin oluşumu aşamaları üzerinde durmuştur. Arsal, milletlerin devlet safhasından önceki devirlerinde, aileler birliği (Soy-Gens-Genos), Soylar Birliği (Oymak veya Boy, Curia, Fratria) ve Oymaklar Birliği (Ok-Tribus-File) aşamalarından geçtiğini, ancak bu aşamalar-

¹³⁴ Prof.Dr.İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, 4.B., İstanbul, 1986, s.284-285

daki siyasi teşekküllerin devlet olarak kabul edilemeyeceğini, çünkü, ilkel toplumların yerel örf ve adetlere göre yaşayan küçük beşeri küteller olmasına karşın, devletin oldukça geniş bir sahayı kapsayıp, örf ve adette farklı toplumları birleştiren kalabalık insan kütellerini aynı kamu hukuku esaslarına bağlayan ve koyduğu kurallara ve emirlere itaat ettirebilecek bir Merkezî kuvvete sahip olan bir siyasi teşekkül olduğunu belirtmekte ve eski Türk devletlerinin, hiçbirinin kabile birleşmelerinden doğmayıp, sıkı bir kolluk kuvveti ile birleşmiş ordulara sahip şeflerin zaferleri ve devlet kurmalarına direnen kuvvetleri mağlup etmeleri sonunda ortaya çıktığına işaret etmektedir. Ayrıca, merhum Arsal, diğer tarihçiler gibi, eski Türklerin göçebe olmalarının, devlet kurmakta kendilerine toprağa bağlı kavimlere oranla büyük avantajlar sağladığını kabul etmekte ve doğuda ilk devlet kurucularının da Türkler olduğunu ifade etmektedir.¹³⁵

¹³⁵ Prof.Dr.Sadri Maksudi Arsal, eski Türklerde Soy-Oymak Teşkilatının isnat ettiği esaslarla Kadim Yunanlıların genos-fratria teşkilatından ve kadim Romalıların gens-curia teşkilatında hakim olan esasların ayniyetine dair, IV, TT. Kongresi, Ankara, 1948, TTK. Kütüphanesi, A-1/9261

Prof.Dr.S.M.Arsal, Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerin İnkişafında Türk Irkının Rolü, H.T.T.Kongresi, İstanbul, 1937, TTK. Kütüphanesi, A-1/4847

**GENEL DEĞERLENDİRME
VE
SONUÇ**

GENEL DEĞERLENDİRME

Eski Türk devlet anlayışının demokratik rejimlerin temel nitelikleri bakımından incelendiği bu çalışmada, karşılaşılan güçlükleri şöylece özetlemek mümkündür.

1- Türk tarihi belli bir tarihi dönemi ve belli bir coğrafyayı kapsamadığından, eski Türk tarihini bir bütün olarak incelemek mümkün olmamaktadır. Kaldı ki, Türk tarihi hakkında otorite kabul edilen tarihçiler dahi, Türk devletçiliği hakkında bir doktrin oluşturabilmenin kırk-elli yıllık bir çalışmayla mümkün olabildiğini ifade etmektedirler.

2- Gerek sosyal, gerekse siyasi teşkilatlanma bakımından, eski Türk devlet anlayışı ile ilgili olarak tarihçilerin belirledikleri müesseselerde gerek ifade (isimlendirme), gerek tasnif (hiyerarşi) ve gerekse mana bakımından henüz bir fikir birliğine ve uzlaşmaya varılmamış bulunmaktadır. Bu husus da, bu alandaki çalışmalarda önemli güçlük oluşturmaktadır.

3- Batılı siyasal bilimciler ile Türk tarihçilerinin kültür, medeniyet ve devlet anlayışı ve gruplandırmaları farklı kriterlere dayanmakta ve bu da genellikle kültür tanımından ve gruplamasından kaynaklanmaktadır. Batılı sosyologların göçebe kültürü, tarım kültürü sınıflamalarına karşı, Türk tarihçilerinin göçebeliği devlet kurmanın, hürriyetin ve hükümlanlığın temel faktörü olarak değerlendirmeleri, cemiyetin oluşumu ve cemiyetin siyasi teşkilatlanması arasındaki paralelliğin kriterlerinin belirlenmesi bakımından güçlükler oluşturmaktadır.

4- Günümüzde hürriyet, eşitlik, yönetime katılma ve egemenlik, demokratik rejimlerin ayrıncı temel nitelikleri olduğu kabul edilmekle birlikte, yönetime katılma ve egemenlik konularının, özellikle tartışma konusu edilebildiği dikkate alındığında ve önemli ayrıncı özelliğin, siyasi teşkilatlanmanın biçimi ve sistemin işleyiş şeklinden ziyade, toplumun sosyolojik karakterinin demokratik ruh ve demokratik değerlere sahip olup, olmaması olabileceği düşünülmektedir. Çünkü devlet, milletin siyasi olarak teşkilatlanmış

biçimi olduğuna göre, milletin sahip olduğu temel inanç ve karakterlerinin bu yapıya yansımaması mümkün değildir. Dolayısıyla, demokrasinin başlangıcının ve kaynağının demokratik ruh ve demokratik değerler olduğu düşünülecek olursa, esas olanın milletin bu ruh ve değerlere sahip olma derecesi olduğu ve devletin yapılaşmış kurumlarından ziyade, milletin yapılaşmış değerlerinin demokratikliğinin üzerinde durulup, karşılaştırmaların da bu açıdan yapılması ve eğitimin bu alandaki yerinin belirlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ancak, günümüzde şekli müesseseler üzerinde fazla durulması, bu açıdan bir incelemeye girişmeyi güçleştirmektedir.

Bu bakımdan, Türk milletin devlet ve dünya görüşünün mevcut kriterler çerçevesinde bir kalıpta ifade edilebilmesi için, tarihçilerimiz tarafından öncelikle Mayo'nun ve Ebenstein'in belirledikleri demokratik değerler çerçevesinde eski Türklerin sahip oldukları demokratik değerlerin net olarak belirlenmesi, sonra da eski Türk devletinin bu değerler çerçevesinde demokratiklik derecesinin ortaya konulması gerektiği düşünülmektedir. Atatürk'ün, Türk Tarih Kurumunu kurmaktaki temel gayesinin de bu olduğu düşünülmektedir.

Aksi takdirde, geniş ve dağınık bir tarih ve coğrafya çerçevesinde, halen kavram kargaşası içerisinde boğulmuş olan bu hususun açıklığa kavuşmasının güç olacağı ve bu boşluğun ilim ve siyaset hayatımızda telafisi güç hatalara ve bünyevi yaralara sebep olabilmesi muhtemel görülmektedir.

Bu değerlendirmeye dayanarak, demokratik rejimlerin temel nitelikleri bakımından, eski Türk devlet anlayışı hakkındaki kanaatimizi de şu şekilde özetleyebiliriz.

Devlet, toplumsal feragatlar ya da toplumun bir anlamda yetki devri ile somut kurumlara dönüşerek teşekkül eden bir siyasi yapı olduğuna göre, toplumların devlet kurma ve yönetme geleneğinin ana malzemesinin toplumsal kültür ve toplumsal özellikler olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, devletlerin demokratik

niteliklerinin esas belirleyicisinin toplumsal kültür özellikleri ve özellikle siyasi kültürleri olduğu düşünülebilir.

İnsanlık tarihindeki ilk devletlerin dini devletler, ilk kralların Tanrı Kral başrahip Kral olduğu; ilk ve ortaçağ devletleri siyasi düşüncesinde de yönetme hakkının ve egemenliğin Tanrıya ve halk aracılığıyla Tanrıya ait kabul edildiği ve günümüzde dahi iktidarın, devletin, zenginliğin Tanrının lutfu olarak görüldüğü dikkate alındığında, toplumların siyasi kültürünün oluşumunda dinin ve dini inançların son derece etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu etkiler kapsamında, toplumların siyasi kültürünü kölecî-sömürgeci kültür ve demokratik kültür olarak ayırmak daha rasyonel değerlendirilmektedir.

Kölecî kültürün oluşumunda, kölecî inanç sistemleri en etkili faktör olmuştur. Bu inanç sistemlerine göre egemenlik Tanrıya; yönetme hakkı da tarihi gelişimine göre önce Tanrı Krala, sonra Tanrının seçtiği iktidar ya da krala, sonra Tanrının çocukları olan aristokratlara geçmiştir. **Aristokratlar, Tanrının çocukları olunca, doğal olarak halk da Tanrıya ve Tanrının Çocuklarına kul-luk etmekle yükümlü olarak köleleştirilmiştir. Bu inanç siste-minin çağımızdaki uyarlaması, Tanrının çocukları, inancını seçilmiş toplumlara (batılı toplumlara) dönüştürmüş ve bu toplumlara, uluslararası politikayı ve dünyayı yönetme hakkını verip, seçilmemiş toplumlara da seçilmiş toplumlara (Tanrının Çocuklarına) itaat etme görevini öngörmüştür.** Yani, batılı siyasi düşüncenin ve siyasi kültürünün günümüzdeki temel yaklaşımı da Tanrı Kralcı, ilkçağ devletinde olduğu gibi yönetme hakkını seçilmişlere (batılı toplumlara), yönetilmeyi kabul etme yükümlülüğünü de seçilmemişlere (diğer toplumlara) veren kölecî-sömürgeci bir inanca dayanmaktadır. Çünkü, hiçbir toplumda inançların reddettiği siyasi olguların yaşama şansı ve sosyal meşru-iyet kazanması mümkün değildir.

Toplumsal ve siyasi tarihinde kölecilik kurumu hiç olmayan Türk toplumunda ise kölecî-sömürgeci inanç da kültür de söz konusu olmamıştır.

Köleciliğin ve sömürgeciliğin, demokrasinin ve insan hakla-rının temel ve kesin zıddı olduğu dikkate alındığında, batılı inanç

sisteminin ve bu inancın etkisindeki kültürün antidemokratik, Türk inanç ve kültürünün ise, demokratik esaslara dayandığı ileri sürülebilir.

Başka bir ifadeyle, eski Türklerin millet olarak hür ve demokratik bir kültüre sahip oldukları; buna karşın eski Yunanlıların, Çinlilerin, Hintlilerin ve diğer batılı, doğulu, kuzeyli ve güneyli toplumların çoğunluğunun kölecî kültüre mensup oldukları ve devletlerinin de temelde bu kültürel karakterlere göre nitelik kazandığı söylenebilir.

Demokratik hürriyetler, eşitlik, seçim ve yönetime katılma ile egemenlik eski Türklerin inanç, töre ve gelenekleri ile Türklerin tabiatı halinde gelişmiş iken, çağdaşları olan diğer toplumlarda bu değerlere uzun mücadeleler sonucu sonradan sahip olunmuştur. Bir başka ifadeyle, demokratik öğeler, Türklerin yaradılış özelliği iken, diğer toplumlarda bu öğeler sonradan kazanılmıştır.

Eski Türk toplumunun fert ve millet olarak hür ve eşitlikçi oluşu, her Türkün kendi başını idare edebilecek bir karaktere sahip olması ve toplum içerisinde adalet ve sosyal dayanışmanın kaynağını Tanrıdan alıp, töre hükmü halinde Türk insanının faziletini oluşturması sonucu, demokratik ruh, Türk devletçiliğinde imparatorluk aşamasında bile hükümdar ile halk arasında Tanrıya ve vicdana karşı sorumluluk duygusu ile varlığını devam ettirmiş ve Türkün bu aşırı hoşgörölü ve faziletli karakteri, batılı siyasal bilimcilerin ve tarihçilerin belirttikleri gibi imparatorluklarının yıkılmasına da sebep olmuştur.

Ancak, bu çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız üzere, bugünkü kuşakla, tarihi arasında doğan eğitsel ve kültürel kopukluk sonucu, bugün bu meziyetlerden neredeyse eser kalmamış, bugünkü kuşak, kaybolan bu meziyetleri batıda ararken şuur altındaki derin tarih dehası toplumla bu meziyetler arasında ve devletle vatandaş arasında yabancılaşmaya, yanlış organizasyona ve tarihinde hiç yeri bile olmayan bir güvensizliğe düşürmüştür.

Tarihinde hep yabancı devletlerle rekabet etmek üzere organize olan ve sürekli olarak daha büyük hedeflere yönelen Türk devleti, bugün kendi vatandaşı ile uğraşmak üzere organize olan içe dönük kısır bir döngü içinde bulunmaktadır.

Oysa, iç sorunları kendine uğraş edinen devletlerin belki daha fazla iç sorunu olduğu halde, diğer devletlerle ticari, ekonomik, siyasi her alanda rekabet etmeyi ve üstün olmayı kendine uğraş edinen devletlerin, uğraş alanı oldukları devletler tarihinin kurallaştırdığı bir gerçektir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, toplumların demokratik özelliklerinin ve şuurlarının gelişip kökleşmesinde kültürel değerler yanında, inanç sistemleri de son derece belirleyici bir husustur.

Bugün, dünyadaki üç semavi dinden İslam dışında kalan toplumlarda bireye karşın toplum öncelikli ve önemlidir. Bu öncelik ve önem ise siyasi olarak otokratik rejimlere özgüdür. Söz konusu dinlerde, zümreler ve toplum, Tanrının çocukları ve seçilmiş toplum olarak tanımlanarak toplum bireye öncelenmiştir. İslamda ise, tıpkı demokraside olduğu gibi, birey topluma oranla önceliklidir. Seçilmiş olan da toplum değil, birey olarak insandır. Bu bakımdan batılı demokrasi, aristokratları Tanrı Zeus'un soyundan gelen Tanrının çocukları, toplumlarını da seçilmiş toplum kabul eden köleci bir inançla yoğrulmuş olarak doğmuş, bu kültür ve inanç üzerine gelişerek günümüze değin bu inanç ve kültürün etkisinde sömürgeci olarak ulaşmıştır. Batılı demokrasinin bu inanç ve kültürün etkisinde geldiği son aşama, çifte standartçı demokrasidir. Oysa kölecilik de, sömürgecilik de, çifte standartçılık da hiçbir şekilde demokrasi ile beraber ve bir olamaz. Bu yanıltıcı ve hileli bir demokrasi tanımlamasından başka bir şey değildir.

Eski Türk toplumunda bir kurum olarak kölelik kurumu oluşmamış ve olmamıştır. Batılı toplumlarda ise kölelik kurumu, dini inançlarının beslediği bir sosyal meşruiyetle, batılı devlet geleneğinin de, toplumsal yapısının da, siyasi kültürünün de ve ekonomisinin de temel özelliğini oluşturmuştur. Demokrasinin temel değerlerine göre ve kısmen de dinsel inançlara göre, tarih boyunca yeryüzünün en önemli değeri olarak insana en çok batılı devlet geleneğinin ihanet ettiği, buna karşın Türk devlet geleneğinin sahip çıktığı söylenebilir.

Demokrasinin, tarifindeki çeşitliliğe ve güçlüğü karşın, kölelik kurumun her türlü demokrasinin temel zıddı olduğunda hiçbir

şüphe ve muhalif görüş olmadığı dikkate alındığında, demokrasinin zıddı siyasi, hukuki, sosyal ve kültürel (köleci-sömürgeci) özellikler, batı devlet geleneğini oluştururken, eski Türk devlet geleneğinde aynı özelliklerin varlığına dair kayıtlara rastlanmamıştır.

Bu bakımdan, demokrasinin sadece bazı öğeleri göz önüne alınarak, (kralın seçimle iş başına getirilmesi gibi) demokrasinin batıda, eski Yunanda doğduğu düşüncesi, eski Yunan ve batı dışındaki kalan tarih ve devletler hakkında sağlıklı bilgi sahibi olunmamasından ya da kasıtlı tahriften kaynaklanan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Tarihi kayıtlar, ilk defa eski Yunanda görüldüğü iddia edilen bazı demokratik öğelerin eski Yunanlılardan çok önce (en az bin beş yüz yıl önce) ve fazlasıyla Hititlerde, Etrüsklerde ve diğer eski Türk Hakanlıklarında mevcut olduğunu göstermektedir. O halde demokrasi, eski Yunanda doğmamıştır. **İlk demokratik öğelerin varlığı bakımından her yönüyle Turani toplumlar ve eski Türkler kesinlikle Avrupa ve batıya öncül ve önceliklidir.** Kaldı ki, Herodot tarihinde eski Yunanlıların demokrasi sözcüğünü ve siyasi anlamını da Anadolu'daki Perslerden öğrendikleri anlatılmaktadır.

Diğer taraftan **Avrupa, askeri ve siyasi bakımdan uygarlığının bütün temellerini Etrüsklerden ve Etrüsk Krallığından (Roma'dan) almıştır.** Avrupa'da bugün de var olan ve günümüz modern devletinin temel siyasi kurumları olan Senato ve Halk Meclisini, Avrupa'da ilk kuran, yaşatan ve Avrupalıya miras olarak bırakanlar Etrüsklerdir. Ama sosyal-kültürel olarak Avrupa toplumları, Mısır'dan intikal eden köleci sosyal-kültürel yapının ve inançların varisidirler. Köleci kültür ve bu kültür toplumlarının egemeni olan seçilmişler (Tanrının çocukları) kültürü, Mısır-Mezopotamya-Babil-Eski Yunan-Avrupa şeklinde bir göç güzergâhı ile intikal etmiş ve kökleşmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmanın genel olarak değerlendirilmesinin sonuçlarını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

1- Devletlerin yönetiminde, şekil ya da biçimi ifade eden rejime bakılarak, yönetimleri demokratik ya da otoriter rejimler olarak nitelemek, teorik olarak da pratik olarak da doğru değildir. Çünkü teorik olarak bir devletin yönetim şekli başkanlık, cumhuriyet, monarşi (kraliyet) ya da oligarşi olabilir ve aynı zamanda bunların her biri de sistem olarak demokratik ya da totaliter işleyişe sahip olabilir. Pratikte de, başkanlık rejiminin ABD’de demokratik, Güney Amerika ülkelerinde, İran’da, Çin’de ise otoriter olarak işlediği görülmektedir. Aynı şekilde cumhuriyet rejiminin Almanya’da demokratik, birçok Asya cumhuriyetinde ise totaliter işlediği, yine Avrupa’da birçok monarşi rejiminin demokratik, Asya ve Afrika’da ise otoriter işlediği görülmektedir. Dolayısıyla, demokratik nitelikler bakımından rejim ismine bakarak değerlendirme yapmak bugün için geçerli olmadığı gibi, geçmiş (ilk, orta ve yeni) çağlar için de geçerli değildir. Eski devletlerin de Hakanlık, Kralılık, İmparatorluk, Padişahlık, Cumhuriyet olarak isimlendirilmelerine bakılarak, demokratik olup olmadıklarına hükmetmek doğru değildir.

2- Demokrasinin eski Yunanistan’da “Köleci Demokrasi” olarak doğduğuna dair iddialar teorik ve bilimsel olarak da pratik olarak da doğru değildir. Çünkü teoride ve pratikte kölecilik ile demokrasiyi aynı yönetim sisteminde aynı yönetimin özellikleri olarak kabul etmek mümkün değildir. İnsanlık ve siyaset tarihinde, insan haklarının, demokrasinin ve hatta insan haklarına yaklaşımların çerçevesinde, bütün inançların yegâne ve en büyük zıddı kölelik ve köleciliktir. Dolayısıyla, köleci kavramı ve politikası ile demokrasi kavramı ve politikası birbirine tümüyle zıt kavramlardır.

Demokrasinin sadece bir ya da birkaç ögesi dikkate alınarak ilkçağ devletlerinin demokratikliğinin değerlendirilmesi halinde de demokrasinin eski Yunanistan’dan en az bin yıl önce Anadolu Hitit devletinde ortaya çıktığı ve Hitit demokrasisinin eski Yunan de-

mokrasisinden çok daha ileri olduğu (ilk parlamenter sistemle birlikte kadın-erkek eşitliğini de esas alan demokratik özelliklere sahip olduğu) görülmektedir.

3- Demokrasi, demokratik temel değerler ve özellikle de insan hakları, insanlığın toplumsallaşması ile birlikte var olan değerlerdir.

Siyasal düşünceler tarihi, insanlığın ilk devletlerinin teokratik devletler olduğunu ve ilk devletlerde dini kurallar ile hukuk kurallarının, din adamlığı ile devlet adamlığının iç içe olduğunu kaydetmektedir. Bu tespitler, dinler tarihinin ilk önderlerin ve ilk devlet başkanlarının peygamberler olduğuna dair yaklaşımı ile birebir örtüşen bir tespittir.

Bir anlamda, demokrasi ve insan hakları, insanlığın toplum-sallaşması ile ilk devlet ve ilk liderlerle birlikte o günün şartlarında var iken, Habil'i öldüren Kabil'in akıl varisleri sonra gelen bütün peygamberleri ve filozofları öldürerek ve ilerleyen zamanlarda bu tutumlarını siyasetle devam ettirerek insan haklarının ve demokrasinin inkişafını ve uygulamasını engelleyip, köleci-sömürgeci-çifte standartçı hakimiyetlerini kurup sürdürmeye çalışmışlardır.

Bu süreçte, tarihlerinde çok sayıda peygamber ve filozof katletmiş olan toplumlar, katlettikleri peygamberlerin öğretilerini de değiştirerek kendilerini Tanrının çocukları ve seçilmiş toplumlar olarak ilan etmek suretiyle, karşılarında kalan diğer insanları ve toplumları (Tanrının çocukları olmayanları, seçilmemiş toplumları), Tanrının çocukları olarak kendilerine kul olması gereğine inan-dırmak suretiyle köleci-sömürgeci-çifte standartçı politikalarını oluşturmuşlardır.

Bugün batılı liderlerin uluslararası her türlü sorunu (güzellik yarışmaları, spor müsabakaları dâhil) peşin hükümle bir dinler ve medeniyetler çatışması yaklaşımıyla belirlemeye çalışmalarının altında yatan yegâne sebep de bu saplantılardır.

Bugün üç büyük dinde de, ulu emre itaatin imanının gereği kabul edilmesi, devlet yönetiminin ilk devlet yöneticileri olan peygamberlere halef bir görev olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda, dinin hakkı, hukuku, adaleti ve insanın mutlulu-

ğunu esas aldığı dikkate alındığında, ilk devletlerin hakkı, hukuku, adaleti ve insanın mutluluğunu gözeten devletler olması gerekir-ken, insanların kendilerine bu değerleri işaret eden birçok peygamberi, birçok din adamını ve birçok filozofu öldürerek bu değerleri tahrif edip, yerine kendi köleci-sömürgeci yönetimleri oluşturdukları düşünülmektedir. Dolayısıyla, dinlerin tahrifi de siyasi emellerle gerçekleşmiştir. Peygamberleri ve filozofları öldürenler, bu katliamla oluşturdukları otoriteyle din ve ilim adamlığı yerine, önce krallıklarının Tanrısallığını, sonda diktatörlüklerini ikame etmişlerdir. Peygamber ve filozoflarla gelen demokratik değerlerin savunulması mücadelesi de, tarihi süreçte Tanrı Krallara, Tiranlara, Diktatörlere, Engizisyona, Sultanlara, Emirlerle, Faşizme, Nazizme, Komünizme, sömürgeci devletlere, emperyalist yönetimlere karşı süregelmiştir.

Bu bakımdan, tarihte köleciliğin ve sınıfçılığın, dini tahriflerin ve ilim düşmanlığının ürünü olarak ortaya çıktığı, demokrasi ya da demokratik hak mücadelelerinin de köleci ve sınıfçı yönetimlere karşı ortaya çıkıp süregeldiği düşünülebilir. Bir başka ifadeyle, insan haklarının ve demokratik hakların düşüncede ve eylemde; insanlık tarihinde yaşanan köleci, sınıfçı, ırkçı-teokrat siyasetin insana yaşattığı zulme ve aşağılamaya bir tepki olarak ortaya çıktığı düşünülebilir. Bu bakımdan, **tarihi süreçte, demokratik öğelerin ve insan haklarının gelişiminin, köleliğe ve sınıfçılığa karşı çıkışla başladığı, kralların ve zalim yönetimlerin yetkilerine getirilen kısıtlamalarla devam ettiği ve son dünya savaşlarında yaşanan soykırımlara karşı gelişen uluslararası tedbirlerle ve sözleşmelerle günümüze ulaştığı** söylenebilir.

4- Günümüz modern devlet yönetimine ait birçok kurum ve fonksiyon demokrasiden çok önce, Anadolu'da ve Mezopotamya'da gelişmiştir. Yani modern yönetime ait birçok kurum ve fonksiyon, demokrasinin ürünü olmadığı gibi, Avrupa kaynaklı da değildir. Örneğin, M.Ö.6000-3000 arasında; Hurriler Mardin merkezli Mardin-Musul-Kerkük bölgesinde, M.Ö.3500-2350 arasında Sümerler, M.Ö.2350-2150 arasında Akadlar, M.Ö. 2000-M.Ö.626 arasında Asurlular, M.Ö.1800-1600 arasında Babiller Mezopotamya'da; Hititler de M.Ö.1800-1450 arasında Anadolu'da askeri,

siyasi ve ekonomik ilişkilere sahip, güçlü büyük Merkezî devletler ve imparatorluklar kurmuş ve en az bin yıl sonra eski Yunanistan'da ortaya çıkan demokratik öğelerden çok daha ciddi demokratik öğelere sahip olmuşlardır.

Örneğin, günümüz modern devletinin en temel ilke ve kurumları olan ilk anayasal düzen, hukukun üstünlüğü, ilk parlamento, ilk düzenli ordu, ilk istihbarat teşkilatı, ilkyazı, ilk para, kadın-erkek eşitliği gibi birçok demokratik öğe, eski Yunandan binlerce yıl önce Anadolu ve Mezopotamya'da ortaya çıkmıştır.

Eski Yunanda ortaya çıkan uygarlık, imparatorluklar örgütlenme düzeyindeki Anadolu, Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarının Akdeniz'de başlattıkları ticaret, ırklar ve kültürler arası etkileşimin ve değişimin, tüccar toplumlar tarafından Anadolu'nun batı kıyısına ve oradan da Hellas bölgesine (bugünkü Yunanistan'a) aktarılması sonucu ortaya çıkmıştır.¹³⁶

5- Tarihi kayıtlara göre, Türklerin ilk anayurdunun Trakya ve Anadolu olması ve buralardan Kafkasya'ya – Orta Asya'ya, Mezopotamya'ya, Kudüs'e ve İtalya'ya yayılmış ve dağılmış olması ihtimali de kuvvetle muhtemel olup incelenmeye değer bir husustur.

Hattuşaş arşivinde KB. III, 13 sıra ile kayıtlı M.Ö.1750-1200'de Hitit çivi yazısıyla Akadça orijinalinden kopya edilerek taşta kazınmış olan belgeye göre (bu belge H.G.Güterbock tarafından deşifre edilmiştir); M.Ö.2350-2150 yılları arasında Mezopotamya'da büyük bir devlet kurmuş olan Akad hükümdarı Naramsin M.Ö.2270-2233 yılları arasında Anadolu'ya saldırması üzerine Akad Kralı Naramsin'e karşı Anadolu'daki 17 krallık güçlerini birleştirerek karşı koymuşlarsa da yenilmişlerdir. Bu 17 krallıkların sayıldığı belgede Anadolu krallıklarından biri de Türki Krallığı olarak geçmekte ve hükümdarının adı da İlşu Nail olarak belirtilmektedir.¹³⁷ Fırat nehri kıyısı Mar bölgesinde çıkarılan M.Ö.4000-

¹³⁶ ÖZÇELİK, Nazmi; İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı, Nobel Yay., 2002, Ankara, s.203

¹³⁷ ÇAY, Abdulhaluk, Her Yönüyle Kürt Dosyası, 4.B., Ankara, 1996, s.52

2000 arası Sümer-Babil dönemi tabletlerden 13 tanesinde de Turukku kavminden söz edilmektedir.¹³⁸

Diğer taraftan, eski Arapça ve İbranice dillerinde Türklere “Trak” denilmesi yanında, Frigya, Lidya, İyonya gibi meskûnu halklarının ismini alan ilkçağ Anadolu devletleri gibi Trakya’nın da Traklarla meskûn ülke anlamında, bugünkü fonetikle Türkiye olup olmadığı ciddi ve başlı başına bir araştırma konusu olduğu düşünülmektedir.

Nitekim eski Yunanistan’da Miken uygarlığını kuran Akaların meskûn oldukları yere de ilkçağ dilinde Akaların ülkesi anlamında Akhaia denilmiştir. Bu bakımdan, Trakların Ege göçleri ile M.Ö.1200’lerde Anadolu’ya, Kafkaslara ve Kafkasların ötesine (!) ve Suriye’ye göç ettiklerine dair kayıtlar da ciddi bir araştırma konusu olması gerekir. Traklar daha sonra Asya fonotiğinde Turukku adını mı aldı, yok mu oldu, ne oldu? Bir diğer dikkat çekici husus da, Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethinden sonra Truva’nın intikamını aldığını ifade etmesi ve Bizans sarayı kulelerini şiirinde Afrasiyabın Kaleleri olarak ifade etmesi, aynı şekilde Atatürk’ün de Çanakkale Zaferinden sonra Hektor’un intikamını aldığını ifade ettiği hususları son derece anlamlıdır! Nihayet Anadolu’dan İtalya’ya gidip, Roma’yı kuran ve Avrupa siyasi ve askeri uygarlığının temellerini atan Etrüsklerin prototürk kimliğinin de Türklerin ilk anayurtları bakımından ciddi kayıtlara işaret ettiği düşünülmektedir.

6- İnsan hak ve özgürlükleri ile demokrasi ve hukukun üstünlüğünü esas alan günümüz uluslararası sözleşmeleri ve insan hakları beyannameleri, insanoğlunun köleciliğe karşı verdiği mücadelede ulaştığı son aşama olarak, uluslararası ortak aklın ilkelelerini oluşturmuştur. Bu sözleşmelere imza koyan batılı toplumların inançlarının, seçilmiş-seçilmemiş toplumlar, Tanrının çocukları olan ve olmayan toplumlar ayırımına dayanması, kendilerini demokratik insan hakları taahhütlerine uymakta ikileme düşürmektedir. Bu ikilemin uluslararası politikalarına yansımaları çifte standartçı politika olarak ortaya çıkmıştır.

¹³⁸ ÇAY, Abdulhaluk, y.a.g.e.,

Türklerin eski inanç sistemlerinde de sonraki islami inanç sistemlerinde de böyle bir ayırımın olmaması (toplumsal kültüründe benzer bir ikilem ve çelişkinin olmaması), Türklerin toplumsal yapısını, demokrasiye ve demokratik değerlere daha uyumlu kılmıştır. (Türklerin bugün batılı toplumlara oranla ilimde ve teknolojiye daha geri olduğu gerçeğinin de, Türklerin bu özelliğinin sömürülmesinden kaynaklandığı düşünülebilir).

Demek ki, dinler ve medeniyetler çatışması esasen yoktur. Din de medeniyet de ilk insandan ve ilk devletten beri tekamül eden gelen kümülatif inanç ve değerler bütünüdür. Bu kümülatif toplumların zaman ve mekan içindeki kesitlerini, aynı veya aynı zamanlarda, farklı coğrafyalardaki birikimleri, farklı medeniyetler olarak yorumlamak insanlık tarihinin tekamül sürecine aykırı bir yanlışlıktır.

Din, ilk insanla başlamış ve son peygamber olan İslam Peygamberi ile tamamlanmıştır. Bundan sonrası, insanın sürekli olarak kendisini tamamlama süreci olan uygarlık sürecidir ki, bu devam eden bir süreçtir. Uygarlık sürecinin sonu hayatın sonudur.

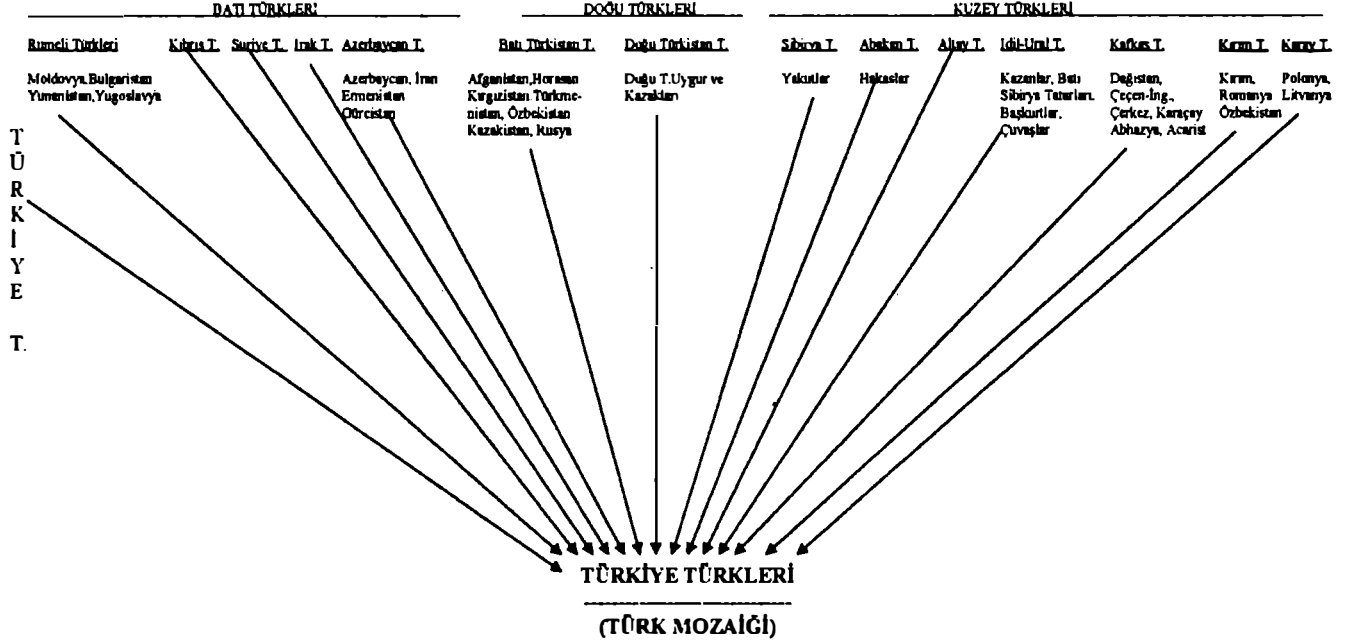
Dinin ve aklın baştan beri öngördüğü insan hakları ve demokrasi de uygarlık sürecinin en önemli değerleri olarak inkişafa veya uluslararası siyasetin manevralarına göre dönüşüme devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Abdulhaluk ÇAY; Her Yönüyle Kürt Dosyası, 4.B., Ankara, 1996
- Abdulkadir İnan; Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul, 1979
- A.Mathiez; Fransız İhtilali, Çev.:Ş.KAYA, C.I, İstanbul, 1940
- Adnan Binyazar; Dedem Korkutan Öyküler, TDK., Ankara, 1972
- A.Taneri; Türk Devlet Geleneği, Ankara, 1981
- Arif Şahin; Ders Notları, G.Ü.Sos.Bil.Ens., Ank, 1986
- Bahaeddin Ögel; Türklerde Devlet Anlayışı, Ankara, 1982
- Bahaeddin Ögel; Türk Kültür Tarihine Giriş, Kültür ve Turizm Bak., Ankara, 1984
- Bahaeddin Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Ankara, 1979
- B.N.Esen, O.Nebioğlu; Kölelik ve Hürriyet, İstanbul
- Bedir Yayınevi; Yabancılar Göre Eski Türkler, İstanbul, 1969
- B.Russel; Batı Felsefesi Tarihi Ortaçağ, Say Yay., İstanbul, 1997
- C.Üçak, A.Mumcu; Türk Hukuk Tarihi, Ankara, 1976
- D.M.Dunlop; The History Of The Sewish Khazars, Princeton, 1967
- Dominique Roux, Daniel Soulie; Gestion, Presses Ü'de France (PUF), 1992
- Emel Esin; İslamiyetten Önceki Türk Kültürü Tarihi ve İslama Giriş, İstanbul, 1978
- Eyüp G.İsbir; Şehirleşme ve Meseleleri, Ankara, 1986
- E.Sarıkcıoğlu; Dinler Tarihi, İstanbul, 1983
- F.Altheim; Attila et les Huns, Paris, 1952
- Geza Feheer; Türk Kültürünün Avrupa'ya Tesiri, TKAE, Ankara, 1986
- H.B.Mayo; Demokratik Teoriye Giriş, Çev.; E.Kongar, Ankara, 1964
- H.G.Hicks; Örgütlerin Yönetimi, Çev.; O.Tekok, Dr.B.AYTEK, Dr.S.Şen, 3.B. Ankara, 1970
- Hayati Ülkü; İslam Tarihi, İstanbul, 1982
- Hüseyin Kaya; İnanç Turizmi, Bursa Valiliği Yay., 1999
- İ.Kafesoğlu; Türk Milli Kültürü, 4.B., İstanbul, 1986
- İ.Y.Öztuna; Türkiye Tarihi, Hayat Yay., C.I., İstanbul, 1963

- Jacob Ben-Amittay; Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev.:M.Ali Kılıçbay, Levent Köker, Ankara,1983
- Kamuran Gürün; Türkler ve Türk Devletleri Tarihi, Ankara, 1984
- K.Ertop, Ç.Yetkin; Siyasal Düşünceler Tarihi, İstanbul, 1985
- K.Kirgin; Pol.Sözlüğü, Hürriyet Yay., İstanbul, 1983
- M.Sabir Aydın; Siyasi ve Hukuki Olarak Avr. Birl., Asil Yay., Ankara, 2008
- M.Leslie Lipson; Demokratik Uygarlık, Ankara, 1984
- Münci Kapanı; Kamu Hürriyetleri
- Münci Kapanı; Politika Bilimine Giriş, Ankara, 1978
- Muharrem Ergin; Orhun Abideleri, İstanbul, 1978
- Nazmi Özçelik; İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı, Nobel Yay., Ankara, 2002
- N.Tortop; Yönetim Bilimi, S Yay.,
- O.Turan; Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, 2.B., İstanbul, 1978
- Raymond Aron; Demokrasi ve Totalitarizm, Çev.; V.Atay, İstanbul, 1976
- Rene Guenon; Doğu ve Batı, Çev.; F.Arslan, İstanbul, 1980
- Recep Şahin; Siyasal Davranışlar, Dokuz Eylül Üniv., İİBF, Resmi Teks.181, İzmir, 1985
- S.S.Aytemiz; Hukuk, İkt. ve Tic.Lugatı, Ankara, 1975
- S.M.Arsal; II. Ve IV. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri
- Sadık Baklacioğlu; Kamu İkt.Teş., A.Ü.Huk.Fak.Yay., 397, Ankara, 1976
- Tahsin Ünal; Türkün Sosyo Ekonomik Tarihi, Ankara, 1977
- Toktamış Ateş; Demokrasi, Ümit Yay., 2.B., Ankara, 1995
- Turgay Ergun; Kamu Yönetimi, TODAİE, Ankara, 2001
- Ümit Hassan; Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler, İstanbul, 1985,
- V.V.Borthold; Orta Asya Türk Tarihi, Çev.; Dr.K.Y.Koprman, Dr.A.İ.Aka, Ankara, 1975
- Yusuf Has Hacib; Kutadgu Bilig, Çev.; R.R.Arat, 2.B. T.T.K., Ankara, 1985
- W.Eberhard; Çin Tarihi, Ankara, 1947
- William Ebenstein; Komünizm ve Demokrasi, Bayhan Matb., Ank., 1977
- Ziya Gökalp; Türkçülüğün Esasları, İstanbul, 1976
- Ziya Gökalp; Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul, 1976
- Türk Dünyası El Kitabı, T.K.A.E., Ankara, 1976

DÜNYA TÜRKLERİ VE TÜRKİYE

Kaynak : Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kült.Ar.Ens.Yay.

DR.MEHMET SABİR AYDIN
YAYINLANMIŞ İNCELEME VE YAZILARI

KONU-YAZI BAŞLIĞI / YAYINLANDIĞI YER VE TARİH

Memurun Muhakematı Hakkında Kanun Ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Memurları

İŞ HUKUKU VE İKTİSAT DERGİSİ

TÜRK KAMU-SEN

Cilt: 1 Haziran 1989 Sayı: 8 Sh: 34, 35, 36, 37, 38, 39

Batı ve politik standartları (çifte standartlar) Demokrasi ve İnsan Hakları

TERCÜMAN GAZETESİ	23 Kasım 1992 – Sayfa: 8
	24 Kasım 1992 – Sayfa: 8

Avrupa Topluluğu ve Türkiye

TERCÜMAN GAZETESİ	08 Aralık 1992 – Sayfa: 8
--------------------------	----------------------------------

Demokratik Rejimlerin Temel nitelikleri Bakımından Eski Türk Devlet Anlayışı (İnceleme Yazısı)

TERCÜMAN GAZETESİ	Araştırma-İnceleme
1-) 28 Aralık 1992 – Sayfa: 8	Araştırma-İnceleme
2-)29 Aralık 1992 – Sayfa: 8	Araştırma-İnceleme
3-) 30 Aralık 1992 – Sayfa: 8	Araştırma-İnceleme
4-) 31 Aralık 1992 – Sayfa: 8	Araştırma-İnceleme
5-) 01 Ocak 1993 – Sayfa: 8	Araştırma-İnceleme

6-) 02 Ocak 1993 -- Sayfa: 8 Araştırma-İnceleme

7-) 03 Ocak 1993 – Sayfa: 8 Araştırma-İnceleme

8-) 04 Ocak 1993 – Sayfa: 8 Araştırma-İnceleme

9-) 05 Ocak 1993 – Sayfa: 8 Araştırma-İnceleme

Batının Dünya Devleti, Demokrasi ve İnsan Hakları

TERCÜMAN GAZETESİ 07 Ocak 1993 – Sayfa: 2

ABD ve Avrupa Topuluğu'nun Yöneticisi Dört Büyüklerin Telaşı

TERCÜMAN GAZETESİ 21 Ocak 1993 – Sayfa: 2

Denetim, Yönetim ve Toplum

TERCÜMAN GAZETESİ 17 Şubat 1993 – Sayfa: 2

Devlet, Batı ve Türkiye

TERCÜMAN GAZETESİ 26/1 Şubat 1993 – Sayfa: 5

Liberasyon, Özerkleştirme ve Özelleştirme

TERCÜMAN GAZETESİ 11 Mart 1993 – Sayfa: 2

Batı ve Türkiye

TERCÜMAN GAZETESİ 21 Mart 1993 – Sayfa: 2

Türkler ve Dünya

TERCÜMAN GAZETESİ 07 Nisan 1993 – Sayfa: 2

Türkler Hangi Dünyanın Devletidir?

TERCÜMAN GAZETESİ 21 Nisan 1993 – Sayfa: 2

Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme

TERCÜMAN GAZETESİ 29 Nisan 1993 – Sayfa: 2

Şeriat ve Laiklik

TERCÜMAN GAZETESİ

13 Mayıs 1993 – Sayfa: 2

Demokratik Yönetimlerin Önemli Bir Kısmı Demokratik Diktalar Olmaya Devam Ederse 21.Asır Şehir (Site) Devletine Dönüş Asrı Olur

TERCÜMAN GAZETESİ

10 Haziran 1993 – Sayfa: 2

Nasıl Bir Değişim

TERCÜMAN GAZETESİ

22 Haziran 1993 – Sayfa: 2

Avrupa Topluluğu ve Türkiye

(İnceleme Yazı Dizisi)

TERCÜMAN GAZETESİ

Araştırma-İnceleme

1-) 01.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

2-) 02.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

3-) 03.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

4-) 04.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

5-) 05.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

6-) 06.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

7-) 07.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

8-) 08.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

9-) 09.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

10-) 10.07. 1993 - Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

11-) 11.07. 1993 - Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

12-) 12.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

13-) 13.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

14-) 14.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

15-) 15.07. 1993 – Sayfa: 4

Araştırma-İnceleme

Türkiye'nin Sancıları Doğum Sancılarıdır

TERCÜMAN GAZETESİ 15 Temmuz 1993 – Sayfa: 2

Yığılan Silahları İmha Hakkı

TERCÜMAN GAZETESİ 11 Ağustos 1993 – Sayfa: 2

Laik Olmak ve Olmamak

TERCÜMAN GAZETESİ 15 Ağustos 1993 – Sayfa: 2

Rüşvet, Yolsuzluklar ve Teftiş

TERCÜMAN GAZETESİ 02 Eylül 1993 – Sayfa: 8

Dış Türkler Bakanlığı Acilen Kurulmalıdır

TERCÜMAN GAZETESİ 16 Eylül 1993 – Sayfa: 8

Tam Özerk Yerinden Yönetim

TERCÜMAN GAZETESİ 7 Ekim 1993 – Sayfa: 8

Gümrük Birliği Tartışmaları

TERCÜMAN GAZETESİ 3 Şubat 1994

Türkiye ve Türk Devletlerini Yönetenlere

TERCÜMAN GAZETESİ 11 Şubat 1994 – Sayfa: 10

Kamu Yönetiminde Mahallî İdarelerin Islahı Nasıl Olmalıdır

TERCÜMAN GAZETESİ 30 Mart 1994 – Sayfa: 9

Sanayiciler Ekonomiyi (Gümrük Birliğine Karşı) Sabote Ediyor

TERCÜMAN GAZETESİ 17 Nisan 1994 – Sayfa: 5

İsrail Protestocuları Türkiye'den mi, Yunanistan'dan mı yana?

HÜRSER GAZETESİ 3 Haziran 1996 – Sayfa: 6

- Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletin mi?

HÜRSES GAZETESİ 11 Haziran 1996 – Sayfa: 6

Türkiye Büyüyecek Potansiyele Sahiptir

ÖZGÜR BASIN 17 Haziran 1996 – Sayfa: 7

Arap Birliği Zirvesine Katılacak Liderlere Açık Mektup

HÜRSES GAZETESİ 20 Haziran 1996 – Sayfa: 6

Türkiye 5 Yıldır Hükümsüz ve İcraatsız

HÜRSES GAZETESİ 24 Haziran 1996 – Sayfa: 6

Çürüyen ve Yozlaşan Sistem Değil, Liderlerimiz – Yöneticilerimizdir

HÜRSES GAZETESİ 15 Temmuz 1996 – Sayfa: 6

Koalisyon Protokolleri, Siyaset ve Hukuk

HÜRSES GAZETESİ 22 Temmuz 1996 – Sayfa: 6

TÜPRAŞ'ın Karı Satıcı (Dağıtıcı) Kuruluşlar Tarafından Paylaşıyor

HÜRSES GAZETESİ 23 Temmuz 1996 – Sayfa: 6

Türkiye'deki Karışıklıklarda Almanya'nın Önemi

HÜRSES GAZETESİ 29 Temmuz 1996 – Sayfa: 6

Türkiye'de Kaynaklar Nasıl Tüketildi?

HÜRSES GAZETESİ 5 Ağustos 1996 – Sayfa: 6

Amerika Önce Yunanistan'ı kınasın

HÜRSES GAZETESİ 19 Ağustos 1996 – Sayfa: 6

Kimdir Devlet? Devlette Beyin Var mı?

HÜRSES GAZETESİ 26 Ağustos 1996 – Sayfa: 6

Millet, Devlet, Meşruiyet ve Anomi (1)

HÜRSES GAZETESİ

2 Eylül 1996 – Sayfa: 6

Millet, Devlet, Meşruiyet ve Anomi (2)

HÜRSES GAZETESİ

3 Eylül 1996 – Sayfa: 6

Kürt-Türk Farkı mı Batılılaşma Batılılaşmama Farkı mı? (1)

HÜRSES GAZETESİ

9 Eylül 1996 – Sayfa: 6

Kürt-Türk Farkı mı Batılılaşma Batılılaşmama Farkı mı? (2)

HÜRSES GAZETESİ

10 Eylül 1996 – Sayfa: 6

Özelleştirmede El Etrak Bi İdrak

HÜRSES GAZETESİ

16 Eylül 1996 – Sayfa: 6

**Ey Türk Siyasetçileri! Birinci Vazifemiz İstiklal ve Cumhuriyeti
Koruyup Yükseltmektir**

HÜRSES GAZETESİ

30 Eylül 1996 – Sayfa: 6

Şair Baki'nin Kıymeti ve Makyavelizm

HÜRSES GAZETESİ

7 Ekim 1996 – Sayfa: 6

Kaddafi ve Tarihi Hatamız

HÜRSES GAZETESİ

12 Ekim 1996 – Sayfa: 6

Kimlik Arayışı mı Kimlik Kaybı mı? (1)

HÜRSES GAZETESİ

14 Ekim 1996 – Sayfa: 6

Kimlik Arayışı mı Kimlik Kaybı mı? (2)

HÜRSES GAZETESİ

15 Ekim 1996 – Sayfa: 6

Kalkınma Köyden Başlatılmamıştır

HÜRSES GAZETESİ

21 Ekim 1996 – Sayfa: 6

**Halk İçinde Yok Muteber Devlet Gibi Olmaya Devlet Cihanda
T.C. Devleti Gibi**

HÜRSES GAZETESİ

28 Ekim 1996 – Sayfa: 6

Doğal Kaynaklar İnsan ve Kalkınma

HÜRSES GAZETESİ

4 Kasım 1996 – Sayfa: 6

Sistemin İyisi Kötüsü Yoktur. İyi ve Kötü, Sistemi Temsil Edenlerdir (1)

HÜRSES GAZETESİ

11 Kasım 1996 – Sayfa: 6

Sistemin İyisi Kötüsü Yoktur. İyi ve Kötü, Sistemi Temsil Edenlerdir (2)

HÜRSES GAZETESİ

18 Kasım 1996 – Sayfa: 6

Sistemin İyisi Kötüsü Yoktur. İyi ve Kötü, Sistemi Temsil Edenlerdir (3)

HÜRSES GAZETESİ

19 Kasım 1996 – Sayfa: 6

Sistemin İyisi Kötüsü Yoktur. İyi ve Kötü, Sistemi Temsil Edenlerdir (4)

HÜRSES GAZETESİ

20 Kasım 1996 – Sayfa: 6

Türk Çocuğu Ecdadını Tanıdıkça Daha Büyük İşler Yapmak İçin Kendinde Kuvvet Bulacaktır

HÜRSES GAZETESİ

25 Kasım 1996 – Sayfa: 6

Avrupa Birliği'nin Geleceği Türkiye'nin Üyeliğine Bağlıdır

HÜRSES GAZETESİ

12 Mart 2002 – Sayfa: 6

Devlet-Vatandaş İlişkilerinde, Devlet İdaresinde Birlik ve Bütünlük Sorunu

İŞVEREN DERGİSİ

C: 41, Sayı: I, Ekim/2002

AB Müzakere Çerçeve Belgesinde Siyaset Hukukun Üstünde Tutulmuştur

YAKLAŞIM DERGİSİ

Akademik Hakemli Dergi

Ağustos-2006 Yıl/4 – Sayfa:164 Dergi

Türkiye İş Hukukunun İşçi Sağlığı ve Güvenliği Düzenlemeleri ve AB Hukuku

SOSYAL GÜVENLİK DÜNYASI Akademik Hakemli Dergi

DERGİSİ

Temmuz-Ağustos 2006 –

Yıl/8 – Sayı:38

Her İş Müfettişi Genel Teftişte Tüm Mevzuatın Uygulanmasını Teftiş Etmek Zorundadır

SOSYAL GÜVENLİK DÜNYASI Akademik Hakemli Dergi

DERGİSİ

Mart-Nisan 2007-Yıl:9-Sayı:42

Devletin Ekonomik ve Sosyal Ödevlerinin Yerine Getirilmesinde Kurumsal ve Kişisel Sorumluluklar

SOSYAL GÜVENLİK DERGİSİ Akademik Hakemli Dergi

Ekim/2009, Yıl:121 Sayı:62

Kayıt Dışı İstihdam ve Sosyal Devletçi Çözüm Yolları

YAKLAŞIM DERGİSİ

Akademik Hakemli Dergi

Şubat/2010 Yıl:18 Sayı:206

YAYINLANMIŞ KİTAPLARI

SİYASİ VE HUKUKİ OLARAK

AVRUPA BİRLİĞİ

Asil Yay.2008/Ankara

ISBN 978-975-267-518-6

